

50.426

50426

13.

TÖRVÉNYALKOTÁSUNK HŐSKORA

AZ 1825—1848. ÉVI REFORMKORSZAK
TÖRVÉNYEINEK TÖRTÉNETE

IRTA

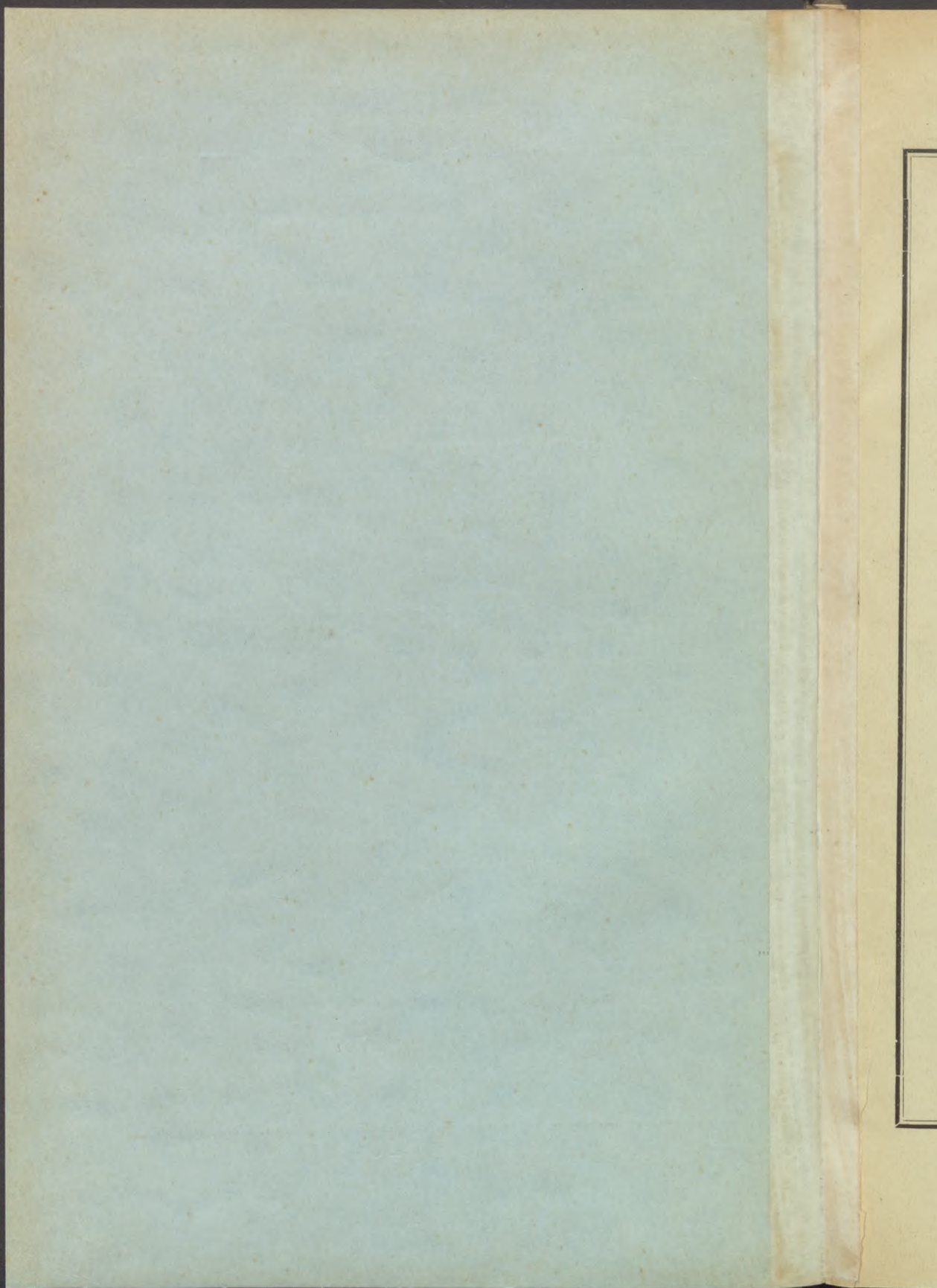
DR SÁNDORFY KAMILL

KIR. KÜRLAI BÍRÓ, EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

BUDAPEST 1935

TÖRVÉNYALKOTÁSUNK HŐSKORA

AZ 1825—1848. ÉVI REFORMKORSZAK
TÖRVÉNYEINEK TÖRTÉNETE

IRTA

DR SÁNDORFY KAMILL

KIR. KÚRIAI BÍRÓ, EGYETEMI MAGÁNTANÁR.

BUDAPEST 1935

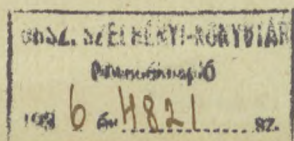

A SZERZŐ KIADÁSA

NYOMATOTT A VÁCI KIR. ORSZ. FEGYINTÉZET KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

50426

Előszó.

A centenáriumok korszakát éljük. A száz év előtti nagyszerű személyi leltárból előkerülnek a lángoló szavú költők, a híres szónokok, a magyar reformkorszak történelmét csináló államférfiak és sorban ünnepeljük születésük vagy haláluk századik évfordulóját. Ezek az évfordulók nemcsak egyes, irodalmunkban és történelmünkben meteorszerű működést kifejtett férfiak ünnepnapjai, ezek a fordulók egyúttal az európaivá létel mértföldkövei is. Ez az epocha azonban, a száz év előtti nagy magyar korszak, nem csupán a költőé, az íróé, a szónoké és az államférfiúé, — a toll és a szó finom reneszánszának ünnepléséből részt kér a magyar törvényalkotás is. A reformkorszaknak ez az ünnepe adta a szerző kezébe a tollat, amellyel emléket akar állítani a magyar törvényalkotás hőskorának és hőseinek.

Ennek a hőskornak törvényalkotói igazi nagy törvényalkotó eszmények voltak. Koruknak saját nagy lelkük, műveltségük, élettapasztalatuk, haladásvágyuk sugallta nagy törvényeket adva, nem csupán a közhangulat fényképezőgépei voltak, hanem saját művelt agyuk és kifinomult ízlésük csiszolt termékeivel, a haladásnak és fejlődésnek az ő lelkükből szerteáradó kodifikációs eszméivel egyenesen új korszellemet teremtettek. Milliók lelkét megmozgatva, forradalom nélkül vitték át a nemzetet a szellemi átalakulás iskoláján.

Történelmünk száz esztendő előtti korszakára visszatekintve, lelkünk tapsai nem csupán nekik szólhatnak.

Lelkünk tapsai ép úgy szóljanak a száz év előtti magyar úrnak is, aki felfigyelt annak az új korszaknak harangszavára, aki lázasan olvasta a Stádiumot, akinek könyvtárában az akkori műveltség minden auktora megvolt, aki modernné vált Széchenyivel, bölcsesé, emberszeretővé és kodifikátorrá Deákkal s mérhetetlen

magasságba emelkedett Kossuthtal. Szóljon a tisztelgő zászlóhajtás a száz év előtti magyar úrnak is, aki önként kodifikálta jobbágysabadságát, aki önként mondott le kiváltságairól s századokon át bezárt kapuit kinyitva, nem csupán kúriájának ambitusára, hanem országgyűlési palotájának öreg bolthajtásai alá és nem csupán szenátori lelkének hajlékába, hanem kódexeibe is beengedte s azokban megőrizte az emberi szabadságnak nyugodt, örökéletű áramlását.

A Corpus Jurisba nem csupán alkotásaik kerültek bele, hanem vezérek emléke is. Legkorábban Deák Ferenc emléke; az 1876. évi III. törvénycikk törvénybe iktatta Deák Ferencnek a haza körül hosszú évek során át szerzett érdemeit és az elhúnythoz méltó emléket rendelt az ország fővárosában állítani. Azután Széchenyi következett, elég későn, az 1925 : XLV. törvénycikk, századik évfordulóján annak az eseménynek, hogy gróf Széchenyi István a pozsonyi országgyűlésen közéleti munkásságát megkezdte és 1825. november 3-án példát adó nagy tettevel lehetővé tette a Magyar Tudományos Akadémia megalapítását, törvénybe iktatta nevének el nem múlható emlékezetét és megállapította magában a törvényben, hogy Széchenyi közéleti munkásságával, melyet alkotásainak nagy sora hirdet, a nemzet háláját teljes mértékben kiérdemelte. A sorban utolsó volt Kossuth Lajos, akinek örök érdemeit és emlékét gyönyörű szavakban iktatja be az 1927 : XXXII. törvénycikk, mondván: „Amikor az ország a magyar törvényhozás háza előtt közlekedéssel márványban örökíti meg Kossuth Lajos történelmi alakját, ugyanakkor a magyar országgyűlés is le akarja róni régóta tartozó háláját az alkotmányos szabadság, a jogegyenlőség és a magyar igazság lánglelkű, törhetetlen hitű apostola iránt. A törvényhozás ezért Kossuth Lajosnak a magyar nemzet újjászületése, egysége, függetlensége, alkotmányos fejlődése, szabadsága és nemzeti jövőjének a nemzet erejéből biztosítása körül szerzett elévülhetetlen érdemeit, valamint a nemzet lelkében kitörölhetetlenül élő és soha el nem múlható emlékezetét törvénybe iktatja.“

Ők a Corpus Jurisba kerültek bele s Corpus Jurisuk a nemzet véérébe.

Jeles történetírónk, Vaszary Kolos, írta egykor az „Adatok az 1830-iki országgyűlés történetéhez“ című művében, hogy a XIX. század első felének magyar történelme még igazában nincs megírva. Valóban, különösen mióta a bécsi levéltárak titkai feltáru-
nak és a

magyar történettudósok ebben az újonnan nyitott bányában is bányászhatnak, napvilágra kerülnek ennek a világnak politikai és társadalmi intimitásai és valóban úgy van, hogy ennek a nagyszerű korszaknak hű történetét még csak ezután lehet megírni.

Ez a mű a jövő történetírásához anyagot kívánt szolgáltatni. Országgyűlési naplókban, egykorúak feljegyzéseiben számos érdekes adat foglaltatik a hőskor törvényalkotásának történetéről. Számos adatra máris a feledés fátyola borult, számos kiváló törvényhozóra is. Annyi viharon megyünk keresztül az utóbbi évtizedekben, hogy a múlt emléke kezd előttünk elhalványodni. Ennek a könyvnek az a célja, hogy friss emlékezetbe idézze ennek a hőskornak embereit és gondolatait, mert ezeknek az embereknek közéleti szereplése minta lehet késő századokig, ilyen puritán, bátor, a gondolatok szónoki kiformalásában művészi színvonalra emelkedett államférfiakat az azóta elmúlt száz esztendő csak ritka példányokban termelt ki. Nem kíván ez a munka rendszeres történelmet nyújtani, csak adatgyűjtő célja van és még ennek a célnak keretén belül is a főtörekvése az, hogy a szerző minél kevesebbet beszéljen, ellenben saját szavukkal minél többet beszéljenek azok, akik száz évvel ezelőtt oly keveset beszéltek s oly sokat cselekedtek. Saját szavuk fogja ebben a könyvben bizonyítani, hogy amit alkottak, az nem volt utánzat, a külföld megérett gondolatainak másolása, hanem a saját lelkükből, a saját tapasztalataikból szűrődtek le bennük a reformeszmék. Saját szavuk fogja bizonyítani, hogy a negyvennyolcas törvényhozás alkotásai nem forradalmi behatások kikényszerítése alatt születtek, nem egy erőszakos, hirtelen genezis gyermekei, hanem azokat évszázados fejlődés előzte meg. Saját szavuk fogja bizonyítani, hogy mai közszabadságainkat a magyar nemesség küzdötte ki, mely önként adta fel régi hadállásait s önként, senkitől sem szorítva, már a XVIII. század végétől simogató tekintetet vetett a jogokból még kirekesztve élő milliókra. Nincs még egy ilyen jelenet a világtörténelemben, mely csak vért és jogokért lázadást ismer, de osztályok lemondását jogaikról alig jegyzi fel.

A legtöbb nagy alkotónak a fejfája sincs meg már. A magyar nemzet úgyszólván már csak a legnagyobbakra emlékezik, azokra, akiknek emléket állított a Corpus Jurisban s akiknek mauzóleumot emelt. Ez a könyv a nagy törvényalkotás alvezéireről s közkatonaírókról sem akar megfeledkezni. Lelki arcvonásait újra emlékezetbe akarja

idézni. A nagy gárda volt ez. Ez is, mint a másik nagy gárda, meghalt, de magát meg nem adta. Öreg nemes urak, fiatal nemes urak néznek felénk ebből a könyvből, dolgos, emberszerető, megértő, lelkes s a börtönig elszánt nemzedék. Ott harcolnak az alsótáblán s a büszke főrendi táblán. Nem dörömböl a kapun a párisi csöcselék. Ők maguk dörömbölnek a régi kapun. Királyokkal vitatkoznak s kihozzák az ártatlanokat a középkori börtönökből. Elégetik kiváltság-leveleiket, megosztják a kenyértelenekkel kenyérüket.

A nemes magyar nemzet legszebb korszaka volt ez, korszak, mely kultúrfelsőbbségünket legjobban bizonyítja, mert ez a korszak mindent maga kezdeményezett, ez a korszak legerősebb érv arra, hogy a magyarság nem csupán őstermelőkből áll, hanem szellemi őstermelőkből is. Vezérek mind megszenvedtek tanításaikért. Honoráriumuk cenzúra, börtön, megőrülés, hősi halál, bitófa, menekülés, idegen haza volt. Talán jobb lett volna ennek a könyvnek is a törvényalkotás martírkorszaka nevet adni.

A XIX. század első felének művelt, finomlelkű Magyarországa támad fel ebben a könyvben. Okuljon belőle a XX. század agyonszabdalt, minden kínok kínját élő Magyarországa, merítsen erőt, kitartást abból, ami száz évvel ezelőtt történt. Ismerkedjék meg újra az apostolokkal, akiknek tanításai valóban az Apostolok tanításai voltak.

Budapest, 1935. december.

A szerző.

TARTALOMMUTATÓ.

I. RÉSZ.

Werböczy kodifikációja. Az 1790. évi törvényhozás működése. József császár hatása. Az 1807. évi országgyűlés küzdelmei a magyar fajért. A francia forradalom hatása. A Nemzeti Múzeum. Ludovika Akadémia. A nemzet szellemi színvonala. Nemesi könyvtárak. Az 1825. évi országgyűlés törekvései. József nádor emlékirata. A nemesség a népért. Haladási törekvések. A gravámenek modernizálódása. Mozgalmak a követi utasítások ellen. A királyi előadások irányzata. A kodifikáció módszerei. Tanügyi reformok. Idősb. Bartal György működése. . . . . 1—34. lap.

II. RÉSZ.

Széchenyi, Deák és Kossuth fellépése. Ghyczy Kálmán a kormányhivatalokról. Széchenyi kodifikációs gondolata. A törvényhatóságok jogalkotási törekvései. Az alsótábla törvényjavaslatokat kezd szerkeszteni. Kölcsey Országgyűlési Naplójának a kodifikációra vonatkozó része. A magyar nyelv úttörése jogi irodalmunkban. Georch Illés és Frank Ignác fellépése. A régi magyar jogi nyelv gazdagodása. Vágyakozás hiteljogi és büntetőjogi törvények után. Európa akkori törvényei. Mária Terézia törekvései magánjogi kódex létesítésére. Az osztrák polgári törvénykönyv keletkezése. Metternich a törvények szerkesztéséről. Testületi kodifikáció helyett egyes kodifikátorok. A kerületi jegyzők szövegező munkája. A nemesség fellépése saját kiváltságai ellen. Deák kezdő működése. Polgári törvénykönyv, örökvltság a jobbágyok szabad költözési joga, az adózó nép ingatlan szerzése. Az operátumok megvitatása. Deák Ferenc megjelenik az alsó-táblán, kodifikációs gondolatai. A jobbágyok perlekedési joga. Sajtószabadsági törekvések. Népinevelés. A bíróságok rendezése, a bírói függetlenség. Szólásszabadság. Mentelmi jog. Az országgyűlési tanácskozások függetlensége. Küzdelem Wesselényi Miklósért. A népképviselői országgyűlés gyökerei. Általános választói jog a királyi városokban. Küzdelem az ősiség ellen. Honosítási törvény alapgondolata. Népszabadság, vallásszabadság, terhek egyenlősége, népképviselő, az úri székek megszorítása, úrbéri törvényjavaslat. A köznép helyzete. Wesselényi a népért. Kölcsey búcsúja. . . . . 35—85. lap.

III. RÉSZ.

Az 1836. évi országgyűlés. A törvények magyar szerkezete. A nem nemesek perlekedési joga. Az ítéletek indokolási kötelessége. Ki adja a legtöbb kodifikációs gondolatot? Az 1840. évi országgyűlés. A magyar nyelv, a jobbágyság örökösödése, váltótörvény, hiteljogi törvények után törekvés, az ősi Corpus Juris megújítása. Az 1844. évi törvénycikkek. Az országgyűlés nyelve. A magyar nyelv tanítása. A nemesi javak birhatóságának kiterjesztése. Az írói és művészi jog bölcsője. A váltótörvény keletkezésének története. A váltótörvény módosítása. A váltótörvény gazdasági hatása; a váltótörvény a későbbi országbírói értekezleten. Törvény a kereskedők jogviszonyairól. Csődtörvény készítése. Kamattörvény. Váltótörvényszék alkotása. A szólásszabadság sérelmei. Országos választmány a büntető- és javítórendszer kidolgozására. Kossuth Lajos Törvényhatósági Tudósításai. A vármegyék a szabadságjogokért. Fáy András. Bárány Kemény Zsigmond a megyei életéről. Bárány Eötvös József cikke a Themisben. Kossuth Lajos hírlapi működése. A Kelet Népe. Eötvös röpirata. Kossuth válasza a Kelet Népe. Deák Ferenc a Kelet Népe ellen. Ghyczy Kálmán az 1843. év börtöneiről. Az amerikai büntetőrendszer hatása. Eötvös és Lukács Móric könyve a fogházjavításról. Deák Ferenc új börtönrendszerért. A vármegyék önállóan cselekednek a reformgondolatok megvalósítása céljából. . . . . 86—140. lap.

IV. RÉSZ.

A büntetőtörvénykönyv és büntető eljárás kodifikációjának története. Deák, Pulszky Ferenc, Mittermayer, Klauzál, Bezerédj, Zsedényi, Szalay, Eötvös és társaik kodifikációs működése. A halálbüntetés kérdése. Az új kódexek jellemzése. Az esküdtszék kérdése. Levelezés Pulszky és Mittermayer között. Deák nyilatkozata a büntetőjavaslatok parlamenti harcairól. Falk Miksa a börtönrendszerről. Deák Ferenc esküdtszéke. Nyilatkozatok az esküdtszékéről. A főrendiház magatartása. Bányatörvénykönyv alkotása. A francia háborúk alatt okozott károk megtérítésének kérdése. Szatmár megye 1840. évi országgyűlési program tervezete. Kossuth a kodifikáció céljairól. A kodifikátorok irodalmi működése. Deák kodifikátori tulajdonságai. Deák értékelése a reformkorszak emberei által. Pulszky Ferenc jellemzése. Szalay László mint kodifikátor. Szemere Bertalan szereplése. Szentkirályi Móric, mint kodifikátor. Ghyczy Kálmán kodifikációs működése. Idősb. Pázmándy Dénes, Beöthy Zsigmond szereplése a jogalkotásban. . . . . 141—188. lap.

V. RÉSZ.

A 48-as törvények meghozatala előtti helyzet. Deák programja. Kossuth cikkei a 47-es országgyűlés előtt. Az 1847. évi tanácskozmány. A centralisták működése. Trefort a végrendelkezési szabadságért. Szalay támadása kultúránk német iránya ellen, valamint értekezése a svájci diétáról. Trefort az angol alkotmány történetéről. Eötvös municipális és igazgatási kérdésekről. Szalay az egyesületi jogról. Szalay a kodifikáció

fontosságáról. A centralisták a felelős minisztériumért. A miniszteri felelősség elve és hazai történeti kialakulása. A városi törvényjavaslat. Kossuth álláspontja a minisztérium és a vármegyék kérdésében. Deák és gróf Dessewffy Aurél álláspontja a megyei kérdésben. Eötvös és Szalay a megye ellen. Az alsótábla tárgyalása a független felelős magyar minisztériumról. Deák szerepe. Lónyay a miniszteri felelősségről. Kossuthot törvényelőkészítő bizottságban akarják politikailag hatástalanítani. A sajtó törvény tárgyalása és előzményei. A városi törvényjavaslat. A régi követi utasítások jellemzése. A népképviselési eszme fejlődése és törvényhozási előkészületei. Ghyczy szerepe a képviselőválasztásról szóló törvény szerkesztésében. Szentkirályi Móric, Deák Ferenc és a centralisták szerepe a népképviselési harcban. A megyei gyűlések népképviselési alapra állítása. Az évenkénti országgyűlésről szóló törvényjavaslat. Felsőházi reform. A közteherviselés előzményei és törvényhozási előkészületei. A papi tized megszüntetése. Az úrbérmegváltás. A földbirtokosok kártalanításának kérdése. A hitelintézeti törvény előkészületei. Törvényjavaslat az ösiségről. Küzdelem a külpolitikai önállóságért. A dualizmus helyzete, a Pragmatica Sanctio. Önálló magyar hadsereg. A nemzeti őrseregről szóló törvényjavaslat. Erdély egyesítése. Önálló pénzügyi berendezkedés. Igazságos adórendszer. A közoktatás ügye. Népoktatási törvényjavaslat. Törvényjavaslat az egyetemről. Törvényjavaslat a nemzeti színről és az ország címeréről. Törvényjavaslat a színházakról. Az egyetemi törvényjavaslat előzményei. A magyar nyelvért és nemzetiségért folytatott harc és ezekről szóló törvényjavaslat. A honosítási törvény és a horvátok ellenakciója. Telepítési törvényjavaslat. Az unitárius vallás bevett vallássá nyilvánítása. A közlekedési program előkészítése. Széchenyi közlekedési javaslata. Kovács Lajos közlekedési javaslatot készít. Szalay kodifikatorius működése a közlekedési javaslatnál. A kereskedelmi minisztérium működése a postaügy terén. Törvényjavaslat a közhivatalnokokról. Törvényjavaslat a turmezei kerület rendezéséről s a fiúmei és buccari kerületek rendezéséről. . . . . 189—294. lap.

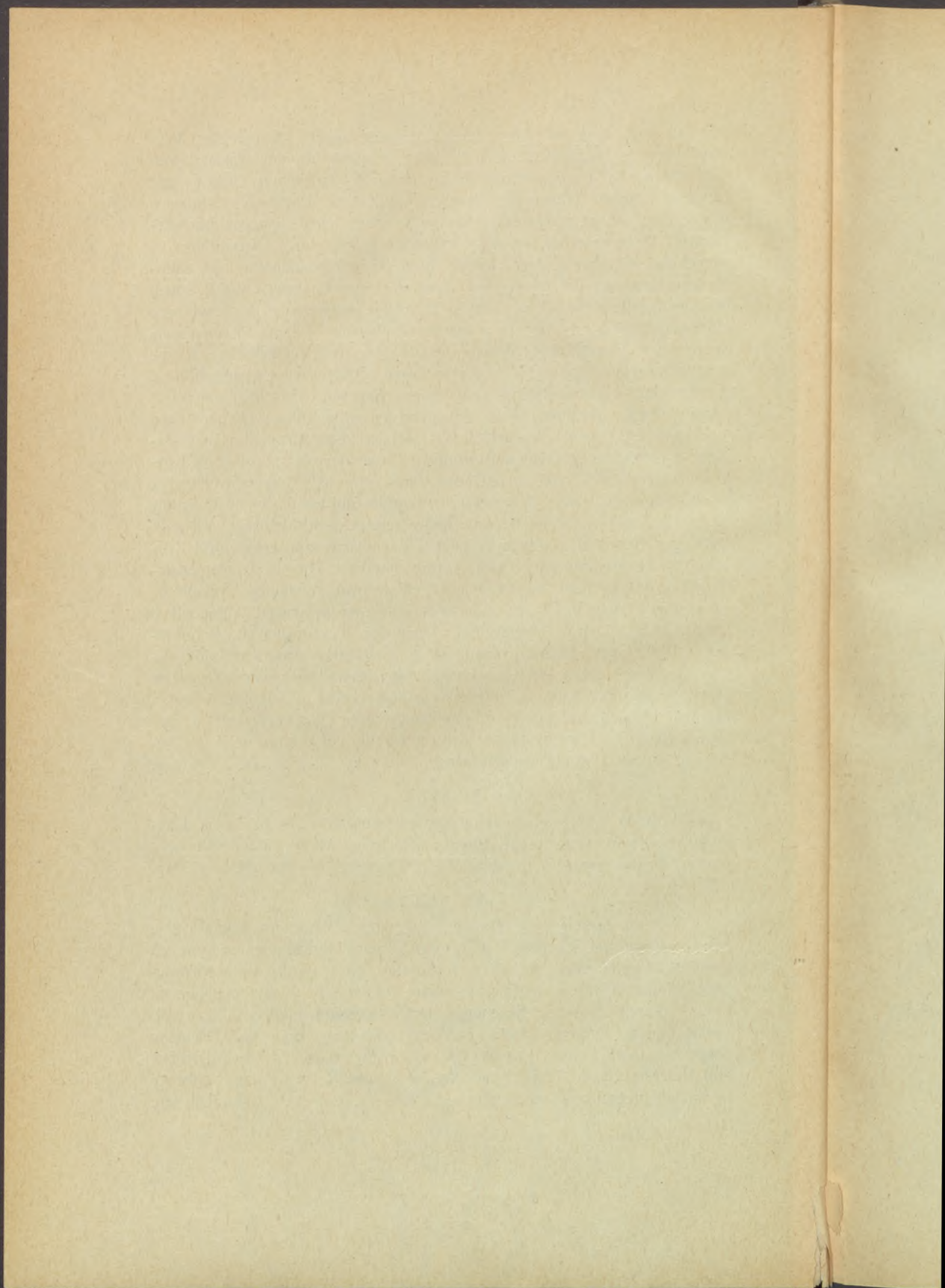
VI. RÉSZ.

Az 1848. évi igazságügyminisztérium működése. Deák Ferenc igazságügyminiszteri tevékenysége. Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár szereplése. Szalay László a törvényelőkészítő ügyosztály élén. 295—317. lap.

VII. RÉSZ.

A 48-as törvényhozás általános jellemzése. Forradalmi jellegű volt-e ez a törvényhozás. Az 1848. évi februári francia forradalom szerepe. A kodifikáció sietségének okai. Nem forradalmi, hanem konzervatív törvényhozás. Salamon Ferenc megállapításainak bírálata. A 48-as törvényhozási törekvések régi gyökerei. Széchenyi, Deák, Kossuth mint kodifikátorok. Szalay László, Grünwald Béla, Széchenyi, Zsedényi Ede, báró Kemény Zsigmond, Deák Ferenc, Horváth János, Beöthy Ákos, Lónyay Menyhért, gróf Andrássy Gyula, Tóth Lőrinc, Kossuth Lajos, Kovács Lajos, Nedeczky István jellemzései a 48-as törvényhozásról . . . . . 318—359. lap.

I. RÉSZ.

fika
dor
elm
élet
szá
is e
a m
láza
a m
kor
ség
a m
rón
szű
az
évn
ból
utó
em
nek
a v
sze
sze
me
is,
ség
Hár
kor
vol

Régen mult magyar századokból egy kivételesen nagy kodifikátor színmagyar alakja áll előttünk: Werbőczy Istváné. Nagy nádor, körültekintő külpolitikus, korának rendkívül művelt, pallérozott elméjű férfia, a nemesség politikai vezére, de változatos szellemi életének örökéletű része mégis csak a jogtudomány. Ebben is reneszánsz-ember. A XVI. századnak ez az akkori világviszonylatban is elsőrangú nagy magyar kodifikátora érezte meg legelőbb, hogy a magyar jogot meg kell őrizni a pusztulástól. Elkapta a gyűjtés láza, az átörökítés szükségességének átérzése olyan korban, amely a magyarság legnagyobb csapása, a mohácsi vész előtt állott, olyan korban, amely az elerőtlenedés, a visszavonás, a lázadás, az egységhiány tragikus képeit mutatta. Majdnem az egyetlen volt, akit a nemzeti egységben fennmaradás történelmi gondolata hevített. A római jogban gyökerező klasszikus jogi műveltségének szűrőjén megszűrve mindazt, amit a magyar jogi génusz az első félezerévtől az ősi magyar jogi humuszból kitermelt, átadta a második félezerévtől a magyar jogászok őstermelés foglalatját, a Tripartitumot. Ebből a műből, mely kora szellemét messze túlhaladta, átszálltak az utókorra a magyar jogi szellemnek abban a korban csodálatosan emelkedett képei. Miközben világ nemzetek rabszolgákkal kereskednek, miközben felosztják maguk közt csillagászati vonalak szerint a világtengereket is, egy nemes magyar úr elhatározza, hogy összeszedi a magyar jogok könyvét és ez a könyv nem a középkor szellemét kodifikálta. Ebben a könyvben már a reneszánsz szelleme lüktet és ha a huszadik században más törvényeket alkotnak is, a maga korában majdnem egyedülálló jelenség volt szabadelvűségében, a jogtisztelet erőteljes hirdetésében. Azt mondták, hogy a Hármaskönyv „egyesült a magyar nemzet vérével.” Nem volt akkor törvénykönyv Európában, amelynek első paragrafusa úgy szólt volna, mint Werbőczy első paragrafusa: „Amit Isten enged meg,

isteni törvény; a jog: emberi törvény. "Nem volt az ő korában törvény mely azt mondotta volna, amit az ő törvénykönyve: „A törvénynek igazságosnak, tisztességesnek, mind a természet, mind a hazai szokások szerint lehetségesnek, helyhez és időhöz illőnek, szükségesnek és hasznosnak kell lennie, világosnak is, nehogy olyasmiket foglaljon magában, amikből homályossága miatt csúrés-csavarás valami előre nem látott dolgot hozhat ki, vagyis nehogy azt valaki csavarosan magyarázhassa." Nem volt törvény az ő korában, amelynek alkotója arra hivatkozott volna, mint Werbőczy az ő 11. szakaszában, Szent Tamásra, aki azt mondotta, hogy a törvény az okosság rendelkezése a közjóra.

Ez a szellem, Werbőczy szelleme, évszázadokon át kormányozta a Karok és Rendek lelkületét. A Corpus Juris tanusítja, hogy utána a magyar jogalkotás óriási szüneteken ment át. A kétségbeesett nemzeti önvédelem évszázadai következtek Werbőczy kódexének megalkotása után, az idegen invázió másfélévszázados bilincseiben és ezzel egyidőben nyugati szomszédunk bilincseiben is szenvedő nemzet meg volt fosztva attól, hogy állandóan országgyűléseken fejezze ki akarátát és nem a nemzet fejedelmi akarata, hanem fejedelmek nemzetellenes akarata érvényesült századokon át. 1715-től 1848-ig, tehát százharminchárom év alatt csak tizenkilenc országgyűlés volt. Mily megremegtető kitérés a XVII. század sóhajai után az 1741. évi XI. törvénycikk kívánsága, hogy a magyar dolgokat és ügyeket magyarok intézzék, az 1751. évi I. cikkely óhaja, hogy a király magasztos jelenlétével és királyi lakásával szerencséltesse az országot s a vulkán lángja nem lobog fényesebben, mint ahogy az 1790. évi X. törvénycikkelynek kívánságai lobognak, hogy Magyarország hozzákapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, tulajdon törvényei és szokásai szerint igazgatandó és kormányozandó ország. A nemzeti közjogi kodifikáció remeken megfogalmazott mondatai ezek, szinte Werbőczy országfenntartó lelke fénylik bennük. Avagy mily hatalmas kodifikációs alkotás, a nemzet ősi jogainak mily tömör, férfias és ünnepies fenntartása az 1790. évi XII. cikkely, amely így rendelkezik: „Hogy a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzákapcsolt részekben,

az 1741. évi VIII. cikkely rendeletének sérelme nélkül a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos Karokat és Rendeket közösen illeti és rajtok kívül nem gyakorolható: Ő szent Felsége magától és önként elismeri s kegyesen kijelentette, hogy ő a Rendekek ezen jogát sértetlenül megtartandja és amint azt dicsőült elődeitől kapta, azonképen csorbitatlanul szállítandja át felséges utódaira, továbbá, hogy a bíróságoknak törvénnyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztattatni, sem a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal gátoltatni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog; sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásíttatni, vagy akár a királynak avagy valamely politikai kormányzéknek felülvizsgálata alá vonatni nem fognak, hanem a valláskülönbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokása szerint tartatnak törvényszékeket, a végrehajtóhatalmat pedig nem másként, mint a törvények értelmében gyakorlandja a királyi felség. Néhány sor az 1790. évi XII. cikkelynek ez az összefoglalása, de ebben a néhány sorban benne él az ezeréves magyar jog, a nemzet függetlensége, a törvényesen egybegyűlt országgyűlés és a törvényesen megkoronázott fejedelem törvényalkotási joga, a nemzet bíróságainak ítélkezési szuverénitása, eltiltása még a királynak is a bírói ítéletek felülvizsgálatától, a törvények és bevett szokások szerint való ítélkezés parancsa és a törvények felségének proklamálása, szemben a királlyal is, azzal a néhány szóval, hogy a végrehajtóhatalmat a királyi felség az ország törvényei értelmében köteles gyakorolni.

Az 1790. évi LXVII. törvénycikk, amely az országos kívánságok és sérelmek, valamint a királyi javaslatok alapján országgyűlési bizottságok által való előkészítést rendel, a kiküldendő jogügyi bizottság hatáskörébe utalja a jogszolgáltató székek és az összes törvénykezési hatóságok rendezését, a perrendtartás javítását és pedig a „pererek gyorsabbítása“ és a nagyobb költségkímélés szempontjából, „az alaptalan perek forrásainak betömésére“ szolgáló néhány hasznos polgári törvény megalkotását, „az úgynevezett kúriai döntvények“ megbírálását, de már ez a törvénycikkely elrendeli az új idők szellemében a büntetőtörvénykönyv, valamint a váltótörvénykönyv előkészítését. Folytatódik ez a törekvés az 1792. évi XVI.

törvénycikkben, amely addig is, amíg ezek a munkálatok elkészülnek, az igazságszolgáltatást gyorsítani igyekszik.

Erről a termékeny kodifikációs esztendőről azt írta báró Kemény Zsigmond Széchenyiről szóló tanulmányában: „Az 1790-iki országgyűlés évjazaink legfényesebb lapjain foglal helyet. Mert hazánk megszüntetett közjogának visszaállítását s biztosítását annyi felvilágosodással és türelemmel, annyi lelkesedéssel és méltósággal, annyi szabadságszeretettel és törvényességgel, annyi körülményszeretettel és előrelátó gondoskodással eszközölte, hogy sajnálattal telik keblünk, midőn a későbbi diétákon az 1790-iki szellemmel gyéribben kell találkoznunk s látjuk, miként a következő harmincz év mostoha csillagzatai oda kuruzsolták megint vissza alkotmányos életünket, hol az 1790. előtti időkben állott, meztele-nül, elhagyatva, kigúnyolva.“

Kossuth is említi, hogy az 1790:67. törvénycikk által kirendelt országos választmányok munkálataiban, „ámbar a státuszgazdászati tudomány még akkor rendszeresítve nem igen volt, oly eszmék vannak letéve, melyek a XIX. század gyermekeinek is becsületökre válhatnak.“ S még egy vulkáni kitörés: az 1792. évi VII. törvénycikknek az a kívánsága, hogy a magyar nyelv tanítása az ország határai között ezentúl rendes tantárgy legyen, hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassanként közhivatalt csak magyarul tudók nyerjenek az ország határain belül.

Aztán a XIX. század első éveiben még néhány törvény, az 1802. évi XX. törvénycikk, amely már nem a jobbágyi korszakok szellemét tükrözi, nem ad ugyan közvetlen felperességi jogot azoknak, akik úrihatóságnak vannak alávetve, hanem fenntartja továbbra is, hogy a földesurak védelmezzék ügyeikben, de már megengedi és magától értetődőnek tartja, hogy azoknak is, akik úrihatalomnak vetvék alá, a szerződési perekben szabad saját felperességük alatt eljárniok.

Az időközben kitört európai háború, a napoleoni korszak, a jogalkotó tevékenységet is megbénította, úgy, hogy az 1805:VIII. törvénycikk is hangsúlyozza már, hogy a súlyos háború körülményei nem engedik, hogy a régebbi bizottsági munkálatokat felvenni és tárgyalni lehessen. De azért egészen nem pihen el a jogalkotó munka. Werbőczy már nem elegendő. Az 1807. évi törvényekben jelentős igazságügyi törvényeket találunk, így a VIII. cikket.

amely a perek gyorsabb folyásának előmozdításáról szól, a IX. cikket, amely a büntető perek felülvizsgálatát gyorsítja meg és kiemelkedő alkotása ennek az országgyűlésnek a csalárd bukások büntetéséről szóló XII. törvénycikk, amely kimondja, hogy: „A vagyonbukott akár nemes, akár nemnemes legyen, bukásának okait is igazolni tartozzék és ha rábizonyul a vagyonának eltitkolásával elkövetett csalás vagy az, hogy hitelezőinek kárára irányozott kereskedelmi vállalatokkal vagy nyilvánvaló pazar és költsékes életmódjával jelzálogilag terhelt birtokát szükségképen megfogyasztotta, bűntársaival együtt, kik a vagyon eltitkolásának tényénél vagy más káros műveleteinél tudva és szándékosan közreműködtek, mint tolvaj büntető eljárás alá vétessék és vétességéhez képest a törvény szigora szerinti illendő büntetéssel fenyíttessék és mivel méltatlan azon kedvezményre, melyet a hibájukon kívül vagyoni bukásba jutottak keresetük helyreállítása végett a gyakorlat és szokás szerint meg szoktak adni, a kiszabandó büntetésen felül mindaddig, míg hitelezői követeléseinek eleget nem teend, örökre kötelezettségben maradjon.“ De kiemelhetjük a civilis jog köréből is az 1807. évi törvények közül a XIII. cikkelyt, az erőszakosan kivetettek visszahelyezéséről, amely az ingók és ingatlanok erőszakos elfoglalásának megtiltásával kiegészíti az 1802. évi XXII. törvénycikket és a sommás visszahelyezés jogelveinek alapjait állapítja meg.

Montesquieu azt mondja „A törvények lelke“ című művében a magyarság nagy politikai tehetségeinek elhanyagolásáról: „Ausztria kormányzói állandóan csak pénzt kerestek Magyarországon, a miye a magyaroknak nem volt: mindama politikailag igen képzett férfiakat azonban soha megbecsülni nem tudták, akik Magyarországon annyian vannak, minthogy a kormányzás művészetibe már ifjúságuktól fogva és gyakorlatilag beletanultak.“

Valóban, a XIX. század első fele a tanult, európai értelemben művelt, autodidaxissal magas színvonalra jutott magyar államférfiak sokaságát teremti meg. Néhány az udvarnak dolgozik, de a legtöbb az országos, az egyetemes nemzeti érdekeknek. A régi, a nemesi világ jogintézményei között élnek. Nem csak a francia forradalom hevíti őket, hanem a világszerte támadt ébredés hajnala s ennek fényét és felkelő napjának melegét akarják bevinni, minden lázító szellem, minden felforgató törekvés nélkül, úgy ahogy a modern

orvos napkúrát rendel, a régi intézményekbe. Semmit sem akarnak félredobni, csak saját kiváltságait. S mindezt maguktól. Montesquieu már a XVIII. század közepén nem ismeretlen nálunk. Nem csupán olvassák, hanem reá is állnak alkotmányjogi megállapításaira. Gróf Esterházy József 1785. évi alkotmánytervezetében lényegiben a nagy francia eszméire helyezkedik, amikor azt mondja, hogy a legfelsőbb hatalom minden jól berendezett államban három főágra oszlik, törvényhozó, őrző és végrehajtó hatalomra, a törvényhozó hatalom a király és a rendek kezében van, a törvények végrehajtása feletti felügyelet a király feladata, aki ezeket a bíróságok által a törvényben megállapított rend szerint hajtja végre és semmiféle bíróság sem csinálhat törvényeket. Az 1790. évi országgyűlés már ezeknek a gondolatoknak ígérete alatt áll.

De a nagy francia forradalom messzeterjedő gondolatáramlása is elér hozzánk, nem csupán Martinovicsot és társait, Batthyányi Alajost és számos más felvilágosult magyart tartják a nagy forradalom eszméi magnetikus vonzási körükben, hanem a magyar nemesség egyébként nyugodt, forradalomra nem hajlandó rétegei is a nagy forradalom eszméinek hatása alatt állanak. Az ellenakcióból is látjuk, hogy ezek a párisi gondolatok erősen befészkelődtek abban az időben a mi országunk művelt lelkeibe is, hiszen magát az egyetemet is óvják ezektől a gondolatoktól, a francia forradalom idejében az udvar erősen vigyáz arra, mit adnak elő az egyetemen a tanárok, éles harcot vesznek fel az udvar körében a vallástalan tanítás ellen, Kreil egyetemi tanár ellen szkeptikus tételei miatt vizsgálatot indítanak és királyi intésben részesül, a Kant elveit tanító Deling János bölcsészettanár ellen 1795-ben a király vizsgálatot rendel el, igaz-e, hogy előadásaiban tagadásba vette a lélek halhatatlanságát és Isten lételetét, el is bocsátották, Kant rendszerét pedig mint „veszélyeset, homályosat és fellengzőt” kitiltották az ország összes tanintézteiből. Kreil professzor vizsgálata során még a kéziratait is átvizsgálták s a Martinovics-perben Szentmarjay által tett ama vallomás után, hogy a marseillaiset németre fordította és hogy a francia alkotmányt élte, a király legfelsőbb kézirattal 1795-ben kitiltotta Pestről, úgy hogy a következő évben csak kivételesen kapott tíz napi pesti tartózkodásra engedélyt. A francia eszmékből tehát egy-egy professzor révén mindenestre kapott maga az egyetemi ifjúság is izelítőt. De kézzől-kézre jártak a nemes

urak
se
szán
ság,
lefor
hisz
nem
hang
mint
tai ú
novi
rába
tudó
Az u
tába
sem
kiség
hogy
zetét
szav
küls
nap
forra

sem
franc
besz
lució
és K
kelle
dolat
múlt
tariz
dolat
köve
réber

urak között a francia újságok is, nem beszélve arról, hogy Rousseau *Contrat Socialja* számosak kezén fordul meg és ez a könyv számos olyan nemes úrban, akiben nem volt forradalmi hajlandóság, új gondolkodási módszereket alapoz meg. Szentmarjay kezdte lefordítani, de a nemesség elitje magyar fordításra nem szorul rá, hiszen Mária Terézia óta erős franciás műveltség van az ország nemesi intelligenciájában. A Lipót alatti országgyűléseken nem egy hang Mirabeau hangja. A franciák hivatalos lapja, a *Moniteur*, amint azt a magyar jakobinusok történetében olvassuk, rendes postai úton kerül be az országba és csak később tiltották be. Martinovics vallomásában olvassuk, hogy báró Orczy László könyvtárában is megvolt a francia forradalom eseményeiről leplezetlenül tudósító ez az újság. Számos francia röpirat is bekerült az országba. Az udvar felismerte a veszélyt és a Martinovics pör egyik vádiratában olvasható:* „A franciaság (gallicizmus) vagy jakobinizmus sem hitet, sem törvényt nem ismer; nem az ész, hanem az érzékiség vak ösztöne ragadja el és elbizakodottságában elhatározta, hogy az egész emberi nemet megreformálja, a világ egész gépezetét felforgatja és minden engedelmességet eltöröl. Ő az a halkszavú ellenség aki (...ebbe az eddig nyugalmas országba...) a jó külszíne alatt befurakodott és felvilágosodás (illuminatio) címén a nap sugarait elűzte és az engedelmesség kötelékeit meglazítván, a forradalom magvát elhintette.”

A „halkszavú ellenség” munkáját azonban nem lehetett már sem a cenzurával, sem halálos ítéletekkel ellensúlyozni. A nagy francia forradalom új gondolatvilága titkos és nem titkos réseken beszivárgott hozzánk is és mivei a magyar nemesség szellemi evolúciója már a XVIII. században amúgy is megindult, a Bessenyeyek és Kazinczy Ferencek közvetlen francia ihlete után már nem sok kellett, hogy a magyar nemesség későbbi rétegei ezeket a gondolatokat bölcsőjükben hozzák magukkal. A nagy forradalom elmúlt. Utána Európa napoleoni világháborúja következett s a militarizált Magyarország sem ért reá hosszú éveken át ezekkel a gondolatokkal foglalkozni. De az 1825. év országgyűlése már olyan követi gárdát talált, amely a nagy szabadsági gondolatok búvókörében élt.

* Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon, 198. l.

Vessük előre, hogy József császár alatt a kormányzések még kijelentették, hogy nem képesek magyar nyelven hivataloskodni, — a huszas években a törvények nyelve még deák, a rákövetkező évtizedben vegyesen magyar és deák, — a negyvenes években egyedül a magyar nyelv használatos.*

A nemzeti ébredés az 1807. évben nagy lépést tesz. A magyarság mint faj fennmaradása érdekében a vészkiáltót Felsőbüki Nagy Pál meg nem szűnik már az 1807. évi országgyűlésen fűjni. Késérű gúnnyal emlékezik meg erről a Széchenyihez 1840. decemberében írt levelében, mondván: „Midőn az 1807-iki országgyűlésen, még akkor hallatlan merészséggel azt állítám, hogy a hanyatló nemzetiség helyreállítása sokkal érdekesebb, mint a constitutio fenntartása, minthogy azon esetre, ha mostani zavart alkotmányunk buknék, helyette kedvező körülmények közt talán hamar jobbat is lehetne alkotni, ellenben elenyészett nemzetiségünket többé soha semmi erő létre nem hozhatná, akkori előadásomat feleletre is egyedül Trencsénnek követe tartá méltónak, ki azt „non loquatur talia stulta“ szavakkal kimerítőleg megczáfolta.“

Ha a negyvennyolcas nemzetiségi lázadásokra gondolunk, melyek a fejlődés diadalútján büszkén járó magyarság számára csapdával szolgáltak, szomorúan kell gondolnunk ennek a levélnek ezekre az elkövetkező veszedelmeket megérző szavaira: „Nemzetiségünk dolgát nagyon félttem; a horvátok önnemzetiségüket nagy áldozatokkal törekednek előmozdítani; a vad ráczok Pesten nemzeti egyesületet alapítanak; a tót vármegyék tót nyelven kezdik a közgyűléseket tartani.“

Erre a korszakra, mint Beöthy Ákos írja, a francia forradalom sok tekintetben transcendentális elméletei, sommás procedurája nem gyakoroltak számbavehető befolyást, még az 1790-iki törvényhozásra sem. „Bármennyire is élt az emberben a reformok szüksége, de ezen szükség folyamányaiban nem ment túl azon a vonalon, mely egyrészt a magyar államiság alapgondolata, másrészt a törvényes rend és kormányzati hatály megköveteltek.... A mint az országos közvélemény követelményei 1790-ben nem csapongtak túl, úgy 1825-ben nem maradtak alatta azon vonalnak, melyet a nemzeti nagy hagyományok állapítottak meg.**

* Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. II., 72. l.

** Beöthy: id. mű, II., 73. l.

Az a nemzedék, mely ezen a diétán túl nőtt fel, a művelődés, az önképzés, a külföldi áramlatok megismerése terén már nem a régi volt. Új világ után való esengés kezdődik. Mátyás király a *Decretum Maius* végén még büszkén mondhatta: *In eo contenta nunquam variari debeant.* S 1486. évi decretuma 78. cikkelyében is, mint egyéb törvényeiben is, törvényei megváltoztatását eltiltotta „azokon soha, semmi időben..., sem pedig országgyűléseken..., bármit változtatni vagy másítani szabad ne legyen,“ „sed neque in diaetis, seu congregationibus generalibus vel particularibus regnicolarum, quicquam ex illis variare seu mutare liceat...“ A régi tilalmak elhalványodtak, Werbőczy megújítására készült a jogásznemzet, mely már nem hitt Justinianus Digestái dogmájában, hogy *leges in omne aevum valituras.*

Iktassunk még ide ebből a korból három törvénycikket. Az egyik becikkelyezi, hogy gróf Széchenyi Ferenc kir. főkamarmester könyvtárát, pénzérmeit, kézirateit stb. a magyar nemzet használatára teljes joggal átírta „és ezekkel egy felállítandó nemzeti múzeum alapjait dícséretes buzgósággal lerakta.“ Iktassuk ide az 1808. évi VII. törvénycikket, amely a főképen „hon lakosok szabad és nemes adományaiból összegyűlt, kiválólag a magyar ifjaknak a katonai tudományokban leendő kiképzésére szolgáló“ Ludo-vika Akadémiát cikkelyezi be s végül az 1808. évi VIII. törvénycikket, amely a Magyar Nemzeti Múzeumot állítja föl, „attól az igyekezettől serkentve, hogy „a magyar nyelv művelése s a nemzeti irodalom és ipar ez intézmény által is előmozdítottassék.“

Ott vagyunk egy új korszaknak a küszöbén, amely előbb a franciák hatalmas császárával birkózik, majd a szentszövetség megalakulásával gátat vet a népek már-már lebírhatalannak látszó szabadságszeretetének, csendet akar parancsolni a magyar nemzet haladási vágyának is, amely korszakot mi sem jellemez jobban, mint hogy a magyar Corpus Juris az 1808. évtől kezdve az 1827. évig egyetlen törvénycikket sem tartalmaz.

Nem aludt, hanem tanult és szemlélődött ez alatt az idő alatt a magyar nemesség.

Nem adhatunk igazat Beksics Gusztávnak, aki azt írta: * „A magyar nemzet ébredésének első időszakában az általános szelle-

* Beksics Gusztáv: „A magyar doctrinairek,“ 6. lap.

mi niveau felettebb alacsony volt. Az európai áramlatok társadalmunknak még felszínével is csak alighogy érintkeztek. Egyes kiemelkedő pontokra, oly magas hegyóriásokra, minő volt Széchenyi István s minővé lettek utóbb csakhamar Deák Ferenc, Kossuth, Dessewffy Aurél stb., teljes fényével rásütött a kelő nap, sőt a magyar e nagy világító tornyai önfénnyel bírtak. A völgy azonban, az a nagy rónaság, minő akkor nem csak az alföld, hanem a magyar társadalom is volt, még félhomályban vesztegelt. A hajnal csak szürkületével borította alacsony láthatárának szegélyét. Nem adhatunk neki igazat, mert az 1825. év már igen művelt, képzett, olvasott, könyvtárainak élő nemzedéket talál. Az akkori nemesség számos tagja rendkívüli műveltséggel rendelkezett. Számos nemes embernek nagy és értékes könyvtára volt. Ghyczy Kálmán írja az emlékirataiban az 1836. évről, hogy nagybátyja, Szent-Iványi Antal, jeles könyvtárt hagyott maga után, amit Ghyczy Ignác örökölt, aki ezt a könyvtárt saját költségén folytatta, nevezetesen öregbítette és ezen két egyesült könyvtárt azután Ghyczy Ignác örökösei a képviselőháznak ajándékozták. S ez nem volt szórványos jelenség, hiszen ezekben az években már egy nagy nemzedék európai műveltségű rajt bocsát a megyei és diétai élet politikai porondjára. S ez a porond a nemzeti kultúra újító porondja volt már. Ugyancsak Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban: „Az 1825/7. esztendei országgyűlés alatt egy ízben néhány öreg követek — Gudics Hontból, Németszeghy Mosonyból, Döry Tolnából, Vitéz Abaujból — látogatván meg atyámat, én beszélgetéseiket a benyíló szobában hallgattam. Arról beszélgettek, hogy mi lesz annak következése, ha a magyar nyelv egészen a latin helyébe lép, mi lesz következése annak, ha mindenki megtudja, hogy mit végeznek és beszélnek a gyűléseken s annak, hogy nem fogjuk régi törvényeinket érteni, ők ebből az országnak gyökeres átalakulását jósolgatták, valamint megjövendőlték azt is, hogy a jobbágytelkeken lakó nemesek akkoron elhatározott megadóztatásából az összes nemességnek megadóztatása fog következni. Nem voltak e szerint rövidlátók ezen praktikus öreg urak, s az országgyűlés kezdetén remélték is, hogy ők fogják vezetni az országgyűlést, de az ifjú nemzedék csakhamar leszállította őket ezen térről.“ S hozzáteszi Ghyczy, hogy amint a generációk egymást felváltják, azoknak a cselekvés terére lépésével változnak a nemzeteknek nézetei is s a küzdelmet az ó

és az új eszmék között az mérgesíti el legjobban, hogy az egymással szemben álló generáció, mindegyik más-más praemissákból indulván ki, nem érti, nem is értheti meg egymást.

Az akkori idők jeles államférfia és kodifikátora, az idősb Bartal György írja,* hogy az 1808. évi országgyűlésnek az országos kívánalmak ügyében kelt „In hac communi omnium populorum calamitate” szavakkal kezdődő híres felírásának október 29-én lett pecsételtetésén „az ősz atyák arcairól örömkönnyek hömpölyögtek.” Néhány év s már nem könnyeznek a rendek, hanem a reformok előkészítésén, a reálmunkán dolgoznak.

Nagyot kell lapoznunk Corpus Jurisunkban, amíg 1808. után újból olyan törvényeket találunk, amelyek az ország szellemi előrehaladásának is mértőföldkövei. Az 1827: VIII. törvénycikk az 1791. évi LXVII. törvénycikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalására számos tagból álló bizottság kiküldését határozza el. Ez az országgyűlés, az 1827. évi, inkább a közjogi és a kulturális ébredés terén alkot nagyokat. Az alaptörvények érvényben való megtartásáról szóló III. és IV., valamint V. törvénycikkek, a hazai nyelv művelésére fölláltatandó tudós társaságról vagy Magyar Akadémiáról szóló XI. törvénycikk, a Magyar Nemzeti Múzeum javára tett ajánlatok becikkelyezéséről szóló XXXV. cikk márvány emlékövei szellemi evolúciónknak.

Valami kitölti a Corpus Juris több mint másfél évtizedig üres lapjait. Felébred közben a nemzet. Wagram és Austerlitz hőségének elhurcolása az összes népjogok elkobzását jelentette. A fejedelmek ennek a nagy törvényalkotó császárnak nem csupán véres ütközeiteitől, felszabadító hadjárataitól, trónösszetöréseitől riadtak meg, hanem megriadtak még a napoleoni törvénykönyvektől is, a nagy császár személyes elnökletével folyt kodifikáció remekműveitől, amelyekben már örök halálra hunyta le a szemét a középkor szelleme és felragyogott bennük a három francia jelszó.

Vajjon igaza van-e Grünwald Bélának,** amikor erről az időről azt írja: „A francia forradalom eszméitől való rettegés a nemesiséget még erősebben hajtja a királyság karjaiba, mint valaha. Évtizedekig teljesen egybeforrnak, mert céljaik, érdekeik ugyanazok. A

* Új Magyar Múzeum, 1858. évf. 358. l.

** Grünwald Béla: „A régi Magyarország 1711—1825.” 562. l.

kiváltságos osztályok jelentékeny áldozatokat hoznak oly háború folytatására, melynek célja a francia demokrácia elnyomása s egy új államrend alkotásának meggátlása volt. A francia forradalom eszméi azonban Magyarországon nagyon kevés ember elméjében fogamzóztak meg. A társadalom minden rétegében konzervatív szellem uralkodott. Az emberek helyi életet éltek s elmerültek az apró érdekekben, műveltségük csekély volt s általános eszmékkel nem lehetett hozzájuk férni. A nép nagy tömegei tudatlanok; a német polgárság sem képviselt nagy szellemi tőkét s politikai szerepe nem volt; legműveltebb embereket a nemesség között lehetett találni s a francia eszmék leginkább a nemesség körében voltak elterjedve. Abból a nagy tűzből, mely Franciaországban lángolt, ide is vetődött néhány szikra, de a tömeghez nem jutott el...

Kazinczy Ferenc Grünwaldot erősíti: „A francia revoluczió hosszas pezsgései után kilobbanva... Nagy és szép dolog s még több ráta, undokok, borzasztók, rettenetesek, bár nagyok... De azért, hogy e történeteket részvétellel néznénk, senki sem felejté, hogy irtóztatóbb csapás, mint egy revolutio, a hont nem érheti s hogy dőlő vagy döntött épület körül forogni nem tanácsos; senki sem óhajtá, hogy a miénk is dőljön s döntessék.”

Ha valóban úgy lett volna, hogy 1790-től 1825-ig aludt a nemzet s reformgondolatok nem bántották, honnan szívta be magába e korszak három legnagyobb szülöttje, Széchenyi, Deák, Kossuth a reformok anyatejét? Széchenyire még lehet azt mondani, hogy külföldről is hozott sokat, de az addig külföldet nem járt Deák s Kossuth valóban csak hazulról hozott mindent s ez áll a nemességnek arra a színejavára is, mely 1825-ben már lelkileg, műveltség szempontjából teljesen készen állott minden reform, közjogi s általános emberi reform megvalósítására.

Ném csupán a KK. és RR. csatáztak ebben a korszakban az uralkodóval és az udvarral a nemzeti jogok kiszélesítéseért, hanem maga József nádor is. Még a napoleoni háborúk veszedelmes óráiban, amikor a kettős monarchia léte sokszor egy hajszálon függ, memorandumot terjeszt Ferenc császár és király elébe. A memorandum címe: *Freimüthige Gedanken über die Regenerirung des österreichischen Kaiserstaates, mit Beziehung auf das Königreich*

* Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete 136. l.

Ungarn. Az 1810. július 10-én terjeszti a császár elé. Azt mondja benne a nádor: „A magyar királyság a legutóbbi béke óta nemcsak területénél, népességénél és termékenységénél fogva legjelentékenyebb része az osztrák birodalomnak, hanem kiváltképen azért is, mert a belső segélyeszközök minden nemében dúsabb, mint a többi tartományok együttvéve, továbbá népe nemes, lelkesülni tudó, haladást szerető, a tiszta hazaszeretet és a nemzeti szellem ápolására és így nagy tervek és jelentékeny javítások keresztülvitelére alkalmas.” Egyetlen országgyűlést akar ugyan, de a magyar alkotmánynak megfelelőt. Tiltakozik az ellen, hogy Magyarország és Erdély alkotmányának teljes mellőzésével hozassék egyöntetűség az osztrák birodalomba és hogy a kormányzatba azok az örökös tartományok módjára foglaltassanak bele. Kiemeli, hogy a korszellem képviselői kormányt és nem önkényuralmat követel, mert az erőszak és katonai tekintély nyomán az elhallgattatott, legyőzött magyar nép épúgy vagy még hevesebben gyűlölné kormányát, mint a lengyel. Felpanaszolja, hogy bár minden eddigi rendi országgyűlés követelte, még sincs a magyarnak minisztériuma, nincs saját hadserege, nincs pénzügyi kormányzata, sem képviselője a külföldi udvaroknál. „A kormányzat a nemzet jelleméhez illő alakot öltön, mit csak az ország érdeke és a közmegegyezés határozhat meg. Magyarország nagyobb önállósága folytán nem tágul meg az a kapocs, mely a monarchiához köti, a közös uralkodó személyében megmarad az erős összetartó központ.”

József nádor memorandumára Ferenc császár 1810. július 21-iki jegyzékében ezt feleli: „Legcélszerűbbnek vélem törvényes úton megjavítani a magyar alkotmányt, részben megváltoztatni, értékesítvén e királyságot a monarchia hasznára, összeegyeztetvén az örökös tartományok alkotmányát ezével, amennyiben csak lehetséges.” Egyúttal lelkére köti a nádornak, hogy fogja rövidebbre a gyeplőt, igyekezzék Magyarországon a végrehajtóhatalmat szigorúan és szabatosan gyakorolni. Az uralkodó tehát kosarat adott József nádornak.*

A nagyidőkre már az 1825. évi országgyűlés is előkészül. Azt mondja Felsőbüki Nagy Pál: „Mennyi sérelmeket, sanyargatásokat

* Wertheimer Ede: József nádor eszméi Magyarország és Ausztria regenerálásáról 1810-ben. A főherceg kiadatlan iratai nyomán. Budapesti Szemle 1881. évi 26. kötet, 102. lap.

szenvedett 1825. előtt a magyar nemesség s mégis ezen az országgyűlésen, saját sérelmeit félretéve, minden mások előtt a parasztok jussainak sérelmére állott fel s azokat oly híven védelmezé, hogy Európának egy arisztokratikus alkotmányú nemzete sem képes hasonló példát mutatni s az urbáriumban is — bár különböző vélemények találhatnának — de csakugyan vannak, kik oly melegen védik a nép jussait, hogy magok sem védhetnék hívebben.“

Tanultak a rendi világ jelesei, a mit Ghyczy ír magáról, az számosakra áll: „Üres időmet szorgalmas tanulásra fordítottam, különösen a jus publicum terén. Olvastam már philosophiai munkákat is, melyeket a komáromi benczék direktorától, Körmendy Chrysologtól kaptam s az 1832. esztendei országgyűlésen tárgyalandó úgynevezett Systematikus orsz. Deputationalis munkára vonatkozólag készítvén a vármegyei követi utasításokat, erre egy hosszú munkálatot készítettem az insurrectióról, mint az utasítási bizottságnak tagja.“

Kemény, szívós, puritán, a hazáért ingyen verejtékező nemzedék volt ez. Ott van köztük egy Wesselényi, ki politikai üldözése első óráiban, amikor azt tanácsolják neki, kérjen kegyelmet, azt írja később, 1838. február 17-én Deák Ferencnek: „Folyamodás, kérés, mindég alázó vagy legalább kisebbítő érzést szül; másra szorulni, mástól várni s másnak jó vagy rossz akaratjától függővé tenni önmagát: keblet szorító s a függetlenséget, e lelki nagybecsű birtokot gyengíti. Olyat kérni s olyanért folyamodni, mit követelni s megkívánni van jussunk, kettősen lealázó, mert jussróli lemondást tesz fel, mi örökké gyengeség szüleménye. De legterhesebb s olykor vétkes is a folyamodás és kérés, midőn az bocsánatérti esdeklést s annak következtében hibaelismerést tesz fel.“

A büszke gravámenek keserűségein felnőtt nemzedék volt ez is, de már haladni is akart, nem csupán panaszkodni. Ezek a diéták már feldolgozzák az Európát foglalkoztató világideákat is. A gravámenek ez ideák honfoglalását is magukban foglalják. „Megszoktuk 1848-óta — írja Nedeczky István* — némi kicsinyléssel szólani a gravámenek és gravaminális diéták felől, holott az összeüjtött sérelmek a szabad sajtót és közvéleményt pótolták... A

* Nedeczky István: Deák. A képviseleti alkotmány megállapítása 129—131. l.

sérelmek mindig a fennálló törvények végrehajtása körül elkövetett hibákat vagy mulasztásokat jelezték.

A törvények keletkezésének forrása is jórészt a gravámen volt, mert a sérelem az orvoslás követelését, a kívánatokat, a postulatumokat váltotta ki s ezekben adódott a mód, hogyan kellene, milyen új jogszabályokkal orvosolni a sérelmeket. Nagy volt a sérelmek és kívánatok összegyűjtésében a megyei élet, mely — mint Nedeczky megjegyzi — a szabad sajtó mindennapi foglalkozását teljesítette, a visszaélések felkeresését, az eszmék tisztázását s a törvényhozási kérdések előleges megvilágítását. Így Zala-, Pest- és Szatmár megyék gravámene, hogy az 1832/6-iki diétáról követeli által tett jelentés kinyomatását a helytartótanács helytelenítette, mértföldköve a sajtótörvényalkotási útnak, mert az 1839/40-iki diéta nyomán adott királyi válasz is azt feleli ezekre, hogy azokat a sajtó iránt alkotandó törvény tárgyalja majd; Sopron megye postulatuma, hogy mivel a nagy majorátusokat a nemzetgazdaság tekintetéből károsnak tartja, de viszont azok a tulajdonjog szentségének megsértése nélkül el nem törölhetők, törvény határozza meg a jövőre nézve a maximumot, de engedje meg a törvényhozás a nemes családoknak a kisebb hitbizomány létesítését, olyan gondolat, mely nem csupán Kölcsey ajkára került, de hullámverése még a mai törvényhozási törekvéseket is mozgatja.

Megváltozik a diéta belső rendje is, az országgyűlés le akarja rázni magáról, épen a gyorsabb haladás és fejlődés érdekében, a követi utasítások sokszor béklyónak bizonyuló kényszerét. Az 1825/7. országos választmány, mely a közpolitikai (publico politicus) téren működött, a hongyülés rendezéséről szóló törvényjavaslatában azt mondja: „A követi utasításoknak csak azon pontjait véli kötelező erővel bírni, melyek az 1741. 8. sarkalatos t.-cikket és a külhatóság saját ügyeit különösen érdeklik, egyébként az utasításoknak csak javáló erőt (instructiones habent vim consultivam) tulajdonít.” Ebbeli véleményének a tisztelt választmány úgy adja okát,* hogy a kötelező utasítás mind a szabad tanácskozás eszméjével, mind a hongyülés céljával merőben ellenkezik, szerinte ugyanis épen tanácskozás által hozatnak az ügyek tisztába, s a követek csak a

* Kovách Pál és Kovách Sándor: A magyarhoni törvényhozás történeti vázolata. Szeged, 1861. 192. lap.

megvitatás folytán szerezhetnek magoknak meggyőződést, ha tehát utasításaik kötelező erővel bírnának, sokszor meggyőződésük ellen szavaznának.

Erre az utasítási rendszerre sokszor állott az, hogy* „az utasítási rendszer kizárja az országos tereméből a kölcsönös felvilágosítást, megyei szempontot állít olykor szemben az országgal, szertelen nehézkessé, lassúvá teszi a törvényhozó test működését, megsemmisíti a képviselő önállóságát, szárnyát szegi az államférfiúi önértet- és jellem-kifejlésének s vagy merőben fölösleges, vagy nem kielégítő, mint biztosíték.” (Pesti Napló 1861. márt. 17.) „Az utasítással ellátott követ csak fél figyelmet fordíthat a törvényhozás folyamára, fél figyelemmel mindig az otthoni pártmozgalmakon csügg. Az is megeshetik, hogy a választók nagyobb tömege összeütközésbe jő az utasítás készítőivel. A kit ma ezerek szavazata tisztel meg elveiért bizalmával, holnap megbuktatja néhány párt-ember szövetkezése, oly utasítást adván neki, mely ellenkezik elveivel és meggyőződésén erőszakot tenne, minélfogva a követ kénytelen a közbizodalmat visszautasítani.”

Az 1825. évi országgyűlés még nem ért el valódi külső sikereket. Annál több belsőt. A történetíró** azt írja: „A királyi előadások — 1825. — a magánosok régiebb pénzvviszonyaiban a papírpénz kétszeri leszállítása folytában támadott zavarok elintézését s az 1790-iki országos bizottmányok rendszeres reform-munkálatainak tárgyalását foglalták magukban. Tényleges eredményt e gyűlés sem az egyik, sem a másik feladatban nem mutatott elő.” A kormány-nyal nem tudott megegyezni a törvényhozás. „Alighogy kezdték tárgyalni a reform-munkálatokat, átlátták maguk is, hogy a képviselőtestület nagy többségénél az államtudományokban több készség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reform-munkálatokat, melyek a közigazgatás minden ágát átfogják, helyesen megítélni képesek legyenek.” Ezért küldtek ki a nádor vezetésével egy hetvenhét tagból álló országos bizottmányt, melyhez még hozzáadtak három helytartósági tanácsost s a tanulmányi bizottságot és a nádor kilenc albizottmányt alakított.

* Kovách Pál és Kovách Sándor: A magyarhoni törvényhozás történeti vázolata. Szeged, 1861. 196. lap.

** Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. I., 182. l.

Alig igazságos kritika ez.

Az a másfél évtized, amelyben a Napoleon uralmának összetörésén felépült új tirannizmus a népjogokat olyan korban akarja elaltatni, amikor a nagy francia forradalom nyomán azok már egész Európában magna chartái lettek az utolsó jobbágy lelkének is, csak látszólag volt a jogalkotás terén is meddő, mert nem lehet meddőnek mondani egy olyan korszakot, amely a magvetés ideje, amelynek nyomán rövidesen a jog üde vetése fogja mindenütt a szemet gyönyörködtetni. Ebbe az időszakba esik a modern Magyarország jogi fundamentumainak lerakása is. Ez a korszak érleli meg az Angliajáró Széchenyi lelkében a nagy reformeszméket, ez érleli meg a politikai és társadalmi élet akkori fókusaiban, a vármegyékben a modern haladás gondolatát.

Az 1825. évi országgyűlés rendjén izgalmas párviadal folyik az alsó tábla és a főrendi között s ezen az 1827. évi augusztus hó 18-ig tartott országgyűlésen egyéb sem folyik, mint alkú a két ház és a kormány között, üzenetváltások végelethetetlen sora, a reformok megvalósítása érdekében. A főrendek inkább a kormány-nyal tartanak. Az egység hiánya még nem engedi meg a nyugodt kodifikációt. Ez az oka annak, hogy ennek a korszaknak kodifikációs módszerei még annyira különböznek a későbbi módszerektől, először az üzenetek, kormányi ellenvetések és válaszok között maguk a gondolatok érlelődnek ki, a megvalósítás lehetőségei vagy akadályai bontakoznak ki és mikor már megvan a lehetőség arra, hogy a kiérlelt gondolatok szerkezetbe öntessenek, csak akkor készül el a törvényjavaslat. S annak szövege azután még további erős viták tárgya, mert amint Horváth Mihály* megjegyzi, a kormány kényuralmi hajlamainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, hogy annak kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa s ez volt az oka annak, hogy a Rendei kénytelenek voltak gyakran kicsinységekkel bibelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beiktatása, kihagyása vagy módosítása felett néha heteken és hónapokon keresztül küzdeni, mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leírt szava jogfogalást vonhatott maga után a kormány részéről is.

Horváth Mihály kiemeli, hogy ez az országgyűlés nem sok

* Huszonöt év Magyarország történelméből. I., 166. l.

törvényt alkotott, de mégis nagyot végzett, mert a nemzeti jogokat becsületesen megvitatta, a kormányt kényuralmi szándékaiban meg-ingatta és a különféle kérdések hosszú, heves megvitatása által utat tört a jövő reformoknak. De ennek az országgyűlésnek jogi szempontból és pedig nemcsak közjogi szempontból, nem csupán a gravaminális politika szempontjából voltak nagy vitái. A napoleoni háborúk után bekövetkezett devalválódás, a papírpénz sorsa, a kormány által 1812-ben a pénz romlása folytán a magánosok pénzügyi viszonyainak szabályozása tárgyában kibocsátott provizórium nagy vitákra adott alkalmat és a közadózás kérdése is előtérbe lép. A szívekben a magyar nyelv uralma után való esengés tör utat s a Corpus Jurisba bekerül a hazai nyelv művelésére föllá-landó tudós társaságról, vagy Magyar Akadémiáról szóló törvény. De ezenfelül újra szőnyegre kerülnek az 1792. évi reformmunkálatok és az országgyűlés által ennek megvizsgálására kiküldött országos választmány megkezdi a reformkérdések taglalását.

A köznevelés gondja is megjelenik a politika porondján. Az 1825/7-iki országos választmány munkálatát úgy kell tekinteni, mint a köznevelés tárgyában készített korábbi dolgozatoknak valóságos góciát.* Kívánja, hogy a tanintézetek egyforma rendszert nyerjenek és úgy helyezzessenek el, hogy a tanuló ifjúság közel kapja a tanodát és itt hivatásához alkalmazott képzettségben részesüljön.

A felébredt XIX. század jogalkotási munkálatainak erről a fázisáról s a kor egyik kitűnő munkásáról, id. Bartal Györgyről Toldy Ferenc akként emlékezik meg, hogy „fejét a polgári cserkoszorú mellett az irodalmi borostyán fedezi,” — hiszen többek között Seneca Providentia-ját is magyarra fordította, — Pauler Tivadar** pedig azt mondja róla: „Az 1825. évi pozsonyi országgyűlésen Pozsony megye első követe, a rendek osztatlan bizalma által a dunáninneniek közül a kerületi jegyzőség fontos teendőivel felruházva, jeles tehetségei és alapos ismereteinél fogva az alsó táblának vezérszónokai közé emelkedett... Tevékenysége nemcsak az országos tanácskozásokra szorítkozott, majdnem minden, az országgyűlés tartama alatt annak ősi jellegéhez képest mindkét tábla tag-

* Kovách Pál és Kovách Sándor: A magyarhoni törvényhozás történeti vázolata. Szeged, 1861. 233. lap.

** Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. I. k., 182. l.

jaiból a fontosabb ügyek előkészítése végett kiküldött országos választmányok tagja lévén, munkás részt vett a rendszeres országos munkálatok előleges megvizsgálása, a sérelmek egybegyűjtése, a magánosok pénzügyi viszonyainak rendezése, a Magyar Tudományos Akadémia alapszervezése, a Szávántúli részekben a francia uralom alatti birtokszerzések és a törvények szövegének megállapítása körüli, úgynevezett concertationalis tárgyalásokban, részt az országgyűlés befejezése után az 1827-ik évi VIII. t.-c. által kirendelt országos választmány munkálkodásában. Ez utóbbinak feladata lévén, a nádor elnöklete alatt, az 1791:67. t.-c. folytán, az ország köz- és magánjogi viszonyainak átalakítására irányozott javaslatoknak megvizsgálását, időszerű módosítását eszközölni. Bartal különösen mint a közjogi és közigazgatási alválasztmánynak nemcsak tagja, hanem tollvivője, jelentékeny befolyással volt ama törvényjavaslatok szerkesztésére, melyek az ősi alkotmány alapintézményeire, az országgyűlés, kormányzások, megyék, városok és kerületek rendezésére vonatkozván, hazánk legfontosabb életkérdéseit érinték s annak idején életbeléptetve, sok rázkódtatástól menthették volna meg sokat szenvedett hazánkat. „Ime egy nagy kodifikátor még a Széchenyit, Deákot, Kossuthot megelőző évekből. Nagy karriért futott meg: ő készítette Akadémiánk felállítási javaslatát s rendszabásait s így tollának műve örökös lakást kapott a Corpus Jurisban; rövid ideig viselt személynöki, majd Majláth György mellett nádori ítélőmesteri méltósága után a király 1830-ban magyar királyi udvari tanácsosává nevezi ki, majd azon évi Pünkösdhő 29-én az országgyűlési ügyek előadására jelölte ki. „Ezen kitűnő, de terhes hivatalban — mint Pauler írja — az 1830., 1832—36. és 1839—40. évi országgyűlések alatt résztvett hazánk, sőt a fejedelem különös bizalma folytán, gyakran testvérhazánk Erdélynek is legfontosabb közügyei elintézésében; tollából folytak történelmünk eme nevezetes időszakának azon legfelsőbb helyről kelt okmányai, melyeket az országgyűlési iratok tartanak fel az utókor számára; neve ellenjegyzésével hirdettettek ki az 1830., 1836. és 1840. korszakot alkotó országos végzemények; neve ellenjegyzésével az első magyar nyelvű s szövegű törvények, mit a nemzetiség szent ügye körül kifejtett buzgó törekvése mindenkor legszebb jutalmának tekintett.”

Deák Ferenc 1836. évi június hó 20. napján kelt híres kö-

vetjelentésében olvassuk, hogy az önálló törvényjavaslatok szerkesztése és felterjesztése régebben nem divott, hanem az országgyűlések végnapjaiban, mikor már minden le volt tárgyalva és a királyi válaszok is megérkeztek, összeállították a törvények szövegét. Azt írja Deák: „Országgyűléseinknek azelőtt divatozott gyakorlata szerint csak igen ritkán valának a feliratok mellett törvényjavaslatok felterjesztve, hanem amennyiben a királyi válaszok kedvezőek valának, ezekből és a feliratok szavaiból az országgyűlésnek végnapjaiban egy országos választmány a nagyméltóságú m. udvari kancelláriával együtt ülve s értekezve készítették el a törvények szerkezetét. Ilyen alkalommal gyakran megtörtént, hogy a feliratoknak és kir. válaszoknak sokszor kétesebb értelmű szavaiból oly szerkesztéssel készültek a törvények, melyet az ország rendei el nem fogadhattak s így veszett el több hasznos törvény, melyet érdemére nézve a kir. válasz által elfogadottnak vélt az országgyűlés. Mi tehát, hogy ismét e régi bajokkal küzködnünk ne kelljen, elhatároztuk, hogy ezentúl mindenkor elküldjük a törvényjavaslatot is felirataink mellett s ő felségénél is esedeztünk, hogy észrevételeit a törvények szerkezetére nézve is megtenni s jövődőre a törvények szerkezetének a nmltgú m. udvari kancelláriával való concertatióját megszüntetni méltóztassék; meg is ígérte ő felsége, hogy észrevételeit a törvényjavaslatok szerkezetére is kiterjeszti, de a concertationak teljesen megszűnését el nem fogadá. Midőn az országgyűlés már végéhez közelített és ő felsége által felszólíttatánk, hogy a concertatióra a törvényjavaslatainkat elkészítsük, mi számosan azt vitattuk, hogy miután a törvénycikkelyek iránt még szerkesztetésökre nézve is nagyrészből megvan már közöttünk és ő felsége között az egyesség, a concertatio épen nem szükséges, hanem inkább ő felsége kéressék meg arra, hogy a többi cikkelyek szerkezetére is jelentse ki kegyes akaratát. Azonban a többség ezúttal még a concertatiót elkerülhetetlennek látván, azt elfogadta, de annak módjára nézve sokban megváltoztattuk az eddigi gyakorlatot. Ugyanis eddig az országos választmánynak tagjait az illető elnökök nevezték ki, most pedig azokat, kik ezen választmányhoz a mi táblánktól küldendőek valának, mimagunk választottuk titkos szavazattal, mert azt állítottuk, hogy ők a mi küldötteink lévén, csak úgy lehetnek képviselőink, ha magunk által választatnak; továbbá eddig a megyék közül minden kerületből

egy, letből
gyes
táblán
elegye
kance
felett
pedig
talmár
meg,
nem
és el
ülések
volna
arány
tással
egy e
az els
mégis
juss n
bözne
a lehe
tettleg
volna.
egész
még e
el van

küldör
san sz
iratoka
lutiókl
ország
a főre
útján
ket m
emelte
s orsz

egy, összesen négy tag neveztetett ki, most pedig minden kerületből kettőt s így összesen nyolcat választottunk, hogy ezen elegyes választmánynál a méltóságos főrendek táblájának tagjai a mi táblánk választottait számra felül ne haladják. Végre ezelőtt az elegyes választmány mindenekről, miket a nagyméltóságú m. udvari kancelláriával végzett, elegyes ülésben tett jelentést és azon jelentés felett tüstént ott az elegyes ülésben határozat is hozatott, most pedig azt kötöttük ki, hogy a választmány semmi módosítást önhatalmával el ne fogadjon, jelentését ugyan elegyes ülésben tegye meg, de annak tartalma mindenkor kerületi és országos ülésekben, nem pedig elegyes ülésben vétessék fel, mert el akartuk kerülni és el is kerültük ezen hosszú országgyűlés alatt az olyan elegyes üléseket, melyekben valamely el nem döntött tárgy fölött kellett volna határozni, minthogy mindenekelőtt a két tábla szavazatainak arányáról kellett volna határozást hoznunk, vagy tetteleg és hallgatással elismernünk azt, hogy egy vagy két főispánnak szavazata egy egész törvényhatóság szavazatával felérjen, ezek közül pedig az első sok kellemetlen vitatásokra adott volna okot s elhatározása mégis lehetetlen, mert a személyes szavazati juss és a képviselői juss mind alapjukra, mind fontosságukra nézve oly igen különböznek egymástól, hogy azokat egy sommában összesíteni szinte a lehetetlenségek sorába tartozik, a másik, t. i. az elhallgatás és tettelegi elismerés meg képviselői állásunkban kötelesség sértés lett volna. Határozatainkat a méltóságos főrendek sem ellenezvén, az egész concertatio ily módon ment véghez; reméljük azonban, hogy még ez a concertatio is, melynek lehető ártalma nagy részben már el van véve, jövődre egészen megszűnik.

Egyébként 1848-ig — írja Vaszary Kolos — a királyhoz felküldött feliratok mellé ritkán csatoltak már megállapított gondosan szerkesztett törvényjavaslatot, hanem a feliratokból és a feliratokat helybenhagyó vagy megerősítő királyi válaszokból, a resolútiókból készültek a törvénycikkelyek, az artikulusok, melyeket az országgyűlés végén a m. kir. udvari kancellária kiküldött tagjai és a főrendi s alsótáblától nevezett kiküldöttek concertatio vagyis vita útján szerkesztettek. „Midőn e vegyes bizottság a törvénycikkelyeket megállapította, ezek az országgyűlés bezárásakor együttvéve emeltettek törvényerőre, a király aláírta, megpecsételte, a főpapok s országzászlósok is aláírták, ezután a törvénycikkelyek nagy ün-

nepéllyel vegyes ülésben az országgyűlés testületének átadattak, az ország összes törvényhatóságainak kihirdetés és ahhoz tartás végett megküldettek.”*

A törvénykezdeményezés joga felségjog volt, a király előterjesztéseiben (propositiones regiae) törvényjavaslatokat terjesztett az országgyűlés elé, amely ezeket tárgyalni volt köteles.*

„A kancellária által történt az úgynevezett koncertáció, a törvényjavaslatoknak az országgyűlés kiküldöttjeivel való szerkesztése,” írja Beöthy Ákos.**

---

* Vaszary Kolos: Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez. 6. l.

** A magyar államjog fejlődése, küzdelmei, II. Rész, 62. l.

ak,
tás

er-
az

ör-
e,“

1.

II. RÉSZ.

U
mondja
század
a jelen
produk
nemzet
szellem
helyezt
rüket. C
szellem
ban, s
Széche
fényes
rangra
Szentki

A
likus s
a róma
és font
június
tüztem,
zéki té
látom,
betöltet
tekintet
szolgál

R
korszak

Új korszak következik, a reformkorszak. Beksics Gusztáv azt mondja ennek érkezéséről:* „Mintha a magyar nemzet életfája százados meddőségét akarta volna kipótolni, sőt a jövőt is meglopni, a jelen század második negyedében annyi tehetséget, lángszellemet produkált, mint ez előtt, s tán ezután is soha. A halálálmából ébredő nemzet élére a legnagyobb férfiak álltak, kiknek élete a magyar szellem fénykorát alkotja, s kiknek hamvai ha magyar pantheonban helyeztetnének el, nem igen irigyelhetnők az angoloktól Westminsterűket. Csaknem egy időben, vagy rövid időközökben lép fel három szellemi fejedelem: Széchenyi, Deák, Kossuth. A fejedelmek azonban, s így a lángész fejedelmei sincsenek környezet, udvar nélkül. Széchenyi, Deák, Kossuth körül gyülekezett az apróbb nagyságok fényes csoportja, a szellemi aristocrazia, melyben voltak fejedelmi rangra méltó nagyságok: Wesselényi, Batthyányi, Szemere, Klauzál, Szentkirályi stb.“

A közélet megnemesül, számos ember undorodik meg az aulikus szellem gerinctelen képviselőitől s egy nemes férfiú, kiben a római szenátorok lelke ég és aki az eljövendő időkben majd sok és fontos szolgálatot tesz hazájának, Ghyczy Kálmán, az 1831. évi június hó 5-én azt írja édesapjának: „A célt, melyet életemnek kitűztem, régen meghatároztam, jelesül azt, hogy én a hazát az ellenzéki téren fogom tehetségemhez képest önzetlenül szolgálni, mert látom, hogy a kormányhivatalok a legjobb tehetségek által váltig betöltetvén, alig van az egész országban egy-két egyén, ki személyes tekintetek nélkül egyedül az országot és a nemzet érdekét akarja szolgálni, megvédeni.“

Radikális reformok jönnek, új korszak, gróf Széchenyi István korszaka, aki roskadozó házhoz hasonlítja az országot és a Hitel-

* Beksics Gusztáv: „A magyar doktrinairek“, 12. lap.

ben megfújja az ébredés trombitáját. A logikai egymásután szerinte: „Szabad, biztos birtok, ezt megelőző jó törvény, ezt megelőző elmesurlódás, ezt megelőző egybepontosítás, ezt megelőző kedvessé tétele a hazának és a haza középpontjának, Budapestnek.“

„Ha azon magánjogi viszonyokat, — mondja Széchenyi —, melyeket megváltoztatni magunktól függ s a kormánynak ellenezni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk, a haza és nemzet ama külakadályok dacára is rövid időn virágnak induland.“ Ezek a káros magánjogi viszonyok szerinte: „a magyar hűbéries birtokrendszer, amelyből a szegénység és a hitelhiány származik, az ősiség, amely megköti a birtokos kezét, a rossz adóssági törvények, a csalóknak kedvező perrendszer, amely kizárja a személyi és vagyoni hitelt, az úrbéri rendszer, amely a nemzeti erő nagy részét haszon nélkül fecseréli el, a közlekedési utak hiánya stb.“

Széchenyi ez években a nap, melynek fényéből s melegéből egy korszak, egy világ él.

Azt mondja, hogy „Werböczy kilenczizedét el kell égetnünk, csak azután mehetünk valamire,“ majd azt hirdeti,¹ hogy „a Corpus Juris két roppant foliójának legalább kilenczized részét kell a tűzbe dobni.“ A nyugodt Angliából kritikát hozott, — nem forradalmat, hanem gyógyszereket. Naplójába (1823. április 7.) a volt huszártiszt azt írja németül: „Mivel foglalkozzék a magyar teljes lelkéből? A joggal, a törvényekkel, az ország adminisztrációjával. A legnemesebb tudományok egyike ez, amivel az ember foglalkozhat.“

„A Werböczy-féle vagyon — írja Vécsey Tamás² — az Anjou-Jagelló-kor viszonyainak felel meg. Azóta a világ közgazdaságilag nagyot változott, de erről nem vett tudomást a mi nemesi magánjogunk, sőt lényegileg megmaradt a mohácsi vész előtti formulázásban.“

Az új programot jórészt Széchenyi adja meg. Ő maga azt mondja az 1844. évi országgyűlésen:³ „Mi az ősiséget illeti, azt tartom, én voltam az első magyar, aki ennek megváltoztatása szükségét szőnyegre hoztam s törvényes úton sürgettem. Bevallom, hogy politikámnak ez úgyszólván a sarkköve.“

¹ Széchenyi: Hunnia 78. l.

² Széchenyi és a magyar magánjog.

³ 1. Vécsey: id. mű 16. l.

latára
javaik
hozata

hogy
a száz
léseke
eszmé
leszne
gyűlés
az 182
törvén
mint
hossza
Felség
bizotts
az em
bizotts
is, ind
be. Ez
alatt P
kálato
kodifik

az 18
célozz
zeti ny
benne
Kúria
szainá
védi v

annyit
gondo
lehetü

Érdeklődik Széchenyi már a telekkönyv iránt is.⁴ Az ő javaslatára mondja az 1840 : XXI. t.-c. 19. §-a, hogy egyesek nemesi javaikra nézve is kívánhatják a városihoz hasonló telekkönyv behozatalát. Az ő gondolata a kamatok kamatozása.

A közjogi viták után Széchenyi ad legerősebben hangot annak, hogy magánjogunkat is át kell alakítani. Birtokrablással vádolják, a százados szokások és törvények kigúnyolásával a megyei gyűléseken, sárba rántják a Hitelt sok helyen, de mégis az ő reformeszméi rövidesen utat törnek a milliók lelkébe és nemzeti programmá lesznek. Az 1830. évi országgyűlés, a nagy reformok kezdő országgyűlése, már gazdag munkaprogrammal kezdi meg működését. Már az 1827. évi VIII. törvénycikk kimondotta, hogy az 1791. évi LXVII. törvénycikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalása mint igen nagy jelentőségű és fontos következménnyel bíró ügy hosszabb tanácskozást igényelvén, a Karok és Rendek Ő szent Felsége kegyes jóváhagyásának hozzájárulásával számos tagból álló bizottság kiküldését határozták el, amely albizottságokra oszolva, az említett munkálatokat bírálja meg és véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, mint a tervezett törvénycikkre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva, a következő országgyűlésre nyujtsa be. Ez a törvény azt is rendelte, hogy a bizottság a nádor vezetése alatt Pesten ülésezzen és rendelkezésére adassanak az érintett munkálatok tárgyalásának céljára tartozó ügyiratok. Ez tehát már komoly kodifikációs lépése ennek a korszaknak.

A jogszolgáltatás javítását sem hanyagolja el ez a diéta és az 1830 : VI. törvénycikk megint csak a törvénykezés javítását célozza. Az 1830. évi országgyűlés legjelentősebb alkotása a nemzeti nyelv használatáról szóló VIII. törvénycikk, egy nemzet birkózik benne latinost multjával, helyet követelve nemzeti nyelvének a királyi Kúria előtt való ítékezésben épúgy, mint a helytartótanács választásainál és az összes bíróságoknál és közhivataloknál, eltiltva az ügyvédi vizsgálatról azokat, kik a magyar nyelvet nem ismerik kellően.

Széchenyi ezzel fejezi be a Hitelt: „Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre; nincs annyi gondom tudni, valaha mik voltunk, de inkább átnézni, idővel mik lehetünk és mik leendünk. A Mult elesett hatalmunkból, a Jöven-

⁴ Széchenyi: Napló 1840. április 6.

dőnek urai vagyunk. Sokan azt gondolják: a magyar magánjog volt; én azt szeretem hinni: lesz!”

Kemény Zsigmond azt írta e műről:* „A falun megégették a Hitel-t az apák, míg a tanodákban fiaik áhítattal olvassák. A régi táblabíró parasztlázítónak és birtokrablónak hitte Széchenyit, de a tiszteletbeli aljegyző és a fiatal ügyvéd a haza megváltójának.” Majd azt mondja róla: „A Hitel egy lángésznek ragyogó és szabálytalan műve, egy higgadt tervű agitátornak a lelkesedés és költői képzelem virágai közé takart vakmerő kezdeményezése, az eszmékben s később az intézményekben nagy forradalmat idézett elő.” S Szalay László e művet így jellemzi: „A Prometheus, ki az égből lehozta a tüzet, ... megjelent váratlanul, ígéket hirdetett, melyek a legmeredekebb ellentétben állottak azon álmokkal, miket e nemzet mint édes gyermekeit magához ölelt, terveket mutatott fel e nép regenerációjára, melyekről az országgyűlési tudósítások sohasem emlékeztek s amelyeknek alapelvére az 1825. évi diéta hősei magából a Corpus Jurisból olvasták rá az anathémát.”

Széchenyi írta, hogy: „Az idő sokat fejt ki. Várjunk attól is valamit. Az emberiség előre tör s nincs nemzet, mely saját lábain állni ne iparkodnék. Mindez mellettünk szól és vív, ha várni tudunk és szalmaláng helyett csertűz buzog ereinkben.”

A törvényhatóságokban is megindul a jogalkotás munkája, amelynek alapja az 1792. évi reformmunkalat. Bizottmányok működnek minden vármegyében, amelyek a reformokat a nagy nyilvánosság ellenőrzése mellett tárgyalják. Az akkori élet a vármegyékben összpontosul, hiszen a megyék adják a követutasításokat.

Széchenyi termelő géniusza közben szakadatlanul dolgozik. A Stádiumban, amely 1833-ban jelenik meg, tizenkét pontot tűz ki a törvényalkotás számára, követeli a váltótörvényt a hitel emelésére, az ősiség és fiskalitás eltörlését, a törvény előtti egyenlőséget, a nemnemesek szabad birtokszerzési jogát, a nemnemesek jogát, hogy tagosítási és arányosítási pörökben külön megyei pártvédelmet kérhesenek a földesúr elleni képviselőikre, az országgyűlés terhéhez mindenki birtokaránylag járuljon, a főutak javíttassanak ki és közadózásból tartassanak fenn, a regálék, a céhek és árszabályozások törültsessenek el.

* Csengery: Magyar szónokok és státus férfiak.

Az 1830. évi országgyűlés veti meg az önálló nemzeti kodifikáció alapjait is azzal, hogy a törvényjavaslatok, amelyeket addig a kormány készített, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függővé s Horváth Mihály megjegyzi, hogy ez nemcsak nagyobb terjedelmet és nyomatékot adott a Rendei kezdeményezési jogának, hanem a törvények világos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagyhasznúvá lett.

„Országgyűlésünknek e korban — írja Horváth Mihály az 1834. évre vonatkozóan* — az a különös sajátsága fejlett ki, hogy egynémely követ elmondott beszédével ellenkező értelemben szavazott... A kerületi ülések ugyanis ekkor vették fel szokásul azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak, hanem minden kérdés a megvitatás után még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasítása egyéni véleményökkel a fennforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reformügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették, szabadelvű meggyőződésüket ellenkező szavazásuk előtt nyíltan kifejezni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatának a haladás barátai, mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzanak, az okoknak s érveknek egész légiói léptek a fővényre. Elkövetkezett azonban a szavazás s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámulva láthatá, hogy a diadalmas okok táborának kezeiből az utasítások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt.”

E beállítás mellett is áll azonban, hogy ennek a korszaknak rendi országgyűlése hálás talaj volt a kodifikáció számára. Hány lángész ül itt a pozsonyi székeken.

A megyegyűlések viharos levegőáramlásai nevelték lelkükben a demosthenesi szikrát lángolássá, de kulturáltságuk nem merül ki az akkori latinos világban természetes klasszikai ismeretekben, sem a retorika fénylő rakétaiban, bennük, e régi követekben pallérozott, a mai művelt úrét is sokszor túlszárnyaló ismeretek voltak elraktározva. Könnyű volt Széchenyinek újításaihoz a Hitel első szavaira ezernyi társat toborozni a szellemi feltámadással lelki alkatánál fogva eljegyzett magyar úri társadalomban. Megannyi művelt, szellemileg

* Huszonöt év Magyarország történelméből. I. kötet 425. l.

kiéhezett olvasó tapsol neki, hiszen fogy s mire 1840-be lép az idő, alig van már a régies típusból. S a nagy szónokokból nagy törvényalkotók is váltak, mert nem csupán demosthenesi kavics volt a szájukban, hanem égi tűz is a lelkükben, ezekre nem illenek reá Sallustiusnak Catilináról mondott szavai: satis eloquentiae, sapientiae parum, ezek bölcsek is, tudósok is. Egy mágikus korszak csodálatos emberei, bizonyítékai egy halhatatlan faj örökkévalóságra érdemesültségének.

Itt van az irodalom is a követi székben: Kölcsey, Szatmár megye követe. „Nagy hírben állott már ekkor s mint irodalmi tekintélyt országgyűlési tollvivővé választották. Gondolták társai, hogy feliratokat és üzeneteket szerkeszteni váltig alkalmas ember leszen, mert hiszen tollal foglalkozott, miglen hajszálai elhullának, mert különben politikai képességéhez eleinte nem nagy reménnyel voltak, főképp mivel tudós ember volt.” — írja róla Csengery Antal.* De ott ülnek sorban az új szellemű nagy státusférfiak.

Országgyűlésünk e korbéli szellemi műhelyét érdekesen világítja meg Kölcsey Országgyűlési Naplójában. 1833. április 24-ről írja, hogy az úrbéri tanácskozásoknál a rescriptumra készülő felírással baj volt: „Fekete vette fel a tollat, s ápril 25-én egy hosszú üzenetet olvasott a kerület urai előtt. De ezek rossz kedvökben voltak; a munkát dictálás alá sem hagyák menni; s küldöttséget rendelének, kik valami jobbat készítsenek. Az idő jegyzők dolgában szűk vala. Siskovics, Bernát és Kölcsey betegen feküdtek; s már 24-dikben az úrbéri munkálat mellé a borsodi követ, az egyeneslelkű Palóczy állíttaték. Azonban Bernát lábbadozni kezdett; s bár a rescriptum felvételekor jelen nem vala, s bár ezt a küldöttség férfiai elébe terjesztették: mégis a Fekete által letett tollat kézbe vevé; és írt szokásaként, olyakat, mik nem végezettek, mikkel a küldöttség meg nem elégedett, s miket ő maga hibátlanoknak tartott. Ebből gyaníthatjátok: miképen közte és a küldöttség közt nem nagy egyetértés lehetett. Egyetértés nélkül pedig munkát együtt készíteni nem lehetvén, mi lön természetesebb, mint az, hogy Bernát veszekedett s elment, a küldöttség pedig más jegyzőt keresé. Ez a más jegyző Palóczy volt, ki az annyi kézből kihullott üzenetet végre elkészíté, s május 3-dikán fel is olvasá. Dictálni rendeltetett;

* Csengery: Magyar szónokok és státusférfiak.

de Szalabéri Horvát a Fekete minap elvetett készítményét is kíváná dictáltatni; s e kívánat, bár sikert nem talált, annyit bizonyíta, hogy a Fekete története a párt fiait neheztelésre vonzotta. Ez észrevétel a holnapi nap szélvészeinek olyforma prognosticona, mint a nagyon veres esti ég.

Ugyan ő írja az úrbéri viadalokról (1833. május 13.): „Kertileteinkben az úrbéri kérdések nagy, s többnyire, hosszú viadalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, míg az ellenkező vélemények közül valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok resultátumát megírja, és sor kerülván felolvassa s a terület urai hallgatják; s egyik sem emlékezvén arra vissza, a mi végeztetett, mindenik pedig arra, amit maga kívánt és vitatott, ismét fenékkal fordul fel minden. Egy rész összezavarodik; más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállítottott, ujólag megtalálni.”

A nemesi szabadságról s a jobbágyság helyzetéről írja (Országgyűlési Napló 1833. május 29.): „Való, a palladiumok kiterjesztethetnének másokra is; s azért, épen úgy nem gyengülnének: mint a nap melege nem gyengül azért, mert a nagyságos úr táblafölde mellett a jobbágy földcskéjét is süti. Aztán a nemesi szabadság oly dolog, minek palladiumát most kevés karok őrizik; s nem volna-e idvességesebb, ha kevés kar helyett néhány milliom őrizhetné? Mind semmi, édes barátim! Nekünk a nemesi szabadság azért kedves, mert privilegium; következőleg bennünket a sokaság felett megkülönböztet. S e megkülönböztetést a sokaság közé vegyüléssel elveszteni! Szégyen, uraim! Mit mondanának az üstökös ösek, ha azt, a mit ők vérrel nyertek, mi ingyen mással közlenénk? Mert, hogy az adózó katonáskodik is; terhet is visel; erőt is adhatna, a mi nekünk nincs: az hiába való beszéd. Nem meg van-e mondva? a nemes azért adá jószága egy részét jobbágyának, hogy érte vért, pénzét s termékét a státusnak adja. Lehetne ugyan mondani: nem! Azért adtak, hogy érte robotoljon, fuvarozzék, kilenczedeljen, s magát minden lépten-nyomon mind a huszonnégy körméről lehuzatni engedje. S már most, ha csak ez utolsót is, nem lehetne-e neki azért, amit földesurán kívül a státusnak szolgál, visszaengedni?”

Majd a főrendeket ostromozza (Országgyűlési Napló 1833. június 4.): „A vegyes ülési egyezkedések mind eddig úgy mentek

végbe, hogy szavazásra nem került a tárgy. Az emberek ezelőtt igen emberségtudók valának; születés, rang, kor, jó szó és ebéd miatt holmi apróságot elnéztek; nem is szeretvén fejeiket mély gondolkozással fárasztani, egy-két híresnek véleményéhez hiven csatlódtanak. De most, minekutána a generatio magát emancipálta; s a régi francia módosság és kótára szabott élettudomány feledségbe hullott; s kivált, minekutána a reform ideái felébredtek, s az országgyűlés rendszeres elrendeltetése az országos munkálatok sorába tétetett; igen természetesen következett, hogy a táblák viszonyai felé egy-két vizsgáló pillantat vettessék. Így történt, hogy midőn ez országgyűlés elején a főrendek az előlegeseket tárgyzó indítványt másod ízben visszavetették, a szatmári követ ezeket mondá: Nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700.000 nemesség közt van kérdés. A szerint, a mint körülállásaink s országgyűlésünk mostani rendje állanak; a szerint a mint magok a főrendek a napkönyv iránti válaszban kinyilatkoztatták: e kétfelőlő nemesség egyetlen egy országgyűlési test. Egyetlen egy testnél csak egy többség gondolható. A 700.000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem, mi jussa van az ötszáznak oly kemény ellenmondást csinálni? Én a mi polgári alkotványunkban csak egy veto-t ismerlek; s ez a koronához van kötve.

A törvények magyar nyelvre fordításáról s közérthetőségéről imígy emlékezik meg (Országgyűlési Napló 1833. június 26.): „A kerületek jókor eloszlanak, s mi az úrbér fordításához fogánk. A czikkelyeket Berthának, a kerületi napkönyv szerkesztőjének segítségével Dessewffy fordítá. Bertha érti a nyelvet; s a literatúra haladásával együtt járván, tudta: törvénytárgyu munkát magyarul új szók nélkül írni nem lehet; de tudta azt is, új szavat csinálni mint illik? Természetes azért, ha fordítása új szó hiával sem volt; s minekutána ez országgyűlés alatt mind írásban mind beszédben újítást látni és hallani ritkaság nem vala, az ily fordítás vakmerő próbának nem is tartathatók. Azonban sokan találkoztak, kik a szatmári követhez járulának, s intve kérék: úgy legyen az úrbér fordítva, hogy azt az adózó nép érthesse. Az említett követ kettőt gondolt: egyet, hogy oly nyelvben, mely törvénytudományi terminológiával még nem birt, szokásban levő szókkal mindent kifejezni nem lehetséges; másat, hogy az ember mindent megtanulhat, tehát az új szót is; s minden esetre a magyar új szó a római régi szónál

az a
lyet
néme
az e
meg
hittel
lamit
közé

erről
a 6-
első
dolgo
miatt
is. E
a há
tanul
kül
tartja
épen
s a
dítás
péld

gyűl
évi o
midő
minc
vitat
utra
adjá
franc
mos

Nap
vevé
felir
orsz

az adózó nép előtt értelmesebb leend. E gondolatoktól kísérve helyet fogott a küldöttségben; s ott Pázmándytól, Palóczytól s még némely másoktól gáncsolva, Lonovicstól, Májertől és Rudicstól s az ezekhez tartozóktól pedig védve, néhány újítást szerencsésen meg is állapított. Nem vitatás nélkül ugyan; de azon bizonyos hittel: az ember jót és rosszat könnyen megszokó állat; s ha valamitől ma visszadöbben, azt holnap, mint ismerős alakot, megütkezés nélkül tekinti.“

Új szavakat kellett csinálni a törvények magyarra fordításakor; erről írja (Országgyűlési Napló 1833. július 3.): „Tegnap és ma a 6-dik üzenet vizsgálatát kerületileg végrehajtották. S ma az úrbér első cikkelyének magyar fordítását is, melyen a küldöttség már dolgozott, időnk vala felolvasni. A küldöttség emberei az új szók miatt veszekedének; s e veszekedés lőn első tünemény a kerületben is. Bernát és Vay, s mind azok, kik az apai ház küszöbein belől a házi cseléd-től tanultak magyarul, s annál fogva később a nyelvtanulásra leereszkedni, rang ellen valónak hitték, s magokat anélkül is, mint született táblabíráknak, úgy született nyelvtudósoknak tartják, fennakadozának minden szón, amit falusi bíró szájából nem épen úgy, vagy épen nem is hallottak. Deák, ki a nyelvet tanulá, s a felsőmegyeiek, kik örömet tanulnák, védelmére keltek a fordításnak: s a két fél harcra szállván, az országgyűlés, hallatlan példával, philologi versennyé változott.“

A régi, „büszkén makacs“ követeket követeli vissza (Országgyűlési Napló 1833. július 10.), amikor szembeveti az 1832—33. évi országgyűlést az 1790. évivel: „Tudjátok-e, hogy kilenczvenben, midőn a 26-dik, sokban rossz, cikkely kivivaték, mind körülmény, mind ember erősbek valának? Tudjátok-e, hogy hosszú sikertelen vitatás után az altábla protestáns tagjai szekereiket felrakatták, s utra indulának? Adjátok vissza nekem a büszkén makacs követeket; adjátok vissza a József gondatlanságai miatt felzudult népet; s a franczia mozgások véletlen kezdetét: s úgy félni nem fogok. De most? Ha embert adtok is, adhattok-e körülményt, mint akkor volt?“

Saját maga törvényszövegező munkájáról írja (Országgyűlési Napló 1832. december hó 31.): „Én a mult éjjel a kevésbbé szövevényeseket dolgoztam fel, egyet a főtábla magyarráléte, másat a felirások és törvények hazai nyelven készülhetése, harmadikat az országgyűlés Pestre vitele iránt s a két utolsó tárgyban két felírást.“

A felírások kodifikálása nem volt egészen könnyű munka. Erről írja Kölcsey az Országgyűlési Naplóban az 1833. évi január hó 2-áról: „Csak ülök napálló napestig, és hallgatom a kritika élő leczkéit. Az az igitur! meg az az etiam! Ki kell törteni! De itt igen szép lenne egy tam. Ó ez a tam felséges! Igen! de a másik sorba quam kellene. Jó! tam és quam gyönyörű párhang. De uraim, én ezt a paragraphot előbb szeretném. Az érdemes követ igen bölcsen mondja; azonban, csekély ítéletem szerint, talán utóbb kellene helyhezni. Tökéletesen egyet értek! csak szeretném, ha ketté szakasztatván, fele előbb, fele pedig utóbb tétetnék. A gondolat jó! s így a vitatást is elkerülhetjük; mert a paragraph elől-hátul lesz. Kérem, már nagyon sok időt veszünk. Uraim a sietés nem jó; meg kell fontolni minden szót. Holnap, mert a vacsora veszélyben forog. Tek. küldöttség, nekem egy szép ideám volna. Maradjon, a mint irva van. De csak kérem, azt a másikat dictáljuk. Már sokan elmentek; hagyjuk el. Ad revidendum!”

Az alkotmány kiszélesített sánczairól írja (Országgyűlési Napló 1833. január 11.): „Úgy intézni az urbariumi tárgyat, hogy az adózó nép nagy tömege egyszer már a polgári alkotmányba lépjen; s ez által az alkotmány hétszáz ezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett, tíz millió fölemelkedhetőt nyerjen: oly gondolat, mi csak egy hazát forrón szerető emberben támadhatott...” „Sokan szólának az adózó népről olyforma hangon, a melyet csak egy Nábobtól lehetne várnunk; s az ilyenek tapsokat nyerének. Tehát az ifjúság is Nábob, mert Nábobtól származott. Mit lehet a jövőtől remélni, ha a jelenben elszórt mag már hibás? Ez tehát a hazafiság? Örökre külön korlátoljuk-e magunkat? Kaszthoz ragadt lélekkel magasból alá nézünk-e mindig? Soha sem fog-e lelkünkben felvirradni a gondolat, hogy a választó falakat végre döntsük el, s különválás helyett egyesületben keressünk erőt?...“ „Oh uraim, mi jól haladunk előre; s ezen az uton maholnap oda jutunk, a honnan egész Európa Luther és a harminczéves háború óta siet elfelé.“...

Nála már Deákról is jellemző szavakat olvasunk (Országgyűlési Napló 1833. január 29.): „Már tegnap óta a zalai Deák s az országgyűlési nestor, a hetvenes Almásy, ülnek elől. Ez egy vidám öreg; amaz csendes komolyságú, próbát állott karakterű férfiú; s éppen az, ki a mult országgyűlésen az udvartól önkényt ajánlott

tanác
kijeg
nem
Himf
emlitt

Napl
torium
vegye
badsa
gok
igen
mely
szaba
ne c
monc
10-di
juss
nép
vissz
fizess
urai
perso
álljan
böl k

1833
barát
ezelő
s ma
Bath
az or
jött a
Hasz
őszha
gyékl
kény

tanácsos címet el nem fogadá. Ez különben a Werbőczy által kijegyzett natio embere s a nagy néptömegre kedvező pillanatot nem vetett, de előttem mégis igen becses. Arczában van valami Himfyhez hasonló, van valami, a mi költőt sejdített; s hallottam említettetni, fiatalabb éveiben regéket irt...“

Az országgyűlési naplóért is még vívni kell (Országgyűlési Napló 1833. március 5.): „Nem készül az olvasókönyvnek; repertorium az, minek a publicista, s az országgyűlési követ hasznát vegye. Aztán oly országban, mint ez a mienk, melyben sajtószabadság nincs; hol a közgyűlési és országgyűlési beszédek és dolgok a jelen nem levő sokaságra nézve tiltott könyv, ott uraim igen üdvösséges dolog, ha van legalább egy rakhely, hova a né-melykor mondatni szokott liberális ideák, merész nyilatkozások, szabadszellemtű beszédek a tudni akarók számára letétetnek. És ne csufolkodjatok oly igen a pipa mellett készült beszédekkel! mondjátok meg: azon gondolatokat, mik 1833-ik év januárjának 10-dik napján Pozsonyban a KK. és RR. táblánál a könyvvizsgálati juss felett élő szóval mondtak, mikor és hol lehetne a magyar nép közt nyilvánítani? Azért ne vegyétek el, mit semmi más oldalról vissza nem adhattok; s inkább szenvedjétek kis visszaélést; inkább fizessetek néhány potom forinttal többet, mintsem a királyi tábla urai által ministeri naplókönyvet foltoztatni engedjétek, miben a personálisti erősségek teljes fényben, vagy épen nagyított fényben álljanak, az oppositio bajnokainak beszédei pedig elfacsarva, erejök-ből kivetkeztetve, csonkán és bénán jelenjenek meg.“...

A fiatal, új szellemű követgárdáról írja (Országgyűlési Napló 1833. március 18.): „A tábla függetlenei mindenfelől előszóllíták barátaikat; s ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de a mi ezelőtt szokatlan vala, sűrűen kezdének beszélleni is; s beszélleni, s magyarul beszélleni még azok is, kik (mint herceg Pálffy és Batthyány gróf) a nyelvet nem bírják. E jelenet szemet szűrt, s az országbíró keserű szeszéllyel mondogatta: most ennyi mágnás jött a pióczaszekeren, majd annyi a szorgalomkocsin egybezsúpolva. Hasztalan kegyelmes úr! Az idő eljárt; a gonoszul nevelt generáció őszhajakat és rangot félénk tisztelettel szemlélni nem tanult; s megyékben az öreg táblabíró, s országgyűlésen az öreg dignitárius kénytelen nem csak hallatni magát, de hallgatni is mást, Isten

tudja mi lesz a világból, ha már az alig harmincz éves embernek is esze van!...”

Mily meleg szívvel ír Kölcsey a parasztról (Országgyűlési Napló 1833. január 31.): „Mit? hát nincs nekünk jogunk az uralkodáshoz, mit őseink a parasztin vérontással nyertek? Mert hogy Zsigmond király óta a paraszt adót fizet és katonának vitetik; hogy 1715. óta állandó terhet visel, és vérét állandóul ontja; tesz az valamit? Mit ér a paraszt vére? Az a vér, mit eleink Zápolya János boldog emlékü vezérlése alatt a kuruczvilágban elhullattak, háromszáz év alatt vissza volna fizetve? A világért sem uraim! Aztán mi olyanok vagyunk mint a Zebaoth isten, ki meglátogatja az atyák bűneit a fiaikban harmad és negyed iziglen.”...

A sajtóról azt írja Kölcsey az Országgyűlési Naplóban (1833. április 15.): „Az ideák röpködnek, és itt is amott is meg-megragnak; s mi nem lehetne belőlünk, ha a jobb fejek gondolataikat sajtó útján szabadon szórhatnák szerteszéllýel?”...

A királyi leiratokkal farkasszemet néz ez a diéta. Kölcsey írja az Országgyűlési Naplóban (1833. április 21.) az úrbéri törvénycikkelyek tárgyalásáról, amikor is jelzi, hogy holnap a királyi rescriptumot veszik tanácskozásba: „De az a rescriptum! Soha oppositio úgy megakadva nem volt, mint ez a mienk. A rescriptum az előadásokban elénkbe szabott sorozás mellett erősen áll; ha talán kiveszed, hogy az úrbéri, törvény-osztályi, a biztossági munkálat után a kereskedésit negyediknek lenni engedi. S e mellett oly kemény s oly parancsoló hangon íratott, milyennel a törvényhozó test egyik felének a másikhoz élni nem kellene. Add hozzá, hogy előleges sérelmeink s kívánataink felől hallgat, sőt azokra lett ereszkedésünket gáncsolja. Mit tenni? Kemény ellenállásba tesszük magunkat? s előbbi felírásunk mellett maradjunk? De ha a kormány hasonlólag keményen tartandja magát; ha ellenállásunk az országgyűlés eloszlását vonandja maga után; s mi úrbéri törvénycikkelyek nélkül megyünk majd haza: mi lészen? Mit fognak mondani megbízóink? Mi érzelmek közt veszi tettünket a jobbágy nép?”

A jobbágyság felszabadítása küszöbön áll. A nemesség maga akarja, Kölcsey csodálatos szavakat szentel ennek az Országgyűlési Naplóban (1833. április 24. — május 3.): „A mint a robotváltságról téteték szó, vitatásba jött: birhat-e a jobbágy sajátságai

just a
javak
ige,
névve
egy n
lehet.
hogy
szám
mago
podta
már
A kis
beesi
kezde
dogu
jen:
dag
az? l
halar

janu
tak,
Kivá
hogy
Eszt
zései

nép
kérel
Ez
miat
Aran
Hisz
mely
mi
Ügy
nem
fiáér

just a telekre nézve, hol lakik? és bírhat-e sajátsági just a nemesi javakra nézve, miket pénzen fogna megvenni? Ez a két nevezetes ige, mit a mi barbaricum glossariumunkban proprietas és capacitas névvel neveznek. A tusa, úgy mondják, nagy vala, s tovább tartott egy napnál; de százados előítéleteiket oly könnyen lerontani nem lehet. Azonban én sok kedvetlen csalatkozás után megtanultam, hogy valamely szép remény egyszeri vagy kétszeri, sokszor épen számtalanszori nem teljeseése miatt sem kell kétségbe esni. A magot elvetjük, s ki nem kél; újra vetünk s kikél, de fűben eltapodtatik; s ismét vetünk, s nemcsak kikél, de fejet hány, s már-már érik, már-már sarló alá dűl, midőn felleg támad s a jég elveri. A kislelkű ember összeharapja ajkait, kezeit egymásba ölti, kétségbeesik, többet nem vet s nem is arat soha. De a lankadatlan férfiú kezdeni s százszor újra kezdeni nem fárad el; s ha még sem boldogult, unokájának is meghagyja, hogy merényt merény után kezdjen: s ime egyszer eljön az idő, a mag kikél, nő, megéri, s gazdag aratással örvendeztet. Való, a kezdő már sírban hever, de mi az? Ha az emberiség egészéért kell munkálni; ez az egész nem halandó."

A magyar nyelvért küzdésről írja (Országgyűlési Napló 1833. január 21.): „A nyelv ügyét tárgyzó irományok már olvasva voltak, s gróf Eszterházy Mihály már állott és beszédét tartotta. Kívánta, hogy a főtábla válaszai magyarul legyenek; kívánta, hogy a felírások és törvénycikkelyek a haza nyelvén készüljenek... Eszterházy a magyar nyelvet teljes mértékben nem bírja; de érzései és gondolatai a vezekényi hős unokájához méltók valának...

...Magyarnak tehát magyar királyhoz magyarul szólni, s magyar népnek magyar törvényt hozni nem szabad; sőt erre nézve még kérelmet nyújtani sem szabad? S ez alkotmányi szabadság? Ez a törvényhozó nemzet? Midőn az 1825-diki diaeta a nyelv miatt küzdött, egy Pozsonyban keresztüljött angol Pesten, az Arany-sasnál így szóla: A ti szabadságtok, uraim, nevetség. Hiszen azért küzdötök, hogy saját szavaitokon szólhassatok. S melyik vad népnek nem ad erre maga jogot a természet? S mi az, kitől e jog megtagadtatott? S kegyed e szavakat hallá? Úgy van, édes uram? És e gyalázatot az angoltól elszenvedé? nem vont kardot? nem töltött puskát? Nem, édes uraim! Az Isten fiáért! hát mit tett kegyed? Lassan az ajtó felé vonulék, és ki-

nyitám, és sebesen haza suhanék, nehogy valaki meglásson... “

A magyar nyelv ügye sok küzdésen megy át a főrendeknél. (Országgyűlési Napló 1833. január 30.): „Méltóságos uraim, mi ez? Negyvenhárom év óta küzdünk a nyelven történt igazságtalanság orvoslásáért és még mindég csak parány cseppenként kapjuk a gyógyszert, mintha az a Molukki szigetekből tengeren keresztül angol hajókon hozatnék. Mit fősvénykedtek azzal, a mit Isten ingyen ad? Hosszú kórság kiszáradást okoz; s ti talán a közönséges kiszáradás alatt hízottan akartok maradni?...“

Majd azt írja (1833. február 20.): „És a főrendek a magyar nyelvvel? Ah! barátaim, a főrendek!... azok a főrendek! Mert tudnotok kell, Wesselényi ugyan felállott, és erős kebelből, erős hanggal erős szavakat dörgött ki; megmutatá az eltörölhetetlen igazságot, mi a nyelvügyben fekszik; előszámlálá a bűnlajstromot, mi ez ügyre nézve a magyar mágnásság lelkét terheli; de mit ért? Hang, mint az övé, és lélek, mint az övé, bizonyosan a haldokló lelkiismeretet is felrezzenthetné; de ahol semmi sincs, ott felrezzenteni semmit sem lehet. Azért hiában szólott Széchenyi is három óranegyedig. Szeszélyes lobbanásai ajkakat mosolyra nyitottak ugyan; de szíveket... Óh uraim, némely szívhez kulcsot találni nem lehet; azaz, lehet ugyan, de némely szív kulcsa olyan, melyet a Széchenyieknek kezébe venni nem illik. S ki mondja meg, miért e nagy ellenkezés a nyelv ügyében? Való lehetne-e, hogy azok a keresztes és rojtos excellencek, vagy a miknek nevezni jobbnak látjátok, a magyar nyelv teljes jogbatételével a magyar polgári alkotványt eltemettetni képzelik? Legalább úgy mondják, gróf Cziráky kevés napok előtt saját vendégeinek azt beszélé s beszélé — sírva! Ég és csillagok! — Vagy talán attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszván, a Zendavesztát más is megértheti, s a ti braminbölcsesekitek oda lesz. Jaj nektek indiánok szentei. Jaj nektek egyiptomi férfiak! Bizony, bizony mondom a kaszti lélek többé üdvösségre nem vezet. Uraim tágítsátok meg az elzáró sánczot magatok körül; szűk helyet hagyjatok magatoknak, minek körében sem lábaitoknak elég sétahely, sem tüdőiteknek elég levegő nem található; s ki lesz oka a veszélynek, ha saját zsírotdokban kell megfulnotok“...

Kedvesen írja megint a magyar fordításokról (Országgyűlési Napló 1833. március 25.): „A felírások magyar fordításokkal

készen vagyunk; s ily fordításokkal ugyan az akadémia nyelvtudományi osztályában helyet érdemelni nem lehet. Azonban mind egyre jár; mi kezdők vagyunk, s még gyermekkorunkban tanultuk: qui nunquam male, nunquam bene! s e szent maxima oltalmában hibáinkkal sokat nem gondolunk; minden esetre azok ellen, kik belénk akadozni szeretnének, fen-tartva Zsigmond király hősi mondasát: Isti lurcones Grammatici!“... Majd megint a magyar nyelvért folytatott küzdelemlről emlékezik meg (Országgyűlési Napló 1833. április 14.): „Ott ülénk a főtábla termében, s a pohárnok, mint előlülő, a sérelmek leendő szerkezete felől kezdde szólni; s az ülés folytában főleg e kérdés fejlett ki: mi nyelven fog a szerkezet készülni? Dessewffy, az ítélőmester, a magyar nyelvet nem bírja; s mivel minden ember örömet úgy igazgatná a világot, a mint neki legtöbb hasznot és kényelmet fogna hozni: ő is nem vala rest, saját individualitásának a nemzet első kívánatát alárendelni, s a latin nyelvért kezdte vívni. Hanem a jelen követek s a mágnások közül gróf Fekete megmagyarázták: miképen most, midőn már maga a főtábla is nem csak válaszait magyarul iratja, hanem a vallás tárgyában a keblebeli küldöttségtől is magyar jelentést fogadott el, a vegyes küldöttség magyar nyelven kívül más-sal nem élhet“...

A magyar nyelv lassanként utat tör a latinból magyarra átforduló jogi irodalomban is, melynek jelesei ép úgy követelik a magyar nyelv jussát, mint a politikusok és költők.

Georch Illés* „Honny Törvény“ című, 1804-ben megjelent magánjogi tankönyvének előszavában szinte elsőként tör lándzsát a magyar jogi nyelv használata mellett és „A kegyes olvasóhoz“ írt előbeszédben a következőket mondja: „Bátor, erős jégre találtam is, megtörtem azt, mindent meggyőzővén a fáradhatatlan munka, és megczáfoltam a Magyar DIAETETIKA Írójának azon bal véleményét, mintha a Magyar nyelv a házi, és mezei munkánál tovább nem mehetett volna; el-is töröltem azon méltatlan szemre-hányást, mellyel Nemzeti nyelvünkre nézve érdekeltetünk; mintha ez oly meddő volna, hogy a remek szavakat idegenektől költsönözni kinszerítetik. Mert ezeket-is helyesen ejthetjük magyarul anélkül, hogy

* „Honny Törvény“ 1804.

ezentul a Prokátor, Testamentom, Donáció, Actió, Istitutom, s több e-féle deák-magyar elegyes szavakra szorúlnak ügyeseink.

„Amit tehát eddig akár a köz gyülekezetekben, akár a külön társaságokban tapasztaltunk, hogy tudni-illik Magyarul akarván beszélni Hazánk fiai a törvényes tárgyakról, a remek szavakat akaratjok ellen-is deákul ejtették-ki, Anya nyelvünknek szembe tűnő kisebbségével: azt ezen-tul könnyen el-kerülhetjük, csak erős légyen a fel-tétel, állandó az igyekezet, és irigység nélkül-való a vetélkedés. . .“

„Ha ama híres Dugonicsunknak, Szabó Dávidunknak, Gvadányinknak, Révayunknak, Rajnisunknak, Faludynknak, Rácz Samunknak, Péczelyknak sat. Magyar nyelven írt rész szerint hasznos, rész szerint pedig gyönyörködtető munkáikat nem csak kedvesen, hanem hál-adó-szívvvel-is vették Honnyokat szerető Magyarjaink: miért ne fogadnád Te-is jó néven nem csak hasznos, hanem szükséges igyekezetemet, midőn nemzeti nyelven írt Honny Törvényünknek Magyar Világ eleibe leendő bocsátatására vetemedem? . . . Arra kéri a kegyes olvasót, hogy itt ne keresse ama ki-válogatott szépét a Magyar szavaknak, mellyel akár Dugonics, akár Szabó Dávid, akár egyéb fenn- említett Nevezetes Szerzőink legeltetik a benne méltán gyönyörködő Olvasóknak szemeit, a törvényes tárgyakban nem úgy a ki-válogatott szavak szerint-való értelmének voltta képpen-való kifejezettére tartozván ügyelni a Szerző de csak ugyan fogsz még-is ollyas valamire találni, mellyből sajdíthatod, hogy az egész Magyar Hazának köz hasznára, nem pedig minden elő-kező magános tagnak vissza-élésére szántam e munkát: világos lesz értelme, és elegendő a foglalátja azoknak, kiket illet; maradjon homályos, és fogyatkozott azoknak, kiknek semmi köze hozzá.“ Leírja, hogy a megmagyarosított jogi szavakat honnan veszi: „Fontosabb kérdés adja-elő magát: vallyon ki-ütik-e a mértéket az ezen munkában elő-forduló meg-magyarosított remek szavak? Igyekeztem én ugyan azokat a nevezetesebb Magyar szerzőkből össze-szedegetni; sokakat is köszönök Tiszt, Dugonics Andrásnak, és Baróti Szabó Dávid Úrnak; némellyeket csekély tehetőségem szerint a deák szavaknak nem úgy betű szerint-való, mint inkább törvényes értelméhez, és a Magyar nyelvnek természetéhez képest származtatást képpen ki-tapogattam, és okát a jegyzetekben kitettem. Ha azonban mindennek szája íze szerint nem jártam el? vedd jó néven menttségemet: a ki mindennek

kedvét tudta találni, ki-volt? Ha 31 esztendő koromhoz szabott csekély tapasztalásom, és hivatal-beli tetemes foglalatosságaim megengedhették volna, hogy minden részeiről az Országnak a szokásban-lévő remek szavakat össze-gyűjtögethettem volna, talán foganatosabb lehetett volna igyekezetem..." „Meg-émlekeztetek tudni-illik arra, hogy a sajt-is idővel érik, és senki nem dicsekedhetik azzal, hogy egyszeribe el-érte a tökéletességnek felső lépcsőjét. Nem-is lehet egy magános személytől kívánni, hogy annyit által-lásson, mennyit több ész mélyebben meg-fontolhat, és több szem jobban által láthat..." s előszavát ezzel a kedves verssel fejezi be: „Engem ez írásra, nyelv pallérozásra nem a jutalom hív; hanem a magyar szív."

Georch Illés írja 1833-ban,* hogy a régebbi műveiben „gyakorlott, oly könnyen érthető magyarságunktól nem állok el" és a nyelvújítás jogi kifejezéseit is támadván, mondván: „Annál inkább nem szoktathatom magamat ama abajdocz szabású szollásokhoz, (idiotismus) milyenekkel, bár a' Mondolat ki-kaczagta-is már őket, sok újabb Iróink (ki-váltt a fordítók) nyelvünket, annak bővítése örve alatt, hajdani szép tulajdonságából észrevehetetlenül lassanként kiforgatják, és p. o. kezesség helyett a jót-állást már a föld népére is átszívároztatják."

A nagy magyar magánjogász, Frank Ignác írja hatalmas magánjogi tankönyvében:** „A mit jóakaróim tőlem vártak, hogy a magyar törvényről magyar nyelven írjak, azt magam is kötelességemnek tartottam. De mivel kitűzött célom volt, nem csak deák munkámnak akármiféle hiányait kipótolni; hanem nyelv tekintetében is legalább annyit elérni, mennyit jóakaróim véleménye az elsőben talált; mind erre hosszabb készüllet kívántatott. És megvallom, hogy ha szabadságomban áll, ezen munkám kiadását addig elhalasztani, míg az magam kívánságának némiképpen eleget tesz, úgy világot most sem látja. De minekutánna a körülmények oda fejlődtek, hogy a közvárokozás további halasztásomat hajlandóbb volna balra magyarázni, mintsem eltérni; engednem kellett, és előbbi szándékomat szűkebbre szorítani."

Magyar nyelvű hatalmas tankönyvének „vég- és végszó" című

* Georch Illés: „Törvényes tárgyú értekezések " 1833.

** Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban 1845—1846., előszó.

utolsó fejezetében, amelyet azzal fejez be, hogy: „bájos szép nyelvünk jövője sorsát a rohanó újítások árai között az örökvégzés tudja, öröködjön felette a nemzetiség dicső, tiszta, erős lelke,” több mint harminc nyomtatott oldalon etimológiai fejtegetéseket folytat s dicséri Révayt, aki a régi szokásokhoz ragaszkodott, holott az újítók szinte új nyelvet akarnak, „jó útban is vannak — írja — hogy a régít sarkából kiforgassák, mintha a nyelv önkény műve és igaz volna, hogy a magyar annyi századokon keresztül csak aludt, ne higgyük, hogy őseink nyelve szegény, semmivel sem szegényebb mint az, amellyel Ciceró csudáit üzte... A magyar nyelvben, kivált szerkezetére nézve századok összes bölcsességét bírjuk.“ Ezt az értekezést a magyar nyelv pallérozásának s a helyesírásnak szenteli és bevallja, hogy nagy könyvében az volt a főörökvége, hogy megőrizze a magyar nyelv sajátosságait: „hogyan lehet nemzetiségről és annak fenntartásáról szólni, ha éppen a nemzeti sajátosságokat megúnjuk és a nyelvből kilökdjük? Mit mondanánk a képiróról, ha műveiben minden sajátosság hiányozna.“

De Frank nem akarja sem a régi szavakat és régi fogalom-meghatározásokat, sem a régi írásmódot vakon követni, amint ő mondja, nem akarja a régiséget bálványozni, mert szerinte a római nyelv kifejezéseiről sem lehet a régiekre hivatkozni, hanem csak „a nyelv aranykorára, nem a tizenkét táblára vagy Duillius oszlopára, sem a dicső Scipiók sírköveire.“ Miként venné, mondja, az olasz, a francia vagy az angol, a német nemzet akárki tanácsát, hogy mostani nyelvünket a római tíz, vagy a római tizenhárom, római tizennégy század maradványai és példái szerint idomítsák. Búvárkodnak ők is a régiségekben, melyek sokszor az élőnyelv tünényeivel meglepő világot öntenek, de valamint az embert gyermekkorára, úgy a nyelvet eredeti alakjára visszavezetni nem lehet... Mit is bírunk a távolabb régiségből? Többnyire fordításokat és hogyan vagyunk ezekkel még most is? Nem ritka eset, hogy mind a két nyelvet kínozzák, amelyből és amelyre fordítanak... A régiség aknáiban sok jó érc rejlik, sokat is kiásott Révay és halhatatlanságot nyert, vannak t. i. minden nyelvben szavak és formák töredékei, melyek eredetét az idő lassan elborította... Néha talán a mélységből napfényre olyan búzaszemek is feljutnak, melyekben az életerő még el nem fogyott.“

Valóban igaza volt Frank Ignácnak, a jogi nyelv mélységei-

ből
életerő
azt n
a rég
teljes
abba
évvel
vak n
kát t
szám
száz
haszn
volt
kibán
Frank
korsz
gond

ruár
meg
legye
rabb
szólít
toasz
hoz,

szól
szaba
mega
más
után
már
idejű
eszm
köny

ből ő is felhozott napfényre olyan búzaszemeket, melyekben az életerő még el nem fogyott és amint nagy műve előszavában azt mondja, hogy: „Nem ritkán az élő törvényre teljes világot önt a régiség,” úgy áll az is, hogy nem ritkán az élőjog kifejezésére is teljes világot önt a régiség és igen nagy érdeme Franknak, hogy abban a két hatalmas kötetben, amely közel kétezer oldalon száz évvel ezelőtt összefoglalta a teljes magyar magánjogot, a régi szokások megmentése és azok átörökítése terén is tiszteletre méltó munkát fejtett ki és a római jog kifejezéseit tökéletesen helyettesítő számos jogi műszó használásával alapját vetette meg az elkövetkező száz év magyar jogi nyelvének, fogalom-meghatározásainak és szóhasználatának. Régi magyar jogi nyelvünkben majdnem mindenre volt megfelelő és találó jogi műszó, ennek a régi kincsestárnak kibányászása és napfényre hozása körül úgy Georch Illésnek, mint Frank Ignácnak elévülhetetlen érdeme van és amikor a reformkorszak kodifikációját tárgyaljuk, Révay dicsőségére épűgy kell gondolnunk, mint Georch Illésére és Frank Ignácéra.

A Kölcséyt lemondásakor búcsúztató lakomán — 1835. február 9. — azt mondja Széchenyi a felköszöntőjében:* „Legyen meg Istennek, a mi Istené; fejedelemnek, a mi a fejedelmé; de legyen meg a nemzetnek is, ami a nemzeté! Adja Isten, mihamarabb alkothassuk magyar nyelven törvényeinket s magyar nyelven szólíthassuk fejedelmünket.” Mire Szirmay követ hozzászól: „Én e toaszthoz azt adom, hogy mi magyar nyelven szóljunk királyunkhoz, — ő pedig értsen bennünket!”

Az 1830-as évek elején a kodifikáció gondolatára még úgyszólván majdnem egészen a közszabadsági jogok, a jobbágyi felszabadítás, az ingatlantulajdonjognak a jogtalanok részére való megadása s az ezekkel összefüggő kérdések felé száll. De történik más is. A modern, jó magánjogi, hiteljogi s büntetőjogi törvények után való sóvárgás is megszületik. Ebben az irányban a külföld már régebben megindult. Szalay László írja:** „A XVIII. század idejűkre eső első kódexei a porosz és az orosz, még azon vezéreszme befolyása alatt szerkesztettek, hogy a rendszeres törvénykönyv az ügyvédek s általában a törvénytudósokat szükségtelenné

* Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások, Pozsony, 1835. február 11.

** Budapesti Szemle, 1840.

teendi.“ Mily kedves elképzelés: ügyvédeket, bírákat feleslegessé tevő kódex, amely mindent per nélkül igazít el...

Mennyiben volt a külföld reánk is hatással?

Az ausztriai büntető törvénykönyv is, miután már II. József alatt 1787-ben egyetemi büntetőkódex bocsáttatott közre s 1796-ban új kódex adatott ki nyugati Galicia számára, ennek alapján kidolgoztatott s 1804. januárius elsejétől fogva volt ott kötelező ereje.

Hőskorunk kodifikátorai jól ismerték a napoleoni törvénykönyveket, Szalay* is bámulattal adózik Napoleonnak, azt írja róla, hogy éles emberismerete s géniuszának nézetmélysége csodálkozásra birták Franciaország első törvénytudósait.

Ausztriában már Mária Terézia idejében megindult a munkálat magánjogi kódex létesítésére. Brünmben 1753-tól kezdve jogtudósok értekezlete foglalkozik az élő jog kodifikálásával s a legfelsőbb utasítás úgy szól, hogy „az ész általános törvényére“ legyenek tekintettel, Azzoni prágai jogtanár volt a lelke a bizottságnak. A javaslat 1767-ben elkészül, de a fejedelem szándékának meg nem felel, túlságosan ragaszkodik a római joghoz s a szöveg hol homályos, hol tankönyvszerű. Új javaslat készül II. József alatt, ez a József-féle törvénykönyv s a munka folytatódik II. Lipót, majd Ferenc alatt, végül Zeiller Ferenc észjogtanár előadása mellett tető alá kerül 1811-ben az általános polgári törvénykönyv, amely — természetesen Magyarországot kivéve — 1812. január elsején lép életbe.

Mily hatással volt a testvérállam magánjogi kódexének létrejötte Magyarországra? Tudjuk, hogy már Mária Terézia 1768. november 14-én megbízást ad a kir. Kúriának, hogy vizsgálja át az 1723. év óta, vagyis újjáalakulása óta hozott ítéleteket s ebből született meg a Kúria összes ülésében megvitatott Planum tabulare. Majd az 1791 : 67. törvénycikk alapján egy Deputatio iuristica alakul, célja a „projectum nonnullarum utilium legum civilium“, de ennek a munkálatnak tárgyalását az 1827 : 8. törvénycikk a következő országgyűlésre halasztja. Ezekről a kísérletekről azt mondja Suhayda,* hogy ezeknek rendszeres irányuk volt annyiban, hogy törvényeink és jogéletünk egyes külön ágaira kiterjedtek, de azoknak sem a feladat, sem a következtetés tekintetében kodifikacionális irányt tulaj-

* Suhayda János: Tanulmányok a polgári magánjogi kodifikáció terén. 1867. év, 126. l.

donítani nem lehet, mert ez feladatul nem volt kitűzve. Cáfolja Suhayda, mintha az 1832/6. és 1840. évi országgyűlések rendszeres kódexet akartak volna alkotni, csak „részletes és hasznos“ törvények alkotását czélozták s csak ily értelemben szabad szerinte venni Kölcseynek ezt a mondatát (Országgyűlési Napló 1834. július 6-ról): „Mi a polgári törvényekkel vesződünk, a szó legteljesebb értelmében a sötétségben vergődünk.“

Noha 1791-től kezdve 1848-ig mind a magyar, mind az erdélyi törvényhozások és bíróságok a fennálló jog nemzeti jellemének fenntartására nagy gondot fordítottak — írja Wenzel Gusztáv¹ —, a magyar és Magyarországon szállásoló sereg valamennyi tagjának személyi joga mégis az ausztriai volt s ugyanaz volt feltétlen érvényben a katonai határőrvidéken is.

Ha mai értelemben vett magánjogi kódex alkotására az osztrák polgári törvénykönyv életbelépése sem adott lökést s még évtizedekig tovább éltünk Werbőczy jogával, ha a kódex szükségessége, mint az ősiség eltörlésének következménye, csak az ősiséggel szakító 1848 : 15. törvénycikkkel jut is első elvi elismerésre —, mely törvény elrendeli a polgári törvénykönyv kidolgozását az ősiség teljes és tökéletes eltörlése alapján —, a múlt század harmincas és negyvenes éveit voltak mégis a magyar állam fennállása óta leggazdagabbak a jogalkotási gondolatokban és törekvésekben. Maga a magánjogi kódex alkotásának vágya is ekkor születik meg. Deák s jogászi táborukra meg tudta volna ép úgy, mint a büntető javaslatokat, akár a harmincas években a modern Hármaskönyvet, akár a negyvenes években a magyar Code civil-et alkotni, hiszen Deák már 1834-ben a régi *juridicum operatum digestamódszerei* helyett a rendszeres kódex alkotását kívánja.² S ne felejtjük el, később Deák, az első igazságügyminiszter, minisztériumában elsőként szervez kodifikáló osztályt. Miért? A felelet önként adódik: ő javasolta 1848-ban a XV. törvénycikkbe bekerült rendelkezést, hogy polgári törvénykönyvet kell kidolgozni.

A „hogyan kell kodifikálni“ kérdés vita tárgya már József nádor és Metternich között is. Metternich azt írja³ a nádornak:

¹ Wenzel Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog. 31. l.

² Kónyi: Deák Ferenc beszédei. I. 66. l.

³ Suhayda: eml. mű 156. l.

„Törvényeket sohasem fogalmazhat egy testület. Testületek azokat csak felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják, de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele következetesség és részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.“ A nádor véleménye fedi Metternichét: „Amily helyes az Ön által kimondott axióma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak, oly bizonyos az is, hogy ha a törvényjavaslatok elkészítése egy vagy több egyénre bízatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök, kik az alkotmányos fogalmakban jártasok és ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előítéleteinek és hibáinak is kellő ismereteivel bírnak és előítéletektől maguk is mentek.“

A testületi kodifikáció helyébe majd a negyvenes évek elején az egyes kitűnőségekre bízott kodifikáció lép. Az üzenetváltások, a kerületi és országos ülések kodifikációs vitái helyébe így lép majd a szűkkörűbb bizottságok munkája. Addig azonban rendületlenül folytak a kodifikáció testületi viadalai. Kölcsey érdekes jellemzését adja ezeknek.* „...A vitatásoknak kezdődni kellett valahol s természetesen a képviselőknél kezdődtek s innen bizonyos indítványozási jog veszi eredetét, mely a képviselői testnek mindinkább sajátja lön. A sérelmek és kívánatok összeszedésére vegyes küldöttségek rendeltetnek ugyan, mindazáltal sok indítvány tétetik a képviselő test körében.“

1833-ban még nem volt olyan magyar kodifikátor, aki a kodifikáció szükségleteit tökéletesen kielégítette volna. Pár évre már ez is volt, nem is egy. 1833-ban még azt írja Kölcsey: „Bemutattuk az úrbér első cikkelyének magyar fordítását is. A küldöttség emberei az új szók miatt veszekedének.“

Ezekben az időkben a szövegezés munkája úgy látszik főként a kerületi jegyzők munkája. Ezek latinul dolgoztak, mint ugyancsak Kölcsey írja. Mindez rövidesen megváltozik, hiszen már Kölcsey keserűen írja: „Mi könnyű volna a magyar szerkezetet készíteni, uraim, Istenemre kérlek benneteket, szokjatok el szavakban keresni páncélt és védelmet.“

De a szövegezés, az csak a ruha csinálása, nézzük, mily szív dobog a ruha alatt?

* Kölcsey: Országgyűlési naplója 237., 279., 311. l.

A Hymnus drámai szép strófáinak költője, a nagy író, nagy rétor, mint egyik első modern kodifikációs gondolattermelő lép porondra.

A Deák jogi eszméivel annyira rokon Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszédében olvassuk (1834): „Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat birjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait mégse tartozzék átengedni? Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb süllyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba süllyeszték magokat; kül- és belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak; nevünket s hitelünket egész Európa előtt megbecstelenítették... Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzetiségi nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igenis ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltűnt nemzetségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a mult időbe. Sok nagy neveket látunk ott tündöklenni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre? E név emberei most az országnak az ég tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek is rosszat eleget; s leszállások után csak úgy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltűntek ugyan a népkönyvekből, de népesítik a hazát, mívelik a földet, viselik a közterheket, s úgy lehet, homályban több jót s mindenesetre kevesebb rosszat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonló. Vagy talán azóta oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörültenének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, chimaerai, haszontalan veszedelmes előítélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Kí kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert a birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát... Tehát mivel a társaság céljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer úgy kívánják, mivel a hitelezők természeti jogai

s a nemzeti közhitel szabadítást várnak; mivel a haza egészségéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztulniok kell: mind a jelenben fennálló intézeteket eltöröltetni kívánom, mind azt óhajtom, hogy a jövődre is megtilalmaztassanak.“

Az elmék 1833. évi munkájára Horváth Mihály, a nagy történetíró, szór görögtüzet*: „Azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lőn az ország tanúja, hogy egyrészt a magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekök ellen az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogosításáért, más résztől az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a kiváltság mellett, a nép felszabadítása, személy- és tulajdonjogának biztosítása ellen kelt ki a harctérre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágy nép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az arisztokráta. Szébb diadalt ennél soha nem ült az igazság s méltányosság érzelme.“

1834-ben mondja a jeles reformer, Balogh János: „Miként Európában mindenütt, úgy hazánkban is feltámadt az elvek harca: szívemből kívánom, hogy az szuronyok és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzetben a nagy többség áll velök szemközt, melynek türelmével visszaélni, messzebb vezetne, mind ameddig a reformpártiak, századunk szelíd intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. És így talán tanácsosabb volna nekik, míg idő van, egy eszélyes capitulatióról gondoskodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva mindent kockáztatniok.“ S 1834-ben Deák oroszlánhangja hallik: „Ime a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást; de megkívánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de mégsem akarják azt, úgy látszik, eltörölni a t. rendek; sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcszázados botbeli aviticitást, hogy t. i. „prout a majoribus suis acceperant,“ ezután is úgy bírják; mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régít fenn tar-

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 376. l.

tan
szeg
enyi
vete
hol
don

polg
szer
már
legy
nagy
foly
vény
a ki
törv
gyal
lalko
téné
része
szei
nem
szék
rend
kedv
tosa
orsz
ról
oly
ben
ban
ság
25
bizt
dosi

tani, csak azért, mert régi...“ Egyelőre hiába veti még oda: „A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek mivelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik.“

Folytatódik a harmincas évek nagy jogtermelő ciklusában a polgári törvénykönyv gondolatának vívódása is. „A sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejű beszédek után már a rendi táblánál elakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre —, mondja Horváth Mihály* — több nagyfontosságú reformkérdés osztozott az 1833. évi országgyűlés folytatában. Ilyen volt mindjárt a második főtárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitűzött sorozat szerint, azonnal az úrbéri törvényjavaslat első megállapítása után, vétetett a kerületekben tárgyalás alá. E főfontosságú tárggyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden ügyekezetének dacára csak azon pontig sem lehetett megérlelni annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál többséget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott például az ítélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavetett, a rendek közül magok annak pártolói is jobbnak ítélték letenni s kedvezőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos ülésekbe át sem vitetett; miért, minthogy kerületi ülésekről ekkor még sem napló, sem jegyzőkönyv nem vezetett, ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyűlés jegyzőkönyveiben.“ „A három nagyfontosságú reformkérdés a december folytatában tartott, rendkívül heves ülésekben megbukott; s az örök változás 26 megyének szavazatával 22 ellen-, az úriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen-, a parasztok személyének és vagyonának biztosítása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosított. A december 30-án tartott országos ülésben, midőn a

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből c. mű 426 — 427. l.

jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t.-c. javaslata utoljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beöthy, Balogh s több más szabadelvű követek még egy ostromot kísérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagukat is meghaladni látszának, hogy a nagyfontosságú törvénycikket megmentsék.*

Hiába mondja 1834. november 10-iki nagy beszédében Kölcsény: „Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e őtet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: s z a b a d, megcsaladni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem lesz. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy éppen azon állapotban marad, miben József császár előtt kinlódott. Eltöröltetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más úrhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mint eddig, meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik. 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavító országgyűlésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára utat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hűvek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesítésében továbbra is szent állhatatossággal maradjunk.“

A nagy lökés, amit a reformmunkálatok tárgyalása adott a szellemi evolúciónak, az 1832—1836. évi országgyűlésen már a legjelesebb kodifikátorok díszes társaságát állítja a közélet porondjára.

Ennek az országgyűlésnek 1833. évi május hó elsejei ülésén jelenik meg Werbőczy után Magyarország legnagyobb kodifikátora, Deák Ferenc.

* Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből c. mű 397—398. l.

Ami az ő meteorszerű megjelenését megelőzte, az a korszak, amint láttuk, nem volt terméketlen a közvélemény átformálásában. Ma elfelejtették már a vármegyékben összegyűlt Karok és Rendek száz év előtti szorgos munkálkodását a haza ügyei körül, ma már félig elmosódtak azoknak a munkálatoknak emlékei, amelyek az ősi vármegye-házak közgyűlési termeiben forrottak ki százegynéhány évvel ezelőtt.

A kollektív kodifikátor 1790. óta maga a nemesi nemzet volt. A nagy reformgondolatok felkeltése csak részben eredménye a nagy francia gondolkodók, majd forradalom kifelé való hatásának s amikor az 1790. és 1792. évi országgyűlések már egy lélekben megifjodott követi gárdát találnak, nem csupán Rousseau működött nálunk, hanem a magyar nemes emberies érzése is. Azután megakadtak ezek a munkálatok, de csak egy darab időre, mert a trónok Európaszerte megijedtek a párisi vértől, majd Napoleon uralmától és a trónoknak ezek nyomán keletkezett ellenforradalmi gátakat emelt a reformtörekvéseknek. A trónok ellenforradalmának reakciós munkája hívja ki azután a nemzet elkeseredését és reform-vágyát. Az 1825—27. évi országgyűlés által kiküldött országos bizottságok is már a régi operátumok újra való feldolgozására alakulnak. Az operátumok újra a vármegye-házakra kerülnek, hogy az akkori idők szellemében és alkotmányos rendjében a követeknek megfelelő utasításokat adhassanak. Pulszky Ferenc írja: „A mostani nemzedék nem is gyanítja, milyen nagy volt az operátumok habár felületes megvitatásának hatása a megyei műveltebb nemességre, mely akarva, nem akarva kénytelen volt nemcsak megyei, de állami politikával is foglalkozni.”

Ennek a nagy kodifikációs áramlatnak, amely a harmincas évek elején még a folyamok nyugalmával folyik s majd a negyvenes évek végén a zuhatagok sodró erejével rohan, a legfőbb tényezője Deák Ferenc volt. Újra és újra vissza kell majd térnünk az ő csodálatos személyéhez, amelynek feledésbe borulnia elsősorban a jogászok előtt nem szabad, mert ő gombolyítja le e korszak haladásának jogászai vezérfonalát. Olyan ember ő, akire már fiatal éveiben is áhítattal tekint fel a nemzet. „Maga a kormány is nagyrabecsülte őt, bár lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sok-

* Jogtudományi Közlöny 1890. évi 47. száma.

szor nem kevéssé gyűlt meg vele baja,“ — írja róla Horváth Mihály.*

Deák Ferenc 1833. május elsején Zala megyéből mint kész nagy törvényhozó kerül az országgyűlésbe s alig, hogy elfoglalja a helyét a törvényhozásban, már a közjog és magánjog széles területén példátlan tudást árul el. Már az első órában addig ismeretlen, bátor célkitűzésekkel irányító szelleme lesz az országgyűlés törvényalkotásának.

A született közjogász parlamenti pályáját a hiteljog megalkotásának sürgetésével kezdi; a Karok és Rendek 1833. május 6-án tartott országos ülésének napirendjéhez kapcsolja első felszólalását s ebben azt mondja, hogy „a kereskedési munkát“ kell soron kívül elővenni, mert „igaz, hogy vannak törvényeinkben is a kor lelkével meg nem egyező némely rendszabások, de azon kívül, hogy azokon a maga során igazítás tétethetik, mindenesetre nem oly figyelmet érdemlők, mint a kereskedésnek sinylődő és ellenkező akadályokkal küzködő állapota.“

Ha az ezen az országgyűlésen tartott temérdek felszólalását olvassuk, elbámulunk nem csupán óriási közjogi és magánjogi készségén, amely a világnemzetek jogát is felöleli s a római jog klasszikus gyökereiből ép úgy táplálkozik, mint a magyar jog őshumuszából, hanem nemes bátorságán, mely követi méltóságát a világon elsőnek tekintvén, az ezzel járó szókimondási kötelezettség teljesítésében nem ismer korlátot, legyen vele szemben trón vagy többség. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy követi premiérjén az orosz-lánkörmök kandikálnak ki beszédeiből, nem, már az első órától kezdve készen áll a tökéletes reformer és törvényalkotó.

Alig néhány hete követ még s már azt mondja: „Nemzeti jussaink védelmére, legyen bár szokás vagy írott törvény alapjok, legbiztosabb eszköz mindenkor, ha legelső sértésüknél tüstént fel-emeljük szavunkat, mert a sértésnek néma elnézése legszentebb igazainkra is káros befolyású lehet. A hadindítás és békekötésnek jussa világos törvény szerint illeti a nemzetet is, amint ezt az 1681 : IV. és 1608 : II. cikkelyek bizonyítják. De a nemzet elmellőzésével lassankint a maga kezébe vonta ezen egész jussnak gyakorlását a végrehajtó hatalom s az első sérelemnek elhallgatása szülte azt, hogy 1790-ben már panaszkodtak a törvénysértést őseink.“

* Horváth Mihály: id. mű I. 351. l.

Az első sérelem elhallgatásának gyászos, jogromboló követkevései... ez az az első akkord, amit Deák Ferenc megszólaltat azon az orgonán, mely azután fél emberöltőn át küldi Bécs felé a magyar ősjogok védő hangjait, ha kell Lustkandl, ha kell, a trón ellen mindig a nemzetfelség orkeszteréből.

Az 1833. június 15-iki kerületi ülésen az úrbér tárgyában készült VIII. törvénycikk javaslatának tárgyalásán kerül szőnyegre a jobbágyság személy- és vagyonbeli bátorsága.

A javaslatnak azokat a szakaszait, melyek szerint a jobbágyság csak akkor háborgattathatnak vagyonukban vagy személyükben, ha törvényesen rendelt bíró által kihallgattatva, a törvény rendelete szerint ítéltettek el, továbbá, hogy minden követelésüket és személyük sértését akárki ellen tulajdon felperességük mellett kereshetik, Dessewffy Antal, Temes megye követe, szövegezte.

Deák e §-ok védelmében szólal fel. „Van egy törvény — mondja — mely minden polgári törvények felett örök és változhatatlan, melyet a világ kezdetétől annyi századokon keresztül semmi álokoskodás sarkaiból ki nem forgatott, semmi hatalom és erőszak el nem nyomhatott; egy oly törvény, melynek legkisebb sértését keserű bosszúállás követte mindenkor; egy oly törvény, melyet az alkotó minden jobb embernek szívébe vésett, mely nélkül polgári alkotmány erősen nem állhat, mely nélkül írott törvény igazságos és boldogító nem lehet és ez: a természetnek szeghetetlen szent törvénye. Ezen törvény parancsolja, hogy minden embernek személye sérthetetlen legyen, ez öntött minden ember lelkébe önvédelmi ösztönt és akaratot; ez adott neki hatalmat arra, hogy sértője ellen gátolva és bosszúlva erőszakot alkalmazzon... De a szegény jobbágy felejtve vala mindenkor, őt a földesúrnak bírósága alá adták törvényeink még ott is, ahol a bíró egyszersmind kereső fél vala.“ Majd amikor 1833. július 23-ikán a jobbágyság szabad költözéséről és ennek következtetéséről a kerületi ülés által előterjesztett úrbéri I. törvénycikk javaslatának 11. §-a kerül szőnyegre, „a szegény jobbágy boldogságáról“ beszél, mondván: „Polgári belső elrendelkezésünk csak hetvenezer nemes háznépnek kezébe adta az egész földbirtokot s a hét millió lakosnak fekvő tulajdona nincs, de ezen rendelkezésnek nem egészen igazságos voltát enyhíti némileg az, hogy kétszáz-ezer jobbágytelek legalább négyszázezer háznépnek biztos lakást és ételmet nyújt“...

Mit jelentettek akkor Deák mondatai?

A nagy francia történetíró, Michelet írja: * „Mikor nagy ünnep, nagy vérengzés folyt a római Colosseumban, midőn a homok sok vértől ázott s az oroszlánok tele gyomorral heverték le, jóllakva emberhússal, akkor, hogy mulattassák a népet, bohózatot játszottak, tojást adtak egy nyomorult rabszolga kezébe, ki a vadállatok martalékául volt odahányva s a küzdőtérré dobták. Ha baj nélkül ért a célhoz, ha elég szerencsés volt tojását az oltárra letehetni, mentve volt; a távolság nem volt hosszú, de mily hosszúnak tetszék neki... Soha bohóc, soha művész nem volt oly hatással a népre, a különös arcfintorítások, a félelem rángatózásai görcsös kacajra ragadták a közönséget, mely majd ledőlt padjairól, a jókedv örömdörögésben, viharban tört ki.“ S Michelet folytatja: „Ez a látvány megismétlődött későbbi korokban, a középkor végén, amikor az ó rendszer a feletti dühében, hogy végét érezte, azt hitte, ideje lesz előbb a szabad gondolatot kiölni. Ekkor ismét láttak nyomorult rabszolgákat, kik falánk vadállatokon keresztül vitték a száműzött igazság szegény kis hagyatékát, a törekeny tojást, mely megmenti a világot, ha az oltárig eljut... Elgondolkodunk, hogyan emelkedik fokunkint minden nagy eszme... ki tudná nyomon kísérni egy gondolat felsarjadását a mélységből fel a felszínig, ki fogja elmondani azon vegyi képleteket, melyeken átmegy századokon keresztül, mily lassan jut el az ösztöntől az álomig és onnan a költői félhomályig, mily sokáig bolyong a gyermekek és együgyűek, a költők és az örültek között. S egy szép napon ezen örültség egyszerre csak mindnyájunk józan eszévé vált. De ez még nem elég, mindenki kezd gondolkodni róla, de még senki sem meri kimondani. Mert a felfedezett igazság még nem elég tiszta. Végre kitör egyetlen lángészben. Azt hőssé avatja, önfeláldozásra lelkesíti. Ez az igazságot szívébe helyezi s áthatol az oroszlánokon keresztül.“

Michelet hősének szerepét nálunk a harmincas és negyvenes évek nagy magyar urai töltik be, élükön Deák, Kossuth, Széchenyi. Harminc évvel fellépésük előtt még ezrek vére folyik el a francia szabadságért. Tíz-tizenöt évvel fellépésük előtt még Európa szabadságvágyát guzsba köti a szentszövetség. S akkor jön ez a három nagy kodifikátor s elhárítja a vér csorgását, a jobbagylázadást, meg-

* A francia forradalom története I. 35. 1.

menti az országot attól, hogy a jogtalan milliók Páristól tanult barrikádokat emeljenek s a Corpus Jurisban valósítják meg azt, amihez másutt Marat és Robespierre kellett. Deák Ferenc, a nemes magyar nagyúr, Zala vármegye surrogátus alispánja, bekerülvén a pozsonyi országgyűlésbe, a természet szeghetetlen szent törvényéről, nem a királyok, hanem minden ember személyi sérthetetlenségéről, a szegény jobbágy boldogságának megteremtéséről beszél s azt mondja: „Az idő lelkével haladó mivelődés, mely sem visszalépni, sem megállani többé nem képes, ki fogja vívni a most kívánt szabadságot, mert a műveltség és a szabadság azon elválhatatlan két testvér, kiket a jótevő végzet az emberiség boldogítására küldött világra.“ S ő mondja: „Nem a pálcza és büntető hatalom, hanem a szánakozó szeretet és bizodalom tarthatják csak fel a jobbágy és földesúr között azon atyai és fiúi kapcsolatot, melyet hazánk minden részeiben oly gyakran emlegetnek, de sokan csak emlegetnek.“

Kétségtelen, hogy a jogalkotás, a nagy kodifikáció szellemi motorjának egyik megindítója s fő eszmeadója Deák Ferenc. Már pályája kezdetén, a harmincas évek elején olyan törvényhozási gondolatoknak ad kifejezést, a melyekkel számosakat megelőz vagy, ha nem előz is meg, de a nagy jogász szabadságával elsőként formuláz meg nagy elveket. Mester az irányeszmék bátor kitűzésében és pedig a polgári jog terén ép úgy, mint a büntetőjog terén.

Huszonhatéves korában Babics József rablógyilkos védelmében már a halálbüntetés ellen lép fel, mint később — határozottabban — büntetőjogi törvényjavaslatában is, mondván, hogy „ki kell ugyan a köztársaság sorából törölni minden olyan vétkest, kinek gonoszsága polgártársainak ostorává lett, de csak akkor, ha a vétkes jobbíthatatlan“ s „elégítelt sem szerez a halálos büntetés,“ „csak olyan gonoszokat kell halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek megmaradása több kárt okozna a közjónak, mint a mit az egy polgárnak eloltott életében veszthet, de a hol a bűnös megtérni készül, a hol alapos reménység lehet jobbulásához, ott szebb és felségebb, a közjóra hasznosabb s talán ezért igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése.“

Már 1835. november 17-én a kerületi ülésben élesen foglal állást a botbüntetéssel szemben, baromi büntetésnek nevezi azt s azt mondja, hogy a hol azt nem gyakorolták, ott „annyira emelkedett a szelíd szemérem érzelem, hogy a megszokott emberre jobbtan ha a pi-

rongás, mint másutt, hol felemelt bot és korbács diszlik a büntető tisztviselők kezében, az emberiséget borzasztó botoztatás." Az 1861. évi országbírói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályainak II. 2. §-ának a testi büntetést büntettnél eltörölő rendelkezését 26 évvel, az 1871 : LII. törvénycikk 1 §-ának a testi fenyíték általános eltörlését kimondó rendelkezését 36 évvel előzte meg Deák Ferenc szózata.

Már 1836. január 23-án az országgyűlési tudósításokkal foglalkozó hírlapok előleges bírálata ellen tiltakozik, ugyancsak a kerületi ülésen, mondván, „ha egyszer bármi szín alatt felállították a praeventiv cenzurát, a szabadság palladiumának, a nemzet legszentebb jussának gyökerét metszették el.”

A földesúr büntető hatósága ellen merész beszédet tart már 1836. március 17-én, azt törvényellenes bitorlásnak minősíti, kórok és korszakok szelleme ellen fog csákányt, a mikor azt mondja: „Sokat megfoghat az emberi ész, de hogyan lehet a földesúrnak büntetőhatalmát a természet törvényéből következtetni, ezt megfogni mégis csak nehéz. Én nem tudom, melyik kiadását bírják a főrendek a természeti törvénynek, az ő kiadásukban ez is és még sok egyéb is írva lehet, a mint ezt hosszú századok véres tapasztalásai borzasztón bizonyítgatják, de azon természeti törvényből, melyet Isten eltörölhetetlen örök betűkkel vésett az embernek szívébe, ama bitorlott hatalom bizonynyal nem következik... Hogy pedig a magyar státus büntető hatósággal ruházott volna fel egy egész néposztályt s annak különbség nélkül minden jövődő ivadékait, kik között sok féleszű, sok dühös, sok kegyetlen, sok ostoba is lehet és van is nemzetünk becsületére legyen mondva, ezen utálatos képtelen mocskok hazánk törvényhozási évkönyveinek legsötétebb századait sem úndokítja s roppantúl csalatkoznak a főrendek, ha csak álmodni is képesek, hogy mi, a XIX. század férfiai, fogunk emlékezetünkre ily szennyet hárítani.”

Félévszázaddal a kisajátítási törvény megalkotása előtt, az 1836. február 3-án tartott kerületi ülésen, a hídépítési és vasútépítési első tervek alkalmából a jogi megalapozás érdekében hangoztatja, hogy „a kisajátítás elve a státusnak tagadhatatlan jussa” s törvényjavaslatot proponál annak kimondására, hogy ha valaki „közhasznú vasutat, hidat vagy csatornát akar építeni, nem sikerülhetvén az egyesség, kisajátításnak legyen helye.”

Ugyanekkor nyomatékosan szót emel a mellett, hogy az engedély vasútépítésre akként szóljon, hogy a vasút tulajdona bizonyos idő multán az államra szálljon s ezt azzal indokolja, hogy az állam a tarifákat azután ne a nyereség privát szempontjából állapítsa meg.

Tízegynéhány évvel 1848. előtt küzd Deák azért, hogy a nem-nemeseknek szabad legyen nemesi fekvőséget tulajdonul megszerezni. Küzd az adózó nép sorsának könnyítéséért, morális emelkedéséért. 1836. június 20-iki követjelentésében mondja: „Több megyék képviselőivel mi is a t. rendek utasítása szerint ismételve sürgettük törvény által elhatároztatni, hogy hazánk nemnemes lakosainak szabad legyen nemesi fekvő tulajdont örök jussal szerezni és bírni. Előadtuk ezen törvény szükségét, igazságát és jótévő hatását; elmondtuk, hogy nem törvény, csak gyakorlat tiltja a nemnemest fekvő tulajdon birhatásától és ez a gyakorlat is mennyire káros vala hazánk gazdasági, polgári és közműveltségi kifejlődésének; felhoztuk végre azt is, hogy ez által a nemesi birtoknak becse is nevezetesen emelkednék, mert szaporodnék azoknak száma, kiknek venni szabad és venni akarnak; de a többség e törvényjavaslatot a törvénykezési rendszeres munkára halasztotta. Elhatároztatott azonban az úrbéri V. cikkelynek 2. szakaszában az, hogy a földesúr és a jobbágy közötti kölcsönös egyesség által szabad lészen ezentúl a jobbágyi tartozásokra és szolgáltatokra nézve egy általános sommában megalkudni, melynek lefizetésével a jobbágy magát és telkét minden szolgálattól és tartozástól örökre megválthassa.“

Az 1833. évi szeptember hó 4-én tartott országos ülésben nagy programot ad: „Ideje már, hogy a hazában lakó nyolcmillió nemtelennek illendő és mérsékletes szabadságáról is legalább egy részben gondoskodjunk. Nincs ezen szabadságnak nagyobb akadálya hazánkban, nincs a nemzeti művelődés lehető virágzásának emésztőbb férgé, mint belső elrendelésünknek azon része, mely szerint nálunk nemtelen ember semmi fekvőbirtokot mint valóságos állandó és bizonyos tulajdont nem birhat... A birhatási juss minden embernek veleszületett, sérthetetlen természeti jussa... Hogy valamely országban négyszázezer ember minden jussokkal bírjon, nyolcmilliónak pedig, mely a hazát szintén vérével és életével védi, még csak birhatási jussa se legyen, azt a stádiumnak igazságos céljai szükségessé nem teszik. Spártának helótái, Rómának mancipiumai

rabszolgák valának, de ha őket uraik szabadonbocsátották, valóságos tulajdonosai valának szerzeményeiknek és abban őket törvénytörés nélkül senki sem háborgathatta, a magyar nemtelen jobbágyot ellenben még földesurának kegyelme sem emelheti vissza természeti jussaiba... A szabadság másokkal megosztva nem fogy, sőt erősödik... 1790-ben megtették őseink az első lépést, midőn a jobbágyok szabad költözését törvény által megállapították, ettől a bírhatás jussáig csak egy lépés van, de mikor fog nemzetünk virágzó nagyságra emelkedni, ha előrehaladásunkban minden egy lépésnél negyvenhárom esztendőig késünk?”

Így állott Deák Ferenc elsőként a jobbágyfelszabadító kodifikáció tűzvonalaiba.

De az ő törvényalkotó és törvényelőkészítő országgyűlési beszédei más irányban is nagy lökést adtak a nemzeti szellem fejlődésének. Amikor az 1834. évi január hó 3-án kelt királyi leirat Bars megye egyik követének a főrendek jogait élesen bíráló szavait korholja és a Rendeket megint, hogy közdolgozokról szerénységgel, méltósággal és csendesesen folyjon a tanácskozás, Deák Ferenc felszólal: „Törvényhozói állásunkban a végrehajtóhatalomnak olyan jogát, melynél fogva az országgyűlést dorgálhassa, a nemzet létjogának sérelme nélkül el nem ismerhetem... A kormány jussa a nemzeténél nem nagyobb és így dorgálva felsőbbiséget a nemzeten nem gyakorolhat... Az olyan törvényhozás, amely a végrehajtóhatalomtól függésben vagon, csak árnyéka a törvényhozásnak.”

Nem a pillanat hevében született meg az úrbéri szolgáltatásokat megszüntető 1848 : IX. törvénycikk gondolata, ott él már az messze évekkel azelőtt a rendi országgyűlés levegőjében s Deák azt mondja az 1836. évben ugyanebben a követjelentésében: „A földesúr és jobbágy közti viszonyokat elhatározó úrbéri rendszeres munka legsúlyosabb feladata vala ezen országgyűlésnek. Századok igazságtalansága hazánkban minden földbirtoknak tulajdonát egy osztálynak adta, mely számra kisebb, de fegyverrel hajdan hatalmasabb volt; a legszámosabb és leghasznosabb néposztályból pedig még a bírhatásnak jussát is megtagadta. De épen e miatt leve szükségessé törvény által meghatározni a földesúr és jobbágy közti viszonyokat, mert milliók sorsát, élhetését, s azt a vagyon- és személybeli bátorságot, melyet a polgári társaságtól ők is megkivánhatnak, egyesek önkényétől felfüggeszteni nem lehetett, s a tulaj-

dont nem bíró, sőt eddig nem is bírható néposztályról, melynek száma és súlyos közterhei naponkint növekednek, biztosítva gondoskodni, a törvényhozásnak volt szent kötelessége. Ezt a kötelességet ügyekezünk mi teljesíteni azon törvénycikkelyek által, melyeket a jobbágy és földesúr közötti viszonyokról alkotott ezen országgyűlésen a törvényhozás. Némely része ezen törvényeknek talán nem oly határozott, mint azt mi magunk is óhajtottuk volna, de hazánk fölötté különböző vidékeinek egymástól szintén különböző, sőt gyakran egymással ellenkező érdekeit figyelemben tartva, nem volt lehető minden oly határozott törvényt alkotni, mely minden vidéknek igazságos lett volna; hogy pedig egy tájnak nagyobb hasznáért más vidékek igazságtalanul szenvedjenek, azt kívánni nem lehet. Vannak továbbá némely pontok, melyekben mi több kedvezést és több biztosságot óhajtottunk volna megadni a jobbágyoknak; de sok egyes érdekek összesített ereje többször gátolná küzdésünk sikerét... De nem számlálgatjuk tovább azokat, mik az úrbéri viszonyok iránt elhatározottak; maguk az alkotott törvények fogják megmutatni, mik történtek a jobbágyok terheinek enyhítésére, az önkény korlátozására és sok visszaélés eltörlésére. Azonban nincs még e hét törvénycikkelylyel bevégezve minden, amit az adózó népsorsának könnyítése, de kivált morális emelkedése a nemzettől méltán megkíván s valóban sok van még e részben hátra, mi fölött a jövő törvényhozásnak tanácskoznia s határozni kell, ha korunk is a mult századok káros mulasztásának vétkében részesülni nem akar. Gondoskodni kell tehát a jövő törvényhozásnak oly törvényekről, melyek személyt, vagyont és a szorgalomnak gyümölcseit minden önkény ellen biztosítva, just adjanak a népnek, hogy fekvő tulajdont szerezhessen és szabadságot adjanak a jobbágyoknak, hogy szabad alkú mellett minden jobbágyi tartozásoktól örök szerződés által megvált-hassa magát; mert tulajdon és szabadság az iparosodásnak leg-hatalmasabb ösztönei, tulajdon és szabadság azon édes kötelékek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához. Sőt gondoskodni kell a jövő törvényhozásnak arról is, hogy azon néposztály, mely a közállomány legsúlyosb terheit viseli, azon hazában, melyet ő mivel, ő táplál és ő védelmez leginkább, a polgári jussoknak is részese lehessen. S majd ha érdekeink nem különválva, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrt állani a haza, király és törvény mellett s együtt segítik elő az ország virág-

zását, akkor lesz betöltve azon kötelesség, mellyel hazánknak és önmagunknak tartozunk.“

Az 1848-at messze évekkel megelőzve tör Deák lándzsát amellet, hogy a nemnemesek saját maguk személyében pereket indíthassanak, mondván ez 1836. évi követjelentésében: „Megadjuk a perlekedési tehetséget a nemnemeseknek is, hogy töröljük a homályt, melyet e részben eddigi törvényeink vetettek nemzetünkre.“

Már ebben a híres követjelentésében, tehát 1836-ban lándzsát tör a sajtószabadság mellett: „Az országgyűlési hírlapok iránt ismételve tétetett indítvány ezen országgyűlésen és végre a Karok és Rendek kifejtván e tárgyban különösen a sajtó szabadságáról és a megelőző vizsgálatról nézeteiket, egy üzenetet és törvényjavaslatot készítettek, mely a sajtónak józan és célirányos szabadságán alapulva, magában foglalja egyszersmind a netalán történhető kiszökéseknek büntetését is. Nem lehetett a nemzet képviselőinek semmi oly javaslatban megegyezni, mi által a megelőző vizsgálat, melyet törvényeink soha el nem ismertek, bármi alakban megállapíttatnék s minthogy a méltóságos főrendek ezen üzenetet és törvényjavaslatot el nem fogadták, kénytelenek vagyunk e tárgyra nézve is a jövő országgyűlésnek állhatatos s talán szerencsésebb kimenetelű küzdésétől várni a sikert, melyet mi el nem érhetnénk; annyival inkább váratlan való pedig nekünk a méltóságos főrendeknek ezen ellenkezése, minthogy az országos sérelmek sorában az 5. szám alatt némely panaszok, melyek a sajtó szabadságának korlátozása miatt adtak elő, az ország rendjeinek nevében már fel is terjesztettek ő felsége elébe és ott a feliratban már nyilván kimondják az ország rendjei, hogy a sajtó szabadságát Magyarországon nem csak nem korlátozzák a törvények, sőt azt az 1790 : XV. t.-c. nyilván meg is említi. Pedig amennyiben a polgárok természetű szabadsága törvény által korlátozva nincsen, ezt egyoldalú kormányi rendeletek által csorbitani, sértése az egyesek törvényes szabadságának s elnyomása a nemzet kétségtelen jussainak.“

Eötvös 1848. évi népoktatási javaslatait megelőzően Deák már az 1836. évi követjelentésében azt írja a népoktatás rendezéséről: „A sajnos tapasztalásnak keserű oktatása mélyen meggyőzte nemzetünknek képviselőit arról, hogy a népnevelés- és közművelődésnek ügyében munkátlanul vesztegleni oly vétkező mulasztás, mely századokon keresztül gátat vet a nemzet erkölcsi és polgári

kifejlődésének; hogy tehát e részben is legalább elkészítve legyen az első lépés, elhatározták az ország rendei, hogy országos választmány neveztesse ki, mely a jövő országgyűlésig minden körülményeket megvizsgálva, tervet és kimerítő véleményt készítsen 1. arról, hol és mily módon kellene fölláttatni egy oly intézetet, melyben közközltségen tanítók és iskolamesterek formáltassanak, kik a nemzeti nyelvet értelmesen tanítsák és a népnek zsenge magzatit a közvárokozásnak jobban megfelelőleg neveljék; 2. egy műegyetemi intézetnek (polytechnicum institutum) helyéről, annak épületéről és egész rendszeréről, a tárgyat szintén minden oldalról voltaképen kimerítő véleményt adjon; végre 3. gondosságát és terveit az elsőbb neveltetésnek célirányosabb elrendelésére is kiterjesztvén, az úgynevezett reáliskolákra is figyelemmel legyen. Fölküldöttük mi ez iránt ő felségének az előkészített törvényjavaslatot, melyet 7 $\frac{1}{2}$ alatt íme itt is bemutatunk; de feliratunkra ő felsége nevében az országgyűlésnek utolsó napjain azon váratlan királyi választ nyertük, hogy ő felsége fejedelmi kötelessége szerint gondoskodni fog ezen intézeteknek, amennyiben a körülmények engedik, fölláttatásáról, ugyanazért a javasolt törvényekre semmi szükség nincs. Ismét tehát ki akarja zárni a kormány nemzetünket legszentebb jussából, a nevelésnek elrendeléséből, holott minden egyes polgárnak sérthetetlen jussa van öngyermekeinek nevelésére fölügyelni és még egyes polgárt sem szabad a kormánynak ezen juss törvényes gyakorlatában kényszerítőleg háborgatni, annyival kevésbbé lehet pedig az egyes polgároknak összességét, az egész nemzetet, megfosztani azon hatalomtól, hogy a nevelésnek elrendelésében elhatározó befolyással legyen; mert hisz sem a nemzet, sem az egyes polgárok le nem mondtak atyai jussaikról, nem adták át öngyermekeiket és azoknak nevelését, lelki művelődését és egész jövődjét a kormánynak határtalan intézkedései alá. Nem kértünk mi pénzt, munkát vagy segélyt a kormánytól, csak jelentettük, hogy tenni akarunk a népnevelésben, amit tenni szabad, sőt tennünk kötelesség, s mégis gátolva lőn határozatainknak sikere pusztá megtagadással és azon biztatás mellett, hogy majd a kormány gondoskodni fog.“

Az 1832/6. évi országgyűlés iratai között (II. kötet, 313. lap, az 1834. évből) láthatjuk a bíróságok rendezéséről szóló javaslatot, amely a perlekedési vizzálykodások barátságos elintézéséről és az e végre rendelendő békéltetőkről intézkedett. A javaslat indokolása

szerint a perek megelőzésére legsikeresebb eszköz az egyesség előleges próbálása, azon hajdani szokásnál fogva, melly mind az ország törvénye, mind a törvényhatóságoknál és ítélőszékeknél divatozó gyakorlat szerint hasznosnak bizonyult. Ez a javaslat* a francia békebírói szervezethez hasonlított. A bíróságok rendezéséről szóló 1834. évi XI. törvénycikknek tárgyalásánál mondja Deák: „A jól elrendelt ítélőszékek legbiztosabb őrei a törvények szentségének. A bíró a leghatalmasabb oltalma a polgárok nyugalmanak. Ő védi igazságtalan elnyomás ellen az ártatlant, ő zabolázza az indulatost, ő bünteti a hatalmas erőszakoskodót, az ő lelkiismeretén nyugszik a polgárok vagyoni bátorsága... A polgári társadalomban első és legfontosabb hivatal a bírászkodás, méltán megkívánja tehát a nemzet, hogy ezen legfontosabb hivatalnak betöltésénél a nemzet egyenes befolyása el ne mellőztessék...”

Ezért kívánja Deák, hogy felsőbb ítélőszékeink minden tagját maga a törvényhozás válassza, és utal arra, hogy még a királyi tábla tagjait is országgyűlésen választották, amint azt sok más törvény között az 1601. évi XXXIII. törvénycikk bizonyítja. „Szükséges, mondja, hogy azon férfiak, akik ily fontos és nagy kihatású hatalommal bírnak a társaságban, hatalmukat a nemzet közbizalmából, a nemzet összes akaratából nyerjék.”

Ha kutatjuk, hol van a gyökere a közel negyven év múltán, 1869-ben megszületett bírói alaptörvénynek, megtaláljuk az alapgondolatokat a nagy kodifikátor 1834. évi április hó 23-án tartott beszédében, amikor ezt mondja: „Kettő az örvény, melyeknek egyikébe a bírónak függetlensége és lelkiismerete bukni szokott; kettő, ami a bírót az igazság és becsület útjáról eltántoríthatja: a félelem és a haszonlesés. Vigyázzunk, hogy midőn e két rossznak egyikét gátolni akarjuk, a másiknak még tágasabb mezőt ne nyissunk. Igaz, hogy a félelem korlátozza a függetlenséget, De kérdezzük meg tapasztalásunkat, vegyük számba azon bírakat, kik az igazságot elnyomták, s bizonyosnak hiszem, hogy többet fogunk találni olyat, ki alacsony haszonlesésből árulta el lelkiismeretét, mint aki tisztújítás miatti félelemből tántorodott el a kötelesség ösvényéről; sőt el merem mondani, hogy aki hivatalának megtarthatásáért kész igazságtalanságot elkövetni, aki félelemből képes hamis

* Ökröss Bálint: A törvénykezés reformjai, 1869. 17. lap.

ítéletet hozni, vegyük el tőle a hivatal elveszthetésének félelmét, tegyük bizonyossá hivatala állandóságáról, s gyenge lesz ő a haszon és pénz kísérteteinek ellentállani s az igazságot, melyet előbb félelemből sértett meg, pénzért fogja eltapodni; és így bár minden lehető megvesztegetéseket tökéletesen meggátolni egy törvény sem képes, az időnkénti szabad választás mégis nyújt némi biztosságot, mert ellensúly gyanánt gyengíti a haszonlesésnek kísértő ingerléseit . . . Aki a függetlenséget kebelében nem hordozza, ez állandóság mellett is részrehajló lesz. Kétféle biztosítás van a bíróság visszaélései ellen, melyeknek egyikét meg kell a gondos törvényhozásnak állapítani: t. i. az állandóságot tökéletes nyilvánossággal, felelet terhével, sajtószabadsággal és a bírácoknak jó, sőt gazdag fizetésével párosítva. Ő tehát azt javasolja, hogy a polgári törvények javítását kell az ordo processualis előtt felvenni. Azonban nem gondolja, hogy ennek ekként lett kimondásával már meg lenne téve, amit rendszeres, tökéletes munkára tenni kell, mit a közszükség érzete kíván s az országnak ezen diétába vetett bizodalma vár s remél. Halomra nőtt polgári törvényeink a nemzeti törvényhozás hosszú során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszkok következtében, egyes esetek körülményeihez alkalmazva hozattak, s ezen az úton tévesztő temérdekségre szaporodtak. Werbőczy volt első, aki ezen casuistikus zavart, némi, bár hiányos rendszerbe foglalta. Minden lehető egyes eseteket a véges emberi elme előre ki nem meríthet, számba nem vehet, s így lőn, hogy mindig újabb és újabb esetek adván elő magokat, melyek a casuistikus törvényekben még ellátva nem valának, a törvények eme hiányait kénytelenek voltak az ítélőszékek pótolni, honnan önkény, bizonytalanság s a törvények homályos értelme eredett. Ezen bajon az országos küldöttség előttünk fekvő munkája nem segít, mert az nem egyéb a curialis decisiókból merítgetett, ekkor világos törvény által el nem intézett egyes esetek eligazításánál; nem egyéb mint casuistica, melynek tengerében egyszer betévedvén, ha az országos küldöttség háromszáz új esetet volt képes összeszedni, mi kerületi üléseinkben más háromszázat hozunk fel, anélkül, hogy a lehető jövőendő eseteknek csak századrészét is kimeríthetnénk. Ismét a bírói önkény fogná tehát a törvény hiányait pótolni és az igazságszolgáltatás rendszerében egy lépéssel sem lennénk előbb, mint most vagyunk. Az országos küldöttség azonban rendszert

nem alkothatott, mert csak hiányok kiegyenlítésére és foltozására volt kiküldve. De 1791 óta, midőn a LXVII. cikkely alkottaték, a státusi rendelkezésnek ezen nevezetes ágában tetemes előlépések történtek; azóta készült a napoleoni codex, a bajor, a porosz törvénykönyv és az igen sok tekintetben nagyon jeles ausztriai. Ezek a magános polgárok közötti viszonyokat nagyon kifejték, s amint naponkint érezhetőbb egy systematisált polgári törvénykönyv hiánya, úgy a törvényhozó test az 1791-ben elrendelt küldöttség hatóságának körébe szorítva s pusztá foltozásra kárhóztatva nincs, és munkája ily jeles példák után kevesebb nehézséggel is jár. Első figyelemnek kell tehát lenni, hogy valahára már systema készüljön. Ezt ily nagy számú gyülekezetben kidolgozni szerfelett nehéz, azért is azt hozza indítványba, neveztessék ki egy kerületi választmány és arra bizassék, nem az, hogy az országos küldöttség munkáját superrevideálja, nem is az, hogy egyes törvényeket javalljon, hanem az, hogy a regnicolaris küldöttség dolgozatját principiumokra vonja s e szerint egyszerűzván a kérdéseket, egy systematisált codexnak csontvázát dolgozza ki."

A szólásszabadság és mentelmi jog követelése már 1836-ban a legtisztábbban, a legnehezebb közéleti és politikai körülmények között csendül fel Deák ajkán. Azt mondja követjelentésében: „A szólás törvényes szabadságát, mely nélkül köztanácskozás, törvényhozás és nemzeti nyilvános élet fenn nem állhatnak, ismételve támadta meg a kormány ezen országgyűlésnek folytatában. Már akkor, midőn Bars vármegye második követének országos ülésében mondott szavaira mult 1834. évi januárus 3-án dorgáló kir. levél adatott ki, sértve láttuk mi a szólás szabadságát és felirat által kívántuk ő felségének ez iránt méltó aggodalmunkat kifejtteni, a méltóságos főrendek azonban, kik épen Bars követének kijelentése által sértve vélték magukat, e feliratot a királyi szék elébe jutni nem engedték; mi tehát kénytelenek valánk a felirat további sürgetésével felhagyni, de utolsó üzenetünkben nyilvános óvás gyanánt kijelentettük azon kétségtelen igazságon és világos törvényeken alapult meggyőződésünket, hogy az országgyűlésnek törvényes függetlensége mindenkor szent és sérthetetlen s hogy az országgyűlési tanácskozások illő rendének és méltóságának fenntartása az 1625. évi LXII. és 1723: VII. t.-c. szerint a tanácskozó táblákat illetván, ezen törvényeknek tüsténti eszközésbe vétele minden egyéb beavat-

kozás nélkül egyenesen azon táblák jussaihoz tartozik és hogy a szólásnak azon törvények által is biztosított sérthetetlen szabadsága semmiképen nem korlátozható. Csonkítva van az országgyűlési tanácskozások függetlensége, meg van sebesítve a törvényhatóságoknak azon közfelfoglalási jussa, mely alkotmányunk rendszerén alapulva, világos törvényekben is elismertetik és melyet a köztanácskozásokból kizárni annyi volna, mint a megyéknek hatóságát korlátozni és az egyes polgároknak törvény által nem korlátozt, sőt inkább megerősített természeti jussát elnyomni; kifejtettük továbbá, hogy a köztanácskozásokban mondott szóért hűtelenségi keresetnek helye nem lehet, mert az 1723 : IX. t.-c., mely a hűtlenség eseteit szorosan meghatározza, nem szavakért, hanem tettei ellenszegülésért rendeli a hűtlenségnek súlyos büntetését; a törvények terhelő rendeletét pedig egyoldalú magyarázatok által szélesebbre terjeszteni nem lehet. De Wesselényi Miklós hazánk fia, kit mind a két magyar hazában per alá vont a kormánynak hatalma, még most sincs felmentve a törvény elleni kereset alól s az ő személyében, az ő ügyében nemzetünk törvényes szabadsága folyvást sértetik és mégsem lehetett méltó panaszunknak fejedelmünk királyi székéhez feljutni, mert közfal gyanánt állott a nemzet és fejedelem között a főrendi táblának ellenszegülése, melyet tizenhét üzeneteink sem valának képesek csak némileg enyhíteni. Fájdalmunk érzékeny kifakadásával írtuk az utolsó üzenetet, melyben az országgyűlésnek végóráiban is kijelentettük, hogy a szabadszólás alkotmányos jussának kérdése alatt levő megsértései a törvények félremagyarázásán alapulván, mi azokat minden következtetéseikkel s a netalán ismétlődő hasonlatokkal együtt törvényteleneknek, önkényből származóknak és egyedül az erőszak szüleményeinek tartjuk. Fájdalmas valóban, hogy hazánkban, hol a polgárok szabadságát törvény és alkotmány biztosítják, a kormány, melynek legelső kötelessége törvény és alkotmány mellett őrt állani, épen azt, a mi szabad embernek legszébb jussa, alkotmányos nemzetnek legszentebb sajátja, a gondolat és vélemény szabad kijelentését és közlését, akarja korlátozni. Sajtónk szabadságát törvényeink ellenére megelőző vizsgálat gátolja; élet és érték elvesztését tárgyazó külkeresetek ijedelmei által korlátoztatik a szólás törvényes szabadsága, sőt még a megyéknek közlevezési jussa is biztossági vizsgálódások által csonkítatik. De még fájdalmasabb az, hogy országunk nagyjainak fényes gyülekezete

mindezeket törvénytörésnek nem véli, mindezen nem aggódik, sőt midőn a nemzetnek választott képviselői fejedelmőknek igazságánál keresnek orvoslást, gátot vet a nemzet kérelmének, hogy az a királyi szék elébe ne juthasson.

Az országgyűlési követeknek népképviselői alapján választásáról szóló 1848 : V. törvénycikk alapgondolatai is ott élnek Deák Ferenc 1836. évi követjelentésében: „Az a néposztály, mely mint a nemzeti szorgalomnak, kereskedésnek és művészetnek képviselője, folyvást növekedő száma és közértelmessége által naponkint fontosabb lesz a polgári társaságban; az a néposztály, melynek a törvény megadott minden polgári jussokat, de jussaiknak legnemesebb részét önkényes gyakorlatunk annyira megrontotta, hogy országgyűlési kiküldöttei már nem is annyira törvényhozók, mint inkább csak tanui a törvények alkotásának; azon néposztály, melyet a mi közös érdeknek és közös szabadságnak szorosabb kapcsaival magunkhoz vonni elmulasztánk: könnyen a kormánynak eszközévé válhat s nemzeti önállásunk fennmaradását is veszélyeztetheti. Századunkban nem szűkebbre szorítani, hanem inkább szélesíteni kell a képviselői rendszernek alapját, mert csak ott erős a polgári szabadság, hol minden polgár védi azt mint öntulajdonát. Ha tehát önállóságunk függetlenségét és szabadságunkat erősnek és állandónak óhajtjuk, ne kívánjunk csak kizárólag önmagunk szabadok lenni, adjuk meg a kir. városoknak törvényhozásunkban azt a fontosságot, mely őket a polgári társaságban állásuknál és közértelmességüknél fogva illeti, engedjünk nekik a megyék szavazataihoz illő és igazságos arányban független és elhatározó szavazatot s ily módon irtsuk ki kebeleikből a keserű bizalmatlanságnak és bosszús gyűlölségnek magvait és állítsuk vissza közöttünk és ő közöttük a kölcsönös egyetértést, mert erre hazánknak föltötte nagy szüksége van. De midőn a királyi városoknak polgári jussairól szólunk, korántsem azon egynehány tisztviselőt és választott polgárt kívánjuk, kik eddig a polgárok ellenőrzésével önmaguk gyakorolták a városoknak minden jussait, hanem értjük a polgárok egész összességét és azt a szavazati júst, melyre a királyi városokat méltóknak hisszük, világosan oly föltételhez kívánnánk kötni, hogy a királyi városok követeinek választásában az egész város minden polgárainak összessége egyenesen befolyjon, csak azok készíthessenek utasítást, csak nekik lehessen jussuk követeiket visszahívni, egyszóval a

városoknak törvényhozási jussait a polgároknak, nem pedig csak a külső és belső tanácsnak összessége gyakorolja. Mindezek miatt tehát iparkodni kell véleményünk szerint, hogy a jövő törvényhozás mindenekelőtt a Karok és Rendek táblájának elrendelését vegye munkába, mert sokkal könnyebb e részben sikerrel javítani, mintha az egész országgyűlésnek összes elrendelése egyszerre vétetik tanácskozás alá.

Az 1869-ben megvalósult bírói függetlenséget Deák nem képzeleti korlátlanak. Azt mondja erről a kérdéstről az 1839. évi június 24-iki kerületi ülésen: „Kívánja a szülő is a bíró függetlenségét, de úgy, hogy az ne terjesztessék oly messze, hogy a bíró a törvény elrendelte formáktól eltávozhassék; mert ezen formákat a törvényhozás azért szabta ki, hogy azok mellett az egyes polgár biztosíttassék. Mikor tehát a bíró azokon túllép, akkor őt függetlennek mondani többé nem lehet. Mikor minden polgár büntetés alá veendő, ki a törvény határain túl lépett, a bírónak adjunk-e ily függetlenséget? Hiszen ha ezen elv kimondatik, akkor kimondatik az is, hogy a bíró nem szolgálja, hanem ura a törvényhozásnak. Mikor a bíró törvényt sért, felelet alá tartozik, mert hatalmával visszaélt, még pedig felelettel tartozik annak, kitől kapta a hatalmat, vagyis a törvényhozásnak. Nem tartja ugyan a szülő idetartozónak azon esetet, midőn törvény hiányában a bíró lelkiismerete szerint mondja ki véleményét; de midőn oly esetekre mondja ki kárhóztató ítéletét, melyekről a törvény nem mondja, hogy bűn, akkor a bíró igenis felelettel tartozik, mert neki csak törvényt szabad ítélete alapján felvenni. A legnagyobb ostora a nemzetnek az, ha olyan bírái vannak, kik iránt a bizalmát elvesztette; elveszti pedig az olyan, ki a nyilvánosságot annyira utálja, attól annyira fél, hogy terhelő körülménynek tartja, ha a fél pörét a törvényhatóságokkal közli; ilyen bírák nem érdemesek a bizalomra. Kérjük meg tehát ő felségét, hogy helyettük másokat kinevezni méltóztassék s ez volna azon első lépés, mely a nemzet és fejedelem közti bizodalom helyreállítására vezetne.”

S az 1839. július 3-iki országos ülésen pálcát tör a Kúria felett: „Azt hallottam, hogy a bíró független, szent és sérthetetlen. Ez igaz, de ezen állításnak polgári társaságban nem lehet más értelme, mint hogy a bíró senki mástól, hanem csupán a törvénytől függjön, különben, hogy még ettől is független legyen, ez képte-

lenség. Azt állítani tehát, hogy a bíróság csak lelkiismeretének és Istenének tartozik felelettel, annyit tesz, mint a polgári állás biztosságát a bíróság lelkiismeretére bízni. Vajjon midőn egy alkotmányos országban maga a fejedelem személyessége mellett még más garanciákról is gondoskodik a nemzet, csak a bíróság lehet-e mindentől független. A törvénykezési rendszer egyenesen a polgárok biztosításául találtatott fel s ezt szorosan meg kell tartani. Azt mondják a Kúria védelmére, hogy a jelen esetben a szokást követte, s felolvastatott azon törvény, mely a szokásnak törvényrontó erőt tulajdonít; de figyelmezzünk, azt mondja azon törvény, hogy e szokásnak nyilvánosnak és köztudatúnak kell lenni. De vajjon nyilvános volt-e a Kúria által követett rendszer; vajjon nem titkos parancsok által hozatott-e be, s volt-e azokról a nemzetnek tudomása? Wesselényi az ellene indított per ellen kifogást tett, a bíróság a pert ítélet által megállapította. Balogh János az idézet ellen tett kifogást, erre a bíróság azt mondá: hogy az idézés elleni kifogásnak helye nem lévén, a bíróság megállapíttatik. Itt rendes törvényes utat követt a Kúria, de már Kossuth kifogásaira azt ítélte, hogy a kifogásoknak a hívtelenségi perekben nincs helyök. Hasonló történt a szokás magyarázatára nézve a kormány részéről. A kormány Kossuthot törvényhatósági levelezéseitől eltiltotta, holott országgyűlési tudósításait több évekig elnézte. Ha állott a törvényes rendelet, Kossuthot az országgyűlési tudósításoktól is el kellett volna tiltani, ha pedig nem állott, nem lehetett őt később sem eltiltani. Ezen ellenkező hivatkozások azt mutatják, hogy a kormány és Kúria törvényeinket úgy alkalmazzák, mint Werbőczy a fassiókról mondja: aliquando valent, aliquando non. A bírói hatalom kivételét ugyan a végrehajtó hatalom felsősége alól; de azért ebből nem következik, hogy a bírót a törvényhozó hatalom feleletre ne vonhatná s így a fejedelmeknek is, mint a törvényhozás egyik részének, van joga a bírák feleletre vonására, csak hogy a dolgot ide az országgyűlésre kell felhozni s itt az összes törvényhozás által vonható a vétkes bíró feleletre s midőn ezen jogot a törvényhozás mindkét része egyformán gyakorolja, akkor ennek nincs káros következése. Az ítéletek taglalásába bővebben ereszkedni nem akarok; a sérelmek is elő vannak adva az üzenetben; csak azt adom elő utasításom szerint, hogy törvényeket sérteni senkinek sincs joga, annál kevésbé a bírának, kik örjei a törvényeknek.

Vajjon sértették-e a törvényt a bírák, az országgyűlés előtt kell világosságra hozni s ha sértették? azon kérdés támad, készakaratból történt-e a megsértés vagy nem? Ha rosszakaratot fogunk tapasztalni, akkor a törvényes büntetés kimondását fogjuk kívánni. Ezen esetben, midőn közönséges a bírák iránti bizalmatlanság, ő felségét is megkérjük, hogy azon bírák helyett másokat nevezzen ki. A rossz tanácsosoknak pedig Ulászló törvényeinek értelmében megbüntetését kívánom.

Az ősiség eltörléséről szóló 1848 : XV. törvénycikk alapgondolatai Deákot már évtizedekkel ezelőtt foglalkoztatják. Azt mondja: „Ha az ősiségnek hasznait összevetem annak káraival, azt látom, hogy az csak hátráltatta nemzeti előhaladásunkat; pedig ott, hol egyes polgár jogai az egész nemzetével összeütköznek, az egyesek jólétét kell emennek alárendelni. Nem rettenek tehát vissza az ősiség eltörlésétől, de mivel ezen nagy tárgyat egyszerre eldönteni nem lehet, legalább lassankint kell azon javítani.”

Az évtizedekkel később megszületett honosítási törvény alapgondolatait is Deák rakja le az 1840. év április hó 16. napján tartott beszédében: „Amennyiben idegenkedést tapasztal némelyeknek a honosításra nézve, hivatkozik a históriára, hogy az által inkább nyert, mint veszített a haza, mert sokaknak maradékaiból jeles hazafiak váltak. Volt mindig, van itt is köztünk oly jeles hazafi, hogy óhajtanám, vajha a legtörzsökösebbek hozzá hasonlóak volnának. Nem szorult arra hazánk, hogy az idegenek között keressen magának ellenséget. Azok, kik törzsökös magyarságukban büszkélkednek, felejtik, hogy kezdetben az ő elődeik is indigenák lehettek; mert bizony kevés már azon tősgyökeres nemesség, mely Árpáddal együtt jött volna ki Ázsiából. Részéről akit csak bevenni nem gúny, beveszi. Ha már belföldiekkel nem lehet, legalább olyanokkal szaporíttassék a honfiak száma, kiknek maradékaiból a história bizonyítása szerint még jó hazafiak származhatnak.”

Nem forradalom szülte a 48-as törvényeket, hiszen azok előkészítése már évtized óta folyt és a nyugodt Deák azt mondja már jóval előbb: „A jövő országgyűlés feladata a kezdeteket folytatni, melyekben kívánt sikerrel munkálkodni úgy lehet, ha a népszabadság, vallásszabadság, terhek egyenlősége, a népképviselő kiváratik. Ne felejtjük, hogy mi a százezrek a többi tíz millió lakos irányában ezen tíz milliónak kilencz százados adósai vagyunk. Régi tartozást

kell leróni, hogy azt mondhasa a nép, hála Isten! s testvéri karokkal ölelhessen bennünket.“

Kellett már egy Deáknak jönnie, mert ez évekről írta Naplójában Kölcsey:* „Ezerszer mondtam életemben, amit La Bruyertől tanultam, hogy egy ember több könyvet ír, mint negyven. Tegyetek hozzá, egy ember könnyebben ír negyven könyvet, mint egyet negyven. Egyik így alkotja össze fejében a gondolatot, a másik úgy, mindenik a benne élő alkotmányt szeretné papírosra önteni s mivel mindenikét mint Pandora szelencéjében, egy halmazba önteni nem lehet, a dolog, természete szerint, igen elevenen ugyan, de nem messze halad.“ De eljött Deák, a nagy rendező elme s ha Kölcsey még azt írta önmagáról: „Míg a szerződéseket évről-évre jegyezgetém, míg a törvénycikkelyekből erősségeket szedék s az országgyűlési naplókat rendre forgatám, a történetek szép koszorúja fűződött emlékezetembe,“ addig szép történetek helyett a modern magyar jog rendszere, modern törvényei sorakoztak fel Deák Ferenc agysejtjeiben.

„Holnap fontos ülés lesz — így ábrázolja őt az 1833. évből Tóth Lőrincz, — leirat érkezett Bécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség, tömérdek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiösmeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú, dicsvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiú lép be a szobába; megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, mert a kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni: s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magukat és elmondák, ki mit tanult Kelemenből, Kövyből, Rotteckből és Benthamból, szólani kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben pereg le a bonyolult gombolyag; világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendbe kell állítani a csapatokat s ütegeket. És

* Kölcsey: Országgyűlési naplója 1832—1833. 41. l.

a zaj elnémul, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat s nyugodtan széled vacsorához, miután „mindent legjobban eligazítottunk.”

Ennek az 1832/36. évi országgyűlésnek ifjú Deák Ferencére is áll már az, amit később, az 1843. május 18-án megnyílt országgyűlésen Beöthy Ödön mondott róla, a mikor a mandátumát visszautasító Deákot kereste: „Latour d’Auvergne neve az ezredben, melynek tagja volt, még halála után is mindig említett névfelolvasáskor, eszerint a magyar országgyűlés megnyitását is mindenkor azon kérdéssel kellene szentesíteni, ha vajjon Deák jelen van-e?”

Az 1832/36. évi országgyűlés az 1790/91. és az 1827. évi országgyűlések által elrendelt rendszeres munkálatokról tanácskozott, főként a földesúr és a jobbágy közötti jogviszonyok rendezéséről. Még az úrbérrel vesződik, az úrbéri munkálattal, a tizeddel, az adománnyal, a fiskus örökösödésével. A jobbágynép sorsa Mária Terézia úrbéri szabályzatán alapszik, a nemesség az ösiség alapján áll. Az új úrbéri munkálat magában foglalja az örökváltságot s így a köznép szabad tulajdonát; az úriszékek megszorítását, a jobbágy személyes szabadságát, perlési jogát, testi büntetésének eltörlését. Az úrbéri törvényjavaslatot 1833. november 30-án terjesztik fel. A királyi válasz 1834 augusztus 28-án megtartja az úriszéket s nem fogadja el az örökváltságot. „Demokratikusabb elvek soha magyar államférfiak ajkáról nem hangzottak, mint e hosszú parlamentek alatt — írja Nedeczky István* — egy lánnglelkű költő (Kölcsey) adott irányt a felvilágosult főeknek, kit a magyar girandisták szelleme lelkesített, kik a Vérmezőn a mult század végén elhullottak s egy hős kevély volt politikai vezérünk (Wesselényi), ki a felső- és alsótáblai szabadelvűek élén állt mindaddig, míg szintén diétai ügyek Erdélybe nem szólították... A diéta hatalmas két oroszlánja Nagy Pál s a fiatal Deák.”

Kölcsey ezen a vitán megrendítő szavakat talál a szabadságra vágyó köznép helyzetének és kívánságainak ecsetelésére. „A magyar diéta — mondja — igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni s előtte a tulajdonszerzést lehetségessé tenni. A kormány ezt nem akarja... A királyi válasz mellett ott vagyunk, hogy Magyarországon a szabad városi polgáron kívül csak két emberosztály lesz szabad: a földesúr, ki a helységet bírja s a

* Nedeczky: Deák. A képviseleti alkotmány megalapítása, 59. 1.

koldus, ki a helység utczáin kenyér után kiáltoz... Kettő van, amittől retteghet a kormány, vagyontalan nép és oligarchia. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe döntötte fel, Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták... Az adózó ágyát elveszik, hideg ősszel ajtaját leszaggatják. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyni? Nem akar-e nekik szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és elöljárót s az Ég tudja még mi mindent fizetni tartozik, legalább az úri terhei között bizonynyal legnagyobb tartozások alól menekedhessék és ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fennmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon?"

S ugyanekkor Wesselényi elmondja Nagykárolyban, Szatmár megye közgyűlésén megrázó népvédő beszédét, melyért börtönbe került, melybe ez óriás magyar szervezete belepusztult s mikor a beszéd nyomán Uray Bálint másodalispán a beszédet felségsértőnek minősíti s a szónoknak azt mondja, hogy annak idejében vissza ne húzza mondott szavait, s el se tagadja, az oroszán ezt dörögi oda neki: „A mit mondtam, vissza nem vonom. A Felség szenteséges személyét sem most, sem soha is nem érdeklettem. A mit a kormányról mondtam, azt ismétlem s az tagadhatatlan. Mondottam, hogy a nemességtől különválva, sőt ellenséges indulatban tartani a parasztságot, egy gonosz politikának volt sikerült problémája, hogy a parasztságvédői álarcz alatt szívja a kormány a népszírvát. Nem hárítom én a parasztság zsírja szívását egyedül a kormányra, szívatik az máskint is, szívjuk azt mi is és abból élünk. De ki tagadhatja, hogy a kormány is ne szívta volna s nem szívná? Hát a millókra menő adó, melyet a fizetni alig tudó szegénységnek valóban csontja velejéből kell kisajtolni. Hát a sok milliókat felülhaladó élelőadást vesztesége azon parasztságnak, mely oly gyakran küzdök éhséggel. Hát gyermekeik életük, kik a kormány parancsára fogatnak katonáknak, mindez nem zsírja-e a parasztságnak s nem szívatott-e?"

Wesselényi, az arisztokrata, Deák, Nagy Pál, Kölcsey stb. mind nemes ember, a nemnemes köznépért küzd, mert mindegyik úgy látja, nagy csak úgy lehet a magyar nemzet, ha minden magyar szabad.

Nálunk tehát nem a nép küzdötte ki politikai jogait s birtokjogait a nemességgel szemben, hanem a nemesség harcolja ki a

nép jogait a királyi kormányokkal s a főnemesség aulikus részével szemben. Erre a világtörténelemben nem sok példa van. A populus Werbőczyanus az egész magyar népet nemessé akarja tenni, únja a saját kiváltságait, mert van lelkiismerete. Még egy ilyen nemesi osztály nem akadt a világon. Másutt mindez vérfolyamokba került, országok borultak lángba. Nálunk tűzvész helyett a szívek és szónoklatok tüze végzett el mindent.

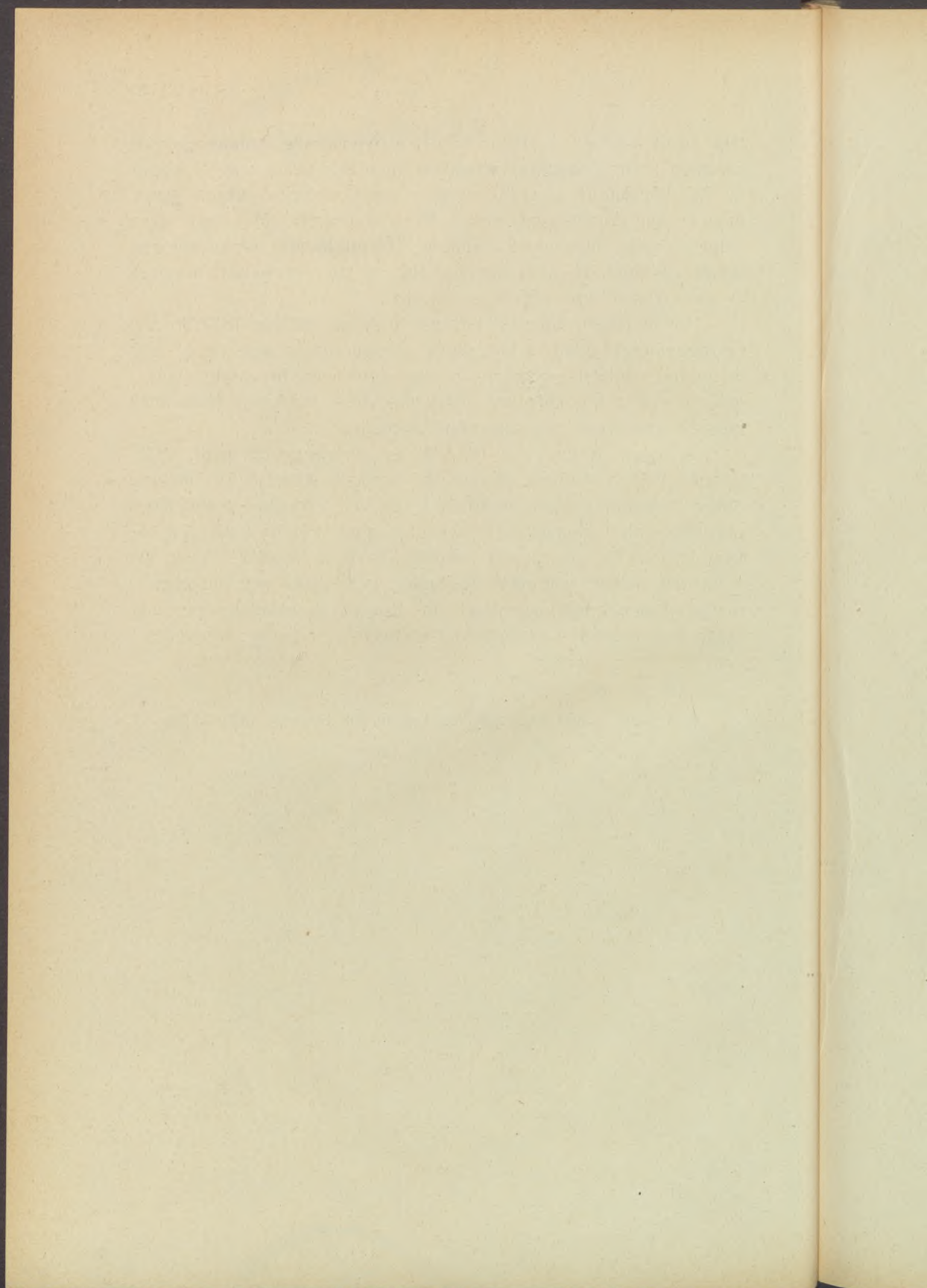
Jól mondja Nedeczky István,* hogy az 1825. s 1832/36. évi országgyűlések vitája a lángelmék előcsatározása volt, de az alig megindult nemzeti mozgalom gyenge csemetéjére hervasztó vígasztalással volt a kormány kéz alatti működése, mellyel a szabadelvű megyék utasításait megváltoztatni törekedett.

A mikor Kölcsey az 1832/36. évi országgyűlés alatt, 1835. február 9-én a kerületi ülésben búcsúzik a követségtől, melyről önként lemondott, mert az úrbéri V. és VIII. cikkelyek tekintetében ellentétbe jutott megyéjével, Szathmármegyével, követi pályáját ekként jellemzi:** „Jelszavaink valának, haza és haladás! Azok, kik a haladás helyett maradást óhajtanak, gondolják meg, miképen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás: épen maradást hoz magával. Vesztegmaradás következése pedig: szenvedés.”

* Id. mű, 87. l.

** Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások, Pozsony, 1835. február 11.

III. RÉSZ.

18.

üg
szá

am
hál
sze
ért

má
ak
tele
felp

va
gár
les
köz

Mi
hál
szá
De
kép
De
Sz
sél
szá

A reformkorszaknak új, nagy fejezete következik most, amely 1836-tól 1848-ig terjed.

Az 1836. évi országgyűlés még a rendi ország különféle ügyes-bajos dolgaival foglalkozik ugyan, de már alkot a jövő századra valót is.

Ma szinte elképzelhetetlen, hogy külön törvény jöjjön létre amilyen az 1836 : II. törvénycikk volt, amely a Karok és Rendek háláját nyilvánítja a királyi elhatározásért, hogy a törvények magyar szerkezete eredeti és a két szerkezet között támadható kétséges értelem eseteiben elhatározó legyen.

Megszületik az 1836 : XIII. törvénycikk, amely három sor, de már nemesi levél a nemnemesnek, mondván : „Minden nemnemesek, akár földesuri hatalom alatt álljanak, akár nem, mindennemű követeléseiket vagy személyük sértését ezentul akárki ellen tulajdon felperességük mellett kereshetni fogják.“

Majd az 1836 : XVI. törvénycikkelyben a bírói önkény ellen van hatalmas deklaráció: „Minden bíróságok és ítélőszékek a polgári perekben hozandó ítéleteket jövőre okokkal támogatni kötelesek lesznek.“ Itt van lerakva az alapja a bírói ítéletek indokolási kötelezettségének.

Azt írja Beksics Gusztáv: „Századunknak három korszaka van. Mind a három egy-egy nagy emberünkkel van összeforrv. Ez a három nagy ember: Széchenyi, Kossuth, Deák. Az ébredés korszakának embere Széchenyi, a forradalomé Kossuth, a kiegyezésé Deák. Mind a háromnak neve magának a korszaknak koncentrált képe. Az első Széchenyi-, a másodikat Kossuth-, a harmadikat Deák-korszaknak fogja hívni az utókor történésze. Az első tartott Széchenyi föllépésétől a „Pesti Hirlap“ első számának megjelenéséig. A második szabadságharczunkon át egész az 1861-diki országgyűlés megnyitásáig. A harmadik a 67-diki kiegyezésig. Követ-

kezményeiben tart még jelenleg is. Az elsőben Széchenyi, a másodikban Kossuth, a harmadikban Deák vezette a nemzetet.“*

Alig lehet azonban Beksicsnek ebben az utóbbi megállapításában osztozni, mert az ő első korszakában nem egyedül Széchenyi vezette a nemzetet, Széchenyi a nagy magvető volt, a reformgondolatok őstermelője, a nemzet felrázója, az új utak kijelölője, de a nemzetet ebben a korszakban a vármegyék életében ép úgy, mint az országgyűléseken sokkal inkább Deák és Kossuth s az ő alvezérek vezették. Széchenyi nem gazdasági természetű reformgondolatainak egy része is előbb és élesebben domborodik ki főként Deák politikai szereplése során.

Az 1840. évvel már egy modern értelemben vett országgyűlési jogalkotás küszöbéhez érkezünk el. Már ennek az 1840. évi törvényciklusnak előbeszéde is hangsúlyozza, hogy az országosan egybegyülekezett Rendek főképp az ország lakosai hitelét és ebből következő jólétét érdeklő olyan tárgyak felett tanácskoztak, amelyek a nemzet kívánságára és a haza közjára nézve halasztást nem szenvedhettek. A magyar nyelv jogait megszentelő VI. törvénycikken, a jobbágyok örökösödését egy szabad magánjog elvei szerint rendezni igyekvő VIII. törvénycikkelyen kívül sorban jönnek azok a törvények, melyek már a modern Magyarország törvényei. A XV-ik, amellyel a váltótörvénykönyv hozatik be s amelyet majd az 1844: VI. törvénycikk módosít, a kereskedőkről szóló XVI., a gyárak jogviszonyairól szóló XVII., a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól szóló XVIII., a kereskedői testületekről és az alkuszokról szóló XIX., a fuvarosokról szóló XX., az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról szóló XXI., a csődületekről szóló XXII. törvénycikkek már a modern jogalkotás gyermekei, a vezérek tanításai nyomán átalakítói a Corpus Jurisnak európai színvonalú törvénykönyvvé. Kiegészítik ezt az átalakítást az 1844. évi törvénycikkek is, melyek közül a II. törvénycikk ismét a magyar nyelv jogait kodifikálja és kimondja, hogy a törvénycikkek, valamint már a jelen országgyűlésen is egyedül magyar nyelven alkottattak és erősítették meg, úgy ezentúl is mind alkottatni, mind királyi kegyelmes jóváhagyással megerősíttetni egyedül magyar nyelven fognak. Szegény magyar nyelv, mennyit kellett várnia, míg a Corpus Juris-

* Beksics Gusztáv: „Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés.“

ban egyeduralomra jutott, de az országgyűlésen is, mert ennek a törvénynek III. §-a deklarálja azt az elvet is, hogy az országgyűlési nyelv is a magyar legyen és hogy az ítélőszékek minden dolga magyar nyelven folytatandó, hogy a magyar nyelv mint rendszertudomány taníttassék és az ország határain belül az iskolákban a közoktatási nyelv a magyar legyen. A vallás dolgában alkotott III. törvénycikk után a közszabadság előrehaladását szolgálja a hosszú küzdelmeket lezáró IV. törvénycikk is, amely a nemesi javak bírhatását nemnemesekre is kiterjeszti s az V. törvénycikk, amely a nemnemesek elől elhárítja a közhivatali alkalmazás addigi akadályait.

Ezekből a törvényalkotásokból magasan kiemelkedik egyrészt a hiteljogi, másrészt a büntetőjogi alkotások kettős ciklusának törvénytermelése.

Előbb azonban vessünk még egy pillantást egy kifinomult jognak, az írói és művészi jognak ebben a korban ácsolt bölcsőjére.

A könyvnyomtatással megszületett az utánnyomás veszedelme is, mely ellen előbb az egyház veszi fel a küzdelmet, amint Henrik bambergi püspök 1490-ben utánnyomás ellen védő kiváltságot biztosít a bambergi misekönyv számára, majd a jogalkotás, császári és királyi rendeletektől az 1793. évi francia konvent határozataíig és az angol bírák írói tulajdont tisztelő régi határozataíig. Napoleon ép úgy foglalkozik a szellemi arisztokrácia alkotásainak védelmével, mint ahogy a XIX. század első évtizedeinek nagy magyar gondolkodói sem tartják megnyugtató helyzetnek, hogy a lopás ellen hozott törvények megfeleltek az író, a művész szellemi lángvetésének védelméről. A szemet szemért, a kezét kézért ép úgy nem vonatkozott az írói és művészi termés eltulajdonítására, mint ahogy a civiljog is megfelelkezett róla. Amint a XVIII. század elején Európa és Amerika törvényhozásai sorban siettek a mulasztást pótolni, mi sem maradhattunk el. Hiszen a XVIII. században már megkezdődik a mi irodalmi és művészeti reneszánszunk, kultúránk európai szintre emelkedése, hallgatag századok után hirtelen világnagyságokat kezd produkálni a magyar föld, mely ugarból Athénné válik. Ezzel a hirtelen, szinte csodálatos átalakulással, írók, költők, kritikusok, szónokok, államférfiak lángelméinek modern fényvetésével együtt járt az árnyék: szellemi termékeik elorzásának veszedel-

me. Az írói és művészi tulajdon védelme ezzel egy felsőleges szellemi korszak programpontjává vált.

Toldy Ferenc már az Athenaeum 1838. évi kötetében megpendíti az írói tulajdon rendezésének szükségességét, 1840-ben pedig nagy tanulmánya jelenik meg a következő címmel: „Az írói tulajdon philosophiai jogi és literatúrai szempontból, az azt tárgyazó külföldi törvények, és vélemény egy Magyar Írójogi Törvényről,“ ebben a magvas, jogászai színvonalon álló, rendkívüli műveltségről tanuskodó, az akkori szerzői jogi világirodalmat tüzetesen méltató tanulmányában már bennfoglaltatnak mindazok a gondolatok, amelyek néhány évvel később, 1844-ben a Kisfaludy Társaság elé terjesztett törvényjavaslatában szakaszokba öntvék. Gondolatmenete a következő: Az írói tulajdon szent jog. Mindaz, amit akár saját belső tehetségeinkkel, akár külső eszközeinkkel idegen jogok sérelme nélkül szerzünk, elvehetetlen igaz tulajdonunk, eredeti birtok, velünk született erők és tehetségek szabad kifejlésének gyümölcse. másfelől szerzett birtok, mert arra, hogy valaki magát íróul képezhesse, idő kell, mely alatt ehelyett bármi anyagi birtokot kereshetne, készületek s anyagi eszközök szükségesek, mik költséggel járnak (investitionális tőke). S így az utánnyomás, mely az író ezen eredeti és jól szerzett tulajdona szabad használásában gátolja, már észjogi szempontból is igaz birtokon elkövetett eltulajdonítás. De az írói tulajdon úgyis, mint társi magánjog követelheti a státus védelmét, megtagadhatja-e a státus, és mily cím alatt tagadhatja meg ily nemes szerzeménytől azon védelmet, melyet jog és törvény a lelketlen és dologi birtoktárgyak első elfoglalóinak — bár minden érdem hozzájárulása nélkül is — biztosít. Oly hallgatag szerződés ez, ha ellenkezője világosan kimondva nincs, sem erkölcsileg, sem jogilag kétségbe nem vonhatni: szintúgy nem, mint például a bankjegyek, kötelezvények, részvények stb. effélék másolhatási és sokszorosítási tilalmasságát, mely, ha kimondva, ha kötvények által szankcionálva nem volna is, kiadójuk szándéka, az institució célja, a társasági közérdek és a moralitás által hallgatva is el volna ismerve; s így az utánkészítést tiltó törvény is nem alapját teszi a tilalomnak, hanem csak külső erősségét. A státus, ha ezen pénzen nem vásárolható, s így megbecsülhetetlen telket (a talentumot) szükségkép feltevő birtokot, mely nem kevésbé jár pénzi, s még drágább időbeli investícióval, mint bármely búzaföldé, s melynek

művelése, ha állatilag nem szükségesebb is, de emberileg nemesebb annál, nem őrzi, vajjon mi lesz a tudományokon felvirágzó polgáriasodásból. Az írói tulajdont leghelyesebb szerzőségi jognak nevezni, mert egyedül a szerzőt illeti azon igény, hogy munkáját a maga elméje szüleményére vallhassa és minden abból szerzőjére háramló dísz és becsület öreá sugározzék vissza. Erkölcsileg véve annyit jelent, hogy a szerző jogosult munkáján bármikor változtatni, összevonni, sőt meg is semmisíteni, bővebben ki- és átdolgozni, legalább neve alatti terjesztését gátolni, tiltani. Mint külső birtok pedig teljes árujoggal jelenik meg. Benne foglaltatik a jog átruházásának lehetősége. Az írói tulajdonnak, mint minden más anyagi tulajdonnak, örökké kell tartani, tehát eladható, örökbeahagyható és örökölhető legyen. Mert míg az író egy oly munkát állít elő, mely aztán évről évre számos példányokban ismételve jövedelmez: az anyagi munkákkal foglalkozó, mások segedelmével, mindennap új meg új termékeit állíthatja elő iparának: s midőn aztán a két pálya végén számot vetünk, legtöbb esetben azt fogjuk észrevenni, hogy az anyagi producens több hasznót látott foglalkozásaiból, holott ő talán csak intézője volt a munkának, melyet mások vittek véghez, mint látott az író, ki helyett más nem dolgozhatik, nem feledvén azt is, hogy ha amaz, például a gyártó, műveseit éltette, az író szinte adott másoknak keresetet (papirosgyár, nyomtatók, kereskedők stb.) és így saját szerencséje arányához képest előmozdította a nemzeti gazdaság virulását is. Köteles-e a státus a másik státus polgárainak írói és kiadói jogait tisztelni és igennel felel, mondván: mai nap már egy és más ország is megpendíti a kölcsönös biztosítást, az eszmék fejlenek, terjednek és utat készítenek egy világtörvénynek. Erre már azért is van szükség, mert hiszen Gutenberg is valóságos utánnyomója volt Donát haarlemi kiadásának és utal Lutherre, aki egyhelyt nyers erejével felkiálta: „Mi az, édes könyvnyomó uraimék, hogy ti egymást meglopjátok, megfosztjátok, rongáljátok!? Tehát tolvajok lettetek már és útonállók?”

Toldy ebben a munkájában a szerzői jog egész akkori világállását ismerteti és különös súlyt helyez az Egyesült Államok 1831. évi törvényére és az 1837 június 11-iki porosz törvényre, mely már szakszerű kódexe a szerzői jognak és felöleli a színművek és zeneművek, a rajzok stb. szerzői jogának szabályozását is. Alkotandó törvény tárgyi indokoltságára hívja fel a figyelmet, utal arra, hogy

I. Ferenc 1793. évi királyi rendelete, amely a belföldi utánnyomást tiltja, az eddigi literatúránk szükségeinek megfelelt, mert el van benne ismerve az írói tulajdon sérthetatlensége és pedig örökre, ki van mondva az elévülés elve is és „az általhátság is majdnem lehetetlenné van téve a királyi könyvvizsgálóknak odautasíttatása által, miszerint új kiadásnak csak úgy adhatják meg az admititurt, ha azt a szerző és annak törvényes engedményesei kívánják eszközölni“ és ott van a jogában sértett író részére a kárpótlás, „végre fel van állítva a viszontiság elve is legalább Urunk német örökös tartományai és a magyar birodalom között,“ azonban szerencsés idők küszöbén állunk: „Könyveink némi keletre vergődtek. Jöve az 1830. év, a nyelv új elfoglalásokkal gazdagodott; Széchenyi írt; akadémia állott fel s ezzel együtt egy új rend a polgári társaságban, az íróké; a literatúra életbe kezdett lépni, mert állandó közönség képződék, kivált az időszaki sajtó munkássága által; s e részvét, bármi kicsiny ahhoz képest, minőt egy ötmilliónyi néptől várhatni kellene, mégis keresetággá kezdi emelni a könyvszerzést. Azelőtt nevetséges volt volna szellemi munkáért díjt kívánni. Széchenyi István gróf, kétségkívül az előítélet lerontásához járulni kívánván, egyik munkájáért díjat vett fel.“ „A gróf szájából hallottam — mondja Toldy —, hogy soha bevétel oly kedves reá nem volt, mint amelyet tolla után látott, mert ez egyenesen legbelsőbb, legsajátabb magának, munkával keresett jutalma volt.“ Itt az idő, mondja, amely az írói tulajdon tárgyai különféleségéhez képest kimerítő és részletes törvényt évről évre óhajthatóbbá teszen.

Tanulmánya végén plasztikus vonásokkal jelzi az álláspontját mindazokban a kérdésekben, amelyeken azután 1844. évi törvényjavaslata felépült és azzal végzi a nyolcvanöt nyomtatott oldalra terjedő tanulmányt, hogy „nagy öröme válnék, ha gyenge szava elhatna kora felvilágosodott és a nemzeti ügy előmozdításában buzgón fáradozó férfiaihoz, s képes lenne egy, a literatúra jövődjére jóltevőleg befolyó jogvédelem iránt figyelmöket megnyerni. Ők nem tagadnák meg munkás hozzájárulásukat oly igazak elrendeléséhez, melyekről majd minden törvényhozások gondoskodtak: sőt, valamint utóbbi éveinket a közjónak és a kor haladásának tett nagyszerű engedmények dicsőítik, úgy — bizton hiszem — az írói tulajdonjog is hazánkban fogna a legteljesebb elismertetéssel, a lehathatósá védelemmel dicsekedhetni, s így valamennyi e tárgyú

törvényhozásokat méltányosságra, következetességre és szabadelműségekre meghaladni."

Toldy nem csupán professzor, a Magyar Tudományos Akadémia titoknoka és a Kisfaludy Társaság igazgatója volt, hanem ott büszkélkedik e könyve címlapján neve alatt a „táblabíró" szó is, Toldy nem csupán az irodalom katonája volt, hanem a jogtudomány felkentje is, aki ebben a tanulmányában éles elmével világít be a szerzői jog minden problémájába.

Törekvései mihamar sikerre vezettek. A magyar szerzői jogi törvény hiányát mások is érezték. A magyar színjátszás friss dobogóján mind érezhetőbbé válik az önálló magyar színműtermelés hiánya, s az akkori színikritika egyik mestere, Vörösmartynk, a versírás halhatatlan mezejéről átnézve a színvilág panorámájába, meglátja épúgy, mint Toldy Ferenc, a jogi rendezetlenség súlyos következményeit, melyek költőt, író, mindenfajta művészt egyaránt sújtanak, s a magyar dráma hiányát az írói jogok rendezetlenségében is keresi. Külön tanulmányt ír erről,* mely a halhatatlan költőt, mint éleselméjű jogászt is szemünk elé állítja. Az a korszak csak egyetemes műveltségű, klasszikus magyar urakat ismert és a jogtudóst épúgy nem kicsinyelték le, ha a hírlapíró vagy az író tollát vette a kezébe, vagy éppen a Pegazus hátára ült, mint ahogy a költő értékéből sem vont le semmit, ha tudományos kérdésekkel is foglalkozott. Vörösmarty tanulmányában többek között ezeket olvassuk:

„Mindaddig valódi irodalmunk nem lesz, míg az irodalom el nem tartja embereit, s ez ily szomszédságban, milyenben élünk s amint megszakgatva vagyunk, különös pártolás nélkül meg nem eshetik. Hiába hivatkozunk vad, de nagy teremőerejű időkre; azokban az egész nemzet lelkesedése emelte ki a jobb tehetségeket, vagy egyes nagyobb fejedelmek pártolása, udvaraik fénye, élve pótolták a közönség tetszését. Időnk nem azon amerikai ősföld, melyben vadan a legdicsőbb növények termenek, visszanyomhatatlan bel-erőtől űzetvén ki a napvilág elé; korunk kifáradt föld, melynek ápolás kell, ha termeléseit éldelni akarjuk, s a díj, mit íróknak adtok, nem anyagi bér csupán, hanem jele kelendőségének,

* Vörösmarty Mihály: Minden munkái, 1864. évi kiadás, tizenkettedik kötet, 238. 1. „A színházi drámajutalomról."

kapósságának s némileg mértéke becsének, mire szüksége van, hogy el ne csüggedjen, vagy munkássága irányt ne tévesszen. Minden munkás ember önérzete műveinek kapóssága által erősödik. Tegyétek ki a legtündöklőbb lelket a sivatagba, remetévé lesz jeles ember helyett. Valamint szónok hallgatók nélkül képtelenség... Észrevételeimet csak a magyar színházra szorítom, s különösen a magyar színházi drámajutalomra, mely a hírlapokban az országos színiigazgatóság által közzététetett... Ezen határozat szerint a költő eredeti színművének első előadásából nem kap részt, csak a második, harmadik és negyedik előadásnak tiszta jövedelméből egy egy harmadot, azontúl akárhányszor adassék drámája, semmit. A már kinyomtatott színművekből, ha színpadra kerülnek, szinte nem jár az írónak díj... Ezen intézkedést több tekintetben célszerűtlennek találom, s ha az írói tulajdont s avval járó jogot tekintetbe vesszük — mit országos választmánynak elmellőzni nem szabad — igazságtalannak is... Az írói tulajdont nálunk semmi törvény nem biztosítja, sokkal újabb lévén még irodalmunk, kevesb a jogsértés, hogysem e tárgy a törvényhozás figyelmét magára vonhatná. Itt minden a felek jogérzetétől, méltányosságától, becsületességétől függ. Ezen erényeket, ha kereskedőben tán nem mindig, de országosan megbízott férfiakban méltán feltehetjük. Határozataik e részben alapul vagy legalább próbául szolgálhatandók a jövő törvényhozásnak... Én az írói jogot leginkább a színházra vonatkozólag ezekben állapítom meg: 1. Az írónak joga van a munkájából eredhető mindennemű jövedelemhez. Az író tehát e részben szabadon rendelkezhetik munkájáról: eladhatja vagy elajándékozhatja bizonyos időre, vagy teljes joga erejéig, mely tart élete folytában s halála után 20—30 évig, mint azt a törvény határozzandja. 2. Az írónak munkáján megegyezése nélkül senki nem nyerekedhetik. A színház tehát drámát a szerző megegyezése nélkül elő nem adhat; az, hogy a dráma nyomtatva van, itt semmi különbséget nem tehetvén. Ha pedig fel akarjuk tenni, hogy a dráma általában előadás végett iratik: méltányos, hogy mivel a színházi jövedelem alapját a dráma teszi, abban a szerzőnek, valahányszor az előadás ismételtetik, bármi csekély rész határozottassék. Ezek szerint így gondolnám az eredeti drámának a színház általi fölemelését eszközölhetőnek: 1. A szerző, kinek munkája, akár kéziratban legyen az, akár nyomtatva, a vegyes választmány által elfogadtatik, az

első három előadás tiszta jövedelméből egy-egy harmadot nyer jutalomul. 2. Az első részjutalmakon kívül a szerzőnek munkája minden további előadásainak tiszta hasznából öt vagy hat percent jár. Ezen jövedelmet a drámaírónak, ha a halála utáni időre nem is, de élete végéig minden esetre ki lehetne terjeszteni, mert ki néhány megállható drámával segítette a színházat, méltó, hogy attól viszont segítsék még akkor is, midőn már írni megszűnt vagy éppen tehetetlenné vált... Az író követelni, nálunk! Mely gondolat! Az író semmit sem követel; megköszöni (egy kis dicsvágy mellett), ha munkája előadatik, vagy törvények hiányában eltűri, mit vele tenni akárkinek tetszik. Ez így megy egyszer-kétszer. Végére mit tesz? Nem ír, vagy igen ritkán, mert ez ártatlan mulatsággal csakhamar betelik. S aztán csodálkozunk, hogy drámáink nincsenek, s még mind e napig nem találkozott ember, ki a várakozásnak diadalmasan megfeleljen. A Peleskei nótárius szerzője megkapván első színházi jutalmát, azóta semmi részt nem vett a jövedelmekből; pedig munkája, ha többet nem, hatezer pengő tiszta hasznót hajtott a színháznak. Ha a szerző e pénzből csak öt percentet kapott volna koronként: nem emlékeztette, ösztönözte volna-e az minduntalan hasonlót, vagy még jobbat írni, szinte jövedelmét neki s főleg a színháznak? . . . Itt az ideje s nem sok idő kívántatik reá, hogy mind ezek célszerűn s igazságosan elintéztessenek. Én e tárgyban csak a fő eszmét kívántam nem annyira kifejteni, mint ajánlani, azt tudniillik, hogy a nemzeti színház s eredeti dráma érdeke együtt jár, s hogy ennek emelésére minden eszközöket meg kell kísértetni, ha amannak felvirágzását óhajtjuk. Ha ezen eszme egyszer megfogant: nincs kétség benne, hogy az országos választmány utat s módokat fog találni annak testesítésére, s irodalmunk hálával fog visszatekinteni azon férfiakra, kik az írói jogoknak, kitüntetésnek s független állásnak alapját vetették."

Toldy és Vörösmarty szellemi szántás-vetése nyomán megszületik 1844-ben Toldy szerzői jogi törvénytervezete. Az első törvénytervezet a Kisfaludy Társaságban született meg. Évlapjaiban ezt olvassuk erről:

"Egy rendkívüli tárgy is elfoglalta a Társaság gondjait mindjárt az év kezdetén: egy író jogi törvénynek a maga helyén indítványozása. T. i. az igazgató — Toldy Ferenc, — március 30 (1844) a dolgok fontosságát s jelen állapotaink közt már sürgetős voltát

is kiemelvén s érintvén, hogy bár e tárgy tudománysszakilag nem e Társaság körébe vág; de mint az irodalom minden részeseit illető, annak az országgyűlésnél szorgalmazása csak úgy tartható reája, mint bármely egyes íróra vagy kiadóra; egyszersmind egy, maga által néhány társa hozzájárulásával készített törvényjavaslatot mutatott be. Mire nagy örömmel és helyesléssel fogadtatván az indítvány, bizottság nevezetett, az indítványozón kívül Bajza, Kiss K. és Vörösmarty M. tagokból álló, oly utasítással, hogy amennyiben e törvényjavaslatban némi, az eljárást illető pontok is foglaltatnak, Bertha Sándor és Fogarasi János academicus urak tanácsával is élvén, az egészet szigorúan átnézze s egy folyamodás-tervvel együtt újra a Társaság elébe hozza. Az így módosított eredeti javaslat április 13. lőn előterjesztve s róla ekkor 15. folytak az értekezések. Fontos ellenvetések tétetvén a forumot és eljárást illető pontokra, ezekről adandó újabb vélemény végett külön küldöttség kéretett meg, Fáy András elnökle alatt Bártfay László társ. tagból s Bertha Sándor, Fogarasi János és Simon Florent urakból álló; melynek szerkezetjavaslatai ápr. 21. forogtak szőnyegen s némi módosításokkal végre helyben hagyattak. Meg lévén ekkép állapítva az egész törvényjavaslat, a kérelem javaslat is elfogadtatott s legott két példányban, t. i. a kir. személynök, s az illető kerületi elnököknek benyújtás végett, Pozsonyba küldetett Borsod vármegye nagy érdemű országgyűlési követe, Szemere Bertalan úrhoz, egy harmadik példány pedig br. Eötvös József társtag által a fens. Főherceg-Nádornak mutattatott be szükséges tudomásul.

A „Folyamodás az országos Rendekhez egy írójogi törvényhozatala iránt“ többek között ezt mondja:

„Tekintetes Karok és Rendek! Van egy neme a tulajdonjognak, mely hazánkban a literatúra előhaladásával napról-napra jelentősebb leszen, de napról-napra egyszersmind féltőbb is, mert azt, hogy gyakrabban nem sértetik, egyedül a nyereszkes szellem még fel nem ébredésének köszönheti. Ez pedig, Tekintetes Karok és Rendek! az írói tulajdonjog, mely szerint csak a szerzőt és az ő engedményeseit vagy örököseit illeti írói munkássága bármely gyümölcsét annyiszor amennyiszer kinyomtatni s belőle lehető legnagyobb anyagi hasznot húzni... Hogy a Tek. KK. és RR. annyi fontos és szövevényes kérdések tárgyalása közt, a jelenvalót kevesebb időáldozattal méríthessék ki: a tisztelettel alulírt társaság, ke-

res
fo
szü
hat
tör
és

jele
B.
sen
aján
be,
a k
vala
ván
az
leira

szö

legi
lósá
tud
vén
emb

Sze
kirá
felte
Ara

totta
kiad
anya

1876

resztül menvén az egyetemes külföldi e tárgyú intézkedésein, de folyvást szem előtt tartva hazánk s irodalmunk saját viszonyait és szükségait is; bátor volt egy, legalább az e tárgy körül előfordulható egyes kérdések lajstromául szolgálható előmunkálatot készíteni törvénycikk formájában; s azt A betű alatt idemellékelve a Tek. KK. és RR-nek egész alázatossággal bemutatni...”

Az Évlapok azután közlik a Toldy-féle tervezetet s hozzáfűzik:

„A november 21. volt (1845. évi) ülésben tett az igazgató jelentést az ügy sorsáról. E szerint az alsó tábla a tárgyat Szemere B. követ úrra bízván véleményezés végett, e derék férfiú azt lelkesen felfogta, tett jelentésében a törvényhozó testületnek buzgóan ajánlotta s a felterjesztés nyomán egy új törvényjavaslatot mutatott be, mely a művészeti jogokra is kiterjed. E javaslat aztán nem csak a kerületi ülésekben, hanem az alsó tábla országos ülésében is, valamint a nmélt. főrendek által csekély módosításokkal elfogadtatván, Ő Felségének fel is terjesztetett; de miután e felterjesztés csak az országgyűlés vég napjaiban történhetett, a tárgyak sokasága miatt leirat iránta többé nem érkezhett.”

Szemere szövege következik most az Évlapokban, majd a szöveg után a Kisfaludy Társaság ezzel zárja le a témát:

„Adja irodalmunk nemtője, hogy reményeink, Ő Felségének legkegyelmesebb hozzájárulása által a legközelebbi hongyülésen valóssággá váljanak! A veszedelem növekszik, miután már egy törvénytudományi író is találatott, ki az irodalmi orzást — míg iránta törvény rendelkeznek — szabadosnak nyilvánítja. Mintha becsületes embernek külön meg kellene a lopást tiltani!”

A Kisfaludy Társaság abban a feltevésében, hogy a Toldy-Szemere-féle törvényjavaslat szentesítése azért maradt el, mert a királyhoz az országgyűlés utolsó napjaiban került az országgyűlés felterjesztése, nyilván tévedett akkor. A javaslat további sorsát Arany László világítja meg a következőkben:*

„E javaslatot — mondja Arany László — a társaság benyújtotta az országgyűléshez, az országgyűlés pedig véleményadás végett kiadta a borsodi követnek, Szemere Bertalannak, aki azután a laza anyagból szabatos alakú törvényjavaslatot öntött, belefoglalta az

* Arany László: „Az írói és művészi tulajdonjogról,” Budapesti Szemle, 1876. évi tizedik kötet, 227. l.

írói jog mellett a művészi tulajdonjog szabályozását is (amiről a társaság javaslata nem intézkedett) és részletesen megállapította az eljárás elveit. E javaslat nemcsak forma tekintetében szabatosabb, rövidebb (összesen a művészi jogról és az eljárásról szóló résszel együtt csak 49 §) és kerekesebb a társaságénál, hanem rendelkezései elvi tekintetben is határozottabbak és szilárdabb alapra építvék. Úgy gondolom, hogy Szemere főleg az 1837-i porosz szerzőjogi törvény szerkezetét tartotta szem előtt, bár attól az előtte fekvő magyar javaslat kedvéért sok részben eltért. A mű mindenestre színvonalán áll e szak akkori európai fejlettségének s a két évvel később készült osztrák patensnél alakra nézve bizonyára rendezettebb és egyöntetűbb, tartalmára nézve pedig kevésbé kimerítő ugyan, de éppen ezért aligha nyitott volna ajtót oly visszaéléseknek, mint az osztrák patens némely casuistikus intézkedése. Szemere javaslatát csakhamar elfogadta mind az alsó, mind a felső tábla s az 1844. november 9-én tartott ülésből szentesítés végett legfelsőbb helyre fel is terjesztették. A cancelláriánál azonban megakadt és megfeneklett. A cancellária országgyűlési bizottsága oly észrevétellel terjesztette a fejedelemhez, hogy e fontos és szövevényes ügyben kívánatos volna a helytartótanács és a magyar könyvvizsgáló hivatal véleményét előlegesen meghallgatni. Úgy látszik azonban, hogy ezzel egyszersmind el akarták odázni az ügyet és bevárni, míg az örökös tartományokban elkészül e tárgyban a törvény. Mert a helyzetnek kétség kívül voltak némi nehézségei, különösen a külső államokkal kötött szerződések következtében. Az örökös tartományokban érvényben állt, fentebb említett, mult századi rendeletek más semmi külföldi könyvnek nem adtak védelmet, sőt világosan ki volt bennök mondva, hogy a külföldön megjelent munkát a belföldön akárki szabadon lenyomathatja. Mikor e rendeletek Magyarországra nézve kiadattak (1793), a cancellária nemcsak a külföldi könyvekkel szemben kívánta fenntartani e szabadságot, hanem ki akarta mondani, hogy Magyarország „mely bár ugyanazon fejedelem alatt áll, de a német tartományoktól mégis különböző ország,” e részben önálló területnek tekintetvén, az örökös tartományokban kiadott könyvek utánnyomása nálunk vagy viszont éppen olyan szabad legyen, mint a külföldi könyvek utánnyomása az örökös tartományokban. E kívánatot azonban a fejedelem megtagadta s a monarchia mindkét felére nézve a kölcsönös védelmet állapította meg. A mint aztán a nemzetközi

szerződések az írói tulajdonjogról Európa szerte intézkedni kezdtek, a monarchia is több ily szerződést fogadott el; 1837-ben a német Bunddal, 1840-ben Sardiniával és az egyházi állammal kötötte meg a kölcsönös védelmet. Igen valószínű, hogy a cancellária 1844-ben nem szívesen bolygatta a kérdést, hogy e szerződések Magyarországot kötelezik-e és mennyiben kötelezik? Az ügyet nem tartotta se nagyon fontosnak, se nagyon sürgősnek; helyzete pedig a külállamokkal szemben bizonyára nehéz volt; legegyszerűbbnek találta tehát beledobni a törvényjavaslatot a dicasteriális tárgyalás tömkelegébe, ahol azt azóta vastag réteggel lephette be a por. És azóta az írói tulajdonjogról még négy más munkálatot ért hasonló sors: megfeneklettek tárgyalás közben s por lepi őket itt vagy amott. Egyet az osztrák tartományokban időközben kiadott 1846. okt. 19-i törvény alapján, de a Szemere-féle javaslatot is figyelembe véve, 1847-ben a cancelláriánál Jászay Pál készítette el, de ennek országgyűlési tárgyalását az 1848-i események megakadályozták.

Valóban igaza volt Arany Lászlónak, a por lepte be ezt a törvényjavaslatot, de eszméi nem mentek feledésbe. Az 1843/44. évi országgyűlés* irományai megőrizték számunkra a Toldy-Szemere-féle „az irodalmi és művészeti jogok biztosításokról” szóló törvényjavaslat alsó táblai szövegét, a főrendiház módosításait, az üzenetváltást, a végső szöveget s a felírást a királyhoz.

A törvényjavaslat országgyűlésileg elfogadott szövegének főbb rendelkezései a következők voltak:**

A) Az írói jogok tartalmáról.

1. §. Munkáját akár egészen, akár részenként nyomtatás, könyomás s metszés vagy bármely erőművészet útján kiadni kizáró eredeti joggal, életében csak az író bír.

2. §. E jogát az író a törvény korlátai közt, ajándék, eladás, végrendelet s egyéb mód által, rövidebb s hosszabb időnkint átruházhatja másra is, még pedig nem csak élete végéig, hanem ezután a halálát követő egész ötven év elteltéig, s az ilyen jogbirtokos, pusztán a kiadásra nézve az író minden jogait gyakorolhatja.

* L. Magyarország 1843. Gyűlésének Írásai IV. kötet 232. és V. kötet 66. és 77. l.

** L. u. ott a 77. s köv. lapokon.

3. §. Az írónak s általa jogutódainak kizáró joga, hacsak a törvény világos kivételt nem tesz, az író halála után mindig 50 év múlva szűnik meg.

4. §. Ha az író végrendelet nélkül meghal, munkája kiadásának teljes joga, az ingó keresményekbeli örökösödésről szóló törvények értelmében, pusztán le- s fölágazó vérszerinti s illetőleg hitvestársára száll; ezek nem létében a munka a 11. §. értelmében közbirtokká válik.

5. §. Ki valamely hátrahagyott kéziratbeli munkának birtokába törvényesen jutott, az író halálától számított ötven év elteltéig a kiadási jog kizárólag azt illeti; ha azonban az ötven év már vagy egészen vagy belőle húsz évnél több eltelt volna, a kizárólagos kiadási jog, mi 2. §-ban kiszabott idő lejártáig szinte átruházható is, örökölheto is, 30 évben állapíttatik meg, mely a munka első megjelenésétől fog számíttatani.

6. §. Névtelenül vagy álnévvel megjelent munkákra nézve az írói jogot annak kiadója gyakorolja mindaddig, míg jogát hozzá az író, vagy annak jogutóda ki nem világosította.

7. §. Folyóiratoknál s olyan munkáknál, melyek többeknek cikkeiből állanak, az írói jog, ha ellenkező szerződés nem történt, a kiadót illeti; azonban két év múlva, de egyedül munkáinak összes gyűjteményében, saját cikkeit minden dolgozó társ kiadhatja, ha csak e jogáról világosan le nem mondott.

8. §. Munkáját a hazában élő bármely nyelvre fordítva kiadni, szinte az író jogai közé tartozik; szükség azonban az eredetinek kihirdetésekor e jogát fenntartania s munkáját legfeljebb 3 év alatt lefordítva kiadni, különben az bárki által lefordíttathatván ki is adathatik.

9. §. Hazai nyelv- emlékek, történeti kutfők, oklevelek, népregek, mondák, mesék, dalok s közmondások gyűjteményére nézve írói joggal, de csak 30 évre, azoknak a kiadói és jogutódai bírnak: megengedtetvén mindazáltal másoknak is, hogy ugyanazokat ugyanazon avagy más forrásból, teljesebben, hívebben s előbbi összes kiadásaitól függetlenül, tehát nem ezeket pusztán lemásolva kiadassák.

10. §. Tudós társaságok, tanodák s más tudományos testületek kiadott munkáira nézve az írójog azokat illeti, tudományos vagy művészi egészlet tevő munkáknál és szótároknál az utolsó kötetnek, gyűjteményeknél s évkönyveknél pedig minden kötetnek meg-

jelenésétől kezdődően a számítás. Álladalom költségén megjelent munkák megjelenésük után tíz év múlva közbirtokká válnak.

Az írók által beadott egyes cikkekre nézve, azoknak a 7. §-ban körülírt joga ide is kiterjesztetik.

11. §. Az írói jognak a föllebbi §§-okban meghatározott ideje lejárván, a munka közbirtokká válik, olyan értelemben, hogy az mindenki által szabadon adathatik ki.

B) Az írói jogok megsértéséről.

12. §. Minden már kiadott munkának olyan kiadása, mely a törvényes idő eltelése előtt, az írónak avagy jogutódainak megegyezése nélkül eszközöltetik, álkiadásnak nevezetvén, büntetés alatt tilalmas.

13. §. Kivételképen álkiadásnak nem tekintetnek:

a. Köztörvények s rendeletek bár ki által létesített kiadása,

b. Országgyűlési, törvényhatósági és minden egyesületek nyilvános üléseiben tartott beszédeknek közlése; azonban valamely szónok beszédeinek az illető jogbirtokos engedelmével eszközöltött gyűjteményes kiadása, mint álkiadás tekintetik.

c. Kiadott munkák egyes helyeinek szószerinti idézése a végett, hogy általa valami bizonyíttassék, cáfolttassék vagy felvilágosíttassék.

d. Egyes értekezések, költemények és szónoki műveknek felvétele, kritikai, tanodai, kézi és énekes könyvekbe; — de ha az ily példány darabokból kritikailag és eredetileg munkássággal összeállított és jegyzetekkel és magyarázatokkal kísért munkák a szerkesztő megegyezése nélkül adatnak ki, álkiadásnak tekintetnek.

A színművekről különösen.

14. §. Első íróknak eredeti színműveit, állandó nyilvános színházban, bennök egész évben folyton nem játszanak is, azoknak megegyezése nélkül előadni sem eredeti nyelven, sem fordításban nem szabad.

15. §. E kizáró jog az írónak halála után a 4. §-ban érintett örököseit vagy egyéb jogutódait 30 évig illeti. Azonban az író halála alkalmával a színművet ki, mely föltételek alatt színpadon joggal előadhatta? azon föltételeknek a jogutódok irányában teljesítése mellett azon jogot tovább is gyakorolhatja mindaddig, míg a felszólalt jogutódokkal másképp nem szerződött.

16. §. Az író halála után avagy névtelenül kiadott színművek, a könyv címlapján megnevezett tulajdonosnak s ha ez megnevezve nincs, a kiadónak engedelve nélkül szinte nem adathatnak elő s e kizáró joggal a színmű első kiadásától számítva 30 évig bírnak.

17. §. A színművek kiadásra nézve szerzőik mind azon jogokkal birnak, melyek az íróknak az I. fejezetben általánosan tulajdonítvák. Midőn kiadási jogát a szerző másra átruházza, ezzel jogát a színpadi előadásokra nézve egyszersmind nem adta át, hacsak ez a szerződésben világosan benn nem foglaltatik.

A zeneművekről.

18. §. A zeneszerzők s ezeknek illető örökösei és jogutódai, műveik kiadására s használatára nézve mind azon jogokkal birnak, amelyek az I. fejezetben az íróknak tulajdonítottak.

19. §. Azon műveikre nézve pedig, melyek állandó nyilvános színházakban és zeneünnepélyeken (concert) előadtnak, a II. fejezet szabályai is kiterjesztetnek.

A rajz és festészeti művekről.

20. §. Rajzoknak, képeknek, metszvényeknek, csillagászi, földhely- és vízleíratí tervképeknek s alaprajzoknak és építészeti más rajzolatoknak, szóval vonalak és színek által maradandólag előállítható minden műveknek alkotói kizáró joggal bírnak, réz-, fametszés, kő- és más nyomás s bármely erőművészet útján azokat egészen vagy részenként kiadni.

Ezeknek kiadására nézve ők, s illető örököseik vagy jogutódaik mindazon jogokkal bírnak, melyek az I. fejezetben az íróknak tulajdonítvák.

21. §. Az alkotó művész vagy jogutóda, az eredeti mű le-nyomás vagy lemásolás általi kiadhatásának jogát másra átruház-hatja, anélkül hogy az eredeti megszűnnék lenni tulajdona; de ha az eredetit örökösen el- vagy áttaladta, vele együtt a nyomás vagy másolás általi kiadhatás jogát is áteresztette, kivéven, ha e jogot magának világosan fentartotta volna.

Az álkiadás büntetéséről.

22. §. Minden, ki az e törvényben körülírt jogot vagy álkiadással, vagy olyan cselekvéssel sérti, mely e törvény által álkiadásnak tekintetik, a nemzeti múzeum javára esendő s 600 pfig terjed-

hető pénzbüntetéssel sújtatik, ezenfelül még a jogbirtokos kárának teljes megtérítésére is köteleztetvén.

A felbujtó, szövetségesek, segédek a beszámítás aránya szerint büntetettvén, a kárpótlással egymásért jót állva tartoznak.

23. §. E végből, ha az eladott álpéldányok száma ki nem tudható vagy ha már eredetileg meg sem jelent munka iránti jog sértése forog kérdésben; az első esetben az eredeti példányok legalább felének, a másodikban a hasonló munkáknak szokott ára szolgáljon szabályul a bíróságnál a kár meghatározásában.

25. §. Egyszersmind úgy az álpéldányok, mint az előállításukra szükséges érc- és kölapok, fatáblák, öntött alakok és minden eszközök elkoboztatnak, szabad választása lévén a károsítottnak azokat vagy megsemmisíttetni vagy átvenni, de ez utóbbi esetben azoknak ára a neki megítélt kárpótlási összegbe beszámítandó leend.

Általános rendeletek.

43. §. Ha valamely munkának s műnek több szerzője van, a kizáró jogbirtoknak évei a tovább éltnék halálától számíttatnak.

44. §. Midőn a szerződésben a kiadások száma nincs meghatározva, átengedettnek törvény előtt csak egy kiadás tekintetik.

Midőn pedig a példányok száma meg nem határozva, minden egy kiadás 1000 példánnyal számíttatik.*

Maga a Felírás a királyhoz emelkedett szavakban méltatja az írói és művészi jog első kódexét:*

„548-dik szám alatt

a) Felírás az irodalom és művészeti jogok biztosítása iránt.

Felséges Császár és Apostoli Király, legkegyelmesebb Urunk!

Tudomány s művészet, kivált korunkban, tartozván az álladalmak életének s jólétének nagy föltételei közé s mi meg lévén győződve afelől, hogy sem egyik, sem másik kedvvel és szorgalommal nem fog műveltetni, ha a körülök szerzett igaz jogok törvényes oltalomban nem részesíttetnek: gondoskodásunkat az irodalom s művészet jogszerű érdekeinek védelmére kiterjeszteni szükségesnek véltük, mind azért, mivel az írói jogok a tulajdonnak egy bár saját nemét tevén, annak lételet és sérthetetlenségét elismerni az álladalom kötelessége s halaszthatatlan kötelessége ott, hol mint hazánkban is

* L. u. ott 77. l.

e tulajdon sértésének esetei most már gyakrabban feltűnedeznek, — mind pedig azért, mivel azon kívül, hogy az írók e jogai tiszta igazságban gyökerezvék, az irodalom és az írók nálunk különös méltánylást érdemelnek azon körülménynél fogva, miszerint azoknak jótékony, hív s kitartó befolyása alatt indulna újabb virágzásnak drága nemzetiségünk.

Járulván tehát kérelmünkkel Felséged elébe reméljük: miképpen e tekinteteknél fogva az irodalom s művészeti jogok biztosítása iránt a *b)* alatt ide mellékelt törvényjavaslatot Felséged, a törvények szentségére felemelni méltóztatik és e szerint az irodalom és művészet hazánkban is részesülni fog azon jogszerű oltalomban, mely azoknak a művelt nemzetek törvényhozásai által részint a régebb, részint az újabb időben már mindenütt megadatott.

Kik egyébiránt császári királyi kegyelmébe jobbágyi alázatossággal ajánlottak maradunk. Költ szabad királyi Pozsony városában az 1844-ik évi November 9-ik napján tartott országos ülésünkből

Császári királyi Felségednek legalázatosabb
káplánjai, szolgái s örök hűségű jobbágysai
Magyarországnak s a hozzá kapcsolt Részek-
nek országosan összegyűlt Rendei.

A por, melyről Arany László azt írta, hogy eltemette ezt a törvényjavaslatot, mégsem volt a temetői föld pora. A szabadságharc alatt a gyors jogalkotás nem ért rá a javaslattal foglalkozni, nagyot, csodát művelt a szellemi jogterületen a sajtótörvény megalkotásával s az események tragikus fejlődése pontot tett a kodifikáció nagy Bevezetés-e után. Mégis, a szerzői jogi javaslat nem aludt el. Amikor az önkényuralom által behozott 1846. évi osztrák törvény az 1860. október 20-iki diploma folytán hatályát veszti, az Országbírói Értekezlet által alkotott „Ideiglenes Törvénykezési Szabályok” Toldy és Vörösmarty s az 1843—44-i országgyűlés szellemében kimondják: „Az ész szüleményei is oly tulajdont képeznek, mely a törvény oltalma alatt áll.” S kereskedelmi törvényünkbe, az 1875. évi XXXVII. törvénycikkbe bekerül a kiadói ügylet szabályozása. A zászlót nem adván ki a kezéből, jelentkezik ismét a Kisfaludy Társaság, mely az Akadémiával együtt előbb Toldy, Pulszky, Gyulai, Tóth Lőrinc s Vadnay Károly, utóbb ezek, valamint Szigligeti, Törs Kálmán, Spáthy, Dárday, Löw Tóbiás, Teleszky,

továbbá Fogarassy, Pauler, Zichy, Keleti, Bartalus bevonásával, legutoljára Arany Lászlóval újabb törvénytervezetet készített, melyet azután már Pauler Tivadar igazságügyminiszter tárgyalta s melyből majdan megszületik az 1884. évi XVI. törvénycikk.

Azóta a magyar szerzői jog nagy változásokon ment át az 1921. évi XXIV. törvénycikkkel. Megszületett a szerzői világjog is, a Toldy Ferenc által emlegetett „világtörvény“, az 1922. évi XIII. törvénycikkbe becikkelyezett herni, az 1931. évi XXIV. és XXXI. törvénycikkbe becikkelyezett római, illetőleg montevideói nemzetközi egyezmények képeiben s szerzői jogunk továbbfejlesztése elkerülhetetlen, új kódex születése előtt állunk.

A retrospektív tekintet azonban a jelenből visszajár a negyvenes évek ihletett korszakába, amikor kritikusok és költők is kodifikáltak. Nem rosszul. A forrásból, amit varázsvesszejükkel falkasztottak, egy századév ivott.

A váltótörvény és a többi 1840. évi hiteljogi törvény előkészítésének leírását s előzményeit Wildner könyvében* olvassuk. A Kúria feladatává tették 1779-ben, hogy dolgozzon ki teljes váltó- és kereskedelmi kódexet, amely Magyarország viszonyait veszi figyelembe. A Kúria elaborátuma az 1791. évi január 9-iki királyi rescriptum alapján az országgyűlés elé terjesztett, amely országos küldöttséget küldött ki, a küldöttség munkálatai azonban nem váltak törvénné, Wildner szerint azért, mert a sok évig tartó háborúk ennek az elaborátumnak tárgyalását megakadályozták. Csak az 1827. évi VIII. törvénycikk rendelkezett azután az 1791. évi LXVII. törvénycikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalásáról. 1827-ben az évégből kiküldött országos bizottság latin nyelven elkészített idevonatkozóan egy munkálatot (Codex Cambio-Mercantilís, ejusdemque Ordo Processualis), amelyet Wildner szerint is Palugyay nyitrai püspök készített és négy részből állott, az első rész a váltóra, a második rész a kereskedelmi jogra, a harmadik rész az eljárásra, a negyedik rész főként az ügynökökre vonatkozott. Egyéb sürgős reformok miatt az 1827. évi ország-

* Dr Wildner Ignác ügyvéd, bécsi egyetemi tanár: Theoretischpraktischer Commentar der auf dem letzten ungarischen Reichstage zu Stande gekommen Credits-Gesetze nämlich des Wechsels-, Handels-, Fabriks-, Gesellschafts-, Fracht-, Intabulations- und Crida-Gesetzes. Bécs, 1841. I. kötet, 7. lap.

gyűlés már nem foglalkozott ezzel a munkálattal, míg azután 1839-ben Deák Ferenc javasolta, hogy küldjenek ki a váltókódex és a vele kapcsolatos törvények kidolgozására küldöttséget. Az ekként kiküldött küldöttségnek tagjai lettek: Bezerédj István, Bezerédy Miklós, gróf Zichy Domonkos, Andrássy József, Luka Sándor, Szentkirályi Móríc, Deák Ferenc, Zarka János, Somssich Miklós, Zsedényi Ede, Pulszky Ferenc, Szentiványi Károly, Klauzál Gábor, báró Bánffy László, Laczkovich János, Kátinéry Károly, Busán Hermann, Vághy Ferenc, Lengyel Pál, Demeczky Lajos, Trettel György, Klobucsárics Károly. Ezenfelül a pesti kereskedelmi világból meghívtak két nagykereskedőt, Malvieux-t és Kappler-t. A bizottság 1839. november 1-én tartotta az első ülését és a munkálatok úgy kezdődtek, hogy először az 1827. évi Palugyay-féle latin munkálatot olvasták és azután azt összehasonlították az 1833. évi osztrák váltójogi tervezettel, amit az akkori idők nagy tudósa, Sardagna látott el indokolással. Wildner azt mondja, hogy a tárgy újszerűségére tekintettel a küldöttség osztrák szakértőt kért az udvari kancelláriától, amely azután intézkedett, hogy Wildner Pozsonyba jöjjön. Az ekként megindult hiteljogi jogalkotási munkálatok Pozsonyban harmadfél hónapig tartottak. Wildner azt írja nagy kommentárjában, hogy felejtethetetlenek lesznek reá ezek a hónapok, mert abban a szerencsében részesült, hogy megismerhette a deputáció nagyszerű tehetségeit, akik közül Andrássyt, Bezerédjt, Deákot, Klauzált, Lukát, Pulszkyt, Somssichot, Vághyt, Zarkát és Zsedényit emeli ki, azt mondván róluk, hogy valamennyi ritka szellem, rendkívül alapos ismeretekkel, akikkel folytatott tanácskozás során nem volt „Rechthaberei,” pártoskodás, csak nyugodt, kölcsönös elhatározása a legjobbnak. De hozzáteszi Wildner, hogy közülük is legjobban Andrássy József, az esztergomi követ és Deák, a zalai követ tűnt fel, „két férfiú, tele ismeretekkel, hazaszeretettel és jogi céljaikban egy vágányon haladók;” igen gazdag megyei ítélkezési tapasztalatokat adott elő Somssich Miklós, városi tapasztalatokat viszont Vághy és mindezeket „az annyira talentumos és erősen képzett” Pulszky Ferenc késedelem nélkül papírra vetette. Így készült el egy logikusan rendezett és a magyar viszonyokra alkalmas hiteljogi kódex, amely azután az 1840. évi Corpus Jurisba több törvénycikk képében vonult be, ezek: az 1840 : XV. törvénycikk, a váltótörvény, amely közel ötödfélszáz szakasz, a XVI.

törvénycikk a kereskedőkről, a XVII. törvénycikk a gyárak jogviszonyairól, a XVIII. törvénycikk a közkeresetre összeálló társaságok jogviszonyairól, a XIX. törvénycikk a kereskedői testületekről és az alkuszokról, a XX. törvénycikk a fuvarosokról, a XXI. törvénycikk az adóssági követelések elsőbbség végetti betáblázásáról, végül a 132. §-ból álló csődtörvény, vagyis a csődületről szóló XXII. törvénycikk.

A modern váltótörvény megalkotását gróf Széchenyi István is sürgette. Az ő apostoli buzgalmának, a Hitel és Stádium jogi programjának volt köszönhető az is, hogy az 1840. évi törvényhozás a hiteljogi törvények egész sorozatát is megalkotta.

Deák Ferenc az 1840. évi július hó 27-iki követjelentésében a korszerű váltótörvény behozataláról rendkívül érdekesen értekezik: „A hitelnek és kereskedésnek, melyek nélkül korunkban nemzet virágzó nem lehet, leghatalmasabb eszközei a váltók s legerősebb támaszai a váltótörvények. A váltók hajdan csak egyszerű eszközei valának a pénzek átszállításának, mely a durva erőszak véres harcainak azon korában mindig sok költséggel és gyakran veszéllyel is járt. Utóbb azonban mindinkább elterjedtek azok s most már életerét teszik a kereskedésnek, mert forgathatóságuk által sokszorozva nevelik a forgásban levő pénzmennyiséget s nélkülük bármely nemzetnek legvirágzóbb kereskedése is hamar elakadna. A váltótörvények az egész kereskedői mívelt világnak váltótörvényei, melyek fővonásaikban minden mívelt nemzetnél ugyanazok. Hazánkban a sínlődő kereskedésnek s a hitel csökkent állapotjának nem ugyan egyedüli, de bizonyosan egyik legnagyobb oka volt az, hogy váltótörvények hiányában nálunk a váltók forgathatása alig vala lehető, külföldön pedig magyarországi váltót külföldi kereskedő kezessége nélkül csak ritkán fogadtak el. A magyar kereskedés tehát egyedül a forgásban levő pénzmennyiségre vala szorítva és ezt nem nevelhette, a forgást gyorsabbá nem tehette azon eszközök által, melyeket más nemzetek e részben annyi sikerrel s oly fényes eredményekkel használnak. Káros hatással volt ez a természetők osztályára is, mert hitel és szorgalom, természet és kereskedés mindig viszonyos kapcsolatban állanak. Hol a hitel hiánya, a forgásban levő pénznek csekély mennyisége s annak lassú forgása miatt a kamatláb magasabban áll, ott a mezei gazdaság javítására, s ez által a természeteknek nevelésére vagy az

ipar és szorgalom egyéb ágainak megalapítására s terjesztésére szükséges tőkéket sokkal nehezebb megszerezni, nehezebb a kölcsön vett pénznek nagy kamatját nyereséggel ismét szorgalom által kiteremteni, s ezért a fekvő birtok ára alantabb áll, a természetesebb, s az egész nemzet összes értéke bizonyosan kevesebb. Régen érezte már a nemzet ezen hiányoknak nyomasztó súlyát, s már az 1790-dik esztendőben meg vala bízva egy országos választmány, hogy a törvénykezési egyéb tárgyak között egy váltótörvénykönyvet is készítsen. Fél század mult el már azóta, melynek első felét véres harcok gondjai és veszélyei foglalták el; de később a békesség áldásai között hazánkban is mindinkább ébredni kezdett a szorgalomnak és kifejlődésnek ezer akadályokkal küzdeni kénytelen ösztöne: városaink nevelkedtek, kalmárok, tőzsérek, kereskedők szaporodtak, kézműveseink jobbak és számosabbak, a mezei gazdálkodásnak minden ágaira gondosabb művelés fordítottatik, a szorgalomnak több ágai, melyek eddig ismerve nem valának, vagy figyelembe nem vétettek, újabb jövedelemforrásokat nyitának, kényelmeink szaporítják szükségleteinket, s ez ismét kettőzteti a munkásságot, s így minden akadály, ami a szorgalmat zsiibasztja, s a kifejlődést gátolja, naponkint inkább érezhető lett, s annak elhárítása mindinkább közszükséggé vált. Ezen közszükség hozta létre a váltótörvénykönyvet, melyet a jelen országgyűlésen elkészítettünk. Hatása és következései bizonyosan hasznosak lesznek, mert emelik a hitelt, erőt és életet adnak a kereskedésnek, s új ösztönt a szorgalomnak. De ne várjunk azoktól lehetetlent, ne higgyük, hogy ezen következéseket azonnal minden polgár teljes mértékben érezni fogja, ne gondoljuk, hogy a külföld majd egyszerre előnt bennünket pénzével, s a kamatláb nálunk is egyszerre száztól háromra-négyre száll. Mindezekhez idő kell, és kitűrni tudás. Kereskedést, szorgalmat a törvény nem teremthet, a törvény csak ezeknek akadályait hárítja el, a többbit idő és a nemzet ereje és gondossága fejt ki..."

A törvény megalkotása céljára Deák Ferenc indítványára rendelte el az alsótábla a külön küldöttség összeállítását, melynek Bezerédj István volt az elnöke.

Pulszky Ferenc, e hőskor krónikása, ekként emlékezik meg a váltótörvény megalkotásáról: „Midőn az 1839—40-iki országgyűlés a szólásszabadsági kérelem megvitatásánál zátonyra jutott

és sem a tekintetes Karok és Rendek, sem a Méltóságos Főrendek álláspontjukat nem akarták elhagyni és folytonos izenétváltással töltötték az időt, a kerületi ülések Deák indítványára bizottságot választottak, mely addig is, míg a fennakadt országos tárgyalás ismét megindulhat, a váltótörvénykönyvet dolgozza ki. Ez meg is történt s nekem alkalmam jutott, mint ezen bizottság Szentkirályi Móricz belefáradása után kijelölt jegyzőjének, Deákkal mindennap érintkezésbe lépni s azon barátságos viszonyt megkötni vele, mely haláláig soha nem változott és életemnek legnagyobb büszkesége. A bizottság elkészítette dr. Wildner bécsi köz- és váltóügyvéd útmutatása szerint a váltó-törvénykönyvet, s azt egy kereskedelmi törvénycikkkel is megtoldta; a kerületi ülés pedig és utána az országos, változás nélkül elfogadta, s midőn végre az amnesztia kivette a tövist a nemzet szólásszabadsági sebéből, a váltótörvénykönyv s az Ürményi József elnöklete alatt elkészült mezei rendőrségi törvény csakugyan per excerpta becikkelyeztetett, nem is említve az állandó hid törvényét s az úrbéri V. cikkely felélesztését.

A törvény első része az anyagi váltójogot tartalmazza összesen 209 §-ban, míg II. része 228 §-ban a váltói törvénykeztést szabályozza, elismerésreméltó alapossággal. Bármennyire készült is idegen segítséggel, Wildner Ignác bécsi ügyvéd közreműködésével, ez a törvény, stílusa a világos magyar észjárásnak tükre. Mily szabatos az első § meghatározása: „A váltó oly oklevél, mely által kibocsátója magát a köztörvényieknél szigorúbb feltétel alatt kötelezi, hogy valamely meghatározott somma pénzt bizonyos helyen és időben vagy maga fizetend, vagy annak más által kifizetését eszközli.” Alig tudunk már erről a váltótörvényről, holott 1876-ig nagyrészen hatályban állott. Teljesen modern törvény volt a maga korában, kiválóságát maga az egykori országgyűlés is elismerte azzal, hogy az 1840. évi LII. törvénycikkelylyel „tekintetbe véven a polgári pályán szerzett jeles érdemeit és szolgálatait” Wildner Ignác ausztriai nemes törvénytanárt, udvari és törvényszéki bécsi ügyvédet törvényes maradékaival együtt az egész taksa elengedésével az ország hazafiusított nemesei közé vette be.

Az 1843/44. évi országgyűlésen a váltótörvény módosításairól szóló 1844. évi VI. törvénycikk országgyűlési tárgyalásaiban tevékeny részt vesz Deákon kívül Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Móric, Ragályi Miksa, Zsoldos Ignác, Bachó Lajos, Palóczy László.

Van-e a váltótörvényben valami eredetiség, avagy áll-e reá Felsőbüki Nagy Pál epés megjegyzése, amit a Széchenyihez 1840. decemberében írt levelében olvasunk, ahol saját érdemein tart szemlét s azt mondja: „Habár keveset, de csakugyan mégis tettem annyit, mint kik Wildner után a váltótörvényt dicsően leírták.“ Felsőbüki Nagy Pálnak nem volt igaza: a váltójog nem különülhetett el az akkori Európa váltójogától, s láttuk, az nem volt fordítás, hiszen Deák Ferencék kodifikátori szűrőjén szűretett meg minden szava, s alkalmat adott nekik még a magyar váltójogi műnyelv megalkotására is.

Beöthy Ákos írja:* „A váltóeljáráshoz tartozott akkor a személyes letartóztatás, Széchenyi a legnagyobb lelkesedéssel kardoskodik mellette (Hitel 189. l.). Valaki kiböngészte számára, hogy bizonyos esetekben Werbőczy is II. R. 68. cz., III. R. 28. c. megengedi a dolgot. Deák az osztrák pénzbemberek nagy bosszúságára kihagyatta.“

Mik voltak ennek a törvénynek gazdasági hatásai? A későbbi években azt írja Ghyczy Kálmán emlékirataiban: „Ezen idő tájban már érezhetők lettek... az 1840-ben hozott váltótörvénynek következei... A birtokok árverezésének rossz sikere ellen orvoslás kerestetett természetesen, — felvillant a váltótörvény eszméje, mely a könnyű pénzszerzés biztos forrásának tartatott, — ezt Deák Ferenc 1840-ben egy bécsi ügyvéddel — Wildnerrel — elkészítette, a nélkül, hogy arról az országgyűlés tagjai sokat tudtak volna, kevesen lehettek ott, s az országban, a kereskedőkön és leginkább érdekelt pénzüzéreken kívül, kik az új dolgot értették s a javaslat csaknem en bloc el is fogadtatott.“ „A váltótörvény behozatala mellett az a mellé szükséges pénzüzetekről gondoskodva nem lévén, megkezdett a könnyű pénzfelvétel és girirozás, szépen is folyt egy ideig, de azután hamar követte a drága, uzsorás prolóngatio, s ez után — a váltói gyors eljárás mellett — az árverés útján eszközölt siralmas végrehajtás.“

A törvény igazi kritikája az országbírói értekezleten született meg, két évtized multán.

Az országbírói értekezleten a közhangulat az 1840 : XV. törvénycikknek, a váltótörvénynek épségben való visszaállítását köve-

* Beöthy: id. mű, II. 168. l.

telte. Egyes kereskedői körök ezzel szemben arra törekedtek, hogy az 1850. évben az abszolút kormány által reánk oktrojált német általános váltórendszabály maradjon továbbra is hatályban. Ezt a törekvést a pesti nagykereskedők és kereskedők testülete írásban is eljuttatta az országbíróhoz. Ebben annak az aggodalmuknak adtak kifejezést, hogy „a magyar váltójog felélesztése romboló kereskedői válságra fog okot adni.” Az országbírói értekezlet alválasztmányt küldött ki a hiteltörvények és ezek között a váltótörvény visszaállítása kérdésében. Az alválasztmány tagjai egyhangúlag azt a véleményt adták, hogy a hitel csökkentése nélkül visszaállítható a váltótörvény. Az alválasztmány javaslatát az országbírói értekezlet az 1860. évi február hó 20-án tartott teljes ülésében vette tárgyalás alá. Az országbíró erre az ülésre három pesti kereskedőt is meghívott, hogy „a közvélemény előtt mindent tárjanak fel, mit az ügyre nézve szükségesnek gondolnak.” Az értekezlet végül akként döntött, hogy a váltótörvény visszaállítandó és az értekezlet során az egyik felszólaló ekként nyilatkozott: „Hálámat nyilvánítom az 1840. országgyűlés képviselőinek, kik a váltótörvényt oly előrelátással tudták alkotni, miszerint ezen nemzetet úgy ösmerték, hogy annak az előtt húsz évvel azon törvényt adták, melynél ma sem lehetne a legbölcsebb törvényhozónak sem, ha az igazságos akar lenni, jobbat teremtenie.”*

Az 1840. évi országgyűlés azonban nem elégedett meg a váltótörvény megalkotásával. Abban az évben Corpus Jurisunkba egy sereg hiteltörvény került be. Ezekről Deák Ferenc 1840. évi híres követjelentésében, e jogász remekműben így emlékezik meg:** „A váltótörvények folytában szükséges vala még némely tárgyakat figyelembe venni, mik nálunk törvénnyel eddig célszerűleg elintézve nem valának. Ugyanazért törvényt alkottunk a kereskedőkről, s a kereskedői címnek bejegyzéséről, ugyszintén a kereskedői könyvekről, azoknak a formájáról és hitelességéről, mik eddig hazánkban a legtöbb kalmároknál rendetlenek és hiányosak valának s mikre nézve mind a külső forma, mind a pontosság tekintetéből már csak

* Ráth György: Országbírói értekezlet, II. kötet, 136—180. lap.

Lásd továbbá „Az Országbírói értekezletről, tekintettel különösen a váltójogra,” Lipcse, Wigand Ottónál 1863.

** Kónyi: Deák beszédei I., 438. l.

azért is a legnagyobb szigorúság szükséges, mert félpróbát tevő erővel vannak a törvény által felruházva. Törvény által rendelkezünk a kereskedés fennállásánál levő kölcsönös jog viszonyairól, a kereskedés megszűntéről, a gyárak jogviszonyairól, a kereskedői testületekről és alkuszokról, a fuvarosokról, s a közkereseti társaságokról, mik lassankint hazánkban is szaporodnak már, s melyek korunkban az ipar és szorgalom mezején a nemzetek és emberiség hasznára annyi és oly nagyszerű vállalatokat hoztak létre, mik egyesember erejének s hatalmának lehetetlenek valának s úgy hiszszük, hogy mindezen törvények a hitel és kereskedés emelésére kedvező hatással lesznek.“

Az 1840. évi XVI. törvénycikk a kereskedők jogviszonyait igyekszik szabályozni. Széchenyi szelleme lüktet e törvény előkészítése mögött is. A kereskedelmi jog kodifikálása már 1779-ben megkezdődött azzal, hogy — amint említettük — a Kúria megbízást kapott kódex készítésére és mint tudjuk, az általa kidolgozott mű az 1791. évben az országgyűlés elé került, a kiküldött országos bizottság azt 1795-ben át is vizsgálta és a munkálatát beterveztette az országgyűlésnek, nem lett azonban törvény belőle, épúgy, mint az 1827. évi VIII. törvénycikkben kiküldött bizottság által készített javaslatból sem.

Igen figyelemre méltó az, hogy Deák a kereskedőkről szóló törvénycikk tárgyalásánál* épen a városok követeléseivel szemben védte a kereskedelem szabadságát. Ezek követelték, hogy bejegyzett kereskedő csak az lehessen, 1. ki bizonyos megszabott tőkét tud kimutatni, 2. morális bizonyítványt mutat fel, 3. hogy idegen bejövetele megakadályoztassék, 4. képességet mutasson ki. Deák ezek ellen a követelések ellen érvel. Elmondja, hogy minden kis tőkével lehet kereskedni és a tőke-felmutatást könnyen ki lehet játszani; a morálitást bizonyítani nehéz és igen policiális követelés, a harmadik követelésre ezt mondja: „Pénz nélkül nem kereskedik senki, miért félnek hát attól, hogy pénzt hoznak be, hiszen az ipar, a szorgalom pénzt hoz be, ha körülnézzük magunkat s a dolgokat jól megvizsgáljuk, azt találjuk, hogy a városok jól állások onnan van, hogy idegen gazdag emberek bejöttek, mesterségeket, kereskedéseket kezdettek, ez által a műveltséget, kultúrát hozták be.“

* 1839/40. o. gy. 123 ülés, 1840. ápr. 3.

A képességet sem akarja Deák megkövetelni, úgy is bűnhődik, a ki a kereskedéshez nem ért. De ő is elismeri, hogy a szolid kereskedő és spekuláns közt különbség van, de a határvonalat elvonni nem lehet — törvényben. Küzdött az előülő amaz indítványa ellen, hogy általában kamat-maximum legyen megszabva, de ahhoz hozzájárult „hogy a kereskedésből, gyártásból vagy mesterségből“ eredő követelések után lehessen csak szabad, a törvényesnél magasabb kamatot szedni.

Az új csődtörvényről, a Wildnerrel karöltve csinált másik nagy műről Deák így emlékezik meg:*

„A csődületi rend vagyis inkább azon szabályok, melyek az értékeiben megbukott adós hitelezőinek összehívására s kielégítésére nézve hazánkban eddig fennállottak s melyek nagy részben nem törvényeken, hanem a legfőbb törvényszékek ítéletein alapultak, azon hosszú idő, mely a csődületi perek bevégzésére szükséges vala, azon számos visszaélések, melyek mellett a csődületi pereknek gyakran készakarva hosszabbított folyamata alatt a hitelezők kárával mások emésztették el a csődületi tömeg nagy részét s azon mindennapi tapasztalás, hogy egy mesterségesen elintézett csalfa bukás legbizonyosabb út vala sokaknak a meggazdagodására, hitelünket nem keveset csökkenték. S valóban ideje volt már, hogy e tárgyat a törvényhozás szigorúbb, határozottabb rendelkezések által tisztába hozza. Elkészítettük tehát mi a csődületi rendet, mely nélkül a váltótörvényt behozni sem lehetett volna, mert ez eddig fennállott szabályokban csődületeknél a váltók sorozatáról semmi különös rendelkezés nem vala, minthogy azokat, mint különös figyelmet érdemlő kötelezvényeket, törvényeink nem ismerték. Megszüntettük a csődület megrendelésében eddig oly sokszor előfordult önkényes eljárást s azt a bíróságnak törvényes ítéletére bíztuk, a csődületi tömeg kezelésére való felügyelést a hitelezőknek adtuk által, a perben eddig követett hosszas eljárást a lehetőségig megrovidítettük, a követelések sorozatát az igazság és méltányosság egyszerűbb alapjaira építettük, gondoskodtunk a felsőbb bírói megvizsgálásnak hamarításáról, s a végrehajtásának és valóságos kielégítésnek könnyebbítéséről, korlátoztuk a hitelezők kijátszására célzó visszaéléseket, s a csalfa bukást szigorúan büntetni rendeltük. Mind-

* Kónyi: Deák Ferenc beszédei, I. 440. 1.

ezen intézkedések egy törvénycikkbe foglaltattak, és ha szorosan megtartatnak, nem kételkedünk, hogy az eddig naponkint szaporodó igazságos panaszok e részben is megszűnnek.“

A kamattörvény is felrajzolódott Deák szeme elé: „A kamatoknak* rendes fizetését gyakran hosszú évek során elmulasztván az adósok, ez által nemcsak sok jólelkű egyes hitelezők károsodnak, hanem számos alapítványok is tetemes csorbulást szenvednek, mert a kamatoknak évenkénti hasznát elvesztik; sőt éppen e miatt nem állhatnak fel biztosan hazánkban olyan közhasznú intézetek, melyeknek gyarapodása az évenként pontosan fizetendő kamatok hasznaira vagyon számolva. Különösen érezhető volt ezen hiány nálunk azért, mert törvénykezésünk hibás rendszerénél fogva több évek kellettek a világos adósságoknak törvényes úton behajtására; s ha valamely pontosan nem fizető adósna felmondattott is a tőke, a hitelező mégis elvesztette kamatjainak kamatját. Elhatároztuk tehát, hogy az elmulasztott kamatoknak kamatját is már előre lehessen kötelezni s ez által akartuk a hitelezőket biztosítani; de ő felsége javaslatunkat el nem fogadta. S így e tárgyban törvényt alkotni nem lehetett. Azonban e hiányon is segítettünk nagy részben azon törvény által, melyet a szóbeli perek iránt ezen országgyűlésen alkottunk.“

Az 1840. május 9-iki kerületi ülésen nagy vita támad a váltótörvényszéki bírák kinevezése tárgyában. A királyi leirat a bírák kinevezését a király kezében kívánta meghagyni. „Sokan kijelentik,** jobb szeretik, ha azon jog az igazságos fejedelem kezében legyen, ki felülemelkedett minden pártokon, mint a kijelölésben a főispánnak, ki többnyire ez vagy amaz párthoz szít és a választásban a nyers erőnek befolyást engedni... Az ellenvéleményűek ellenben az alkotmányos szabadság egyik főtényezőjét abban látták, ha a bírák a nemzet által választatnak.“

Ime, a váltótörvény kapcsán már a törvénykönyvbe kívánczik a bírói függetlenség kiépítése. Nagy lökést adott ennek a gondolatnak a „hűtlenségi“ bűnperek tragikus sorozata.

Az 1840. évi június 24., 25. és 27-iki kerületi üléseken a szólásszabadság tárgyalatott. A szólásszabadsági sérelmet illetőleg csaknem minden követ utasítással volt ellátva, a vita három hoszú

* Kónyi: Deák Ferenc beszédei I., 441. l.

** Konkoly-Thege: Az 1840. évi országgyűlés.

napon át tartott és mint Konkoly-Thege a Naplóban feljegyzí, fájdalom sajtolta éles nyilatkozatok voltak hallhatók, nem hibáztak epébe mártott keserű ecsetelések és nem hibáztak dörgő szavak. Báró Wesselényi Miklós óriási sérelméhez Kossuth Lajos és Lovassy László sérelme csatlakozott és hűtlenségi pereik odiózus voltát csak tetézi, hogy az egyik megyét azért, mert közérdekű utasítását többi testvéreivel is közölte, királyi biztosság alá vetették. Tiltakoznak a bírói önkény ellen, a királyi tábla rosszul tette, mikor ezekben a pereken bíraskodott, mert akkor az országgyűlés hatóságába avatkozott. Már ezeken az üléseken elénk rajzolódik az országgyűlés modern mentelmi jogának képe, az egyik megye követe felszólal és kijelenti, hogy az országgyűlési tanácskozások a Hármaskönyv 2. rész 69. és 72., Mátyás 6. decret 58. cikkének védpajzsa alatt állanak. Veszedeles tan azt állítani, mondják a követek, hogy a bíró maga határozza meg az illetőségét. Mások védelmükbe vették a táblát és a Kúriát s a bírák feleletre vonatása ellen tiltakoznak. A főrendiházba is átcsapnak ezek a hullámok s ott is eltérők a vélemények. Egyrésztől szánakozásra méltónak mondják azt a nemzetet, amely alkotmányát elvesztette, a bírói függetlenséget ők is tisztelik, de csak akkor, ha a bíró a törvény korlátain túl nem hág; legyen független a bíró a harag, félelem ellen, legyen független a kegyelemvadászati és haszonlesés ellen, de ne legyen a törvénytől független, azt kívánják tehát, hogy a király a törvénytelen ítéleteket semmisítse meg. A főrendiház azonban mégis úgy határoz, hogy a bírák függetlenségét épségben kívánván fenntartani, azok ítéletei taglalgatását anélkül, hogy az országgyűlés szuperrevizórium-fórumot gyakorolni nem akarna, az országgyűlés körihez tartozónak nem hiszik, evégett tehát a rendeket felszólítják aziránt, hogyha az eddigi törvényeket homályosaknak látják, jövendőre nézve alkossanak új törvényeket, a mult szerencsétlen esetekre nézve pedig kérjék ki a király különös kegyelmét.*

Az 1840. év büntetőjogi fejlődésünk terén is ünnepi esztendő. Az 1840. évi V. törvénycikk országos választmányt küld ki a büntető és javító rendszer kidolgozására. „A választmány — mondja a törvény — tekintetbe vévén a külföld jelesebb büntető és javító börtöneink elrendezését, javaslatot készítsen az ország különös körül-

* Konkoly-Thege: id. mű I. 280. 1.

ményeihez képest azon rendszernek legcélrányosabb módon mi alakban lehető alkalmazása, az evégből szükséges fogházakban hol, mennyi számban és mi módon felállítása, azoknak felállítására, belső igazgatására és fenntartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása felől és az iránt is, hogy azon költségek honnan fedeztessenek, egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől, hogy a most említett börtön és javítóintézet mellett a büntetések törvényes céljának elérése végett gyakorlati alkalmaztatás tekintetében az 1827. évi országgyűlésről kiküldött országos választmány által javaslatképen bemutatott büntetőtörvénykönyvnek tökéletesítésére mik kívántatnak s mindezekről készítendő munkálatát a legközelebbi országgyűlésnek okvetlenül bemutatni köteleztessék.

Ha meg akarjuk érteni az 1840. évi V. törvénycikket, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ezt megelőző években kifejlődött közhangulatot, amely gyökereit az 1790/91. évi országgyűlés felvilágosult gondolatvilágába vetette, amely közhangulat a megyékből, a magyar nemesség valóban nagyszerű soraiból elemi erővel tört elő és a követek utasításaiban világos utat vágott már a büntető jogszabályok átalakítására vezető törvényhozási irányzatnak. A pozsonyi országgyűlés nagyjai már az 1832/33. évi országgyűlésre is ezt a megyei hangulatot hozzák magukkal a tarsolyukban, szégyenlik már az igazságszolgáltatás hátramaradottságát, amelyről Széchenyi már 1824. október 20-án azt írja a Naplójában: „Szennyfolt marad Magyarországra nézve, hogy a megyékben nincs rendes igazságszolgáltatás,” amely világ börtönrendszeréről Kölcsey azt írja: „A fogház egy földalatti pincze vagy verem volt, hol rendesen 70-80 rabló, gyilkos és gyújtogató, rothadó nyirok és fojtó gőz közt összetorlaszolva őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajduk kíséretében, halványuló arccal és borzongó kebellet szállott le a főügyész, széjjelnézendő: van-e még sok közöttük, kiket perbe idézni és megítéltetni elfelejtett.”

A büntetőjog s a közszabadságjogok kodifikálásának igazi melegágya a magyar vármegye volt. A bécsi politika nem csupán a passzív nemzeti ellenállásba sodorta bele századokon át vármegyéinket. A XIX. század első évtizedeiben, sőt már előbb, a XVIII. század utolsó évtizedeiben a vármegyékből nagy gondolatok indulnak útra, amelyek azután a harmincas évek végén és a negyvenes

években mint a közgondolkodás által kitermelt gondolatok egyes géniuszok szellemi szűrőjén megszűrve a törvényhozás elé lépnek.

Kossuth Lajos Törvényhatósági tudósításai, amelyek a vármegyék közgyűléseinek intimitásait az 1836. évi július hó 1. napjától az 1837. évi május hó 7. napjáig napvilágra hozták, villámfénnel világítják meg, szinte pillanatfelvételek mindent kifejező és mindent meglátó plasztikus képsorozatában a megyék kodifikatórius törekvéseit.

A I. levélben leírja Pozsony megye 1836. évi május 4-iki közgyűlését, amelyen küldöttséget neveznek a megyebeli tömlöcök rosszul rendezett állapotának megvizsgálására és jobb rendszernek javaslatba tételére.

Tolna vármegyében az 1836. május 7-iki közgyűlésen Fáy András táblabíró, a megyének volt országgyűlési követe azt mondja: „Valóban nehéz születésű gyermek minálunk a törvény, hányszor nem hal el már születése órájában, hányszor nem öntetik ki a keresztvízzel, hányszor nem kerül csonkán és bénán vissza atyjához, úgy hogy ez maga is alig ismer saját gyermekére benne! De ezerféle kiváltságokkal, nyelvekkel, érdekekkel s (tagadni nem lehet) előítéletekkel feloszlott hazában, ez még most másképp alig lehete. És épen mivel oly nehéz születésű gyermek a törvény minálunk, nagy megbecsülésre, s gondos megóvásra méltó a jótékonyság, melyet magában foglal még akkor is, midőn a nemzet várakozásának teljesen meg nem felel. Minden esetre a legközelebb lefolyt országgyűlésnek legjótékonyabb, legidvesb sikere azon erkölcsi hatás és szellemi előadás, mely a honfikeblekből ki nem alszik többé soha, s mely gondosan ápolva, s józanul használva, mint tisztán lobogó Veszta tüze, fáklyaként fog még a késő maradéknak is világítani azon ösvényre, mely sokban elmaradott nemzetünket virágzásra, erőre s méltóságra fogja vezérelhetni. Mikben a lefolyt országgyűlés sikert nem eszközölhete, azokat kifejtendi majd az idő, a század szelleme, s jövő diáetáink lelkesége.“ Jogot kér a nemzetnek és azt mondja, hogy oly nemzet ellen, amely törvényében a felségsértési vétekről csak borzadással szól és azt atrox nefandum crimennek nevezi, nincs szükség, nincs ok terrorizmust mutogatni.

Az országgyűlési ifjakat akkor fogják el, majd megindul Wesselényi ellen az izgatási bűnper és a vármegyék sorban felszólal-

nak a közszabadságok védelmében és igazában innen kél majd útra, a vármegyék közgyűlési termeiből, a nagy büntetőjogalkotás, amely a törvényhozás terméből alig néhány év multán eljut a kodifikátorok asztaláig és az 1843. évi büntetőjavaslatokban védi meg a közszabadsági jogokat.

Zemplén megye 1836. június 16-iki követjelentési közgyűlésén a „botránykoztató botozási juss“ megsemmisítéséről beszélnek.

Július 4-én Pest vármegye közgyűlésén arról beszélnek, hogy a „törvény lelkében a vármegyék statutumot tehetnek“ és a magyar nyelvről szóló harmadik törvénycikkkel kapcsolatban, amelyben homályosnak találták az anyakönyvi rendelkezést, a közgyűlésen azt mondják, hogy „baj az, ha a törvényhozó nem igyekszik teljes világosságu törvényeket alkotni.“

A negyvenes évek nagy reformjait itt ágyazzák meg, amikor Bars megye 1836. június 30-iki közgyűlésen Balogh János azt mondja: „Annyira ment már a kormánynak nemzetünk iránti bizalmatlankodása, hogy azt, ki a szunnyadó igazságról a lepelt levonni akarja, rendbontónak, azt, ki a szabadságot, mellyel bír, minden polgár társaival megosztani s ezzel a nemzetet és királyi széket erősíteni kívánja, országháborítónak, azt ki az értelmiséget s felvilágosodást terjeszteni igyekszik, veszélyes állatnak tartja! A fogdosztatást immár elkezdé hazánk ifjain, ha gátot nem vetünk, folytatni fogja az érettkorúaknál, végezni pedig azoknál, kiknek már csak ősz fűrtjeik is tiszteletet érdemlenek. A sajtószabadság el van nyomva, aki szabadon szól, megactióztatik, aki szabadon ír, a szabad írástól eltiltatik, mint ez Kossuth Lajos hazánkfiával történt s így már sem szabadon nyomtatni, sem beszélni, sem írni nem szabad.“

Pest vármegye június 4-iki közgyűlésén Fáy indítványozza, hogy statutumképen jelentessék ki, hogy a földesúr rendőri büntető hatóságot nem gyakorolhat, mert a büntető hatalom az összes polgári társaság joga, következőleg azt senki más nem gyakorolhatja, mint akit evégre a társaság megbízott, a földesúri osztályra pedig egy törvény sem ruházta eme nagy hatalmat, melynek ahhoz képest ily felhatalmazás nélküli gyakorlata bitorlás, és amikor ellenvetik, hogy ezt nem lehet statutumban rendezni, Fáy azzal felel, hogy a statutumhozás hatalma csak törvény ellen nem terjed, de in sensu legis vagy praeter legem szabad.

Csongrád megye július 4-iki közgyűlésén Klauzál Gábor a földművesnép részére „sommás technikai ismereteket és más hasonló mindennapi szükségű tárgyak tanításával ismereteket“ akar juttatni és a megyei iskolák átalakítását javasolja.

Beöthy Ödön Bihar megye június 13-iki közgyűlésén azt mondja: „Én magam is egy reformer vagyok Tisztelt Rende! ki álladal-munk jelen állapotjával nincs megelégedve s azt idő és gondolko-zás lelkéhez irányozva, a nemzet javára módosítani, hiányait pó-tolgatni, mint a bizodalom negyedféléves pályáját, úgy életemben soha meg szünök. De csak nyilvánosság útján s törvényes cselekvés korlátai közt.“ S nincs megye, ahol százan és ezren ne gondolkod-nának úgy, mint Beöthy Ödön.

Török Gábor követ azt mondja Arad vármegye július 4-iki gyű-lésén, hogy tisztelt küldői „a század szelídült lelkével hazánk insti-tucióinak javításában is előhaladni akarnak.“ Borsod megye 1836. szeptember 9-én követeinek országgyűlési fényes működésükért aranytollat ad.

Ezt az aranytollat a legtöbb követ megérdemli. Beöthy Ödön Bihar megye közgyűlésén azt mondja, hogy a nemesség józan ér-telmében nem a nemfizetésben áll.

Pest megye közgyűlése zajos tetszéssel fogadja 1836. augusztus 30-án Patay József táblabíró javaslatát, hogy a követek esküdjenek meg arra is, hogy az országgyűlés berekesztésétől számítandó hat évig királyi kinevezéstől függő hivatalt nem vállalnak.

Ime az országgyűlés tagjainak függetlenségét megalapozni ki-vánó első javaslat.

A képviselők függetlenségének védelmében Bars megye közgyű-lésén július 18-án tiltakoznak Tarnóczy Kázmér követnek a főrendek ellen történt kifakadása folytán bekövetkezett királyi megdorgálása ellen, mondván, hogy a dorgálás főképp az ország színe előtt ta-gadhatatlanul büntetés, még pedig felette kemény büntetés és ez-által az I. R. 9-ik címe, a magyar nemességnek eme szent erek-lyéje megsértetett.

Ugyanakkor Balogh János nem csupán Bars megye, hanem az egész ország lelkéből beszél, amikor azt mondja, hogy: „Én e szent helyen kimondom politikai hitvallásom egyik főágazatját, mi szerint én, mindaddig míg törvényes szabadságommal élhetek, (melyet ugyan ezidőszerint elveszteni igen könnyű), míg tetemeimet a néma sír

nem fedi, különbség nélkül minden embernek, nemesnek, nemnemesnek, boldognak, boldogtalannak sorsán javítani, a nemesi kiváltságokat korántsem eltörlni, hanem minden honfira kiírasztani kívánom, s mindazokat, kik századokon keresztül embereknek is alig tartattak, de most már lassanként aljasodásokból kivergődni kezdenek, a magyar alkotmány jótékonyágaiba befoglalni szeretném.“

Zala megye az 1836. október 22-iki közgyűlésén lelkesedéssel veszi tudomásul Deák Ferenc követjelentését, amely az úrbéri rendszeres munkáról is beszámolva azt mondja, hogy „ez volt legszebb, legnemesebb feladása a törvényhozásnak és fájdalom, épen ebben történt majdnem legkevesebb, mert épen ebben találánk mind a kormánynál, mind a főrendeknél legtöbb ellenszegülésre... , ismételve sürgettük törvény által elhatároztatni, hogy hazánk nem nemes lakosinak is szabad legyen nemesi fekvő tulajdont örök jussal szerezni és bírni... , hogy azon néposztály, mely a közállomány leg súlyosabb terheit viseli, azon hazában, melyet ő mivel, táplál s ő védelmez leginkább, a polgári jussoknak is részese lehessen. S majd ha érdekeink nem külön válva, hanem egy nemzeti közérdekben egyesülve fognak őrt állani a haza, törvény és király mellett s együtt segítik elő az ország virágzását, akkor lesz betöltve azon kötelesség, mellyel a hazánknak s önmagunknak tartozunk.“

S Zala megye határozata Deák Ferenc követjelentésére az, hogy meghagyja a legelső országgyűlésre választandó követeknek, „hogy midőn az örök megválthatást és nemesi birtok szerzhetést indítványba hozandják, a megye nevében azt is kívánják, hogy a nem-nemesek a képviselői s polgári jussokban szinte részesíttessenek.“

Zemplén vármegye június 22-én a törvények kihirdetése felől azt mondja a közgyűlésén, hogy az úrbéri törvényeket minden helységben olvassák és világosítsák fel a szolgabírák. Olyan rendelkezés, amelyet még ma sem ártana keresztülvinni.

Trencsén megye közgyűlése kimondja, hogy az új törvények csak magyarul olvastassanak fel, mert a deákolvasásból a megyére gyalázat háromolnék.

Bihar megye közgyűlése augusztus 22-én „közértelműleg“ elfogadja Beöthy Ödön indítványát kisdedóvintézet felállítására tárgyában és a megye adatokat kér Budától, „ahol már ilyes intézetek jó sikerrel fennállanak.“

Nem egy vármegye tiltakozik az országgyűlési ifjak és Wesselényi bűnperében hozott bírói ítéletek ellen és nyíltan megmondják, így Bars megye 1836. december 12-iki közgyűlésén is, hogy ha ily törvénytelenység elkövetésében a kir. tábla eszközül szolgált és a kormány iránti vak engedékenységnak megbocsáthatatlan gyarlósággal hódolva ezen sérelmeknél segédkezet nyújtott, a nemzet bizodalját veszítve hitszegőként lépett fel, azért is kéri a megye a királyt, hogy mozdítsa el a kir. tábla törvényteleniséget előmozdító tagjait. Ime, a későbbi törvényhozás bírói függetlenségét megalapozó 1869. évi IV. törvénycikkének történelmi háttére.

Zala megye rendjei júliusi közgyűlésükben választmányt küldenek ki a falusi iskolák javítása érdekében és pénzalapot akarnak gyűjteni praeparandia létesítésére.

Bihar megye közgyűlése az 1836. december 12-én tiltakozik az ellen, hogy aki az alkotmányt védi, nem jut hivatalra, „mert herceg Metternichnek maximája, nem geniet, nem talentumot, hanem oly férfiakat keresni, kik parancsait engedelmes készséggel teljesítik.”

Puky Miklós a Wesselényi-bűnperben eljáró bírákra azt mondja Pest vármegye 1837. április 9-iki közgyűlésén, „hogy a védelem szabadsága még Caraffa idejében sem volt egészen megtagadva s most a 19-ik században, midőn minden polgár ismeri jogait, legfőbb bíránk ragadták el azt, mit azon olasz tyrannus is meghagyott, kinek házára még az idegen németek is ezt írták, ex lachrymis hungarorum és a megye határozatilag kimondja: „A királyi Curiától pedig azt várták, hogy egyedül a törvénytől függő bírói állásánál fogva a törvény sérthetetlen szentségét és semmit egyebet eljárásának sinór mértékeül venni nem fog, mert különben a reá ruházott megbízást, ha az eljárásban különös utasítás követtetik, bíráskodásnak nem tekinthetik. A megye rendei a bírói függetlenség alkotmányos képzeténél fogva a valódi ítéletnek, bár helytelen volna is az, szentségét tisztelik, s azért a kérdéses ítéletet sem taglalnák, ha azt törvényes ítéletnek elismerhetnék; mivel azonban ez törvényes formák és szabad védelem nélkül hozott, azt bírói ítéletnek nem tekinthetik.”

Tolna vármegye az 1837. április 4-én hozott határozatával felkéri a királyt, hogy addig is, míg a törvényhozás útján legelső

alkalommal örök időre teljes biztosítás szereztetnék, az igazságszolgáltatás törvényes rendszerét épen tartsa fenn.

Deák azt mondja 1840. évi beszédében: „Csak két erő köti biztosan a népet honhoz és törvényhez s e két varázserő: szabadság és tulajdon. Azon törvény, melyet az örök megváltásról alkotott most a törvényhozás, a szabadság és tulajdon boldogító közaldásának első alapját tette le s ezen alapról biztosan fog emelkedni honunk szebb jövődjé. A tulajdonnal bíró szabad polgárok számát növeli ezen törvény, pedig csak ezek által erős a haza, mert a szabadság többekkel megosztva becsében nem vesz, sőt erejében nyer s biztonságában nevedik.“

Fáy András, kit mindenki bölcsnek nevezett, azt írja 1841-ben: „Hazánknak érdekei — a közvédelmet kivéve — a többi örökös tartományok érdekeitől elkülöníttessenek s a kölcsönös viszonyok a felső uralkodóház meghatalmazottjai és diétánk között kötendő egyezkedésekkel, paktumokkal állapíttassanak meg.“

Az alkotmányos nemzet fia nem is beszélhetett másképp. Semmi felső oktroj. Minden csak szabad megegyezéssel mehet. Jogviszonyunk kialakítása az uralkodóházzal ép úgy, mint más országaival, csak kétoldalú paktum lehet.

Erről a reformokért lihegő, nyíltan beszélő, férfiasan harcoló megyei világról írja később báró Kemény Zsigmond:* „A megyei élet megtanította az embereket a központi kormány nélkülözésére oly határokig, meddig más helyt lehetségesnek nem tartják. A táblabíró magára volt hagyatva. Csak oly nézetet pártolt, mely a tekintetes megye jóváhagyásával volt ellátva. Ez útleveél nélkül gyanusnak tartaték minden eszme. Ki vonná kétségbe a mi ősi megyerendszerünk számtalan hibáit? Én legkevesebbé isteníthetek oly intézményt, melynek mostani bámulása képmutatás lenne, miután éveken át foglalkoztam gyengeségének bírálatával. Egy előnye azonban volt a sajtó felett is, volt hatása a jellemre, melyet a nyilvánosság sokkal tökéletesebb eszközei sem pótolhatnak ki. A magyar köznép is megszokta a tekintetes rendek védszárnya alatt saját nézetének tartalék nélküli elmondását. A falu népe, kivált a magyar faj, gondolatait soha sem rejtegeté. Miért tanulta volna meg a titkolózást? Rendőrt soha sem látott. Az állomány inkább egé-

* Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés.

szen mellőzte a népet, mintsem szorosán felügyeljen rá. Ez hiba volt. De annyi kétségtelen, hogy a magyar, a polgári állás minden rétegei közt egyaránt és oly mérvben megtartotta nyílt őszinteségét, hogyha Európa minden pontjait a pártok titkos működései előnténék, a Szent Vincent foktól a Lajtáig egy hálózata a clubboknak terjedne szét, ezen összeköttetés a magyar föld határfolyamánál megakadna; mert itt kockáztató fellépésekre lehet találni alkalmas embereket, de óvatosan eltakart conspiratiókra nem.“

A felébredt nemzeti lelkiismeretnek az új jogirodalom lapjain báró Eötvös József* ekként ad kifejezést: „Mindünnen vasutak méretnek, a Duna síkját gőzösök szántják föl, mindünnen oskolák és intézetek támadnak, s a tömlőczjobbításra nézve nem volna szabad semmit reménylenünk? Csak az anyagi jólét megszerzése után fáradoznék e nagy nemzeti erő, s nem volna egy szó, mely arra intene, hogy van valami, mi fényes reményeinknél előbb jár, kötelességünk azok iránt, kik ellenünk vétkeztek, kik a hontörvényt megszegték, de nem szüntenek azért embertársaink lenni.“

Az új kornak ez a középkori maradványa adja Deák Ferenc kezébe az elkeseredés tollát, amikor követjelentésében azt írja, hogy „Sem a büntetésnek nemére és nagyságára nézve — törvényeink biztos alapot nem nyújtanak és több esetekben a bírónak személyessége szerint — ugyanazon vétekért, ugyanazon körülmények között a büntetések fölötte különbözők és önkényesek.“ Deák az, aki 1835-ben** az emberiséggel ellenkező verés ellen támad, mondván: „Ha bot nélkül másutt nem lehetetlen a rend fenntartása, Magyarországon sem az. S a ki állítja, hogy nálunk nincs a nép azon műveltségi fokon, hogy a botot el lehetne törölni, állításában circulus vitiosus van. Mert alkalmasint azért nem emelkedett föl még itt-ott a nép keblében a magasabb emberiesség szelidebb érzelme, mivel úgy bántak vele, mint barommal. El meri szónok mondani, hogy a mely vidéken, sőt egyes helységeken is, a földesurak és tisztviselők azon büntetést nem gyakorolták, annyira emelkedett a szelídség, hogy a megszikamlott emberre jobban hat a pirongatás, mint másutt, hol a bot és a korbács díszlik, a verés.“

Ne felejtsük el, hogy Deák Ferencnek ez a támadása oly kor-

* Themis: 1839. II. füzet.

** Kónyi: id. mű I., 178. l.

ban hangzott el, amelyben még a testi fenyítés gazdagon divott. Hiszen még az 1791. évi XLIII. törvénycikk száz egyszerre kiállandó bot- vagy korbácsütést a halállal egyenértékű büntetésnek mond ki és még Deáknak e támadása után, az 1836. évi XVII. törvénycikk 2. §-a mint természetes adottságot veszi a megveretést, kimondván 2. §-ában: „Az ítéletek által kiszabott veretési büntetésnek időkénti végrehajtására rendeltetik: hogy ezen testi büntetéssel az elítélt rab egy fertály esztendő lefolytában ugyanazon egy ítéletnél fogva csak egyszer fenyíthetessék, mely idő alatt ezen büntetés bármely ürügy alatt se ismételtessék, sőt ha az egyszerre elveendő 25 ütéseknel a fenyítés súlyosabb volna, avval az elítélt rab csak félévenként illettethessék.” Az akkori korszak kitűnő büntetőjogprofesszora, Szlemenits, vigyázatra inti a bírót, nehogy a seprűzésnél (*virgatio per carnificem*), amely főként oly büntetteknel történt meg, amelyekkel a bectelenséget a törvények kifejezetten egybekötik, a seprű méregbe mártassák.* Még abban a korszakban hangzanak el ezek a felszólalások, amelyekben felsőbb rendeletek jelennek meg, hogy a bűnös több mint harminc korbácsütéssel vagy negyven vesszőütéssel ne illettessék meg (1845. évi 22.555. számú helytartótanácsi rendelet), hogy kihágások miatt a megyei tisztviselők tizenkét bot- vagy korbácsütésnél többet ne szabjanak ki (1820. évi 9134. számú helytartótanácsi rendelet), amikor kúriai gyakorlat még olyan dolgok körül fejlődött ki, hogy félévenként harminc ütés a maximális ütésszám,* amikor még fennállott a régi országos gyakorlat, hogy rendes eljárás útján nemesek és nőszemélyek csak pallossal végeztettek ki, míg nem nemesekre a kötél is alkalmaztatott,* amikor még** „kalodát a bíró vagy helység háza előtt sok megyében látni, sokban nem.”

De ezeken a majdnem még középkori igazságszolgáltatási állapotokon felül a büntetőtörvényhozásnak igen nagy lökést adott, mint említettük, a Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, továbbá az országgyűlési ifjak ellen folytatott büntetőbíróági üldözések sorozata és az ezeket betetőző szerencsétlen ítéletsorozat. Az 1843. év nagy büntetőjogi kodifikációját ha meg akarjuk érteni, akkor el kell olvasnunk a későbbi évtizedekben az Országbírói Értekezleten

* Pauler: Büntetőjogtan, I., 164., 171., és 173. l.

** Szemere: Büntetésről, 108. l.

Deák Ferenc részéről elmondottakat, amikor* retrospektív tekintetvetve a negyveneséveknek ezekre a nagy jogalkotási küzdelmeire, a büntetőtörvényhozási törekvések indokai gyanánt ezeket is felsorakoztatja: „Szomorú, kedvetlen eseményeket éltünk azon korszak emberei a magyar törvények ezen szerencsétlen szavai miatt: qui semel manifeste erigunt contra statum publicum. Ezen törvény nyomán köztanácskozási beszédek miatt Wesselényi, Balogh és többben notae per alá vétettek. Ez ellen a nemzet képviselői az országgyűlésen felszólaltak és a törvény megváltoztatását sürgették, de a főrendi tábla nem engedvén, a dolog elhatározatlan maradt, s ezen bizonytalanság az, ami köztanácskozásainkat kétségessé teszi. Fennáll továbbá még egy szennyfoltja a kriminális praxisnak s ez a nota és crimen laesae majestatis pereiben a titkos eljárás, mely gyakorlat 1797-ben hozatott be s 1848-ig fennállott. Ez ellen is fölírt az ország, de nincsen megváltoztatva. Ez is egy igen fontos ok.”

Tegyük azonban hozzá mindezekhez, hogy a kor reform-lelke már az 1790. évi törvényhozás során is vulkáni kitörésekben nyilatkozott meg, hiszen az 1790:XLII. törvénycikk már azt mondja: „A kinzó vallatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetésszámba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek,” s hogy már a LXVII. törvénycikk országos bizottságot rendelt ki a büntetőtörvénykönyv készítésére.

Az 1827. évi munkálattal tudósaink nem voltak akkor megelégedve. Így Szalay László nagy kodifikációs tanulmányában** erősen támadja az 1827. évi munkálatot, nem tetszik neki, hogy az anyagi jog és az eljárási jog egy kódexben foglaljon helyet és ő követeli legerősebben, hogy az országos választmány tagjai először foglaljanak állást a büntetőjog nagy elvi kérdései tekintetében. Nem tetszik neki, hogy az 1827. évi javaslat szinte tankönyvszerű és már ebben a tanulmányban azt mondja, hogy a törvény nyelvezete legyen tiszta, egyszerű, szabatos, igyekezzünk mint belsőleg igazság, úgy külsőleg nyugalom és erő által a fenséges jellemét

* Kónyi: id. mű 329. l.

** Szalay László: Codificatio. Budapesti Szemle 1840. március.

adni a törvénynek, ami a lelket hódolatra bírja. Szalay követelményeinek majd az 1843. évi javaslatok tesznek hiánytalanul eleget. Másik nagyobb dolgozatában* megállapítja, hogy Magyarországon „annyi csírái vannak a jobb büntető eljárási elveknek, hogy csak a példátlanul ránk nehezedett körülmények okozhatták, hogy a tiszti ügyészi elemből jelesebb vádoló rendszer nem keletkezett nálunk, mint a kontinensen bárhol.” Az esküdtszékről azt mondja, hogy az a nép nevelésének egyik leghathatósabb eszköze, bár közszellem, népérettség és a szociális kiválóságok némi előleges alapítása nélkül valóságos és üdvös befolyást ígérő jury nehezen gondolható.

Bár az 1840. évi V. törvénycikkkel kiküldött kodifikáló választmánynak Kossuth Lajos nem tagja, mégis szinte azt mondhatjuk, hogy kívülről, a Pesti Hírlapban megjelent hatalmas cikkeivel valóságos belső munkatársként állott ő is a büntetőjogi kodifikáció szolgálatában. A Pesti Hírlap 1841. évi 20. számában teljes programot állít fel: „Nyilvánosság a vallatásnál, vádnál, védelemnél. 2. Szóbeli eljárás az úgynevezett keresztkérdésekkel (cross examination). 3. Csak az ítélhessen vád és vádlott fölött, ki előtt a perbeli eljárás történt, tehát nem úgy, hogy egyik törvényszék tanuk és vádlottak vallomásait hitelesíti s egy másik, ki ezekben részt nem vőn, ítélt. 4. Más ítéljen a tény fölött, más a jogkérdés fölött, más mondja ki a bűnöst, más a bűnösre az ítéletet. Vagyis más szóval, állíttassék fel a jury. 5. Akármilyen rendszert fogadjunk is el, ne legyen különbség igazság tekintetében ember és ember közt. Amit mi nemesek magunkra nézve követelünk, hogy személyünk kintől, üldözéstől, elnyomástól, méltatlanságtól ment s biztos legyen: adjuk meg azt minden embertársunknak.” A 45-ös számban írja: „Egyszer a büntető törvényszék, melynek tagja valék, tömegben ment le, a tömlőcz foglyait megnézni. Kinyitatók a magányos sötét celláknak, vagyis inkább ablaktalan, ölnyi kalitkáknak vas ajtait, s egyiknek hideg kőábrát padolatáról előnkbe vándorog egy sápadt alak és lábainkhoz omlik, és összetett kézzel könyörög fel hozzánk: „Uraim, az irgalmas Isten nevére kérlek, adjatok valakit, akihez egy szót szólhassak, legyen bár egy őrjöngő bolond, csak

* A bűnvádi eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre, 1841. november, lásd Fayer: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. kötet 34. lap.

ember legyen.“ És gondoljátok, uraim, büntetésül méretett rá a hidegen sötét kalitkának dologtalan magánya? Nem. Ő vádlott volt; öt esztendő óta folyt a boltfeltörés vádjabeli pöre; ő ez öt év alatt mindig tömlöczben és másfél év óta ily tömlöczben volt. Egy hét múlva ítéltünk pörében. Amint mondani szokták, bizonyítványok elégtelensége miatt a vád alól közakarattal feloldoztatott.“ A kor lelke minden nagy embert áthatott ebben a korban és Kossuth ugyanebben a cikkében az egész kor irányzatának fényképét nyújtja akkor, amikor azt mondja, hogy: „Büntetőjog tekintetében is vizsztatérendünk ama rendszerhez, melyet az elévesülhetlen igazság világhatalma követel. Mondjatok bár optimistának uraim, de e hit mibennünk oly magasztos meggyőződésé erősödött, hogy nem kételkednénk nyíltan kimondani: bármennyire sürgessen időt nem veszteni a személyes biztosságnak és néperkölcsiségnek mérhetetlen súlyú tekintete, inkább óhajtanók, hogy a közelebbi országgyűlés büntető törvényeket még ne alkosson, mint egyengető föllépésekkel jövődönket kompromittálja; mert ha valahol, a törvényhozásban igaz: hogy egyetlen szerencsétlen alapelvben százados átok rejtezik s a menekvés minden naplenyugtával nehezebbé lesz.“

Ennek a büntetőjogi kodifikációnak azonban előbb egy tiszteletreméltó ellenfélóriással is meg kellett küzdenie. Ez az óriás gróf Széchenyi István volt, aki sok tekintetben ellenkező világnézetét a Kelet Népében juttatta kifejezésre.

A primvágások sorozatát méri Kossuthra és Kossuth hadműveleti területére, a Pesti Hírlapra, amelynek alkotási lázát sokallja és szenvedélyes hangjától félti a maga nyugodt programjának megvalósulását. A Kelet Népe testes kötet, amelynek minden lapja ég a támadás szellemétől. Nem kíméli ebben az izgatott, szenvedélytől lángoló támadóiratában a büntetőjogi törekvéseket sem, nem azért, mintha valójában neki is nem kellett volna elvileg a büntetőjog és a bűnvádi eljárás átalakítása, hanem mert úgyszólván időelőttinek tartja ezeket a reformokat, óv az angol példa utánzásától, mert erre még nem érettek meg a viszonyaink és a Kossuth által kezdeményezett kisdedóvó-intézetet ép úgy támadja, mint ahogy szinte gúny tárgyává teszi a kényelmes tömlöczöket. Azt mondja: „Egyetlen egy angolnak és egyetlen egy amerikaiak sem jutna eszébe..... ott kisdedóvó-intézeteket, nemzeti szobrokat (itt Mátyás király felállítani szándékolt szobrára céloz), kényelmes töm-

lőcöket javasolni tervezni és ily félék által az ugyis felette gyér közert eldiribolni, elfecsérelni, hol a felnőtteket és csakhamar minden felsőbbség hegyibe növényeket korlátozni és kicsapongásig túl megóvni a hazát áll a legsűrűtőbb napirenden..... még sár-utaiból sem bír kigázolni soha, s mint kacsza úgy ül, mint daru úgy áll émelygető mocsáriban s undok por-sivatagin, s még is mintha à la Nagy Sándor, áttört volna már a Granicuson, nem ritkán uuf! kettépattanásig felfúja magát;..... hol a becsületes embereknek nagy része dinnyével s máléval él, hajót hús s kunckorog, s hol csak most kezd szürkülni azon idő — s erre vigyázzunk — mikor a népet, mint súlyos nyavalyából az életre visszafordulót, csak lassanként és a legkényesb tapintattal szabad nyomorult mibenlétével megismertetni.....“ „Állítsunk nálunk is nem egy kisdédóv-intézetet, nem egy nemzeti emléket, nem egy célirányos tömlöcöt, nem egy hasznosokat terjesztő társaságot; de ezeket csak akkor tegyük — és itt a dolog veleje — mikor ott állunk, hol angol és amerikai most áll; ma pedig — és ez a dolognak még inkább veleje — azt tegyük, mit ők tettek akkor, mikor nemzeti állásukat tekintőleg körül-belül oly lépcsőn valának, mint mi vagyunk ma... Ma nem is egyebek, mint a számolni és ekkép kormányozni nem tudó, magát mindig ámitó s másokat öröklek csábító érzelemnek kisdedei, vagy néhányaknak — és ez is meglehet, de én soha nem hihetem — anélkül, hogy a sokak azt észrevennék, szép szavakba és szép köntösökbe burkolt ármányterve, mikép a hazai pyramis alap nélkül szántsándékkal felfordítva rakassék.“ Vitriolerős gúnnal foglalkozik Kossuth minden cikkével és törekvéseit szinte travesztálja.

Báró Eötvös József külön röpiratban támadja a Kelet Népet.* Azt mondja: „A mostan létező büntető rendszer a társaságot nem biztosítja, sőt minden kegyetlensége mellett is visszatorló erővel nem bír, tekintve a büntetett egyedeket pedig ki nem látja, hogy e büntetésmód oly kegyetlen s ha azon ártatlanokra tekintünk, kik csak mint vádlottak sinlenek tömlöczeinkben — oly igazságtalan, hogy azt feltartani tovább nem is lehet; — s valjon nem világos-e, hogy törvényhozásunk a tömlöczök javítására fordítván figyelmét, nem túlzó érzelésből, hanem épen a fenn érintett tekintetek által

* Eötvös: Kelet Népe és Pesti Hírlap. 1841.

vezéreltetett; s bizonyára meg nem feledkezett azon első kötelességről, mely e hon polgárainak biztosításában áll.“.....„Az egynek igen rossztevő, de soknak igen jótevő huszonöt helyébe más büntetés fog lépni elvégre, s hogy ezáltal, habár az holnap történék is, azon hajszál, melyen egész nemzeti létünk függ, kettészakadni nem fog, az erős meggyőződése, s pedig olyannyira az, hogy míg erőm tart, mindent, mit ezen ügy elősegítésére tehetek, tenni kötelességemnek ösmerem; mert tisztán érzem: hogy azon nép, mely már megízlelte az arany szabadságnak lelket emelő kényét, melyben felébredt az emberi méltóság érzete, s mely már sejdíteni kezdé, mi nemzeti nagyság, mi nemzeti üdv, nem tűrheti, hogy hazájának szent határai között az emberi méltóság bárkiben is sértessék.“ S kitanítja Széchenyit, mondván: „A javaslat időelőtti, így szól a tisztelt gróf, de..... tekintsünk végig hazánk tömlőcein, s valjon ha 10, 20, sőt 50 gonosztevőt látunk egy-egy szobába zárva a megrögzött gonosztevőt, s azt, kit első hibája vezetett e szerencsétlen helyre, sőt az ártatlant, kit csak vád terhel, mind egyenlő szenvedéseknek, egyenlő anyagi és erkölcsi megromlásnak kitéve; ha egy megyének tömlőcében a rabok megfagynak, tíz más törvényhatóság börtöneiben évenként a typhus uralkodik, míg más-hol a rabok nagyobb része, mint konyhás rab, kényelmes szolgálatban tölti napjait, olyannyira, hogy valóban inkább kézrekerítésének helyétől, mint vétkeiktől függ büntetése, fogjuk-e állítani, hogy ez rendén van; hogy a javításoknak ideje ezekre nézve még el nem jött; hogy vétkezik, ki ezen visszaélések ellen fölszólal s a hazát figyelmessé teszi, hogy törvényeink szent neve alatt kegyetlenségek és visszaélések üzennek?“

Kossuth a Kelet Népére külön könyvben* válaszolt, amelyben a büntetőjogi reformok védelmére hatalmas érveket hoz fel, utal arra, hogy ezer év óta bottal büntettünk anélkül, hogy sikerét tapasztalnók, hogy a tömlőcök napról-napra tömöttebbek, mert büntetőrendszerünk sem javítólag, sem elrettentőleg nem hat a tömegre, utal arra, hogy a büntetőtörvények szelidülésével az erkölcsök szelidülése karöltve jár, „hogy a mely nemzetnek törvényei durvaság, állatiasság bélyegét viselik, annak nem lehet állatinak nem lenni,“ de Széchenyi vastag kötetnyi gúnyolódására nem felel ugyancsak

* Kossuth Lajos: Felelete gróf Széchenyi Istvánnak. 1841.

gúnnyal, azt mondja: „kötelességemben áll hallgatni, mert ilynemű fejtegetésekbe könnyen becsúszhatna valami, ami ellenkeznék a tisztelettel, amellyel a nemes grófnak szívem mélyéből adózom.“ De meg nem állhatja, hogy mégis ne feleljen Széchenyinek ezekre a mondataira, — amelyekben a statárium ellenségeit kigúnyolja, — „Statáriumról szól valaki és vagy elájulnak vagy oly indignációval fordítanak hátat, hogy majdnem az kerül statárium alá, ki se nem rabolt, se nem ölt, se nem gyújtogatott és kit in flagranti meg sem csíptek“ és magyarázza Széchenyinek és pedig fensőséges nyugalommal: „Hogy a statáriumnak irtózata nem a halálos büntetésben áll, mert ezt más törvényszékeink is ítélnék; nem is abban, hogy a statáriális bíróság rögtön ítélt, mert ezt a lehetőségig minden törvényszéknél óhajtnók, és nem is abban, hogy a bírák nem szótöbbséggel, hanem közmegegyezéssel ítélnének, mert ez jól rendezett bírói eljárás mellett az angol esküdtszékek jelesebb sajátságaihoz számítatnak; hanem abban állanak a statárium irtózatai, hogy a vádlottnak védelem nem adatik, és a bírói eljárásból minden hiányzik, mit akár a faggató, akár a vádló rendszerre épített büntetőjog bírói kény és bírói embergyarlóság ellen valaha felállított.“ „Most a büntetőjogi kérdésekre nézve még csak annyit kell megjegyezmem, — mondja Kossuth — hogy midőn a nemes gróf tortúrák elleni fölszólalásomat a 243-ik lapon azért rosszalja, mivel azokat naponkint kevesedő kivételeknek tartja, nagyszerű foglalatosságai miatt alkalmasint nem volt ideje, vagy nem érzett magában kedvet és hivatást a dolog gyakorlati oldalával megismerkedni; különben nem futott volna el figyelme elől a Pesti Hírlapban gyakran ismételt azon észrevétel, hogy a tortúrák, et quidquid eo pertinet, nem kivétel, nem is személyességeknek beszámítható, hanem azon faggató rendszernek mellőzhetlen eredménye, melyet én a büntetőtörvénykönyv kidolgozásában gyökerestül megváltoztatva látni óhajtanék s ép ezért tartottam s tartom szükségseknek azon életből merített, eleven fejtegetéseket.“

A büntetőjogi reformok útját, amelyekre rövidesen Deák Ferenc lámpája vet világosságot, nem szeghette Széchenyi időelőtti ségi kifogása és a szerinte túlzott filantropia ellen irányzott támadó hadjárata. Az országgyűlés túlnyomó többsége a reformok mellé állott, az idő szekerét többé nem lehetett megállítani. Nem csoda.

Maga Deák is a „Kelet Népe“ ellen foglal állást. Azt írja

báró Wesselényi Miklósnak 1841. október 12-én:* „Csak annyit mondok, hogy sokért, igen sokért nem adnám, ha a „Kelet Népe“ meg nem jelent volna... A Hírlapnak még modorában sem látok aggodalomra legkisebb okot... Ne rontsa Széchenyi Kossuthnak nyilvános állását és magáét csupán a különböző modor miatt és gondoljon arra, hogy az ő ereje és Kossuthé egymás mellett munkálódhatik a hon közjávára s a haza látja kárát, ha e két erő személyes keserőségekben egymás ellen küzdve, egymást emészti fel.“

Egy komoly tanu, Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban az 1843. évről, amikor Komárom megye követül küldötte fel: „A megyeházánál volt régi börtönök igen szűkek és rosszak lévén, felmerült egy újabb börtönépület felállításának szüksége.“ Összetáncolták a börtön költségeit, mert Ghyczy azt írja: „Az alap erre a megyei birtokosok ajánlataiból, főképen pedig főispánunk, ifj. gróf Nádasdy Lipót hitvese, gróf Forray Júlia által országsszerre megindított adakozások gyűjtése, nagy táncvigalom s kiállítás által szereztetett be. Hogy a dologházzal egyesített új börtönépület a most is alapjaiban meglevő alak szerint építetett, arra leginkább én folytam be, Juliusnak az amerikai börtönökről írt könyvéből merített adatokkal.“

Találóan mondja a reformokról báró Eötvös József:* „Ítélt erről napjainkban az egész civilizált világ, ítélt e haza minden egyes törvényhozása által s ha netalán volna, ki ez iránt e hazában még kételkedni tud, az menjen tömlöczeink egyikébe, tekintsen körül s szíve fel fog szólalni..... Mihelyt Bölöni Farkas Sándor utazásának leírásában a hazát az amerikai büntetőrendszerre figyelmessé tévé, azonnal az ügy számtalan lelkes pártolókra talált, tanusítja ezt több a tömlöczök iránt tett javítás, mely azóta több egyes törvényhatóságnál létrehozott, tanusítják a mult országgyűlésnek utasításai, tanusítja végre s leginkább azon kiküldöttség, mely az utolsó országgyűlés által nevezve, e tárgy iránt már hónapokig munkálkodik.“

Báró Eötvös József és Lukács Móric 1842-ben „Fogházjavítás“ címmel könyvet írnak, amelyben függelékként közlik a connecticuti fogház szabályait is. Az előszóban azt mondja a könyv, hogy a „fogházreform azoknak egyike, melyeknél keresztényi szeretet a

* Deák Ferenc Levelei 1822—1875., 82. lap.

** Báró Eötvös József és Lukács Móric: Fogházjavítás. 1842.

különálló politikai véleményeket központosítja.“ Azt mondja: „Nézzük Európa börtöneinek nagy részét, vessünk egy tekintetet azon sötét, rossz levegővel eltelt, százados mocsokkal befertőztetett barlangokba, melyekbe a hazánkban ezrek, s köztük annyi ártatlan vagy még legalább el nem ítélt, sínlődnek.“ „Ha meggondoljuk, hogy kit a törvény rövid rabságra ítélt, azt rossz levegő s elhagyottság megöli; hogy a megrögzött gonosztevő s az, kinek vétke egy szerencsétlen pillanat szenvedélyéből eredett, s a még ártatlan, a gyermek, s maga a tanu sokszor, egyenlő szenvedésnek s megromlás veszélyének tétetnek ki, hogy a büntető törvény, mely a társaság védpaizsának alkottatott, most gonosztevők iskolájává fajult, melyben a vétek legnagyobb mesterei a társaságtól nekik erővel átadott tanítványaikat nevelik.“ „Politikai ellenség halva néha még veszélyesebb, mint életben, neve még izgatóbb hatással bír, s kiöntött véréből gyakran egy sereg bosszú támad.“ „Arra, hogy a fogság és kényszerített munka a fenn elősorolt tőkékkel birjon, szükség, hogy az oly börtönökben, s oly módon alkalmaztassék, mely sem az emberi természet benszületett méltóságát, sem a társaságnak öfenntartási kötelességét ne sértse, s csak ahol s amenynyiben ennek megfeleltetett, áll mindaz, mit Bentham teoriáját követve, e büntető mód célirányosságáról mondánk. Míg az emberi méltóságot lealázó pálcázás, s a halálos büntetés helyébe, melytől műveltebb korunk visszaborzad, más surrogatumot nem mutathatunk, mint oly börtönöket, melyekben a hosszabb időre elzártnak élete, a kisebb vétkeinek erkölcsisége annyira veszélyeztetik, mint hazánk s Európa majdnem minden börtöneiben: addig minden emberszerető declamatioink mellett, jogunk nincs valakit kegyetlenséggel vádolni.“ „Az élet kényelmei között ki tudná átlátni, hogy vannak pillanatok, melyekben nem lopni nagy tett.“ „A tömlőcök javítása nem abban áll, hogy a rabok anyagi jóléte s kényelmei növekedjenek! hanem abban, hogy gondatlanság által semmivel többet ne szenvedjen senki, mint mire ítéltetett, de hogy azt mindíg, s mindenütt egyformán szenvedje, — távol legyen tőle minden kényelem, minden öröm, melyet jobb étkek, erősebb italok s más anyagi gyönyörűségek neki szerezhetnének; de távol legyen egyszersmind minden, mi életét veszélyeztetheti, vagy őt oly sanyargatásoknak teszi ki, melyeket sem ő, midőn vétkezett, sem a bíró, midőn ítélt, előre nem láthatának, s melyek a börtön homályába

temetve, senkinek például nem szolgálván, haszontalanok. A tömlöc-büntetés maradjon mindig, de ne váljék soha kínzássá, melynek nagysága nem a rab gonoszságától, hanem őrzője embertelenségétől függ.“ „A még csak gyanuba jött polgárnak letartóztatásában a társaságnak egyéb célja nincs, mint hogy a gyanús személyt elsőkéstől, s minden olyan közlekedéstől, mely által az igazságnak kivilágítása nehezíttetnék, megakadályozza. Minden tehát, mi ezen cél elérésére szükséges megszorításokon túlmegy, túlhág azon jogkörön, mely a társaság s annak egyes polgára között létezik, s melynek változatlan fenntartása minden egyesnek hasonlóan érdekében fekszik. A letartóztatott vagy ítéletére váró polgár tehát őriztessék meg minden már elítélt gonosztevőknek megfertőztető társaságától, láttassék el minden szükségeivel, minden kényelmekkel, melyeket helyzete enged, társalkodhassék mind azokkal, kiknek társasága szomorú helyzetét enyhítheti, amennyiben t. i. azt személyének biztosítása s a közigazság kiszolgáltatásának érdeke engedik; szóval, tartassék oly tömlöcben, melyben elsőkése lehetetlen, de fogsága amennyire lehet, tűrhető legyen, s mely más elítélt gonosztevők tömlöcétől elkülönözve, midőn belőle kilép, nevén szennyet ne hagyjon.“ „Szükség, hogy a büntetés maradjon mindig; szükség, hogy a gonosztevő, kit erkölcsi érzete az erény ösvényén visszatartóztatni képes nem volt, haszon mellett, melyet valamely gonosztettétől várhatna, a büntetőhatalom sujtó karját érezze, de szükség s nem kisebb morális szükség az is, hogy a büntetés büntetésnél soha egyéb ne legyen, soha oda ne fajuljon, hogy midőn a jogszerű többséget védi, a törvényszegett egyedben sértse azon méltóságot, melyet nem a társaság adott, s melyet eltipornia nem szabad. S épen e kétféle tekinteteknek egyesítése az, miben a poenitentiarius rendszernek egész tökélye fekszik.“ „Hogy a börtöni rendszer e kívánnak megfeleljen, szükséges gondoskodni arról, hogy annak végrehajtására nézve a lehetőségig kevés bizassék az egyes börtönök igazgatási személyzetére, s hogy szorosan meghatározott rendszabályok, s az egész ország büntetési rendszere felett őrkdő testület által, e büntetésnek amennyire csak lehet egyenlő végrehajtása eszközöltessék.“ „Némely helyen a rab tömlöcéből naponként néhány pillanatra eresztetik ki a szabad levegőre, máshol szabadmunkásként dolgozik; egy vármegyében fél-mázsás vas terheli lábait, míg a szomszéditörvényhatóságnál láncok

a rabok nagyobb részénél nem használtatnak; itt hetenkint négyszer láttatik el hússal, míg talán a harmadik törvényhatóságban hetekig kenyeren s vízen kívül más élelemre szert nem tehet. „Sehol egyenlő tömlöci ruházat, sehol a bilincsekben való egyenlőség, sehol az ítélet azon részének, melyben a rab minden szeszes italoktól eltiltatik, megtartása; — minden a véletlen esetre, minden a felvigyázók önkényére bízva. Kinek módja van, azaz ki talán épen gonosztettei által magának elég vagyont szerzett, melegen öltözve kényelemmel issza borát vagy pálinkáját, melyet rokona vagy cimborája naponként a tömlőbe hozhat; — míg mellette szegényebb társa, ki talán csak mint gyanús, vagy kisebb gonosztevő jutott a tömlőbe, koplalva didereg mocsos rongyai alatt. A láncoknak választása a várnagyra s általa a hajdúkra bízatik, s valamint épen kedve csosszant, vagy véletlenül a kezébe akadt, vagy mert a könnyebb vasak már felverettek (minek egyikünk tanuja vala), ötven fontos vast rak annak lábára, ki egy első lopásért került a megye tömlőcébe; míg az úgynevezett konyhás rabok kényelemmel pipázva néznek le a tornácról, s új gonosztettek elkövetéséről beszélgetnek, melyek által úgyis csak a jelen kényelmes helyzetbe juthatnak, minthogy régen felvett szokás, hogy minden tisztviselő ügyesnek mutatkozott konyharabját, ha az ismét tömlőbe kerül, visszavegye.“ „Ezek azok, miket nézetünk szerint minden jól elrendezett börtönrendszer fő-kellékeinek tartunk. — Szükséges 1. Hogy azoknak építése s elrendezése által a rabok elszökése lehetetlenné váljék. 2. Hogy a rabok magány vagy hallgatás által egymástól elkülönítetvén, még nagyobb egymásközi megromlásuk megakadályoztassék. 3. Hogy a rab a tömlőben az ítélet által kimondott büntetésnél semmivel nem többet, de azt egészen s egyenlően szenvedje; s miként egy részről minden sanyargatástól, melyet vétkének elkövetésénél előre nem láthatott, megőriztetik: úgy a másikról előre tudja, hogy ügyes színlelése által helyzetét könnyíteni nem lehet. 4. Szükséges továbbá, hogy a tömlőben figyelemmel elkerültessék mind az, mi által annak büntetési jelleme elveszne, úgy mindazonáltal, hogy 5. túlvitt szigorúság által senki a gonosztettek felfedezésétől, s gonosztevők törvényes üldözésétől vissza ne ijesztessék; vagy miután ez csak úgy érethetik el, ha a tömlőcöztetési büntetés szigorúsága mellett, a lehetőségig kegyes, s mindenek előtt a gonosztevőnek megjavulására irányzott leend;

hogy a börtöni rendszer által a rab nemcsak anyagi s morális megromlástól őriztessék meg: hanem a munkának célszerű elrendezése s főképp vallásos oktatás által amennyire lehet, az erény ösvényére vezettessék. 6. Végre, hogy soha azon tekintet, melyet a közterheknek kisebbitése érdemel, a börtönrendszer javításainál el ne felejtessék. Csak ha s amennyiben ezen kellékeknek megfelel, nevezhetni e részbeni minden javítást célirányosnak. „A rabok tartása azok egészségére ártalmas hatású ne legyen, de jobb se annál, melyet a legszegényebb napszámos munkájával kereshet. — Amerikában a rabok szeszes italt soha sem kapnak. A leggazdagabb gonosztevő, habár kincsekkel bírna is, egy cseppet sem él jobban, legszegényebb rabtársánál. Ezen fogházak alapítói méltán el akarták azt kerülni, hogy mint nálunk s legtöbb régi rendszerű börtönökben a gazdag bűnös, kinél társasági állása s gazdagsága még nevelik a beszámítást, a fogházban is dőzsöljön szegény szomszédja mellett, kit talán csak a nyomorúság vitt vele egy helyre.“ „Ha veszélyes a kiszabadultat mint koldust visszatartani az életbe, bizonyosan nincs veszély nélkül rá nézve a szabadulás pillanata akkor sem, ha szerzeményrésze nagyobb öszvegre növekedvén, egyszerre kezébe adatik; s alig tehetni fel, hogy az, ki évekig rab-ságban tartatva, most egyszerre nyeré vissza egész szabadságát, s vele együtt most talán először életében annyi pénzt, mely által az élet oly veszedelmes gyönyöreit egy ideig szabadon élvezheti, szabadságával józanon élni, vagy jövő jólétének jelen gyönyöreit feláldozni tudná. Ezért véleményünk szerint (ott, hol a kiszabadult rabok pártolására s érdekeik feletti örökösre phylanthropicus egyesületek nem léteznek), legjobb még az, ha a rabnak, (mint Genfben s egy idő óta Franciaországban is) szerzett pénze, csak minekutána már születési helyére ért adatik által; sőt még ott sem egyszerre, hanem hónaponként kisebb részekben, mi által a szabadult még egy ideig felvigyázat alatt marad, mely rá nézve annyival hasznosabb, mert nem oly lealázó mint más, például Franciaországban szokásban lévő rendőri felvigyázat.“ „Nagy a kor, melyben élünk, s alig van kebel annyira hideg vagy elszigetelt, ki e sebesen haladó kifejlődést tekintve, nem szorulna vagy emelkednék, miként vagy a reményein túlhaladt, vagy az azokhoz közelgő időt tekinti. De nagysága nem az, hogy a gőz hatalmát feltalálta, s vasútjait építve, minden távolságot eltüntetett, s a földet mintegy ki-

sebbé varázsolá, hogy rajta önmagát nagyobbak érezhesse: nem hídjai s csatornái, s fenséges építményei, — mert így nagyot tettek a régiek is, s bár zsarnokhatalom építé, csudálva állunk Egyipt' pyramisai előtt: — korunknak nagysága az, hogy emberszerető; korunknak dicsősége, hogy az emberi nem benszületett nemességét elismeré; a spanyol autodafének lángjait eloltá, hogy a rabok sorát meggondolva, a kínzást büntetéssé változtatá. „Sietve halad e haza is a század szellemével; vasutak méretnek, a Duna síkját gőzösök szántják fel, gazdasági intézetek támadnak; s hát a tömlőcjavításra nézve nem volna szabad reménylenünk? Csak az anyagi jólét megszerzése után fáradozik e nagy nemzeti erő, s nem volna egy szó, mely arra intene, hogy van valami, mi fényes reményeinknél előbb jár; kötelességünk, kötelességünk azok iránt, kik ellenünk vétkeztek, kik a hontörvényt megszegették, de nem szűntek azért embertársaink lenni; kik végetlen keserveket szenvednek, s kiken segítenünk kell, mert segítenünk lehet; s mert embertársaink iránt minden szoros kötelesség, mi nem lehetetlen.“

A nemes magyar nemzet arisztokratája így lesz a világ legnyomorultabbjainak védő apostola.

Deák Ferenc Zala vármegye 1847. október 4-én tartott közgyűlésében sürgősebbnek jelzi a börtönrendszer megalkotását, mint a büntetést. „A börtönrendszer független attól — mondja —, ki ítéli el a bűnöst, sőt megfordítva inkább függ attól, hogy milyenek a börtönök és kitől függnek azok, mert ugyanazon büntetés becsületes fogházban felére sem oly terhes, mint egészségtelen börtönben, rossz bánás és élelmezés mellett. Előbb kell tehát megállapítani a börtönrendszert, mint a büntetést. Pl. tíz évi fogság olyan börtönökben, mint itt Zalában voltak hajdan, iszonyú büntetés volna, midőn ellenkezőleg tiszta börtönben és olyan börtönrendszer mellett, amilyent RR. kívánnak s amilyen Európa minden művelt nemzeténél meg van állapítva, már nem oly terhes.“

Beöthy Ákosnál olvassuk erről a korszakról: „Nem egy megye megadta a honorácior osztálynak a szavazatjogot, a megyei és követválasztásoknál... Pest megye Nyáry Pál indítványára behozza a büntető eljárásban a szóbeliséget és nyilvánosságot... Nógrád megye elrendelte a birtokosok megadóztatását... Bihar megye közgyűlésén Beöthy Ödön kisdédóvók felállítását javasolja... Zala megye bizottságot küld ki az iskolák jókarbáhozatalára. Más megyék-

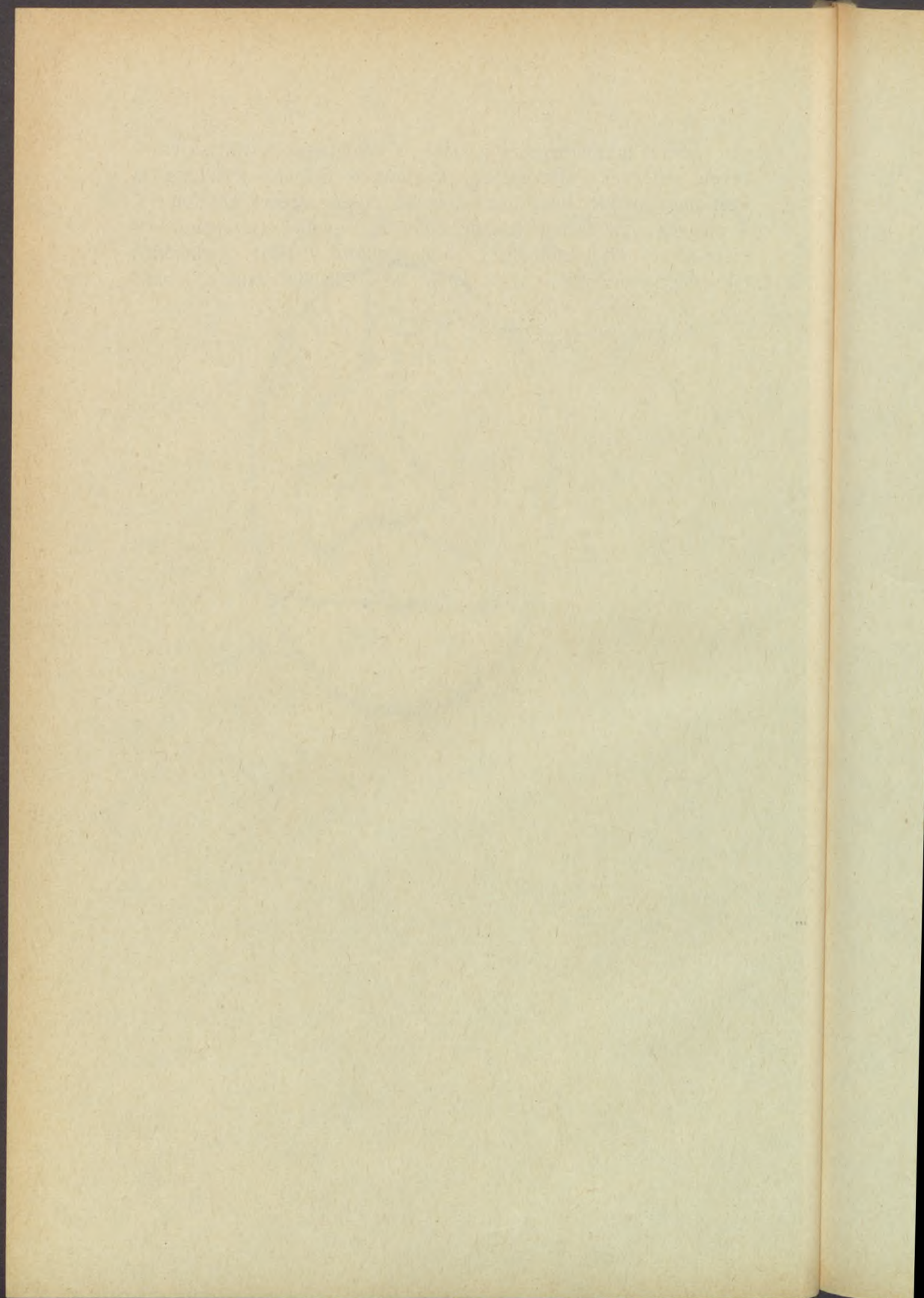

ben ismét a börtönrendszer javítása és dologházak felállítása érdekében történnek intézkedések. A Nemzeti Színház felállítása is Pest megye rendei buzgalmának és áldozatkészségének köszönhető. A megyék ezen akciója felsőhelyen a legnagyobb visszatetszésben részesült és ettől eltiltattak: „a törvényhozó hatalom jogkörének bitorlása,” mondotta az 1842. január 18-iki helytartótanácsi leirat.*

---

* Beöthy: id. mű, II., 117. l.

IV. RÉSZ.

Pe
18
tör
na
jai
elv
Te
Józ
ség
ny
bör
dés
pol
ne
tet
na
s v
pér
kat
álta
mí
ser
tős
gy
ítél
ga

Elő

Az 1840 : 5. törvénycikk által kiküldött, 1841. november 28-ára Pest városába összehívott országos választmány második ülésében* 1841. december 2-án azt határozta, hogy a szerkesztendő büntető-törvénykönyv egyes részei külön alválasztmányok által dolgoztassanak ki, de szükségesnek találta, hogy az összes választmány tagjai küldöttséget küldjenek ki „az egész munkálatban előfordulható elvek összeírására.” A küldöttség következő tagokból állott: gr. Teleki József, elnök, Deák Ferenc, gr. Dessewffy Aurél, br. Eötvös József, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc, Zarka János. Ez a küldöttség 1841. december 10-én „az elvek és ellenelvek lajstromát benyújtván,” tanácskozás útján határozattá váltak a következők: „Hogy börtönrendszerül a magányrendszer választassék; hogy a tény kérdése felett ne esküdtszék, hanem másféle bíróság ítéljen; hogy polgári állás ezentúl a büntetőbírósági illetőségre nézve különbséget ne tehessen; hogy az egyházi személyek az általok elkövetett bűntettekre és kihágásokra nézve a világi hatóság bíróságát tartozzanak megismerni; hogy a katonákat mi illeti, a szorosan zászló alatt s valóságos hadiszolgálatban állók a katonai hatóság által, a nyugpénzt húzók vagy a hadi szolgálatból kilépettek pedig, valamint a katonatiszteknel szolgálatban álló nem katonák a polgári hatóság által ítéltessenek büntetőjogi ügyekben; hogy a közvádló tisztét, mint eddiglen, az illető tiszti ügyvédek tetjesítsék; hogy rendszeren a büntett elkövetésének helye határozza el az ítélőszék illetőségét; hogy a perbefogás kérdésének elítélése sem a közgyűlésre, sem pedig oly törvényszékre, mely a tárgy érdeméről ítélend, ne bízassék; hogy büntető eljárásul a vádló rendszer fogadtassék el; hogy választott bíróság használtassék elemül a bün-

* Mittermayer: A magyar büntető-törvénykönyvi javallatról. Pest, 1843. Előszó.

tető igazság kiszolgáltatásánál; hogy akik a tény kérdése felett ítélen-
denek, ugyanazok alkalmazzák a törvényt is az illető esetre; hogy a per-
beli eljárás nyilvános legyen; hogy a büntető eljárás szóbeli legyen;
oly alapra lévén állítandó ezen szóbeli eljárás, hogy a fellebbvitel
lehetséges legyen; hogy a bírák vitatkozása és szavazása ne legyen
nyilvános; hogy elítélésre a szavazatok egyhangúsága nem kíván-
tatik meg rendesen; hogy a megsértett formákra nézve helye van
a fellebbvitelnek; hogy helye legyen az érdemlegi fellebbvitelnek
is; hogy közvádoló és vádlott megújíthassák a pert; hogy a halálos
büntetés eltöröltessék; hogy a verés ezentúl helyet ne foglalhasson
a büntetés nemei között; hogy az egyes vétségeknél a büntetés
minimума ne jeleltessék ki; hogy a bűnkeresetre s az ítélet végre-
hajtására nézve helye legyen az elévülésnek; hogy a kárpótlási ke-
reset együtt jár hasson a büntető keresettel.“

Megállapítva lévén ekkép a főelvek, az 1842. január 3-án
tartott ülésben az országos választmány két alválasztmányt küldött
ki; az egyik gróf Teleki József elnöklete alatt a büntettek és bün-
tetések s az eljárást tárgyzó törvénykönyvet, másik a báró Med-
nyánszky Alajossal mint elnökkel az élén a börtönrendszert volt hi-
vatott kidolgozni. Az első választmány kétfelé oszolván, a büntettek
és büntetések törvénykönyvét Bezerédj István, Deák Ferenc, báró
Eötvös József, Fábry István, Haader Pál, Klauzál Gábor, Pulszky
Ferenc, báró Wenckheim Béla dolgozta ki; a büntetőeljárás szer-
kesztésében Andrássy József, Beöthy Lajos, gróf Dessewffy Aurél,
Gönczy Sámuel, Klobucharich Károly, báró Kulmer Ferenc, Páz-
mándy Dénes, Szuchich Károly, Zoltán János, Zsedényi Eduárd
járt el. A börtönrendszer kidolgozására kiküldött alválasztmány kö-
vetkező tagokból állott: Busán Herman, Dubraviczky Simon, Fog-
thüý János, Hertelendy Miksa, Kollarik István, Lengyel Pál, Olgyay
Titusz, Palóczy László, gróf Pejachevich János, Pitrof János, gróf
Zichy Ödön.

Az a három kodifikáló alosztály, amelyet a bizottság alakított,
páratlanul tartalmas munkát végzett. Az igazi kiváló jogászok kö-
zöttük Deák Ferenc, Eötvös József, gróf Dessewffy Aurél, Pulszky
Ferenc, Klauzál Gábor és Szalay László voltak. Öt hónapig dolgoz-
tak, Fayer László helyesen jegyzi meg, hogy mai fogalmak szerint
egy ilyen munkához esztendőök kellenének. Örök forrás lesz az or-
szágos bizottság tárgyalási anyaga a magyar büntetőjog tudomá-

nyának, de magna chartaja annak számos lapja a modern szabadságjogoknak is.

Az alválasztmányi munkálatok során a javaslatok az 1842. november 14-étől 1842. március 20-áig folytatott ülésekben elkészülvén, a bemutatott javaslatokat az országos választmány megvizsgálta és a szükségesnek talált módosításokkal az országgyűlés elé terjesztette.

Deák 1840. évi híres követjelentésében így emlékezik meg a büntető javaslat ügyéről: „Büntető törvényeink nagy részben a hajdankornak elavult maradványai, melyeket már azóta sokféleképp változtatott a gyakorlat, úgy, hogy jelenleg sem a bűnnek mértékére, sem a büntetésnek nemére és nagyságára nézve biztos alapot nem nyújtanak, sőt több esetekben a bírónak személyessége szerint ugyanazon vétkekért ugyanazon körülmények között a büntetések felette különbözők és önkényesek, börtöneink pedig sok helyütt olyan állapotban vannak, hogy azoktól az emberiség legszelídebb érzete méltán visszaborzad. A büntetés célját veszti, a közállományra nézve, midőn vétkest súlytva csak bosszul, de nem javít s ahol a börtön egyedül szenvedések helye, de az erkölcsi jobbulásra figyelem nincsen, ott sem e büntetések szigorúsága, sem annak a vétkest bizonyosan sujtó gyorsasága nem elég a büntettek kevesítésére, mert félelem jobb erkölcsök nélkül még nem nyújt kezességet a közállománynak arról: hogy törvényei tiszteletben tartatnak. Nálunk pedig fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöczök még eddig nem javító helyek, hanem nagy részben a vétek iskolái valának s gyakran akit az indulás vagy könnyelműség vétekbe kever, de keble fogékony volt még a jóra s az erkölcs útján csak megbotlott, de szíve romlott nem vala, mint vétkét bánó bűnös került a tömlöczbe s mint kitanult gonosztevő hagyá el azt. Korunkban minden mívelt nemzet különös figyelmet fordított büntető törvényének javítására s börtöneinek, s a javítórendszernek célszerű rendezésére s az újabb tapasztalás e részben már sok régi ítéleteket megcáfolva, kivívta azon igazságot, hogy a szelid emberiséget a közbátorság biztosságával egyeztetni, s a büntetéssel az erkölcsi jobbulást is összekapcsolni nehéz ugyan, de nem lehetetlen, sőt első és legszentebb feladata a törvényhozásnak. Nekünk tehát, kik e részben leginkább hátra vagyunk, az elismert hibáknak javítását, a számos hiányok pótlását ismét utóbbra halasztgatni

vétek volna hazánk és az emberiség ellen. Számos hiányaink között ezen tárgy az, mely a halasztás nélküli gyökeres orvoslást leginkább megkívánja s azok tárgyalásánál a nemzet jussainak legkisebb sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek majd azon törvények is, melyek a fölségsértésnek és hűtlenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb neveit tárgyazzák.“

Milyen munkát végzett ez az országos választmány, azt az 1843-iki büntetőjogi javaslatok Fayer László által szerkesztett Anyaggyűjteményében részletesen olvashatjuk. Ennek az előkészítő munkálatnak vezére megint csak Deák Ferenc volt, akinek kodifikátori tehetségét már a váltójog megalkotásánál a tudós Wildner is csodálattal ismerte el, amikor a bizottság egyik ülésén azt mondotta Deák Ferencnek, hogy ő tanítani jött Bécsből és most azt veszi észre, hogy tanul.

Ennek a büntetőjogi kodifikációnak során Deákon felül más olyan kodifikáló tehetségek is léptek a porondra, amilyenek a mi korunknak is elsőrangú díszai lehetnének. A kodifikáció nagy mélységeiben jár a bizottság egyik nevezetes tagja, Szalay László, akinek a Budapesti Szemle 1840. évi évfolyamában megjelent „Codificatio“ című dolgozatában egy elmélyedő, óriási klasszikus és jogi tudással ékes nagy kodifikátornak képe bontakozik ki.

Hogyan készültek ezek a javaslatok, ezekről lebilincselően emlékezik meg a bizottság egyik vezértagja, Pulszky Ferenc.

Azt írja Pulszky: * „Az 1839/40. évi országgyűlés hiteljogi alkotásaival mindenki meg volt elégedve, most tehát országos bizottság küldetett ki a büntetőtörvénykönyv kidolgozására. A büntető kódex kidolgozására kiküldött bizottságba Deák s az országgyűlés legkitűnőbb tagjai választattak bele. Deák pártfogása következtében én is, még pedig egyhangúlag. Büszke is voltam követársaim ezen bizalmára, de midőn ezt Pesten irodalmi barátaim körében említettem, Vörösmarty hideg vízzel öntötte le lelkesedésemet, midőn megjegyezte, hogy nem szereti az egyhangúan megválasztott embereket, mert mind a két párt csak azért szavaz rájuk, mivel egész megadással egyhez sem tartoznak.“

* Jogtudományi Közlöny, 1890. évi 47. sz.

Nagyban készültem* — írja ugyancsak Pulszky — a büntető-törvénykönyv szerkesztéséhez, tanulmányoztam Feuerbachot, Mittermayert, Livingstont, s eltökéltem magamban, hogy Heidelbergben fölkeresem Mittermayert, a híres büntető jogtanárt.“ Később azután azt írja, hogy valóban sokat értekezett Heidelbergben az akkori idők nagy büntetőjogászával, Mittermayerrel. „Meggért, — írja Pulszky* — fordítsam le számára javaslatainkat, ő szívesen megírja nekünk megjegyzéseit, egyáltalában különösen érdeklődött a magyar büntetőtörvénykönyv iránt s nagy reményeket fűzött hozzá, amint megtudta, hogy azok közt, a kik ki fogják dolgozni, nincsen sem bíró, sem hivatalnok, sem professzor; ugyanezért eredetit várt tőlünk, mi a francia, osztrák és porosz sablontól elüt.“

„November végén ismét Pesten voltam, — írja Pulszky — mert az országbíró behívta a büntetőtörvénykönyv készítésére kiküldött országos bizottságot. Első ülésünkben három szerkesztő albizottságra oszlottunk, az anyagi rész a bűnökről s büntetésekről, Deákra, Klauzálra, Bezerédjre, Eötvösre s reám bízott; a büntető-eljárás készítésénél Zsedényi volt az elnök, és sikerült neki Szalay Lászlót jegyzőnek megnyerhetni, a harmadik volt a börtönügy. Deák az Uri utcában a Horváth-ház első emeletén lakott, s itt tartottuk üléseinket kilencztől egyig, mikor az Angol Királynéhoz mentünk ebédre, délután nagyot sétáltunk, este hol ismét dolgoztunk, hol látogattuk a színházat, sokszor az Akadémia páholyában. Itt rendszeren Vörösmartyt, Toldyt, Bajzát találtuk; eljárt ide Gaál, Nagy Ignác s más író is, kik innét velem s Vörösmartyval a Sebestyén-térre szoktak menni a Csigához; itt Egressy Gábor s a színészek vacsoráltak s az ostábla mellett a társalgás sokszor éjfélén túl is eltartott.“

„Deák s a szabadelvű ellenzék tagjai, kik az esküdtszék kérdésében kisebbségben maradtak, a büntetőtörvénykönyv szerkesztésére vállalkoztak, mert remélték, hogy oly munkát végeznek, melynek törvénybe iktatása nagy nehézséggel nem fog járni. Az eljárást gróf Desseffy Aurélra, Zsedényire és a kormánypárti tagokra bízta, miután azok, kik az esküdtszéki kérdésben leszavaztattak, meggyőződtek, hogy ezen téren a gyökeres reform a fennálló rendi alkotmány keretében lehetetlen és javaslatuk legjobb esetben is csak

* Életem és korom I, kötet, 141., 143. l.

fércmunka marad és magunk is átláttuk, hogy az esküdtszéki intézmény behozatala a nemzetiségi és vallási ellentétek és a nemzet zömének alacsony művelődési foka mellett még sokáig lehetetlen fog maradni. [Sajnálunk is Szalay László barátunkat, a fiatal szaktudóst, ki nem lévén követ az 1839-iki országgyűlésen, tehát a bizottságnak tagja sem volt, de reávéttette magát a tollvitelre gróf Dessewffy Aurél által, még pedig azon világos kikötéssel, hogy az albizottságban sem bírhat szavazattal.] Deák munkatársai voltak Klauzál Gábor, Bezerédj István, báró Eötvös József és én, kire mint legfiatalabbra a tollat s az előadást bízta. Az egész albizottságban nem volt e szerint sem bíró, sem ügyvéd, sem tanár, sem bureaukrata, mit szerencsés kombinációnak találtam, mert ettől oly munkálatot lehetett várni, mely nem sokat gondol az eddigi sablonnal s nem ijed el eredeti új felfogásoktól. Üléseinket az Uri utcában lévő Horváth-ház második emeletén Deák lakásán tartottuk, mellyel őt a vele barátságos lábon álló háziúr megkínálta. Minden nap kilenc órakor ott voltunk mindnyájan s dolgoztunk szorgalmasan egy óráig délután. Ebéd után három órakor Deák egyikünk-másikunk társaságában kísért; este gyakran folytattuk a munkát. Üléseink fesztelenek voltak, szívesen láttuk a nagybizottság bármely más tagját is és megbeszéltük vele az éppen napirenden lévő kérdéseket, mert Deáknak egész politikai életében mindig szokása volt nézeteit még a kevésbbé műveltekkel is terjedelmesen közölni, vi- gyázni, megértik-e, meghallgatni nézeteiket, esetleges ellenvetéseiket s előadását oly világosan formulázni, hogy felfogása ne kerüljön a hallgatónak semmi erőfeszítésbe, se ne úntassa, se ne fárassza. Mindjárt első ülésünkben kimagyarázta nekünk, hogy a büntetőtörvénykönyvet nem annyira a bírák, ügyvédek és szaktudósok számára kell készítenünk, mint inkább a nagyközönség számára, úgy, hogy minden vádlott, férfi és nő, még a béres, juhász vagy nap- számos is meg értse, tehát kerülnünk kell minden technikus terminust, az irány minden mesterkedését, minden félremagyarázható kifejezést, szóval, hogy törvény csak szabatossága által különbözzék a mindennapi beszédétől: továbbá, hogy a büntető kódex célja nem lehet sem az elrettentés, sem a javítás, hanem pusztán a megsértett erkölcsi közérzetnek elégtétele, mely követeli, hogy a büntény büntetését ki ne kerülje. Ezután reám bízta a külföldi büntető törvények tanulmányozását, különösen a Code Napoleont, a bádeni tör-

vényjavaslatot és Livingstonét, melyet ez Luisiana állam részére készített; ennek azonban kevesebb hasznát vettük, mint amennyit híre után ítélve, tőle vártunk. A többi különböző német kódex szövegét is kellett tanulmányoznom és minden cikknél előadnom ennek különböző formulázását s kiemelni az esetleges eltéréseket. Erre elmondtuk véleményünket s miután megvitattuk a tárgyat, Deák reassumálta s felszólított, hogy mindegyikünk formulázza azt. Bezerédj mindig az első volt, ki azzal elkészült, de ritkán találta teljes helyeslésünket, azután következett Eötvös, Klauzál és én. Minden javaslatot megbíráltunk, kimutattuk a hiányokat és hibákat, legszigorúbban Deák, ki vita után maga is hozzálátott a formulázáshoz, felolvasta előttünk, meghallgatta észrevételeinket, nem vette rossz néven, ha azt sem találtuk tökéletesnek, javított rajta s végre tollamba mondta. Ily módon készült szorgalmas, szakadatlan munka után a büntetőtörvénykönyv javaslata, melyben minden szó a Deáké, soha elegendően nem méltatott mintája a törvényhozási irálynak. Képviselőink, államférfiaink nem ismerik, pedig tanulhatnának belőle oly szabatos, magvas, tősgyökeres magyar s amellett egyszerű átlátszó írásmódot, minőt mostani törvényeinkben csaknem mindig nélkülözünk.“

— „A mint a büntető törvénykönyv kidolgozásához hozzáláttunk — írja más helyütt Pulszky Ferenc* — Deák mindjárt kifejtette nézetét, hogy a büntető törvénykönyv nem csupán a bírák s ügyvédek számára készül, hanem főleg a nép számára, annak tehát olyan nyelven kell írva lenni, hogy azt megérthesse minden vádlott, e szerint világos legyen, egyszerű s kerülje ki a tudós technikai kifejezéseket. Ezután rábízta az adatok összeszedését, minden cikknél elő kellett adnom a Code Napoleont s mintegy tizennégy codex szövegét, ezeknek egymástól való eltérését s ahol voltak, Mittermayer nézeteit. Erre megindult a discussio, melynek bevégeztével mindegyikünknek a cikk szövegét kellett szerkeszteni és felolvasni; formulázásunkat Deák reassumálta, élesen megbírált s végre maga megírta, vagy megdiktálta a szöveget. Amint egy fejezetet bevégeztünk, lefordítottam németre, s megküldtem Mittermayernek, kinek észrevételeit megegyeszer megfontoltuk s hol elfogadtuk, hol elvetettük. Munkánknak a tiszta, világos irályon kívül

* Életem és korom. I. kötet 147. lap.

még három sajátossága volt, melyben az eddigi törvényektől eltért, hogy tudniillik a halálbüntetést életfogytig tartó börtönnel helyettesítettük; a büntetések kiszabásánál a büntetések minimumát meg nem szabtuk s azt a bíró lelkiismeretére bíztuk, végre Mittermayer azon megjegyzését elfogadtuk, hogy azon bűntényeknél, melyeknél a kísérlet is büntetendő, e kísérlet is mint külön bűntény volna felfogandó, ámbár ennek értelmezését még sehol sem kísértették meg; bele is ereszkedtünk e bokros kérdésbe és kihagyván a kísérlet eszméjét a törvényből, ezt mindenütt mint külön bűntényt értelmeztük és szabatosan körülírtuk. Közel másfél évig tartott e munka, ekkor a plénumba vittük át s nagy csodálkozásunkra gróf Teleki József, Zarka, Vay Miklós, sőt maga az országbíró is a halálbüntetést eltörölendőnek vélték. A politikai bűntényekre nézve szabatos, szigorú értelmezésünk el nem fogadtatott, erről tehát külön véleményt adtunk. Zsedényi büntetőeljárására is adtunk különvéleményt, melyben egy esküdszékforma eljárást javasoltunk, olyat, minőt a magyar megyei életben kivihetőnek tartottunk s tiltakoztunk a Cúria bírósága ellen a politikai perekben. Mind e külön véleményeket Deák szerkesztette. [Törvénykönyv-javaslatunk anyagi része általános elismerésre talált a külföldi szakférfiaknál, különösen Mittermayernél. Szalay László ismertette meg egy röpiratban, minek következtében az érdemet, mely elsőrendben Deáké, másodrendben talán mégis az enyém is volt, hiszen én voltam az albizottság jegyzője. Horváth Mihály téves állítása után Szalaynak tulajdonítják nálunk, pedig ő nem is dolgozott e részen, a szerencsétlennek teendője kellemetlenebb volt, mert az eljárást kellett szerkesztenie, ami csakugyan nagy munkába és fáradságba került, mert Zsedényi összekuszált nézeteit, melyek a Szalayéval egyenesen ellentétben álltak, logikai rendbe kellett szednie.]

A halálbüntetés kérdése az idők folyamán sok fordulaton megy át. Fayer László írja:* „A 18. század második felében a dinasztia lemond a halálbüntetés alkalmazásáról; Magyarország ellenzést fejt ki. Ötven évvel később az időközben tett keserű tapasztalatok folytán — a Martinovics-peren kívül a harmincas évek folyamán Wesselényi Miklós, Balogh János, az ifjak és Kossuth La-

* Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye IV. kötet LXXVIII. lap.

jos ellen indított politikai perek mindannyian hozzájárultak a kérdéyek nyugtalanításához, — a magyar törvényhozás kebelében Deák Ferenc és elvtársai vetik fel nagy hatályossággal a kérdést. Az egész ország csügg a gondolaton, hogy a halálbüntetés szüntetésék meg. Ekkor azonban már gyökeresen megváltozott egész Európában a politikai constellatio s a dinasztia nem hajlandó elfogadni a bátor reformot. Bizonyos ugyanis, hogy az 1843-iki javaslatot a főrendek és az udvar leginkább azért elleneztek, mivel az a halálbüntetést eltörölte.“

A halálbüntetésről Zsedényi Ede kezdi a vitát, de ő a halálbüntetés mellett van: „Évezredek óta divatozik az, jelül, hogy erős alapja az emberi természetben van. Ha egyszer eltöröltetik a halálos büntetés, a gonoszok serege azon véleményben lesz, hogy most már felülről jött engedelem bűnös tettek elkövetésére. De a lehető legkevesebb esetre akarom szorítani.“

Klauzál Gábor: „Mellőzni és kerülni kell minden olyan büntetést, melyet — ha benne hiba vagy tévedés történt — jóvátenni nem lehet! Megesik olykor, hogy ártatlanokat végeztetnek ki, mitől visszaborzad az emberiség; de ha ez meg nem történt volna is ekkorig, már maga a lehetőség is elegendő ok a halálos büntetések ellen. Szegeden 1834-ben egy nő megöletvén, kiraboltatott. Három gyanús ember elfogatván, az ifjabb kivallá vétkét, ez a kettőt bűntársának mondván, tagadó vallomásuk ellenére a kettő halálra ítéltetett, míg a legifjabb, kora tekintetéből, felmentetett. Utóbb pedig kisült, hogy egyedül ő volt a gyilkos s a többit bosszúvágyból vallá bűntársának.“

Bihar követe, Beöthy Ödön következik: „Nincs oly bűn, melyért ideigleni büntetéssel meg ne lehessen bűnhődni. A több vagy kevesebb bűnök oka nem a büntetés keménysége vagy lágyságában fekszik. Sehol több áldozat nem öletett le, mint Velenczében, a brávók hazájában, sehol a halálos büntetés nagyobb rögtönzéssel nem hajtattott végre s korlátoltatott-e ezáltal a gyilkosság? A kivégzésnek nincs kellő hatása, rendszerint szánakozás követi, innen a kivégzetteket hősökül felállító népszerű dalok és regék. Szeretném az egész javaslatot nem büntető, hanem javító rendszernek nevezni. De a halálos büntetés a javító rendszerrel meg nem fér...“

Bezerédj István: „Krisztus nem akarta halálát a bűnösnek, hanem hogy javuljon és éljen! Mit használ a szelíd Krisztus tanait

papolni, ha a státus maga gyilkolni akar. Van más mód is a gonosztevőktől szabadulni s ezt el nem akarni hinni valódi gúny, míg menaszériákat látunk vaskalitrakkal, melyekbe vadállatok őriztetnek... Négyezer év óta divatozik a halálos büntetés s látszik-e annak sikere? Erzsébet orosz czárné eltöröltette, pedig országa vad és durva volt s ez által nem lőn veszélyeztetve a közbátorság. Így II. József nálunk, megmutatván ez által, hogy népünk is megbírja a próbát... A halállal büntető törvényhozás hasonlít azon rossz és ügyetlen tanítóhoz, ki tanítványát nem tudván megjobbítani s okosan vezetni, kicsapja az iskolából. Míg halálos ítéleteket írunk, tanuljunk inkább egy kis pszihológiát. Ki tíz forintot lop, annak novizálni, pert újírtani engedünk. De hogyan novizáljon a halott?”

Borsod megye követe, Palóczy, áll fel: „A legelső vétek testvér-gyilkosság vala, ezt Kain követé vala el. S íme, az Isten őt nem büntette halállal, hanem bujdosásra kárhoztatta, de megjegyezte, hogy senki se bántsa őt, s utóbb hasznos és becsületes tagja lett az emberi társaságnak és városokat épített. Isten is tehát javítani kívánta a bűnöst... Mit használt a keresztényeknek üldözésük; elretenté-e őket a halál félelme? Miként csálhatnak a tanuvallomások íme egy példa: Angliában húsz munkás hazamenvén, látták, mikép csekély távolságban egy ember a másikat agyonveré. Odafutván a vélt gyilkost, ki azt állítá, hogy a megöltötnök segélyére sietett, midőn megfogák, a zsűri kész volt kimondani a vétkest. Húsz tanu mellett tizenegy ki is mondá, de a tizenkettedik merően állítá, miként ő a vádlottat ártatlannak hiszi. Utóbb, minthogy a zsűrinek előbb kimennie nem szabad, míg egyhangúan a vétkes vagy nem vétkes szót ki nem mondják, nem vétkesnek nyilatkoztatott. Húsz év eltelvén, mely idő alatt Angliában a büntetések praescribálnak, a tizenkettedik zsűritag kivallá, miként a gyilkos ő vala... Leopold eltörölteté a halálos büntetést, kivilágíttatá az akkorig sötét utcákat s azontúl teljes közbátorság uralkodott... Vajjon a botozott katonák Rosbachnál jobb katonák voltak-e, mint később Napoleon alatt. 1735-ben született Beccaria s lőn világosság, a hóhérczéh megkevesedett. Puliver Cliffordjával végzem beszédemet: Örök igazság az, hogy soha embernek nem veszik hasznát rosszabbul, mint midőn felakasztják.“

S most megszólal a nagy ágyú, Szemere Bertalan: „Rómában a decemvirek kegyetlen törvényei után hozatott a Porcia törvény, miszerint római polgárt halálra ítélni nem volt szabad és azon kétszázötven év folytában, míg e törvény állt, követték el Rómában legkevesebb bűnök. Azért kiált fel Cicero oly elragadtatással: o nomen dulce libertatis, o lex Porcia... Nem nagy példa-e II. Kataliné, ki törvényesen eltörölte e büntetést egy félvad népnél s e törvényt egy lázadó rabló kivégeztetése esetén kívül végig híven megtartotta. Fölötte ártalmas a népet szoktatni a vér tekintetéhez. Emberre nézve, ki nem hiszi magát Istennek, leghatalmasabb ellentétel az, hogy a halálbüntetés helyrehozhatatlan. Pedig a bírák ítélete nem épül apodiktikai bizonyosságon. S ha korunk legbölcsebb garanciái között kisebb is a veszély, ha kisebb is a veszély ott hol zsűri, hol nyilvánosság, hol korlátlan szabad védelem van, de ily biztosítékok sem elegendők. Cselekszünk mindenható erővel, mindentudás nélkül. Valóban, ha nem volna egyéb ok, a helyrehozhatatlanság tekintete maga elég arra, hogy a halálbüntetés eltöröltessék... Ha a népet kegyetlen büntetésekhez nem szoktatjuk reá a szelidebbek ép úgy, sőt még biztosabban hatnak, mint hatnak a kegyetlenek. Midőn a státus a gyilkost kivégzi, nem büntet, hanem ismétli a bűnt...”

1843-ban a magyar törvényhozásban harminc megye szavazott a halálbüntetés ellen, nem szavazott hét megye, nem volt jelen egy s az eltörlés ellen csupán tizenhárom megye szavazott. Deák Ferenc javaslata győzött.

Fayer László* reá mutat arra, hogy az anyagi büntetőjog 1843. évi kodifikációjánál a főkérdésekben nem Németországból jött az impulzus, hanem annál Beccariának és a XVIII. század felvilágosodási harcának hatása érvényesült. Amikor a javaslat eltörölte a halálbüntetést, a testi büntetéseket, a minimumot és a becsületbeli következményeket és a sértett félnek bizonyos esetekben kártalanítást nyújt, messze meghaladta korát. Megértjük — mondja —, hogy a benne kifejezésre jutott elveket a megyék is örömmel teszik a magukévá és adják követeiknek utasításba.

* Fayer: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye, I. kötet. 236. l.

A büntettekről és büntetésekről szóló kódex szövegezésében is olyan kiváló, hogy nyugodtan kerülhetett volna bele a Corpus Jurisba, kevés változtatással még messze évtizedek multán is meg lehetett volna vele élni. A humanizmus világáramlata számos rendelkezéséből ütközik ki. Így a javaslat 14. §-a azt mondja, hogy a büntetéseknek magukban becsstelenítő következtetések nincsenek és törvényes hatásuk hosszabb időre nem terjedhet, mint amennyire azt a bírói ítélet határozottan kimondotta. Kissé talán a túlságba is ment a rehabilitálás gondolatával, amikor a 15. §-ban ekként rendelkezik: „A közhivatalnak büntetésként kimondott elvesztése által senki el nem zárthatik attól, hogy a büntetésnek kiállása után ismét közhivatalra választathassék, vagy nevezetethessék. Kivételnek azonban oly esetek, melyekben a törvény a tettest valamely különösen megnevezett közhivatalnak viselhetésétől jövőre is eltiltandónak rendeli, de ily esetben is nyerhet az elítélt a büntetésnek kiállása után másnemű közhivatalt.” Mindenesetre mintaképe ez a két szakasz az emelkedett gondolkodásnak.

Intézményesíti a bírói dorgálást, Olyan gondolat, mely azután a magyar törvénytárba majdnem egy évszázad multán került bele. Mily szép a 38. §. meghatározása, amely szerint a szándékosságot abból, hogy a büntett csakugyan elkövetett, törvényesen következtetni még nem lehet, hanem annak valósága az elkövetett törvényszegésnek körülményeiből leszen megítélendő. Érdekes, hogy a javaslat nem bízta a bíróságra a vétkes gondatlanság különféle eseteinek kitermelését, hanem a 42. §-ban a súlyos vigyázatlanság, a 43. §-ban a kevésbé vétkes vigyázatlanság definícióját is nyújtja, illetőleg főbb eseteit felsorolja. A 80. §-ban már a mai kor részéről a fiatalok büntetéseivel szemben kifejtett különös törvényhozási gondoskodás szellemének előjátéka ütközik ki, amikor azt mondja, hogy a tizenkét évét el nem ért gyermekek közkereset alá nem fognak ugyan vétetni és szüleik vagy felügyelőik által lesznek megfenyítendőek, de már szerepet kíván juttatni a közhatóságnak is, mondván, hogy az illető közhatóság fel fog ügyelni arra, hogy a megérdemelt fenyítés el ne maradjon. A beszámítást súlyosabbá vagy enyhébbé tevő körülményeknek a 82. és 83. §-ban történő tüzetes felsorolása különösen kitűnik rendkívüli szabatosságával és azt mondhatjuk, hogy szinte ugyanazok foglaltatnak itt, amiket a későbbi, a Csemegi-kódex alapján kifejlődött bírói gya-

korlat megállapított, Rendkívül érdekes elv jut érvényre a 91. §-ban, amely kimondja, hogy „azon kínzások, melyeket a törvénszegő azoktól szenvedett, kik az elkövetett büntettet rajta magok hatalmával törvénytelenül akarták megbosszulni és azon fogság, melyet az a büntető eljárás alatt a végítéletig kiállott, büntetésének kimérésénél tekintetbe fognak vétetni.”

Abban a korban valóban csodálatos szellemi teljesítmény, amikor a testi büntetéseket és halálbüntetést elvetve, a gyilkosság büntetésének legnagyobb mértékét a 110. §-ban a holtig tartó rab-ságban szabta meg.

A 175. §. a párviadalt az abból bekövetkezett eredményhez képest a közönséges bűncselekmények szerint bünteti.

A becsületvédelmi rendelkezések között is érdekes rendelkezéseket találunk. Így például a 269. §. szerint a becsületsértésnél általában büntetlen marad a becsületsértő, ha sértő szavait önként visszavonja, megkívánczik azonban, hogy a visszavonás, ha az a közkereset megkezdése előtt történik, a mennyire lehet, oly nyilvánossággal történjék, minővel a sértés elkövetett; a közkereset megkezdése után pedig csak az ítélszék előtt és ott is egész nyilvánossággal történhetik a visszavonás. Végítélet után a visszavonás büntetlenséget nem eszközöl.

Magánjogilag is messzemenő gondossággal fontolgatja bizonyos bűncselekmények anyagi kihatásait és azt, aki másnak személyén elkövetett erőszakos cselekvése által annak szándékosan súlyos fájdalmat okozott, nem csupán megbünteti, de úgynevezett szenvedési díjat is juttat a 277. §. a sértettnek, amely díj a sértőnek vagyonosságához igazodik.

Sok szépséget találhat a mai szem az 1843-as büntetőeljárás javaslatban is. Addig hónapokig, sőt évekig kihallgatás nélkül is vergődhetett a börtön mélyén a vádlott, mint arra fennebb Kossuth is reámutatott. A javaslat 191. §-a azt rendeli, hogy a letartóztatottat tizenkét óra alatt ki kell hallgatni. A 189. § szerint a letartóztatás helye a vádlott szállása vagy ha ott nem őrizhető, a büntetőfogháztól különböző letartóztatási hely; a javaslat alapgondolata tehát az, hogy a letartóztatott — még nem elítélt s helyzete nem a rabé. Minden elzárás — rendeli a 215. § — a vádlott személyének és becsületének legnagyobb kíméletével történik s ellene soha több erőt használni nem szabad, mint amennyi elzárására

szükséges. Abban a korban, röviddel a kínvallatás korszaka után, azt mondja a 226. §, hogy a vádlottat feleletre nem lehet kényszeríteni; a 231. §, hogy a lehetőség szerint kerülni kell oly tényeket tartalmazó kérdést, amely tények a vádlott feleletei által lesznek még csak megállapíthatók; a 233. §, hogy a bíró szenvedelem nélkül hallgassa ki a vádlottat, ígéreteket és ámitásokat, erőszakot és fenyegetéseket használni nem szabad. A vizsgálatot a 240. § szerint két hónap alatt be kell fejezni. A védő a 251. § szerint a perbefogás után a vádlottal bírói személy jelenléte nélkül értekezhetik. A 293. § szerint minden ítélőszék előtt a perbeli egész eljárás tökéletesen nyilvános. Az elnök a 299. § szerint a vádlott mentségére, valamint a vád bebizonyítására szolgáló minden tények kivilágolásáról egyiránt gondoskodik.

Oly szépségek ezek, melyek ötven év multán váltak bűnvádi perrendtartásunk fő szépségeivé.

Deák Ferenc, gróf Zichy Ödön, Pázmándy Dénes, Dubraviczky Simon, báró Eötvös József, Zoltán János, báró Wenckheim Béla, Pulszky Ferenc, Bezerédj István, Klauzál Gábor, Hertelendy Miksa, Olgyai Titusz, Pálóczy László, gróf Pejacevich János, Lengyel Pál, Fábry István, és Fogthüi János 1843. március 15-én különvéleményt adtak be* az esküdtszékek mellett, amelynek nyomán a büntetőeljárás II. esküdtszéki javaslatát dolgoztatták ki a Karok és Rendek. Ebből a különvéleményből valók ezek a meszsze, maig világító mondatok, melyek az 1843. év bizalmatlanságát is megérzékeltetik a Wesselényi, Lovassy, Kossuth bűnperekben nagy nemzeti csalódásokat okozott bírakkal szemben: „Az esküdtszéki rendszer mellett egészen a nemzet kezében van a büntető hatalom, — szabadon választott s önállású független férfiak ítélnék a vádlott felett — s a kimondott ítélet után visszalépnek ismét a polgárok sorába, melyből választattak. Nem állandó hivatal, nem keresetmód ezeknél a bíraskodás, nem képeznek ők a közállományban oly külön osztályt, mely hivatalos hatalmánál fogva egyéb viszonyokban is némileg a többi polgárok felett áll; ők csak egyszerű polgárok és nem tisztviselők, nem ismernek tehát a hivatalhoz kötött érdekeket s az ő érdekeik semmiben sem különböznek egyéb polgárok érdekeitől. Ki fogja pedig tagadni, hogy minden

* Fayer: id. mű I., 269. l.

polgárra nézve nyugtató s bizodalmat gerjesztő lehet az, ha tudja, hogy felette nem valamely zártkörű testület, melyet a közállomány állandó és egyéb esetekre is kiterjesztő hatalommal felruházott, hanem szabadon választott független polgárok ítélnék s ki fogja tagadni, hogy ezen bizodalom a közállományra mindenkor nagy fontosságú? Továbbá, minthogy az esküdtszéki rendszer mellett számos polgárok, kik semmi közhivatalt nem viselnek, időnkint részt vesznek a büntető igazság kiszolgáltatásában, naponként növekedni fog azok száma, kik buzgó ragaszkodással szövetségesei lesznek a büntető hatalomnak, melynek némileg ők is részesei, s örködni fognak mind a közállománynak, mind egyes polgártársaiknak biztonsága és nyugalma felett. Végre tapasztalás bizonyítja, hogy az esküdtszékek sokkal inkább fel tudják mindenhol tartani függetlenségüket a kormány hatalmának ellenében is, mint az állandó bíróságok, mert ezen hatalommal semmi hivatalos viszonyban nem állanak s épen ezért több biztosságot nyújtanak a nemzetnek aziránt, hogy a büntető igazság kiszolgáltatása a hatalom önkényének politikai czélokra használható eszközévé nem fajulhat. Az alkotmányos szabadságnak is erősebb támasza tehát az esküdtszéki rendszer, mint az állandó és rendes bíróságok.

„A felségsértésnek, hűtlenségnek és a király személye elleni szóbeli sértéseknek bírósága iránt“ Deák Ferenc és társai által benyújtott különvélemény* a nagy politikai bűnperekben hozott ítéletek nyomán támadt országos felháborodásnak a bűnvádi eljárás rendszerében is nyomot kívánt hagyni, mondván: „Törvényeink szerint eddig is a királyi Tábla ítélte a felségsértésnek és hűtlenségnek esetei felett s ezen törvények gyakorlati alkalmazásának következményei fájdalmas panaszok valának és a legsúlyosabb aggodalom, mely a nemzet nem csekély részében támadott. Bizodalmatlanság szállotta meg a polgárok kebelét az eljáró bíróságok iránt s azoknak a kormánytöli teljes függetlenségét sokan hajlandók még ma is kétségbe vonni. Szóval, ha visszaemlékezünk mindazokra miket a nemzetnek többsége a közelebbi múlt idők eseményei felett képviselői által az országgyűlésen kijelentett, kételkednünk nem lehet, hogy a királyi Táblának ezen büntettek feletti bíraskodása a nemzetnek nyugalomára jótékony hatással nem volt. De ha mind

* Fayer: id. mű I., 340. l.

azok nem volnának is, mik a királyi Tábla előtt lefolyt politikai bűnperekben eddig történtek: van még egy más körülmény is, mely miatt számos polgárok kebelét azon meggyőződés foglalta el, hogy a királyi Curiát, mint a kormány által kinevezett bíróságot, legalább azon kérdésekre nézve, melyek a kormányt közelebbről érdeklik, teljesen függetlennek mindenkor tartani nem lehet. Ugyanis a magányosak pénzbeli viszonyai felett már harminczkét esztendő óta nem törvény szerint, hanem azon felsőbb rendeletek szerint ítélt a királyi Curia, melyek 1811-ik évben törvény nélkül, sőt egyenesen törvény ellen kiadottak; ezen rendeleteket pedig az egész haza országgyűlésileg törvényteleneknek nyilvánította, s azok ellen a királyi Curia maga is többszöri felírások által ismételve fölszólalt. Harminczkét esztendő óta fennálló s a mai napig szakadatlanul folytatott példa van tehát arra, hogy volt és van eset, melyben a királyi Curia törvénytelen felsőbb rendeletek ellenében sem a törvényt, sem önmeggyőződését nem vala képes függetlenül fenntartani; ilyen példa után pedig mi természetesebb, mint azon következtetés, hogy a mi e részben a magányosak pénzviszonyaira nézve megtörtént, az a jövőben más kérdéseknél is megtörténhetik; s lehetnek körülmények, melyekben ezen bíróságok függetlensége a kormánynak törvénytől eltérő akaratán ismét megtörik. Ha tehát a törvényhozás meg akarja szüntetni a nemzetnek minden aggodalmát, el akar oszlatni minden kételkedést, s az ítélőszékek iránti bizodalmat biztos alapra kívánja állítani: a politikai bűntetteknek eseteiben sem a bűnvizsgálatnak teljesítését, sem a bíraskodást kormánykinevezéstől függő ítélőszékekre nem bízhatja, hanem ezen bűntettek nézve is választás által alakított bíróságokat kell felállítania.“

Az 1843-as javaslatok készülésére intím világosságot vet a Pulszky Ferenc és a nagy német büntetőjogász, Mittermayer heidelbergi egyetemi tanár között a bizottsági munka közben lefolyt levelezés.* Pulszky 1842. január 8-án azt írja Mittermayernek, hogy a munkálatokat a börtönügyi kódex elvein kezdték: „A legfontosabb határozatok talán ezek: A pennsylvaniai rendszer elfogadása valamennyi büntető intézet számára (Doktor Juliusnak öröme lesz

* Huszonkét levél az 1842-től 1854-ig terjedő időszakból, Magyar Jogászegyleti Értekezések XX., felolvasta dr. Tarnai János.

benne), magánelzárás munkával, — a keresmény egy része a fogolyé, de csak az intézet elhagyásával, — több nagy kerületi börtön felállítása, melyeknek kezelése a helytartóságnak van alárendelve, mely nálunk a belügyminisztériumot pótolja. E hatóság nevezi ki a kerületi börtönök igazgatóit, de a törvényhatóságoknak is befolyásuk van reá. A börtönhivatal tagjai továbbá kötelesek az ország összes börtöneit évenként felülvizsgálni. A mi a bűnvádi eljárást illeti, egyhangúlag megszüntettek bűnügyekben az úriszékek és kimondatott, hogy a törvény előtt az ország összes lakosai egyenlők. Azután nagy küzdelem támadt az esküdtszékek behozatala körül; négy napi vita után, mely vége felé kissé szenvedélyes alakot öltött, a jury védelmezői, tizenheten, kisebbségben maradtak, de mindenesetre indokolt különvéleményt intézünk az országgyűléshez és van okunk remélni, hogy a nemzet nem marad közömbös az esküdtszék eszméje iránt, annál kevésbbé, mert intézményeink azzal igen sok hasonlatosságot mutatnak... Egyébkép a győztes többség is igen szabad elvekből indult ki: perrendtartásának alapvonásai: a vádper, a szabadlábon való védekezés (természetesen a tetten éretés esetének kivételével) kezesség mellett, a végtárgyalás nyilvánossága és szóbelisége és e mellett mégis fellebbvitel a főtörvényszékhez; továbbá bírósági határozat nélkül senki sem vonható vizsgálat alá; a vád alá helyezés fölött a sajátképi ítélőbíróságtól különböző törvényszék ítél, melynek határozata ellen szintén fellebbvitelnek van helye; különben a bírói állások betöltésénél utóbb meghatározandó része lesz a választás elvének is, mely az egész magyar alkotmányt áthatja. Azt hiszem, még ezen eredménynek is örülhet a szabadság minden barátja. Még inkább meg fogják önt lepni a büntetőtörvénykönyv előzetesen megállapított némely sarkelvei. Harminczöt szavazatnyi többséggel eltöröltetett a halálbüntetés egy oly országban, hol az a legújabb időkig a közép-kor barbár nyelvén Ordinarianak neveztetett; hol jelenleg több mint harmincz megyében a rögtönbíráskodás van kihirdetve, a mi különben nálunk inkább formalitás, mert a végrehajtott halálos ítéletek száma évenként nem haladja meg a tizet. Egyébiránt a bizottság ezen javaslata nem fog visszhangra találni a megyékben; de nálunk, hol a sajtó nem szabad, szükséges, hogy az országgyűlés és bizottságai adjanak irányt az eszméknek. Egyhangúlag eltöröltetett a testi büntetés; hogy nem vettük fel sem a becsületbünte-

téseket, sem a rendőri felügyelet alá helyezést, ezt ön természetesnek fogja találni, mert ezen intézmények mint nemzetellenesek és idegenek, nekünk eleve gyűlöletesek. Miután továbbá eddig nem volt büntetőtörvénykönyvünk (mert a corpus jurisunkhoz csatolt úgynevezett praxis criminalis sohasem nyert törvényerőt s közvetett befolyással sem volt bíróságainkra), a bírói belátás majdnem korlátlan volt s még a bizonyítási elmélet is csak a praeiudiciumokból vezettetett le; így történt, hogy büntetőtörvénykönyvünk csak büntetési maximumot fog ismerni, de minimumot nem. Ezen eredményeket, melyekre mint magyar igazán büszke vagyok, különösen elnökünk, Majláth országbíró méltó, részrehajlatlan vezetésének és Deák, az ellenzék vezére, hatalmas tehetségének köszönjük; utóbbi mindenestre a legjelentékenyebb élő magyar ember. Új év óta kisebb bizottságokban a szerkesztéssel foglalkozunk; miután a jury pártolói a bűnvádi eljárás részleteinek tárgyalásában nem igen vehetnek részt, nekik a büntetőtörvénykönyv és a börtönrendtartás adatott ki. Ezen kisebb bizottságokban természetesen szintén csak kevesen dolgoznak, így például a codexen Deák, Klauzál, Bezerédj és Eötvös, bár a jegyzőkönyvet én vezetem; tanácskozásaink inkább barátságos eszmecserék, mert a rokonérzés már régen összeköt bennünket. Az eljáráson főképp Dessewffy Aurél gróf dolgozik, a jegyzőkönyvet az ön ismerőse, Szalay viszi, ki mint szavazat nélküli segédjegyző rendeltetett a bizottság mellé.“

Mittermayer több ízben is hozzászól a javaslatához és részletes kritikájában, amely a büntetőtörvénykönyvi javaslatnak főként első részére vonatkozik,* tüzetes kritikáját adja a legtöbb §-nak. A javaslatról általánosságban ezeket mondja:

„Magyarország hatalmas elemekkel bír, mik egy nagy átalakulás győzedelmét biztosítják. Ritka műveltségi képesség, sebes felfogási erő és tűzlélek, mely lángolóan ragadja meg a hon ügyeit, jellemzik népét. Azon szokás, melynél fogva a mívelt magyar nagy utazásokat teszen Európában, a szerencsés felfogási képesség és a külföld haladása, nevezetesen a törvényhozási intézkedések iránti érdek, kapcsolatban magas lelkesüléssel a nemzetiségért, ezeknek köszönheti, hogy nagytalentomú és szélestudományú férfiak tündö-

* Mittermayer: A magyar büntetőtörvénykönyvi javallatról. Pest 1843., Heckenast Gusztávnál.

kölnek a magyar országgyűlésen. Törekvést a kor haladásának, az igazság követeléseinek s a legújabb büntetőjogi nézeteknek megfelelő törvénykönyvet alkotni, ezen törekvés bélyegét egyetlenegy törvényhozási munka sem viseli magán oly nagy mértékben, mint a magyar javallat. A választmány tagjai tanúsítják, hogy a külföld törvényes munkáival, nevezetesen a németekéivel, szinte mint a büntetőjogi tudományos vizsgálatokkal közelebbről megismerkedtek: egyetlen egy törvénykönyv sem bír annyi eredetiséggel mint a magyar javallat. Ha mindjárt ennek nézeteiben nem mindig osztozkodhatunk: mégis ezen javallatnak studiuma mindenkire nézve a legtanulságosabb, mert itt kísérlet történt, mint lehessen az új eszméket keresztülvinni egy törvénykönyvön. Ha tekintetbe vesszük a halálos ítéletek és kivégeztetések eddigi számát Magyarországon, akkor kérdést kell tennünk: vajjon nem fog-e, ha az új törvényhozás következtében rögtön minden halálos ítélet eltűnik, ezen sebes átmenetel kártékony befolyással lenne a népnézetre és a büntető törvényhozás hatására? Előttünk nincsen tudva, mily börtönrendszert fog Magyarország törvényhozója az élet hosszarái rablásnak, mely a halálos büntetés helyébe fogna léptettetni, alapul adni. Alkalmaztassék bár az általános elszigeteltség, mégis miben talál arra kezességet a törvényhozó, hogy azon képzeletek, melyek a nép között ezen új büntetésnem iránt elterjesztve lesznek, olyneműek, miszerint a holtigtartó szabadságbüntetésekkel fenyegetés szint oly hatályos leend, mint az eddigi halálos büntetés?"

„A magyar büntetőtörvénykönyvi javallat nagy elsőségének ismerjük azt, hogy a becstelenítő büntetések és a becsületvesztés bizonyos büntetésnemek következtetésében, száműzettek helőle.“

„Az előttünk fekvő javallatnak dicséretreméltó sajátosságát képezik a büntettek kísérletéről szabályok. Mindenik practicus előtt tudva van, hogy a német törvénykönyveknek rendszere, mely szerint minden büntetteknel kísérletök büntetendőnek nyilatkoztatik, a jogalkalmazásban kártékonynak mutatkozik. Alaptalan, költséges és idővesztegető vizsgálatok okoztatnak ezáltal, melyek vagy semmi eredményre sem vezetnek, vagy alkalmul szolgálnak büntető ítéleteknek oly esetekben, midőn a polgári társaságnak semmi közérdeke nem kívánja a büntetést. Csak a német tudósoknak viszkegéből, mindent germanizálni, származott azon, tanítókönyvekből a törvénykönyvekbe átment tétel: hogy minden büntettnél a kísérlet

is büntetés alá vonandó. A római jog nézetei arra oktathatták volna a törvényhozókat, hogy tanácsos nem általános szabályt hozni a kísérletről, hanem az egyes büntetteknel megjelelni azon cselekedeteket, melyek mint úgynevezett kísérleti cselekedetek büntetendők.

„A magyar büntetőtörvénykönyvi javallat nem rendel más törvénykönyvek módjára büntetési minimumot, hanem mindenütt csak a maximumot. Ezen rendszer kétségtelenül azt eszközli, hogy a különböztetéseknek egy egész tömege, melyek különben felállítatnak a törvénykönyvekben, szükségtelenné válnak, s hogy azon szerfeletti keménységek elkerültnének, melyek a tapasztalás szerint mindenütt előfordulnak a jogalkalmazásnál, mivel a büntetésnek a törvényben rendelt minimuma kelletinél magasb.

„Mindenesetre tehát igen sok függ a bíraktól, kiknek illetén, semmi minimum által meg nem korlátolt büntetőtörvényeket kell alkalmazniok..... De a minimumnak nem létezése a törvénykönyvben veszedelmessé válhatik a vádlottak jogaira nézve is; mert a semmi minimum által meg nem kötött bírák, gyűlölségből, értelmetlenségből, vagy politikai ingerültség idejében könnyen szabhatnak olyatén súlyos büntetést, minőt nem fogtak volna szabni, ha minimum által korlátoltattak. Midőn mi tehát a magyar büntetőtörvénykönyvi javallat rendszerét helyeseljük, szükségesnek tartjuk: hogy ez célirányosan felállított fokozatok által kártékonytalanná tétessék.

Nem helyesli Mittermayer az ölésnek és súlyosabb testi büntetésnek megkülönböztetését ahhoz képest, hogy a sértett harminc nap előtt vagy után meghalt, számos esetben nem helyesli a büntetési tételt, így például a rágalmazás büntetésénél kevesli a maximális hatszáz forint pénzbüntetést, mondván, hogy „a gazdag büntettes megfizeti a summát és örvend, hogy ellenét érzékenyen sértette, a nép pedig elkeseredik, ha az illetén büntető ítéleteket megtudja.

A végén közel negyven oldalnyi kritikáját ezzel a mondattal fejezi be: „A magyar büntetőtörvényi javallat, mindenesetre, eredetiségénél s a büntető törvényhozás való kellékeinek helyes megismerésénél fogva, igen, igen figyelemre méltó munka, melynek egyes hiányai könnyen megjavíthatók.

Maga Deák az 1841. december 15-én báró Wesselényi Miklósnak írt levelében* nyilatkozik a büntető javaslatok parlamenti harcairól. Azt írja: „Mi már pár hét óta tanácskozunk a büntető-törvénykönyv fölött. Első volt, mit néhányan követeltünk, hogy a választmányi jegyzőt szabadon válasszuk, a részletes munkálódásra kiküldendő alválasztmányok szinte szavazatok többsége által választassanak, tanácskozásaink pedig mindenkor nyilvánosak legyenek; mindezekre nézve azonban a többség ellenkezőt határozott, a tollat eddigi gyakorlat szerint választás nélkül az ítélő mesternek (Zarkának) adta által, az alválasztmányokat az elnök kinevezései alá adta, s a nyilvánosságot tanácskozásainkból kizárta. Nem használtak okaink a többség ellen, s mi votum separatumot adtunk be e tárgyak eránt. Aláírták ezen votum separatumot Pázmándy, Pálóczy, Klauzál, Bezerédj, Olgyay, Dubraviczky, Szuchich, gr. Pejacevich Muki, Pulszky, br. Wenckheim Béla, Hertelendy Miksa, gróf Zichy Ödön s báró Eötvös József, ezeken kívül pedig a jegyzőre és alválasztmányokra nézve Lengyel és Fábri városi követek, a jegyzőre s nyilvánosságra nézve gróf Károlyi György. Mindenesetre notabilis minoritas.“ Ugyancsak ebben a levelében érdekesen nyilatkozik a börtönrendszer tekintetében is. Ez a nyilatkozata mélyen bevilágít az ő elgondolásaiba. Azt mondja a börtönrendszerről, majd az esküdtzékről: „A tömlöczök rendszerére nézve elhatározott, hogy kerületi börtönök állíttassanak s mind ezekre, mind a megyei börtönökre nézve a magány-rendszer állapíttassék meg. Én ugyan azt indítványoztam, hogy mivel mind a két rendszert csak külföld tapasztalásaiból ismerjük, s e szerint nem tudhatjuk, egyik és másik egészségi és erkölcsi tekintetből a magyar népre jelleménél és vérmérsékleténél fogva minő hatással leend, félve egyik rendszernél a diszciplína fentartásának számos nehézségeitől, sőt majdnem lehetetlenségétől, a másik rendszernél pedig a rabok megtébozódásától; mielőtt határozottan választana a nemzet: mindenik rendszert jó volna megpróbálni, s mivel az egész országban egyszerre minden börtönt egy-két év alatt felállítani, már csak költség tekintetéből sem leendünk képesek, először építsünk egyet a hallgató, s egyet a magány-rendszer szerint, majd azután néhány évi tapasztalás megtanít bennünket a kettő közül czélszerűség me-

* Deák Ferenc levelai 86 l.

lyiket kelljen megtartanunk; de indítványom elfogadást nem nyert, pedig megvallom, lelkemben nem vagyok megnyugodva az ily határozottan kimondott választásban, mert különösen a tébolyodás gondolata az, mi eránt a magány-rendszer mellett még megnyugtató nem vagyok. Ma jött fel azon kérdés, esküdtzékeket állítsunk-e fel a büntető eljárásra, vagy fizetett törvényszékeket?... mi ugyan esküdtzékek mellett nyilatkoztunk, azok tudniillik, kik a fentebb említett votum separatumot aláírtuk, de ismét minoritásban maradtunk; még a diskusszió befejezve nincs, e tárgyra nézve a többség azonban előre látható.

Azon a negyvenöt ülésen, amelyen az országos bizottság a kodifikáció művészi munkájával elkészült, majd a javaslatokkal foglalkozó rendi országgyűlés ülésein, az alsó- és felsőtáblán egyaránt mélyreható jogászai vita folyt, különösen az esküdtzék kérdése körül. Majláth György országbíró, báró Eötvös József, gróf Széchenyi Antal, Klauzál Gábor, Deák Ferenc, Zsedényi Ede, Bezerédj István, Pulszky Ferenc, gróf Teleki József, gróf Dessewffy Aurél, Szerencsy István személyes, Zarka János felszólalásai a büntetőjog elvi magaslatainak színvonalán állottak.

A börtönügy elméleti művelése is párhuzamosan indul meg, Eötvös József és Lukács Móric tanulmányaikban a fogházjavításról számos becses kodifikatórius gondolatot fektetnek le.

„A világon két hatalom van, — mondotta báró Eötvös József* — mely még a hegyeket is helyökről tovaemlíteni képes: a hit és a hitel. A mi napjainkban sokan úgy vélekednek, hogy a hit már elvesztette hatalmát és egyedül csak a hitel uralkodik. De nem sokára eljő megint az az idő, amidőn az emberek csalódásukat fel fogják ismerni, mert akkor igen sok ember lesz a világon, akinek többé nincs hite, de a hit meg fog nekik maradni és ebben fogják vigaszukat találni.” Aki így írt, annak kezében jó kezben volt a fogházjavítás nemes gondolata.

„Azon börtönrendszer, — írja Falk** — melyet a mi országos választmányunk húsz év előtt kidolgozott, még az aljas bűntevő iránt is annyi gyöngédséggel volt, hogy nem csak elkülöni-

* Falk Miksa: „Kor- és jellemrajzok,” 237. l.

** Falk Miksa: „Kor- és jellemrajzok.” 189. lap.

tette, hanem a felügyelőt eskü által arra kötelezé, miszerint a bebörtönözöttek neveit el nem árulja.

Az az esküdszék, amit Deák Ferenc tervezett, a művelt emberek esküdszéke lett volna, szabad, hozzáférhetetlen polgárok megbízható esküdszéke, amelyre a politikai és a közönséges főbenjáró bűncselekmények elbírálását egyforma nyugalommal lehetett volna bízni. Deák a hűtlenségi bűnperek során súlyos csalódásokat élt át az akkori bíróságokon. Csalódott bennük, csalódott függetlenségükben és pártatlanságukban és más helyen idéztük beszédeit, amelyekben még a Kúria felett is pálcát tört. Ő és társai tehát ezekre a bírákra nem akarták különösen a politikai bűnpereket bízni. Nem csupán az európai büntetőjogi áramlatok sodorták tehát eléje az esküdszék gondolatát, hanem a hazai viszonyok szomorúsága is és inkább az utóbbinak hatása alatt állott az esküdszékek mellé, de az ő esküdszéke olyan volt, amely a függetlenség és hozzáférhetetlenség minden biztosítékával fel lett volna ruházva.

Deák Ferenc esküdszéke a személyi kiválasztottság szempontjából a maga korában az intelligens esküdszékek mintája lett volna. Az 1843. március 15-én Deák és társai által adott „különvélemény az esküdszékek mellett” szerint a megyei törvényhatóságokban „a perbefogási és bünbírószékek alakítása végett összeíratná a megye évenként, polgári állapot különbsége nélkül, mindazokat, kik koruknak huszonnegyedik évét már meghaladták, állandóul a megye kebelében laknak és évenként legalább százforint tiszta jövedelemmel bírnak; ezen összeírásba azonban nem foglalathatnának az egyházi személyek, a köztisztviselők, katonák, szolgák, napszámosok és az írástudatlanok. Az ekképen összeírottak sorából, szintén polgári állapotra nem tekintve, szabadon választaná a közgyűlés mind a perbefogási, mind a bünbírószékek tagjait.”

Városokban kisebb volna a tagok száma, egyébként az előbbieknél megfelelően rendeztetett volna az alakítás.

A veleje tehát ennek az, hogy a megye közgyűlése választotta volna az esküdszék tagjait, akár nemnemesekből, de erős census lett volna, kizárásával az erősen függő helyzetben levőknek. Alkalmatlan elemeket az intelligens közgyűlések nem választottak volna.

Az 1843. évi november hó 29-iki kerületi ülésen kezdik meg a büntetőtörvénykönyv kidolgozására kinevezett választmány esküdtszéki külön véleményének felolvasása után az esküdtszéki vitát. Pro et contra számosan nyilatkoznak az esküdtszékről. Klauzál Gábor kijelenti, hogy neki esküdtszék nélkül büntetőtörvénykönyv nem kell, mert az esküdtszék minden felsőbb befolyástól független; báró Wenckheim Béla azt mondja, hogy azt nem azért nem lehet nálunk behozni, mivel a nép nincs nálunk arra megérve, hanem mert magas helyeken rettegnek azon jótékonyágtól, melyet az a nemzetre fogna árasztani. Géczy Péter, Zólyom megye követe Cicerora hivatkozik, aki azt mondta, hogy a római szabadság főpalládiumát abban látja, hogy a római polgár csak szabad polgár által ítéltethetik. Kubinyi, Nógrád megye követe kifejti, hogy a ténykérdés az aminél baj van, ha oly bírák ítélnék fölötte, akikre a kormánynak befolyása van, a felsőbb bírák iránt u. m. a dolog most áll, bizodalommal nem viseltethetik, az alsóbb bírák ellen pedig az is a kifogás, hogy megyék szerint különböző eljárás van, aztán a nem-esek helyzete csak jobb, mert a megyegyűlés mintegy grand-jury, melynek határozata nélkül öt befogni nem lehet, de a nem-esek gyakran hónapokig ül börtönben csupa gyanúból, az esküdtszék iskola, mert valamint a megyei rendszer értelmes politikai szónokokat nevel, úgy az esküdtszék jó bírákat fog nevelni, elég ahhoz józan felfogás és ép emberi ítélet, ő el akarja távoztatni azt a bírói önkényt, melyről Montesquieu azt mondja, hogy nincs kegyetlenebb zsarnokság, mint amely önkényét jog és igazság aláarca alatt gyakorolja. Egy különösen művelt és szakképzett követ, Somogy megye követe Somssich Pál, aki azután az 1848. törvényalkotásaiban, mint kiváló kodifikátor szerepel, tudományos szempontból hatalmas beszédet tart az esküdtszék mellett az 1844. január 26-iki kerületi ülésben. Küldői utasításának megfelelően az esküdtszékek mellett foglal ugyan állást, de csak a nemesi rendből alakítandó esküdtszékek mellett, de ezt csak azzal indokolja, hogy a bíraskodás részesei a megyében csak nemesek, a városokban pedig csak polgárok lehetnek, mert a többi konstitucionális jogoknak is csak ők vannak kizárólagos birtokában. A tény egyszerű igazsága fölött — mondja — ítéljen az esküdt, a bünt törvényekre alkalmazva mondja ki az ítéletet a bíró, ott az egyszerű józan ész, itt a törvényben jártas tudóst illeti az ítélet és így a vádlottnak

kettős garancia nyújtatik, hogy mind a józan egyszerű tapintat, mind a kiművelt tudomány szolgáltatja neki az igazságot. Somsichnak neki támad Zsedényi, Szepes megye követe, az esküdtszék élesnyelvű ellenzője, aki azt mondja, hogy Somssich esküdtszéke privilegizált bíróság volna, amely a nemesi rendnek már létező kiváltságaihoz egy újat ad és a nemes és nemnemes közti hasadékot tágitja, tehát azon emberhez hasonló, aki egy árkon akarván átugrani, azt naponkint mélyebbre és szélesebbre ássa. Zsedényi viszont azonnal megkapja a választ Szemere Bertalantól, aki azt mondja, hogy a szepesi követ megszokott taktikája, hogy a gyönyörű képet előbb összetöri darabokra, és azután felkiált, ez a kép az, amelyet ti csodáltok? Szerinte az esküdtszék intézménye nem a bölcsek találmánya, hanem az élet szülötte, a jó bíróban megkíváncsatik, hogy legyen független és részrehajlatlan s kérdelem én — mondja Szemere —, az örökös, bár elmozdíthatlan bíró, nincs-e markában a végrehajtó hatalomnak, melytől függ a kinevezés, a föllebléptetés s a jutalmazás és megtorlás ezer neme s nem fölötte kevés-e azon emberek száma, kikre sem a csábítás, sem a rettentés nem hat, a választható bírák viszont ha egyrésztől függetlenek is a hatalomtól, másrésztől nem állnak-e könnyen pártok játékvá s nem mutatja-e a tapasztalás, hogy gyakran pártérdek és politikai érdek foglalja el a bírói széket.

Szemere álláspontja tehát a következő: „az esküdtszékben benne van az örökös bíró és a választott bíró eszméje, mindketőtől az, ami jó; tudja mindenki, hogy a nép ítél felette, de senki sem tudja, ki ítél a nép közül.“

Bónis Samu, az 1848. jeles kodifikátora, amellet tör lándzsát, hogy a jobbágy is ítélhessen a földesúr felett, miután a földesúr hétszáz esztendeig ítelt jobbágysai felett. Szentkirályi Móric utal arra, hogy Kecskeméten már a 16. és 17. században ú. n. fogottbírák ítéltek, akik nem voltak egyebek, mint esküdtbírák.

Deák Ferenc számos nyilatkozata közül is kiválik az országos bizottság 1843. december 15-iki ülésén tartott felszólalása, amelyben utal arra, hogy amely ország behozta az esküdtszékeket, nincs példa, hogy attól megválni kívánt volna, így mintegy a nemzet, nem pedig fizetett bíró ítél a tény felett és ezért a nép előtt kívánatosabb.

Mintha a mai idők esküdszékek ellenes ellenvetéseit hallgatnók, amikor Andrassy azt mondja, hogy az esküdtekre az ékesszólás, a retorika, a prókátorok elmés fogásai gyakran kelleténél nagyobbban hathatnak. Bezerédj István azt mondja: „Az esküdszékekben találja a tökéletesülés csíráját, a bírói kollégiumoknál a pedantizmus elnyomja a tökéletesbbülést, az esküdszék az életből, az originálokból ítél, a bírói törvényszékek pedig csak a második, harmadik kópiából ítélnek.“ Báró Mednyánszky azt mondja, hogy nem ismer veszedelmesebb hatást a bíróságra, mint az ú. n. közvélemény hatását, ez veszélyeztetheti leginkább a bírák függetlenségét, azonfelül az esküdszék elbirhatatlanul költséges is. Deák Ferenc visszavág és az angol esküdszékre hivatkozik, egyébként ő az esküdszéket magyar bázisra kívánja alapítani, de a factum feletti ítélethozást kormány kinevezte bírákra nem bízna, ítéljenek ezek a formalitásokról, a fokozatról, de arról, hogy vétkes-e vagy sem, nem.

Mind az országos bizottság jegyzőkönyveiből, mind a kerületi ülések s az országos ülések naplóiból és pedig úgy az alsótáblai, mint a főrendiházi naplókból az tűnik ki, hogy soha javaslatot nálunk olyan tudományos alapossággal még nem tárgyaltak, mint a hogy az 1843. évi büntetőjavaslatokat tárgyalták. Zólyom megye követének, Géczy Péternek igaza volt, amikor az 1844. január 26-iki kerületi ülésen azt mondta, hogy a hosszas vitatásokban a követ urak annyi gyakorlatismerettel és oly mély avatottsággal bírnak, melyhez hasonlót Angliát kivéve, Európának egy országában sem találni fel, bizonyosságul, hogy a táblánál nem szobatudósok, hanem a gyakorlati megyei élet emberei ülnek.

Az esküdszékek behozatalát a főrendek elvetették. Az 1844. évi szeptember 18-iki országos ülésen tárgyalták a főrendek válaszüzenetét a büntető eljárás tárgyában. A válaszüzenet lényege az, hogy a főrendek kénytelenek azon meggyőződésüket nyilvánítani, miszerint az esküdszékek elfogadásához nem járulhatnak, biztosabbnak és az eredményre nézve üdvösebbnek tartván, ha az új törvénykezési rendszer nem idegenszerű, hanem a nép közéletében gyökeredzett honi intézetek alapján fog keletkezni. Minthogy pedig e szerint a m. Főrendek a büntető eljárást tárgyaló munkálatnak, melynek alapeszméjét el nem fogadhatták, további tárgyalásába sem bocsátkozhatnak; szíves bizodalommal szólítják fel a tek. KK. és RR-ket, hogy mellőzve az esküdszékeket, az állandó bíróságok

megtartásával a büntető eljárást ahhoz alkalmazni szíveskedjenek.

Ekként megásták a sírt a 43-as büntetőjavaslatok számára, pótolhatatlan kárára a magyar törvénytárnak, mert Deák és társai lángelméjének ezek a termékei legelső díszai és büszkeségei lettek volna a magyar Corpus Jurisnak, ma is élvezet azokat olvasni, korszakos eszméik felvetésén elgyönyörködni. Kodifikációs remeklések voltak ezek, mai értelemben is és nemcsak kodifikátoraikra nézhetünk vissza hálásan, hanem arra az országgyűlésre is, amely azt tárgyalta, mert ha elbuktatta is a javaslatokat, de a javaslatok tárgyalása alkalmával kialakult tudós vita hűséges kultúrképet nyújt az akkori nemesi világ rendkívüli jogászi és szociális kultúrájáról. Az elmúlt századok még kötötték őket, de már birkóznak e századok lelki bilincseivel. Sorba le is vetik azokat és a 43-as javaslatok vitájában lefektetik a modern Magyarország közszabadsági elveit.

Az 1843/44. évi országgyűlés Irományainak 3—4. kötetében 456. szám alatt találjuk a börtönrendszer tárgyában a királyhoz intézett felírást, amely hangsúlyozza, hogy siralmas és közaggodalmat okozó a tömlöcök állapota hazánkban, mert sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordítottak figyelem, sem elkülönzés vagy gondos osztályozás által „nem kíméltetnek és nem őriztetnek az elzártak jó érzeménnyei, sem nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind a testi egészség, mind az erkölcsi tisztaság megőrzésére vagy visszaszerzésére okvetlenül megkívánlatnak.” A börtönrendszerről szóló ez a törvényjavaslat, amely ennek a felírásnak melléklete, 475. §-ból áll.

Az 1843. évi büntetőtörvénykönyvi javaslat később az 1867. április 29-ik napjára Horváth Boldizsár igazságügyminiszter részéről összehívott törvényelőkészítő bizottság szűrőjén is keresztülment, úgyszintén az eljárási javaslat is. Átvizsgálását és a végső szerkezet megállapítását a miniszter Csatskó Imrére bízta, aki 1867. október havában kezdte meg a munkát és egy év múlva fejezte be. A 43-as javaslatok dicsősége volt, hogy ezt a huszonöt év múltán teljesített revíziót is teljes épségében, lényeges rendelkezéseinek épen maradása mellett érte meg.

* * *

Az 1843/44. évi országgyűlést a bányatörvénykönyv megalkotása is foglalkoztatta. Már az 1791. évi országgyűlés a bánya-

viszonyok rendezésére országos választmányt küldött ki, majd az 1827. évi országgyűlés ugyanebből a célból új országos választmányt küldött ki. Az 1843/44. évi országgyűlés az 1844. évi augusztus hó 19-én felírási javaslatot fogad el a bányatörvénykönyv iránt és a felírási javaslatban azt mondja, hogy a bányatörvény megalkotásának továbbra halasztása szükségképen a bányaipar süllyedését fogja maga után vonni. Az országgyűlés által megalkotott nagyterjedelmű törvényjavaslat (Irományok 142. országos ülés 133. szám), amely 615 §-ból és 25 függelékből áll, önálló bányaszéket alkot, rendezi a kincstár viszonyait a bányapolgárokkal és bányahatóságokkal, mint a felírási javaslat mondja, gyökeres orvoslást nyújt az iparfojtó visszaélések és bonyolódások ellen, rendelkezései szerint a kőszén a földesúri birtok tartozéka és nem tartozik a kir. adományozás alá eső ásványok közé, a kőszénnek bányászati célokra való kutatása bárhol és bárkinek szabad, aki kőszénbányát akar nyitni, azt felhivatja a földbirtokos birói úton, hogy vagy maga vállalkozzék a kőszénbánya nyitására, vagy a művelést az intetőnek engedje át, a bányaművelő a földbirtokosnak szabad alku útján vagy ennek nem sikerülte esetében választott bíróság részéről megállapítandó bért köteles fizetni.

Nem csupán az alsóház, de a főrendi tábla is rendkívül alaposan foglalkozott a törvényjavaslattal (lásd: 1844. évi országgyűlési Irományok 146 sz. alatt a főrendek válaszüzenetét); a karok és rendek erre válaszoló második izenetét, amely a főrendi tábla észrevételeivel rendkívül alaposan, a részletekbe behatolóan foglalkozik, az 1844. évi Irományok között 170 sz. alatt találjuk.

A törvényjavaslat is, mint minden az időbeli törvényjavaslat, a kerületi üléseken készült.

A bányatörvény törvényjavaslatának végső szövegét az Irományok 3—4 kötetének 169. lapján olvassuk.

A bányatörvénykönyv iránt 1844. szeptember 3-án felterjesztett felírássra érkezett királyi válasz (1844. évi országgyűlési Irományok V. kötet 516. szám) azzal végződik, hogy a király választát a legközelebbi országgyűlésen fogja kiadni.

Az 1843/44. évi országgyűlés bányatörvényjavaslata nem vált törvénnyé, elmaradt a királyi szentesítés.

* * *

Az 1843/44. évi országgyűlés Irományainak IV. kötetében 480. sz. alatt van a felírás a francia háborúk alatt okozott károk megtérítése iránt. Ebben az országgyűlés azt kéri, hogy az országba bejutott franciák zsarolásai által okozott tetemes károk és veszteségek tekintetében, amelyek megtérítése iránt az 1825—27. évi, az 1830. évi és az 1836. évi országos felírások már kérelmet terjesztettek elő, intézkedjék a király, hogy a bécsi békekötéskor az ellenséges kicsikarások kárpótlása fejében a párisi számvevőbiztosság által a magyarországi károsokra nézve megállapított és a francia kormány által ki is fizetett és a királyi kincstárba befolyt összegeket nem fizették ki. Kéri a királyt, „emlékezvén a francia háború véres napjaira, Magyarország mily buzgó készséggel hozott oly sok áldozatot, nem annyira önérdékében, mint az összes birodalom érdekében,” gondoskodjék a régóta várakozó károsultak kárpótlásának kielégítéséről.

* * *

A most ismertetett nagyfontosságú javaslatokon felül az 1840. év a nemzet széles rétegeiben érleli meg az addigi világ helyébe lépő új világ genezisének szükségességét. Így például Szatmár megye 1840-ben bizottságot küldött ki, hogy a következő országgyűlésre programot dolgozzon ki. Ez a program tizenkét pontból állott s később a szabadelvű párt programjává lett. Ezek a pontok : I. Ősiség eltörlése. II. Telekkönyv behozatala, földhitelintézettel egyetembe. III. Kötelező örökváltsága a jobbágyföldeknek. IV. Céhek eltörlése, egyedárúságok megszüntetése. V. Bírhatási és hivatalképességnek kiterjesztése az ország minden lakosára. VI. Mátyás király 1486-iki 64. törvényének feléléstése, mely a papság és nemesség adózását rendeli el. VII. Népinevelés. VIII. Sajtószabadság. IX. A városok felszabadítása, rendezése. X. Polgári és büntető törvénykönyv behozatala, az esküdtszéki intézmény felállításával. XI. A közigazgatás szétválasztása a törvénykezéstől. XII. A Népkepviselet.

Ez a tizenkét pont egytől-egyig megvalósult, egyik rész 1848-ban, a másik 1867-ben s az ezt követő években.

Kossuth lámpája is világít. Azt írja a Pesti Hírlapban 1841. január 2-án: „Tartós csak az, mely igazságon épült, valódi szükségén segített, s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismerni kell tehát a nemzetnek előbb önmagát és ismernie kell szükségeit; az-

után megvitatni a célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény... A törvény, mely ekként született, mindenekelőtt jogszerű leend, mert hiú bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet; de a jogszerűség határai közt követni fogja a józan politika sugallásait és bizonyosan nem felejtendi, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.“

S mikor a Pesti Hírlaptól búcsúzott, azt írta: „Éreztem a szellem éltető fuvalmát e hon felett, de éreztem azt is, hogy az időszaki sajtó, miként az 1841. előtt volt, az ébredésnek, a szellem igényeinek s a kor kellékeinek meg nem felel. Pedig az időszaki sajtó szabad nemzetnél hivatva van, hogy legyen óra mutató a nemzet életében, legyen hajnalcsillaga a világosság napjának, legyen a jelennek izzadó mukása, mely a jövőt előkészíti; legyen élesztő fuvalma a rejtekben csillámló szellemszikráknak, legyen őre a jogszerűségnek, reményhorgonya a szenvedőknek, a bűnnek ostora, a szerény érdem koszorúja; és legyen zászló, mely körül szellemi táborot üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szívében egyenlő érzelem ég. És az időszaki sajtó mindez nem vala. Elhatározám megkísérteni, vajjon az időszaki sajtót nem lehetne-e egy lépéssel közelebb hozni azon állapothoz, melyre hon és szabadság érdekében fejlődnie kell, melyre fejlődni fog, ha erősebb kezek jönnek utánam...”

A lángelmék, Széchenyi, Deák, Kossuth fénye mellett az esz-metermelés egész sereg művésze kodifikál.

A kodifikátorság abban az időben, sőt később is, majdnem a legújabb korig, nem volt szakjogászok fenntartott felségjoga. Régi kodifikátoraink legtöbbje a törvényszakaszok öntése mellett féléletét a klasszikus műveltség oltárszolgálatában töltötte. Ime, a Senecát fordító Bartal Györgyön kívül e kor jeles professzora, Szlemenics Pál Ovidius átváltozásait, Horatius ódáit s Lucretiusnak tankölte-ményeit fordítja szabad óráiban. Pulszky Ferenc, az 1843-as büntetőjavaslatok társ-kodifikátora, a művészetek, a mithológia, a régészet, a polihisztória, a történetírás, a diplomácia sokféle mezején szánt s ez az eke mindig mélyen szánt. Frank Ignác, nagy magán-jogász, még az orvosi tudományokkal is foglalkozik, tizennégyezer-

kötetes könyvtárt gyűjt, „hő tisztelője“ a klasszikusoknak, lefordítja Hegelt; a másik nagy professzornak, Virozsilnak — mint Pauler írja — kitűnő jártassága volt a klasszikai szépirodalomban s előadásait Schillerből és Horatiusból vett idézetekkel fűszerezi. Már beszéltünk Kölcseyről, az országgyűlések jogászilag is nagyképzettségű krónikásáról. S majd jön Kossuth, a lángszavú hírlapíró, Deák, a későbbi húsvéti levél publicistája, Széchenyi, kötetnyi hírlapi cikk és országmozgató könyvek szerzője. Törvénszövegező tolu luk fényt kapott a publicisztika mezején s dicsőség járt vele, nem anathéma.

E korszak modern kodifikátorai élén világító lámpájával Deák Ferenc halad. Az eszmetermelésben első. Rövidesen az egész ország meghajol előtte.

Az 1839/40. évi országgyűlésen Deák Ferencet, „Zala megye halhatatlanságra érdemesült követét,“ mind az ötvenkét vármegye megválasztotta táblabírájának. Ennek az országgyűlésnek ő volt a főhőse. Az országgyűlés piros bársonyba kötött albummal lepte meg, mely így kezdődött: „Neked, a fáradhatatlannak, kinek ereje súly alatt nőtt, veszély között bátorodott, kísérletek között nemesedett, neked, a bölcsnek, kit törvényhozóvá a természet szült és a nép azzá választott, neked, a szilárdnak akaratban, a feddhetetlennek szándékban, ki eszed s kebled rendkívüli hatalmával, ellent s barátot magához hódítva, a törvényhozás hajóját szikla és örvény között óhajtott révbe vezérled, tiszteletünk s hálánk jeléül nyújtjuk ez egyszerű emlékkönyvet.“

S „a legnagyobb magyar,“ Széchenyi egykor ezt írta róla: „Senki Deák Ferenc keble tisztaságát, elméleti tehetségének roppantságát őszintébben, erősebben nem méltányolja, mint én. Ő azon kevesek egyike, kikkel csak ritkán ajándékozzák meg a magas Istenek az emberi nemet. Volna ő bármely haza szülöttje, méltán mutatna rá, mint legdrágább kincsére, bármely nemzet, Ily magasra állítom én Deák Ferenc kicsinosodott velejét. Tartalék nélkül hódolok felsőbbségének s üdvözlöm emberi méltóságát. S valóban alig érhetne földi pályámon bármi keserűbb, mintha keble irántam elhidegültne s rokonérzés nem viszonzná legőszintébb barátságomat.“

Írhatott-e mást arról az emberről, akinek kodifikációs programja ez volt: „Mindent maga idején kell tenni s a gyümölcsöt leszakítani csak érett korában kell; de hátralépni soha egy lépést

nem szabad. Az előrelépés csak akkor engedhető meg, ha tudjuk, hogy a körülmények által vissza nem löketünk.“

Deák kodifikátori tehetséget jellemzően festi később Szalay László: „Deákot annak ismerjük, ki akkor is, midőn politikai eszményért lelkesül, erős lábbal szeret állni a földön s ki a közönséges mértéket megütő egészséges fej gondolatát többrebecsüli a visszásan, organizált agy legfényesebb bogarainál.“

Tolna vármegye az 1837. április 4-én hozott határozatával* babérkoszorút font Deák Ferencz számára, mondván: „Zalának a mult országgyűlésen kitűnt követét, Deák Ferencet, kit világos, képzett ész, beható mély ítélet, nemes szív, szabad, el nem fogult lélek s tiszta, legjobb szándék emelnek, vezérelnek és buzdítanak, de a hazafiúi közelismerés szeretet és becsülés tárgyává is tesznek, közóhajtással táblabíráik sorába fogadják, tanusítandók azon őszinte becsülő szíves indulatot, mellyel eránta viseltetnek, óhajtván: hogy ő, a balítéletektől ment, megtisztult igaz honszeretetével s hathatós szellemével, a nemzeti előhaladás eszközlésében sikeres és csüggedetlen részt vehessen, s ekép nemcsak az együttélők hálájára, kik közül az ütköző érdekek zajos forrtában sokan nem látják világosan a nemzet boldogságának feltételeit, de a tisztulás idejére virradó később utókorra is számot tarthasson.“

Az 1840. október 4-iki ülésen a követi kar nevében Palóczy László Deák Ferencet, Zala megye köztisztjeletben álló követét nevenapja évünnepén ily formán üdvözlí:** „A nemzeti képviselők díszes sorában állasz te szebb körünk egyike, és nevednek évnapja fennmarad a haza polgári szívében és minthogy még az istenség is összeköti a jutalmat az érdemmel, téged jó polgár sem hagyhat jutalom nélkül a haza, egyszerűk ugyan azon jutalmak, de azokat csak a haza adhatja és midőn forró hála koszorúját tartja fejed felett a haza, mi a honnak ideküldött fiai hallgassunk-e örömnépnepnapodon? Nem, egy tűz lobog keblünkben, mely a Duna és Tisza partjairól, sőt még a Kárpátok közül is azt kiáltja velünk, hogy hazánk fia sokáig élj, élj a haza dicsőségére és Zala becsületére, fogadd el hazád fiainak, véreidnek és barátidnak forró háláját.“

* Kossuth Lajos: Törvényhatósági tudósítások.

** Konkoly Thege: id. mű.

Hosszas, szünni nem akaró éljenek után Deák így válaszolt: „Forrón szeretett testvérim, én szókat nem lelhetek ezen váratlan és meglepő megtisztelések köszönésére, szíves barátságok jeléül vegyék ezen eskümet, hogy örökké a tietek, örökké a hazáé maradok.“

Esztergom megye követe, Andrassy József, mint kerületi elnök javasolja, hogy... „a nagy Deák tiszteletére a magyar nyelv tárgya vétessék tanácskozásba, mint amiért a nagy férfiú annyit küzdött, s kinek annak jelenlegi állását is köszönni lehet.“

Magyarország közjogi állását 1835. szeptember 4-iki beszédben verhetetlen logikával fejti ki: „Mi magyarok nemcsak függetlenek vagyunk a nevezett és a többi örökös tartományoktól, hanem része sem vagyunk az ausztriai császárságnak, még pedig semmi tekintetben. Szükségesnek tartja kifejteni, mi az inseparabilis és indivisibilis szavaknak eredeti értelme? Az t. i., hogy az ausztriai ház uralkodása alatt levő tartományok fel ne osztassanak, s ekként az a „securitas contra vim externam,“ mely a pragmática sanctió elfogadásának alkalmasint főbb indító oka volt, ne gyengíttessék. Ezen értelem bővebb kifejtése végett emlékezetébe hozza a rendeknek amaz önkény s erőszak szülte balvéleményét a sötét századoknak, miszerint a nemzetekkel és országokkal, mikkel mint valami majorsági birtokkal, tetszésük szerint rendelkezhetnek s osztály alá is bocsáthatják. Ily osztálynak nyomát látjuk a habsburgi anyaág történetében is, midőn V. Károly Ferdinánddal osztozván, Spanyolországot kapta. De ezen balvéleményt napról-napra gyengíté a nemzeti jussok fejleménye és gyengíté a fejedelmeknek saját érdeke úgy, hogy a pragmática sanctio behozatalakor már közönségesen elhatalmazott Európában azon idea, hogy a tartományokat felosztani nem lehet, elhatalmazott pedig a fejedelmek közt is, még pedig a mint gondolható, nem a nemzetek jussainak respectusából, hanem mert érezték, hogy csak úgy tarthatják fel házaik hatalmát, ha tartományaitkat osztályra nem bocsátják gyermekeik között. A magyar nemzettel kötött pragmática sanctióban tehát ezen szavak: „inseparabiliter et indivisibiliter,“ azt teszik, hogy mi ugyan a habsburgi ház leányágára is kiterjesztjük az örökösödést; de oly feltétel alatt, hogy mivel vis unita fortior contra externam vim, az örökös tartományokat felosztani szabad ne legyen; hanem azok elválaszthatatlanok. s feloszthatatlanok legyenek. Ez az inseparabilitásnak valóságos értelme, mely az örökös tartományok feloszthatatlanságát garantirozza.“

Deák mondotta:* ... „Tanácskozásokban a logikai fegyver az, mely leghatalmasabb; vannak más fegyverek is, de én azokhoz nem értek, meg lehet, ezen egyet is rosszul forgatom, de használok, mert bizalmam van hozzá.“

Ebben a saját magáról adott jellemzésben benne van, mint mikrokozmosban, Deák lénye.

Kossuth azt mondta Deákról: „Ő egyedül a nélkülözhetetlen.“ S Széchenyi azt mondta róla: „Annyi függetlenséggel és egyeztető tehetséggel bír, hogy nincs, a ki az elsőségét el ne ismerné, mert benne minden tehetség összpontosúl oly párt élére állhatni, mely Magyarországot temérdek önmegtagadás, munka és állhatatossággal minden bajaiból kivezetheti.“ Nedeczky István többször idézett művében jellemzően írja róla: „Ha valamely politikai aktusnál, mely nem sikerült, Deák jelen nem volt, azt mondták, sikerült volna, ha ott van. A neve már siker és garancia volt... Nagyobb szónok volt a hallgatásban, mint a beszédben. Olykor csak szemével intett, de a kinek szólt, az megértette. Bozontos szemöldökének nagy, kiálló szálai olyanok voltak ilyenkor, mint megannyi érzőszervek. Szemével beszélt és e hatalmas szemöldökkel parancsolt, fenyegetett vagy megfélemlített.“

Egy szellemi Jupiter, kiről azt mondták a rómaiak: supercilia movent.

Ugyancsak Nedeczky írja Deákról:** „Eszméit, elveit a törvényekkel és történettel támogatta és semmi olyant nem mondott, a mit más is ne mondhatott volna, ki a tradíciókat mint ő, oly alaposan ismerte. S ez a hűség lepette meg beszédében.“

Azt is írja, hogy Deák az előtanácskozmányokban szokott irányt adni, Kossuth itt rendesen hallgatott, a jobbat mindig elfogadta, de mikor arról volt szó, hogy az ily módon kimunkált terv életbe lépjen, az indítványt Kossuth ragadta magához.

Gyönyörű jellemzést ad róla Beksics Gusztáv:*** Deák nem kereste, nem követelte a vezérséget. Önként s nem kényszerítve hódolt meg előtte mindenki, 1848. előtt épúgy, mint 1848. után. Varázshatalma szellemi felsőbbségén kívül szinte minden gyarlóság

* Képviselőház, 1848. július 21.

** Nedeczky István: Deák. 207. l, 210. l.

*** Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 28—32. lap.

felett álló jellemnagyságában állott, melyről a nemzet tudta, hogy minden ingatagság, változás közepette megmarad szilárd, változhatlan pontnak. Ép azért követelte a nemzet a márciusi napok után oly hangosan, hogy Deák jelenjék meg az országgyűlésen. S Deák a nemzet hívó szavára megjelenik. A nagy reformharcokban mindig ugyanazon Deák Ferenc beszél, ír, cselekszik, a nemzet bizalma politikai pályájának első szakától ugyanazon mérvben összpontosul benne. Ő volt a magyar nemzet legtökéletesebb kifejezése. A szabadságszeretetet eszmények utáni rajongás nélkül, liberális lendület rohamos haladás és forradalmi szellem nélkül, a joghoz és törvényhez való szilárd, semmi veszélytől vissza nem riadó ragaszkodás a legista holt betű-cultusa nélkül, egyenes lelkűség, nyíltság, erős monarchiai hajlam, melyet a hatalom törvénysértései meggyengíthetnek, de soha meg nem semmisíthetnek: közös tulajdonságai voltak a magyar nemzet és Deák Ferenc lelkületének. S midőn utóbb a nemzet szelleme forradalmi irányában ragadtatott s Deák Ferenc, a mérséklet, közvetítés, megalkudás embere felett szédítő rohamban átbogott, a keserű csalódás után, a nemzet gyásznapijaiban annál inkább felismerte az ország Deák Ferencben a magyar szellem megtestesülését s annál nagyobb bizalommal vette őt körül. Deák sohasem volt agitátor. Ebben különbözik ő mindazon nagyoktól, kikkel, vagy kik ellen résztvett az átalakulásunkat megelőző és kísérő nagy politikai harcokban. Széchenyi István volt a magyar első nagy agitátora. Ő rázta fel álmából. S mikor a nemzet már fölébredt, Kossuth ragadta ki Széchenyi kezéből az izgatás zászlóját. Deák egyetlen eszme zászlaját sem tűzte ki. De mikor az eszmék zászlója már kibontva lobogott, mikor a harc már folyt, akkor előállott ő a szenvedélyeknek parancsoló nyugalmával, s az igazság eszméjével. Deák Ferenc is, mint minden emberi lény, alá volt vetve a fejlődés törvényeinek. Ez a táglátkörű, tiszta szellem azonban csak terjedt, de lényegében ugyanaz maradt. Ez az átható, a dolgok mélyére pillantó, szinte tévedhetlen ítélőtehetség még világosabbá lett, de lényegében nem változott. Ez az igazságszeretet, mely az igazságot soha még a szabadság és haza érdekeinek sem helyezte alá, annál kevésbé személyes vagy pártérdekeknek, inkább kifejlett, mert nagy próbákon ment át, de vonásról-vonásra ugyanaz a régi Deák Ferencben. Ez az emberi szenvedélyektől mentes szív keserű fájdalokat állt ki; de a régi Deák Ferencben

is époly tiszta érzéssel dobogott hazájáért. Ez az impozáns nyugalom épúgy uralkodott a politikai harcok felett 1848. előtt, mint után. Az értelmi Deák Ferenc fejlődött; de az erkölcsi Deák félszázad előtt is ugyanaz volt, mint akit 1876-ban gyászoltunk és szíveinkben gyászolunk ma is."

De lássuk most már a többi kodifikátort.

Concha Győző írja Pulszky Ferencről a neki emléket állító klasszikus tanulmányában: „Pulszky 1840. óta lép a nemzeti élet szinpadának előterére mint követ, mint publicista. A huszonhatéves fiatal követet azonnal bevonják az országgyűlés legfontosabb munkálataiba... jegyzője lesz a váltó- és kereskedelmi- s a még sokkal fontosabb büntetőtörvény kidolgozására kiküldött országos bizottságnak. Nagy tehetségeit mi sem bizonyítja jobban, mint az a nevezetes rész, mely neki az 1843-iki, elismert jelességű, eredeti büntetőtörvényjavaslat létrehozásában jutott... Csakis genialitásának köszönhetette, hogy azokat a szerény büntetőjogi ismereteket, melyekkel az iskolát és ügyvédi cenzurát elhagyta, 1840. tavasza után egy év alatt annyira mélyíteni bírta, hogy ez Európában haladást jelző reform-műnek Deák után első tényezőjévé válhatott... E korszakalkotó büntetőjogi javaslat körül kifejtett mulkálkodása avatta a közélet vezéremberévé. A sikerekre, melyeket más téren elért, e kodifikáló működése tette fel a koronát."

A javaslatok megmozgatták az akkori magyar glóbuszt, jelentőségük nem csupán a maguk korában új irányt jelentő jogi irányvágásokban tükröződik, hanem abban is, hogy a kiküldött bizottság modern politikai és társadalmi haladó eszmékkel is telítette azokat, úgy hogy áll reájuk Concha klasszikus jellemzése, hogy a javaslat mint mikrokozmos rejtette magában Magyarország újjászületését.

A negyvenes évek egyik legjelentékenyebb kodifikátora Szalay László volt, aki sokat járt a külföldön is és ismeretei professzori szintvonalon állottak. Csengery Antal azt írja róla,* hogy költészettel kezdte az írást és kritikai tanulmányokkal foglalkozott az ifjúság napjaiban. Törvényes gyakorlaton 1831. őszén Szatmár megye főjegyzőjénél, Kölcsey Ferencnél volt, majd a kir. táblán folytatott gyakorlatot, 1832-ben a helytartótanácsához került. A regényírói

* Csengery Antal: Magyar szónokok és statusférjak, 515. lap.

pályát hamar otthagyja és a jogtudományra adja magát. 1833-ban már jogtudományi és publicisztikai tanulmányokkal kezd foglalkozni. Mint Csengery mondja, szépirodalmi dolgozatása által nyerte azt az ízlést, azt a művészi szint, mely publicistai műveit ékesíti és azt a nyelvet, melynek roppant ereje az ő írásait kikiszögellőleg megkülönbözteti. Mint jogi író a „Themis“ című folyóiratban 1847-ben lép fel és a mű előszavában azt mondja: „A mult század közepe óta, midőn a philantropiának jóltevő befolyása által, névszerint, Beccaria és Filangieri, Montesquieu és a Calas-k lánglelkű ügyvédének vezérlése alatt ezer előítélet salakjaitól tisztult meg a jogtan, keresztül a század mindent felborító végtizedén, a philosophiai rendszerek hosszú során, a restauratio után bekövetkezett historiai iskolán, s annyi alkotmányos vitatkozáson napjainkig, oly nevezetes s részben oly nagyszerű változásokon ment által a tudomány, hogy azt phasisaiban figyelmes szemmel kísérni, s fő eredményeit kijelölni, az egyetemi haladásnak közepette, már nálunk is kelletik.“ Megelőzőleg, 1840-ben jelenik meg a Budapesti Szemlében, amelyet ő alapított, jeles tanulmánya a kodifikációról, amelyben Hegel és az akkori híres berlini tanár, Gans Edvard tanítványaként mutatkozik be. Korán felismerik a kiváló tudóst és így kerül be. 1841. végén tollvivőként a büntetőjogi országos választmányba. Csengery akként jellemzi, hogy Szalay egyik legfőbb tulajdonsága volt, kitisztázott elvek és a törvényalkotó teljes biztossága. Nagy szerepe lesz a publicistikában s történetírásban, előbbiben mint elsősorban a centralizáció nagy bajvívója s a negyvennyolcas törvényekbe nagy principiumok belelehellője. Abban a szerepkörben, amelyet a jogeszmé új célkitűzéseinek kimunkálásával töltött be, Szalay ennek a kornak egyik legelső embere volt, aki nyíltan ki mondja, hamarabb, mint sokak: „Hogy aznap, melyen bennünket a multtal, mint valamely holt testtel, nem mint históriával összecsatló kötelékeket lerázzuk magunkról, aznap szükségkép az általok initiált formák fognak a közcél elérésére választatni.“ Csengery azt mondja, hogy a 48-as törvények táblái mintegy az égből hullottak alá; néhol az utcák torlaszairól diktálták Európában a törvényeket, de Szalay a filozof belátásával és a státusférfiú pillantásával jelölte ki a legszélső korlátokat. Akkor írja a Pesti Hirlapban Szalay: ... „Amily szolidaritással történt, hogy a régi hitformulák agyagtáblái összetörtettek, szintoly általános a meggyőződés, hogy a forradalom,

melyben lélekzünk, hatalmasan fogja előbbre vinni a civilisatiót. Szükséges, hogy a választott eszközök tiszták legyenek és szentek, mint maga a cél, melyet elérni szándokunk. . . A célt csak az éle-
sebb szeműek látják, az eszközöket mindenki. . . A világforradalom
csak ezeket hagyta épségben. A részletek mind összetörtek. Ezek
helyébe most újakat kell alkotnunk, olyakat, melyek ezen általános-
ságokra támaszkodva tartósak is legyenek, olyanok is, mik után
ezredek óta sovárgott minden jobb kebel, mik az emberiséget fej-
lődésében ne gátolhassák.“ Követeli, hogy a pozsonyi országgyűlés
tegye át székhelyét Pestre, mert „relegálva van a nemzet kebeléből
az országnak egy határszéli városába, honnan a hazára, a nemzetre
hatni nincsen módja, hol a nemzet, a nép, a magyar faj élő s egyre
fejlődő szelleme nem hathat elégségesen rája.“ Ez volna az első
teendő, mondja, ha nem volna „egy még ennél is elsőbb alfája és
omegája az összes alkotmányos életnek, az, hogy valamint már
tettleg szabad a sajtó, úgy országos törvény által is a cenzura ellen
örökre biztosíttassék. Enélkül nincsen áldás műveinken. Enélkül
hiába gyürkőzünk neki az építés nagy munkájának, izzadjunk bár
hajnaltól napestig, emlegessük a hazaszeretet, a szabadság szent
ígéit száz és ezer ízben, mindennek semmi haszna; úgy járunk,
mint Bábel munkásai, kik nem értették egymás nyelvét. Alkotmá-
nyos élet s képviseleti rendszer sajtószabadság nélkül, mily árva
gondolat! Mikor fogunk valahára a feudalismus pólyáiból kibonta-
kozni! Mikor és miből fogják elvégre a kormányok megtanulni,
hogy a sajtónak lenyűgözése elmérgezítheti a közvéleményt, de hogy
irányt csak repressiv törvényen nyugvó sajtóintézkedések s az álta-
lok feltételezett eredmények adhatnak neki!“

Csengery azt írja róla, hogy Szalay tanait a szabadságnak
legtisztább kultusza jellemzi, de sohasem hagyja magát rajongó
eszmék által elkapatni, melyek sokat mondanak, de semmit sem
adnak, például a márciusi napokban az általános szavazatjogot a
szent lélek elleni bűnnek nevezte.

Igazi kodifikátori egyéniség volt, amint Csengery mondja.
Szalay sohasem tudta magát elszánni a megyei szereplésre, mert
természeténél fogva iszonyodott zajban élni. Cikkei kis dombot
alkotnak, honnan a szemnek szélesebb látkör nyílik. Mint kodifi-
kátort pedig ekként jellemzi Csengery: „Ily természettel az átala-
kulás nagy mozgalmában nem az izgatás piacán, hanem a dolgozó

asztal mellett, kevésbé népszerű, hírt kevésbé nevelő, de jótékony munkát vállalt el, mint publicista, mint jogtudós, a formulázását. E címet senki sem bírja több érdemmel, mint ő, ki hazánkban az újabb jogirodalom első műve volt és átalakulási kérdéseinket első tárgyalta a magasabb jogeszmé szempontjából. Előtte nem volt valódi jogfilozófiánk; s az összehasonlító jogtan méltánylása ott kezdődik, hol ő a haladás ügyében a nemzetek szolidaritására figyelmeztetett... Hazánkban leginkább tanulta és értette a törvény-szerkesztés tudományát. Törvényeink nyelve aesthetikai tekintetben is kielégítő: tiszta, egyszerű, szabatos, méltóságosan tartalmas, illő köntöse egy nemzet akarata kifejezésének."

Életírója, Flegler Sándor, azt írja róla: „A magyar alkotmány egész gépezete a legutolsó kerekécskéig mindig szeme előtt állt. Ebben tanusította szellemének túlnyomóan pozitív oldalát... Hazája állami intézményeit mint történeti eredményeket tudta felfogni."

Azt írja barátjának s későbbi életírójának, Flegler Sándornak.* „A mi törvényeink nem szerves termékek, melyek a nép öntudatos jogi nézeteit tartalmazzák s évszázadok óta tiszteletben tartott szokást foglalnak magukban, hanem vegyileg elemzett, mesterséges gyártmányok..." „Ő hazája legjelesebb jogtudósai egyikének hírében állt — folytatja Flegler — s hírét az esküdtszékekről irt éleleszű munkájával s a büntető eljárásról szóló iratával szerezte... Ez oly feltűnést keltett, hogy Deák indítványára kinevezték a büntetőtörvénykönyv szerkesztésére kiküldött országgyűlési bizottság jegyzőjének... Tudományos képzettsége s hivatalos állása csakhamar túlnyomó befolyást szerzett neki a tanácskozások menetére. Az új büntetőtörvénykönyv vázlata csaknem kizárólag Szalay munkájának tekinthető.** Ez sohasem lépett életbe, de mégis hangos tanúsága annak, mit értek és érhetek el azon napokban Magyarországon a szellemi és politikai működés terén."

Ugyancsak Fleglernél olvassuk, hogy 1848-ban Deák Ferenc, aki az igazságügyi tárcát vállalta el, kieszközlte Szalay számára a kodifikáló szakosztály elnökségét s ő már a legbuzgóbban látott hozzá, hogy a megfelelő kitűnő előmunkálatok alapján a magyar

* Flegler Sándor: Szalay László és munkái: 42. l.

** Ezt Pulszky cáfolja, l. fentebb.

törvényhozást lassankint átalakítsa, mikor május közepén Frankfurtba küldték a német parlamenthez.

Deák Ferenc a sajtóvétségek felett ítélő esküdszékeket az ő közreműködésével rendezte, írja Csengery Antal;* ez a munkálat 1848. április 29-én adatott ki.

Szalay alapította 1840-ben a Budapesti Szemlét. Ebben közölte Szalay a codificatióról és a bünvádi eljárásról írt nagyszabású értekezését, melyek ép a büntetőtörvénykönyvek codificatiójának küszöbén, e codificatiohoz becses, Magyarországon ezideig példátlanul gazdag anyagot szolgáltatottak.** Az 1843-iki törvényhozás után csak három évtized múlva támad codificatióknak még teljesebb és még becsesebb anyaga, a büntetőtörvénykönyv indokolásában, melynél azonban Csemegi Károly azon szerencsés helyzetben volt, hogy Szalay László az úttörés első munkáját már elvégezte.

Az 1843-iki törvényhozás felszívta magába a Szalay tanulmányaiban kitermelt eszméket. Később a Pesti Hírlap hasábjain jelennek meg a nagy magyar doctrinair művelt fejtegetései, melyek hatása az alkotmányjogi kodifikáció negyvennyolcas termelésének törvény-cikkeiben tükröződik.

Maga Szalay ezt írja: „Gans Edvard berlini professzor, a nagy örökjogász, nagyszerű jogtudományi munkáinak studiuma, azon körülmény, hogy az európai hírességű férfiú engem, a kezdőt, levelei által buzdított, bátorított, pályámon Párisban mulatásomkor az újabb francia jogiskolával, melyre Hegel tana, szintén Gans médiuma által, lényeges befolyással volt, igen tanulságos ismeret-ségbe jutottam.“

Mikor útjából visszatért, adta ki „A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdszékekre“ című tanulmányát.

Érdemes meghallgatni a kodifikációról tett hitvallását.*** „A törvény előadása legyen a) tiszta, azaz rekesztessék ki minden idegennemű, minden, mi nem a törvény, mi nem egyenes kifejezése a törvényhozó akaratának; a justiniani kódex azon modora, miszerint az ellenkező és általa rosszalt vélemények is említetnek, vét ezen szabály ellen s ezen modor helytelenségét már Bacon meg-

* Magyar szónokok és státusférfiak, 550. lap.

** Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 54. lap.

*** Szalay: Codificatio, Budapesti Szemle 1840., I. 241. I.

rová, mondván, leges non decet esse disputantes sed jubentes; b) egyszerű, azaz kerültessek ki minden, mi a képzelődés által kíván hatni az emberre; ezen szabály ellen vét p. o. az angol büntetőtörvény, mely azon egy szónak többszörös ismétlése által igyekszik a szankció méltóságát vagy a törvény világosságát öregbíteni; c) szabatos, azaz kellő rövidezséggel, minden szükséges szónak bennfoglalásával s minden szükségtelennek kirekesztésével adassék a tétel; végre d) igyekezzünk mint belsőleg igazság, úgy itt külsőleg nyugalom és erő által a fenségesnek jellemét adni a törvénynek, mi a lelket hódolatra bírja.“

S íme még ugyanon két kodifikátori megállapítása: „Ausztriában az ausztriai törvényhozó bizottság már 1772-ben rendelte, hogy a törvény s a tanítókönyv ne vegyíttessenek együvé s ennél fogva mindaz, mi nem a törvényhozó szájába, hanem ad cathedram való, minők értelemhatározatok, osztályozások s több effélék, maradjanak ki a codexből...“ „A rendszeres törvénykönyvnek az országgyűlés által nem eredetileg készítése, de pontról-pontra tanácsba vétetése nemhogy akadály volna, mellyel megvívni tanácsos, épen a legüdvösebb expediens, melyet egyedül csak az alkotmányos formák nyújthatnak.“

A harmincas évek vége felé — írja Falk* — Szalay László mint gyakorló ügyvéd nyitott irodát, amely sok klienst hozott ugyan neki, de pénzt egyáltalában nem, mert Szalay a legtöbb esetben vonakodott honoráriumot elfogadni, azt mondván: „Én csak oly pereket vállalom el, amelyeknél meg vagyok győződve, hogy klientseimnek igazuk van, már pedig az igazság megvédéseért nem engedem magamat megfizettetni.“ Egyszer megnyert egy pert olyan ember ellenében, akinek kimondhatatlan szegénységéről az aktákból meggyőződött. A nyertes fél, Szalaynak kliense, igen szép honoráriumot küldött, de Szalay ezt rögtön összepakolta s elküldte annak a szegény ördögnek, aki ellen az említett pert megnyerte volt. Máskor a pesti mázoló-céh bízta meg egy per vitelével és midőn Szalay a pert megnyerte, a céhnek egy deputációja megjelent előtte s közönete nyilvánítása mellett át akarta neki adni a tiszteletdíjat, amit Szalay állhatatosan visszautasított: „Önök szegény mesteremberek — mondá — és inkább rászorulnak a pénzre, mint én.“

* Falk Miksa: Kor- és jellemrajzok, 219, lap.

Ügyvédnek készült, de jogtudós lett belőle. Bejárta Franciaországot, Németországot, Belgiumot s így megismerte a külföldi jogintézményeket és a nyugateurópai jogirodalmat. A híres Gansnak az örökösödési jogról szóló munkájából sokat tanult a doctrinaire-csoport, különösen pedig Szalay.

„Érezte, — írja róla Beksics* — hogy az intézmények tarthatatlanok, hogy azok keretében nem képes kifejlődni a modern magyar társadalom. Tudta, hogy Magyarországnak csak úgy van jövője, ha az európai kultúrát felveszi, e kultúra intézményeivel együtt. Ép azért a Széchenyi által kezdett és Kossuth által kifejtett izgatással párhuzamosan egy másik agitációt tartott szükségesnek már akkor, mielőtt hírlap szerkesztése által a politikába avatkozott. Az megtámadta a nemesi kiváltságokat, ősiséget, robotot és dézsmát, ez az igazságszolgáltatásban és jogtudományban uralkodó táblabírói szellem leküzdésére volt számítva. Azon új társadalom számára, mely a nemesi kiváltságok megszüntetése után volt támadandó, új intézményeket kellett előkészíteni. S aki Aquesseau és Malesherbes szellemével volt ismerős, a francia magistraturában, az még a jövőre nem pillantva is visszariadhatott a szolgabíráktól és esküdt társaiktól. Aki ismerte a Code Napoleont, annak el kellett ítélnie a Corpus Jurist.“

„Az alsóházban Deák után Szemere volt** — írja Csengery — kiválólag alkotó eleme a régi ellenzéknek. Egyszersmind alapos ismeretű szakember. Az esküdtszékek és a magányrendszer behozatala és a halálbüntetés eltörlése iránt tartatott beszédei a 43-iki országgyűlésen a tárgyaló ékesenszólás, a kimerítő parlamenti szónoklat legszebb példányai közé tartoznak... Lapidáris irmodora, ez erőteljes, rövid, szabatos nyelv, e szép mozaik-stíl különösen alkalmas volt törvényalkotásra. A törvényszerkesztés, formulázás ügyességében Szemere mindjárt Deák s Szalay László után következik, azonban merészebb kezdeményező, mint azok. Jegyzői munkálatai mint irodalmi művek is jelesek. Kölcsey szép izenetei s lelkes feliratai jutnak eszünkbe a 36-iki országgyűlés kezdetéről, csakhogy Kölcsey melegebb, Szemere tartalmasabb. Ő hozta be a karok és rendek táblájához a külföldi parlamentek szokását, indokolt jelen-

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 51—52. lap.

** Csengery Antal: Magyar szónokok és státusférjak, 73. és 84. l.

téssel kísérni a benyújtott törvényjavaslatot. A magyar törvényhozás története nem mutathat fel e részben szebb, jelesebb példányt Szemere jelentésénél az írói jogok biztosításáról szóló cikkelyekhez... S 1849-ben az egyetlen alkotó, rendező tehetség volt Kossuth minisztériumában.“

Kiváló kodifikátora e kornak Pest megye követe, Szentkirályi Móric.

Csengery* írja: „Szentkirályi értelmezései inkább illettek tankönyvbe, mint törvénycikkelybe. Szentkirályinak, mint jegyzőnek, nagyobb érdemei vannak az ízenetek, határozatok s alsóházi nyilatkozatok szerkesztésében, mint a törvényalkotás körül. A hosszú körbeszédés, kormányshéki és megyei stíl helyett már rövidebb, egyszerűbb, tisztább, szabatosabb szerkezet látszik iratain. A közokiratok európai, hivatalos nyelve.“

„Nagy előszeretete volt az értelmezésekhez (definíciókhoz). E hajlamot átvitte a törvényírásra is. Első munkálata a városi ügyben valódi tankönyv.“

A negyvenes évek egyik legjelesebb kodifikátora volt a későbbi nagy pártvezér és miniszter, Ghyczy Kálmán. Agg korában írta meg emlékiratait.

Ghyczy Kálmán azt írja emlékirataiban, hogy az 1843/44. évi országgyűlésen a váltótörvény módosítása, a közmunkák szabályozása, a folyóhomok elfojtása iránti törvénycikkek az ő jegyzőségének működési tárgyai voltak és hogy beválasztották a törvénycikkeknek végleges szerkesztését a magyar királyi udvari kancellária küldöttjeivel együtt eszközölt ügynevezett concertationalis bizottságba is.

Emlékirataiban az 1843/44. évi országgyűlés működéséről így emlékezik meg: „Országgyűlési működésnek vannak nyomai az akkori naplókban s irományok között. Ami e részben gyarló emlékezetemben megmaradt, következő: Kezdetben mindjárt a dunántúli kerületből kerületi jegyzőnek választattam. Első munkám egy ízenet volt a Fő Rendekhez az országgyűlési hírlap tárgyában — egy pár sorból áll — de jól fogadtatott. Personalis Szerencsy azt mondotta reá: „ex naquí leonem.“ A magyar nyelv iránti resolutiora felírás lévén készítenő, készítettek ilyent Palóczy, Szentkirályi s

* Csengery Antal: A magyar szónokok és státusférfiak. 84. és 196. lap.

talán Szemere is, — nem tetszettek. Szemere felszólítására azután én irtam egyet, mely elfogadtatott. Az öt kerületi jegyző (Palóczy volt az ötödik honoris causa) együtt lévén ezen felírás készítésére kiküldve, a közönség nem tudta, hogy ki írta közülök a felírást. Az ifjúság Palóczynak tulajdonította, s ez csak nehezen tudott az emiatt tervezett fáklyászenétől menekülni. A nemzetgazdasági tárgyakban a kerületi ülésből választmány küldetett ki, mely több alválasztmányokra oszlott, én az egész választmánynak s a kereskedelmi alválasztmánynak voltam jegyzője; én szerkesztettem azután az összes munkálatokat, melyek egy nagy folio kötetben ki is nyomtattak, — a kereskedelmi alválasztmányban pedig sokat dolgoztam Lónyay Menyhérttel védvámi szempontból, — s azon vakmerőségre vetemedtünk, hogy magunk egy egész harmincadi tarifát is készítettünk, természetesen Magyarország és Ausztria között a hazai ipar védelmére. Mindezen munkálatoknak azonban eredménye csak azon felírás lett, mely általam írva és mind a két Táblán elfogadva, a harmincadnak országgyűlésen leendő megállapítása iránt feljebb említettk. Munkálódott ezen tárgyakban, jelesen országos közpénztár alakítása, a Széchenyi által indítványozott közmunkák és garasadó tárgyában, egy országos küldöttség is. Ezen országos választmánynak egy albizottsága (báró Vay Miklós, gróf Barkóczy János és én) egy földhitelintézet tervének kidolgozására volt kiküldve. Egy ilyen intézetnek felállítása az ősiségi törvények fennállása mellett telekkönyvek nélkül felette nehéznek mutatkozott, de általános közkívánság volt, mert a birói végrehajtási és váltótörvényeknek követkevései már igen mutatkozván, sok magán család vagyonának fenntartását egy ily intézettől reméllette. Nehezítette ezen munkát az is, hogy a kormány, többségét az országgyűléseken mindenáron szerezni kívánván, a felállítandó földhitelintézetet saját kormányzata alá kívánta állíttatni, mint nagy horderejű korteskedési eszközt, ellenkezőleg mások és különösen én is, az intézetet a nemzet befolyása és vezérlete alatt kívántuk tartani. Sok bajom volt ennél fogva a nevezett két bizottsági társammal, kik a kormány intentióját pártolták s részletekben minduntalan tettek ez irányban indítványokat. Én ezek közül többet elfogadtam, a nevezett uraknak azon határozott biztosítására, hogy ők tudják, hogy azoknak az országgyűlés részére elfogadása mellett a hitelintézet felállandó. De ellenkezőleg, én is jeleltem ki, különösen az intézet igazgatásának lénye-

gére vonatkozó bizonyos pontokat, kijelentvén, hogyha azokat az ő biztatásukkal ellenkezőleg a kormány el nem fogadja, én egész munkálatunknak elvetését fogom indítványozni.

„Munkálatunk elkészült, — hála legyen Istennek, hogy dugába dőlt, — szerencsétlen conceptio volt. De elfogadtatott mind a két táblán és felterjesztetett, a munkálat részemről történt elfogadásának feltétlenül kijelentett pontok azonban — Vay és Barkóczy biztatásának ellenére — visszautasítottak. Ezen okból én azután a kerületi ülésben, — az országgyűlés végnapjaiban —, az egész munkálat elvetésére tettem indítványt — s ezen beszédemért kaptam emlékül száz követtársamtól a most is meglevő szép ezüst téntartót, mely Sz. Péteri, akkori híres ezüstműves munkája, — a földhitelintézetből akkor semmi sem lett. Én nemzetgazdasági tárgyakban, melyekkel akkor még igen kevés ember foglalkozott, több készültséggel bírtam másoknál. Ohajtottam alkotmányunknak nemzet-függetlenségi és demokratiai irányban való alkotmányos, fokozatos, békés átalakulását. De a rohamosan haladó demokratia irányával — tartván veszélyes voltától s talán aristocratiai előítéletről is, nem tudtam megbarátkozni. De mind e mellett követtársammal, ifj. Pázmándy Dénessel —, ki az utóbbi irányra hajlandóbb volt mint én, jól jöttem ki, mert ő szerepelt a politikai kérdésekben, én a közgazdaságiakban; a fő kérdésekben pedig mindig meg-egyeztünk.

Ügylátszik Ghyczy nemzetgazdasági ismereteit általában nagy méltánylás fogadta, mert emlékirataiban olvassuk, hogy 1846. augusztus 1-én Kossuth Lajos levelet írt neki, amelyben sürgősen meghívja országos védegyleti gyűlésre, amelyben a vámkérdés gyakorlati tekintetbevételével a nemzetgazdaság egyes ágai, a gyáripár előmozdítására kívánatos törvényhozási intézkedések s ez utóbbi célra szolgáló egyesületi szövetség foglalkoztatni.

Idősb Pázmándy Dénes törvényalkotási tevékenységéről azt írja Ghyczy Kálmán többször idézett emlékirataiban: „Hozattak ezen időszak alatt más nevezetes törvények is és rögtön és hasznosan érvényesültek: pl. a vasútról, részvénytársaságokról s. a. t., különösen pedig a birtokok tagosításáról, a mezei rendőrségről, melyeknek megszavaztatásában id. Pázmándy Dénesnek nagy része volt s az úrbéri szabályozásról és elkülönözésről. Alig vannak törvényeink irányilag rosszabban szerkesztve, mint ezen két törvény

és mégis mivel a valóságos közszükségnek megfelelték, fényesen sikerültek. Mind a kettő végrehajtásában előnyösen átalakította az országnak külalakját, gazdasági rendszerét — az utóbbi pedig praecizirozván azt, hogy mi az úré, mi a jobbágyé — eszközölte, hogy a jobbágyi viszonyoknak 1848-ban bekövetkezett megszüntetése Magyarországon oly simán hajtatott végre, midőn ellenkezőleg Erdélyben épen ennek hiánya miatt annyi vér folytott.“

Meg kell emlékeznünk Beöthy Zsigmondról is, aki a sajtótörvényhozás meggondolt előmunkása, az „Első elemi magyar közjog“ (1846) írója.

Váltó, csőd, nemzetiség, nyelv... E szűkre szabott jogalkotás után hazaszélednek az 1843/44. évi országgyűlésről a KK. és RR. Három év múlva, 1847. november havában összeül az utolsó rendi országgyűlésen a politikai nemzet és megcsinálja a maga páratlanul nemes politikai búcsúját egy ezeréves rendi multtól.

A hőskor utolsó fejezetéhez érünk. Az eddigi hősök újra felvonulnak. Közülük csak Deák fogja majdan átplántálni kodifikációs erejét túl e koron. Széchenyi kezdi rémülten nézni a lángbaboruló Európát. A modern jogalkotás befejezésének vezérszerepét, Széchenyi s Deák egyetlen eszméjét el nem dobva, de rajtuk messze túlhaladva, Kossuth Lajos veszi át. Ha Széchenyivel összevetjük, igazat kell adnunk Grünwald Bélának,* hogy életük tartalma egy volt, Széchenyi a Kossuth kezdete s Kossuth a Széchenyi folytatása, Széchenyi a saját eszméit támadja meg Kossuthban s Kossuth a Széchenyi eszméivel győzi le őt.

---

* Az új Magyarország, 526. lap.

esen
a az
prae-
hog
Ma-
őleg

ajtó-
köz-

kotás
RR.
rendi
ratla-

a fel-
ációs
oruló
henyi
ülha-
gazat
volt,
atása,
uth a

V. RÉSZ.

cikl
ma
vén
vele
nya
sürg
tehe
hata

mod

mas

évi
A re
a ha
külf

ereje
radil
50.

tikai
melle

amik
adja
forra
vesze

„A Karok és Rendek nem késtek — mondja a 48-iki törvény-cikkek előbeszéde — figyelmüket azokra fordítani, miket az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése, — az ország törvényes önállása és függetlensége, — a *pragmatica sanctio* által vele válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyai — a nemzet alkotmányos életének a kor igényei s a körülmények sürgős volta által szükségelt kifejtése és a szellemi erők s anyagi tehetség lelkesült összhangzásának ez alapokon élénkítése halaszt-hatatlanul megkívánt.“

Valóban, ezek az új törvények már az „összes magyar nép“ modern jogainak kódexét alkotják.

E törvények gyors genezisé, kodifikációjának munkáját hatalmas államférfiúi és országgyűlési megnyilatkozások kísérik.

Tévednek azok, kik a 48-as törvényeket kizárólag az 1848. évi párisi és bécsi kirobbanásokkal hozzák okozati összefüggésbe. A reformgondolatok az 1790. év palántái, már koronájuk van a harmincas években s 1847-ben már terebélyes fák különösebb külföldi hatás nélkül is.

„Amit a forradalomelőtti korszaknak lehet nevezni, mozgató ereje a radikalizmus volt, de azt nem az európai értelemben vett radikalizmusnak lehet tekinteni.“ (Kemény Zsigmond: Forradalom, 50. l.)

„Amit nálunk szélső irányzatnak neveztek, az egyrészt a politikai felfogásnak azon gyökeres változásából áll, hogy a régi rend mellett haladni nem lehet.“ (Beöthy id. mű II., 76.)

Az 1847. évről azt írja Ghyczy Kálmán az emlékirataiban, amikor a nádori ítélőmesterségre történt meghívásának indokolását adja: „Azon időben előre, de élénken éreztem, hogy az országban forradalom készül, ezt nem tartottam előnyösnek, sőt egyenesen veszélyes fiaskónak tartottam, annyival inkább nem akartam abban

résztvenni, mert a liberális pártnak akkori túlzott demokratikus irányát, s erőszakos fellépését nem helyesletem s azért, — jólélekkel mondhatom ugyan, — hogy egyáltalában semmi lépést nem tettem hivatalrai kineveztetésemért, de a nyert felszólítás folytán szívesen menekültem a bírói kör csendesnek és neutrálisnak vélt révpartjába és a bírói hivatalra alkalmasabb is lettem volna, mint a politikaira, az események azonban más fordulatot vettek.“

Igen, az események a legnyugodtabb vérmérsékletű, szemlélődő természetű férfiakat is karon ragadják s előre, mindig csak előre viszik azokat is, a kik a lassan járó órával is megelégedtek volna. Az 1825. év óta lassú mederben folyó küzdelem-folyamából tavaszi, mindent elragadó ár lesz.

Széchenyi jogi programja megjelenik újra, bővített kiadásban, az ellenzék 1847. évi június 5-iki programjában, mely Deák Ferenc műve.* „Hazánknak már régen aggasztó helyzetében — mondja itt, a 48-as törvényalkotás látnoki bevezetése gyanánt Deák — igyekeznünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik s mely alapja leend Magyarországnak is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak... Az alkotmányos biztosítékokhoz számítjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti alkotmányos tisztaságában fenntartását. Alkotmányos biztosítéknak tekintjük s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk a célszerű sajtótörvényekkel körülírt sajtószabadságot... Szükségesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a mult országgyűlési alapon bevégeztesse... A hon javára mulhatatlanul szükségesnek hisszük: a közterhekben való osztakozást..., a honpolgárok nemnemes osztályainak... úgy törvényhozási, mint helyhatósági jogokban való részesítését,... a törvény előtti egyenlőséget, az úrbéri viszonyoknak kármentesítés mellett kötelező törvény általi megszüntetését..., az ősiség eltörlésével a hitel- és birtokszerzés biztosítását.“

Amit Széchenyi a *Hitel*-ben és *Stádium*-ban programot felállít s a miért Deák és Kossuth fiatalságuk óta küzdenek, az ime, 1847-

* Grünwald: Az új Magyarország, 445. l.

ben megjelenik Deák fogalmazásában mint ellenzéki program s alig tíz hónapra reá megjelenik Kossuth fogalmazásában a király asztalánál, hogy szentesítsék s megjelenik a Corpus Jurisban, hogy fundamentuma legyen a magyar nemzet második ezredévének. Mik voltak ennek a programnak közvetlen követő eseményei?

A 47-es pozsonyi országgyűlés előtt azt írja Kossuth egy cikkében: „A mohácsi vész óta, mely szintűgy az elkésett hadikészületek következménye vala, minden lépésünkben elkéstünk. El az úrbérrel, el a reformhajlandósággal, el a rendszeres munkák felvételével, el a magyar nyelv diplomáciai polcra emelésével, el az örökváltság engedélyezésével, el a vasutakkal, el magával a sokak által koránlott váltótörvénykönyvvel. Ezen mindenben elkésés, ezen hajlam, kísértetni a fátumot, kísérteni a szükségben lealkuvást, ez ül átok gyanánt a nemzetet.”

Ezt az átkot akarta kiirtani Kossuth.

A 47-es országgyűlés még a régi mederben kezdi és viszi egészen 1848. márciusáig a vitát. A városi és a honosítási törvényjavaslatok vannak szőnyegen és vitájuk hónapokig folyik. De közben más is történik, tovább érnek az elmúlt évtizedek nagy reformgondolatai és a diétán ép úgy, mint a sajtóban meghallgattatást kérnek.

Annak az alsóházi, 1847. évi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette, Kossuth, Deák, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrássy Gyula, Lónyay Gábor, Bónis, gróf Batthyány Lajos és gróf Teleki László voltak a tagjai.* Nincs köztük egy sem, ki el akarna szakadni a magyar talajtól, de a populus Werbőczyanus helyébe magyar nemzetet akarnak tenni, modern jogintézményekkel.

A negyvenes évek reformjainak kodifikációs előkészítésében, a modern alkotmányjogi és közszabadsági jogok elméleti kifejtésében nagy szerep jut most már a centralistáknak is. Eötvös, Szalay, Csengery a vezetők köztük.

„Akik e haladáshoz utitervet adtak, — írja Beksics** — nagy nemzeti átalakulásunkba rendszert öntöttek, a nagy körvonások apró részleteit kidolgozták, a sejtelmet világos tudattá tették, akik

* Krátky János: Kossuth Lajos, I., 163. l.

** Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 3—4. lap.

az eszmét megmagyarázták a nemzetnek, azok egyszerű tudósok, a magyar doctrinairek, Szalay László és barátai, a centralisták voltak. Óáltaluk szólt bele a tudomány nagy nemzeti átalakulásunk vezetésébe. A politikát és tudományt, ezen két ellenségesnek tekintett hatalmat ők fűzték először nálunk harmónikus egységbe. Az ő politikájukban volt először tudomány, rendszer. Ők indultak először világosan körvonalazott célok és nem pusztá sejtelmek után.

Beksics kissé túloz a centralisták megítélésében, Kossuth, Széchenyi, Deák Ferenc számos évvel előzték meg a gondolattermelésben a centralistákat. Ami érdem a centralistáké, az főként az elméleti, jogirodalmi támogatása a nagy reformgondolatoknak.

Trefort a végrendelkezési szabadságért harcol, „mert — mondja — enélkül a tulajadon megszűnik tulajdonnak lenni.” „A szabad végrendelkezési jog közjogi nyomasztó kiváltságok helyébe előidézi a jog egyenlőséget, nemzetgazdasági tekintetben az ingatlan javak mozgalmát.” Megtámadja a hitbizományokat. „Rómában az apának joga volt — mondja — gyermekeit eladni, vagy megölni. E jog mellé illett az önkényes kitagadás. Később az önkény e nyilvánítása örültségnek tartatott, s az ily rendelkezés ex colore insaniae megbüntettetett. De hasonló, minden civilizált népnél erkölcstelennek tartott önkényt gyakorol a majoratus megalapítója. Ily anomáliák megállapítására, hol nem léteznek, vagy csak csekély mérvben léteznek, a törvényhozó ezentúl nem jogosíthatja az egyént, sőt a létező anomáliák megszüntetéséről is gondoskodnia kell. A majoratusok legközelebbi következménye: a földbirtokos-osztály túlnyomósága s minden osztályok elnyomása és nullítása oly állapot, mely szükségkép reactiót szül, vagy nyíltan és közvetlenül vagy pedig az által, hogy a többi osztályok az ingó vagyron szerzésére túlfeszített erővel vetik magukat, azt a földbirtok irányában ellenséges hatalommá képezik ki, s a földbirtok és pénzérdek közt állandó harcot nyitnak. Ha az ily reactiók elnyomatnak s a népnek nincsen alkalma és energiája az ingó birtokból ellensúlyt képezni, lassanként egészen el fog lankadni, semmivé lenni.”

Szalay és társai intézték az első támadást kultúránk német iránya ellen. Különösen Szalay minden alkalmat felhasznált, hogy a közfigyelmet Francia- és Angolországra irányozza.*

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 95. lap.

Szalay értekezést írt a svájci dietáról és foederatív rendszerről. Trefort Ágoston az angol alkotmány történeti fejlődését rajzolja és a közgazdaság rendszereit ismerteti az Akadémiában. Eötvös főleg a municipalis és igazgatási kérdésekkel foglalkozott, e téren azonban ez lévén az ütközet főtere, valamennyien szerepeltek.* Szalay a szakszerű jogi kérdéseket és alkotmánytanokat tárgyalta, az utóbbiakat Kemény Zsigmonddal osztva meg.

Szalay László az egyesületi jog tanát is kifejti a „Pesti Hírlap” hasábjain. E jog természetét négy cikkében fejtette ki, „Tájékozás az egyesületi jog mezején” cím alatt a „Pesti Hírlap” 1847. januári folyamában.

Szalay legelőször figyelmeztetett a codificatio fontosságára politikai szempontból. Az állam egységét, az állameszmét látta visszatükrözni az egységes törvénykönyvben. Zachariae mondására hívta fel honfitársai figyelmét, hogy Németország szabadságának vesztésével lakolt egységes nemzeti jogának hiányáért. Az esküdt-székekben a szabadságnak nagyobb garantiáját pillantotta meg minden megyei közgyűlésnél, s kitűnő munkájában először fejtette ki az intézmény fontosságát a közjog szempontjából is.**

A centralisták megkezdik küzdelmüket a felelős minisztériumért. A felelős minisztérium nem volt idegen növény.

A felelős tanácsosok ott vannak ősalkotmányunkban. Szent István 1-ső könyve 7-ik fejezetében kifejti, hogy a király jó és bölcs férfiak tanácsával éljen; az 1492. 6. t.-c. azt rendeli, hogy a felségnek consiliariusai magyarok legyenek, mint az László király idejében is volt. S tömérdek egyéb törvényhely tanúskodik arról, hogy a felelős minisztérium nem külföldi import volt, hanem egyenes következése Ulászló törvényének, mely azt mondja, hogy királyunk az országot illető tárgyakban tanácsosainak vélekedése s tanácsa nélkül semmit se cselekedjék.

A II. Mátyás idejében hozott 1608 : X. törvénycikk 2. §-a elrendeli, hogy magyar ügyekben a király csakis magyaroknak tanácsával éljen, bevezetése pedig kimondja, hogy a király tetteleg állítsa vissza a magyar tanácsnak a méltóságát.

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 93—94. lap.

** Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 128—129. lap.

A Mária Terézia idejében a magyar dolgoknak és ügyeknek magyarok által intézéséről hozott 1741: XI. törvénycikk 2. §-a elrendeli, hogy az uralkodó legmagasabb udvarában is mindazokban, a mik a neki engedett főhatalomból folynak, hű magyar tanácsosainak segítségével és tanácsával éljen.

Alkotmányos királyság voltunk tehát.

De megszabja e törvény 4. §-a azt is, hogy az országon belül minden közigazgatási és az ország közállományát illető ügyeket az uralkodó a királyi helytartótanács által intéztesse, „megtartván azt azon hatáskörben és függetlenségben, melyet az 1723. évi 101. cikkely tartalmaz.”

Az 1723 évi 101. cikkely meghatározza, hogy a helytartótanács nem függ semmi udvari kormányzékától, hanem mint királyi tanács, a királytól, — a 102. cikkely pedig azt, hogy az ország tételes törvényei ellen semmit se határozzon, az országgyűlési végzéseket azokkal, kiket illet, foganatosíttassa.

Már az 1790. évi diéta diploma vitája során a mixta deputatio munkájában is benn volt a követelés a magyar tanács felállítására iránt azzal, hogy ennek joga lesz észrevételeket tenni a királyi parancsokra s ez esetben azok függőben maradnak a legközelebbi országgyűlésig.

A miniszteri felelősségről beszélnek már az 1830. évi országgyűlésen is. Vaszary Kolos írja*: „Az 1830. évi országgyűlésen némely követek a koronázási kötlevelemben felemlíteni kívánták a miniszterek felelősségét.”

A felelős minisztérium gondolatát a centralisták terjesztik. Kemény Zsigmond „A forradalom után” című műve 90. lapján ugyan — ide vonatkozóan bizonyítékokra nem hivatkozva — azt mondja, hogy a felelős kormányt Kossuth még 1847-ben báró Eötvös József vesszőparipájának nevezte, a felelősséget pedig akként jellemezte, hogy az se nem használ, se nem árt, ez azonban nem valószínű.

Bizonyos annyi, hogy a parlamentarismus elvét az ellenzék már 1847-ben beleillesztette programjába, a kormányfelelősség elve ott volt a magyar alkotmányban századokkal előbb.

* Vaszary Kolos: Adatok az 1830-iki országgyűlés történetéhez, 3. lap.

„M
nye
főá
den
mu
a p
pap
ám
sze
kik
csa
par
azo
s re
vise
sziv
gyá
kült

tériu
rend
mel
meg
— r
köz
ban

nyo
be
fele
léne

gyű

1881

Büszkén írták a „Pesti Hírlap“-ba Kemény és Csengery: „Mi jelszólú tűztük ki a felelős minisztériumot, szükséges eredményeivel; a törvényhozás tekintélyének túlsúlyával és az igazgatás főágainak centralizációjával együtt. Ezen vezéreszme, melynek mindent alá rendelünk, közlönyünknek határozott szint adott és számunkra delejtűül szolgált a cselekvendők széles tengerén. Hírlapunk a politikai irodalom felesleges terménye, munkásságunk hasztalan papírfogyasztás, reményeink Magyarhon jövődjéről öncsalás vagy ámitás és minden reformtervünk holt tetem lett volna ezen éltető szellem nélkül. Épen abban különböztünk többi elvokonainktól, kikhez a legszorosabb viszonyok, a rokonszenv legerősebb köteléke csatoltak, hogy ők a korkérdések hosszú névjegyzékébe iktatták a parlamentáris kormányt, mi pedig e névjegyzék felírásává tettük azon egyetlen egy kívánatot, melytől a többi kívánatok lehetsége s regenerációnk egész művének szerkezete és sikere függ. A gondviselés világesemények, mondhatnók világcsodák által teljesítő szívünknek hő, de csak évek fáradalmai után elérhetőnek hitt vágyát. A törvény táblái, mint hajdan a szolgaság földéről kimenekült nép tízparancsai, az égből hullottak alá.“*

A március 3-iki feliratra, amelyben a magyar felelős minisztérium felállítása, mint a reformok legelseje szerepel, Salamon Ferenc azt mondja,** hogy ez hasonlít egy u. n. Sturmpetítióhoz, mely kevesebbel a mindennél be nem éri. Kissé maliciózus ez a megjegyzés, mert hiszen a magyar felelős minisztérium gyökerei — mint már arra reámutattunk — ott vannak az ezeréves magyar közjogban, a nemzet állandóan, ha nem is minisztérium formájában, de felelős személyeket követelt a trón köré.

Kossuth 1848. március harmadiki nagy beszédében indítványozta a parlamenti felelős kormányt s a feliratba ekként állította be ezt a követelményt: „Kollegialis kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.“

A doctrinairek, március 6-án, miután a feliratot az országgyűlés elfogadta, ezt írták a „Pesti Hírlap“-ban: „Mi, a parlamenti

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 166. lap.

** Salamon Ferenc: A közös ügyek és a forradalom, Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

kormány eszméjének leghívebb terjesztői, doctrinaireknek, ábrándozó theoretikusoknak kiáltatánk ki, még az ellenzéki táborban is találkozáván, kik az eszmét részint ellenkezőnek állíták a magyar géniussal, részint, ha elismerték is az elvet, annak jövődőt nálunk csak félszázad múlva ígértek. Mit szóljunk elleneinkről? Még az olvasóteremben hevernek a B. P. Híradó azon számai, melyekben az eszme viszonyaink között agyrém gyanánt mutattatik fel. S ime mi történik? Törvényhozásunk alsó táblája nem többséggel, hanem egyhangulag, egy szívvel-lélekkel nyilatkozik a békés átalakulás iránt ő felségéhez intézett feliratában. Számtalanszor ismételt és számtalanszor félreértett tételünket az alsó tábla által egyértelműleg elfogadva látni: reánk nézve nem csekély diadal. Ezt tőlünk senki sem fogja eltagadhatni, míg a Hírlapból, mely általunk kezeltetett, egy példány lesz található.“

A városi törvényjavaslatnál mondja Kossuth az 1848. március 7-iki kerületi ülésen: „Nem hiszi, hogy miniszteri felelősség ne lenne másként képzelhető, mint ha az utolsó falusi bíróg minden kinevezés tőle függ; ez ellenkezik a municipális élet szabad kifejlődésével, ez szerencsétlen francia rendszer, melynek célszerűtlenségét bebizonyították a februári napok és ő e tannak ellene mond most és mindenkor.“

A felelős minisztérium gondolatának a municipiumok érintetlen fenntartásával való összeférhetőségét, amiben akkor sokan támaszkodtak, Kossuth a közhivatalokról szóló Bónis-féle törvényjavaslat 1848. április 2-iki alsótáblai tárgyalásán is megvilágítja mondván: „A francia forradalom előtti minisztériumi felelősség nem fér össze a municipiumokkal, de az angol és északamerikai igen, hol a kinevezett tisztviselő vakon engedelmeskedni nem tartozik.“

Az 1848. március 18-iki kerületi ülésen jelenti ki Kossuth, hogy: „Idegen minden gondolattól, mely szerint a felelős minisztérium összhangzásba ne lehetne hozható a haza municipiumaival.“ Kossuth tehát a felelős minisztérium mellett is rendületlen híve marad a vármegyének és a következmények őt igazolták és nem azokat, akik emiatt Kossuthot messze évtizedek multán is támadták, mert a magyar vármegye a maga alkotmányvédő hivatását fényesen teljesítette a haladó-párt idejében, amikor a felelős minisztérium szemben állott a nemzettel.

„Kossuth nagyobb súlyt helyezett a megyékre, mint a márciusi és áprilisi szép napok összes vívmányaira. Ezt mondta legalább. Ő, úgymond, szerelmes a municipális szabadságba, még pedig annyira, hogy készebb inkább a miniszterialis törvényt is megbuktatni igyekezni.“* Ezt Beksics mondja, gúnyosan, de ez a gúny sem ér fel Kossuthhoz.

Kossuth igazi szerelme a vármegye volt. Miért? A választ megadja a magyar mult, az ő fiatakorában lezajlott 1823. év a maga alkotmányvédő vármegyei passzív ellenállásával. Kossuth az alkotmányértő dinasztiaival szemben a vármegyében látja a nemzetvédelem legfőbb eszközét, főbbet, mint amit a tervezett felelős minisztériumban lát. A vis inertiae megyéje az ő szemében hatalmas gát Béccsel szemben, gát és védő vár. Ahhoz a vármegyéhez, melyben a közigazgatás és bíraskodás a politikai nemzet kezében volt, mely a rendi országgyűlések szellemét, irányzatát a követküldési utasításokkal megformálta s ezzel valósággal törvényhozó volt, amely vármegye még a királyi propositiók előzetes közlését is követelhetette, érthetően szívbeli kötelekek fűzték Kossuthot s azt elsöpörni nem akarhatta. Jöttek félszázaddal később idők, melyekben Kossuthnak megint igaza lett s a nemzeti élet parázsló tüzei ismét a vármegyékben világítottak és adtak erőt a felső erőszak ismert eszközei ellen a millioknak, védve a roncsolt alkotmányt, a nemzet politikai szabadságát.

Nem hibája, hanem dicsősége volt tehát Kossuthnak a vármegyéhez ragaszkodása. A megyék vis inertiaejét nem akarta feláldozni a parlamentarismus oltárán. Április második beszédében mondja: „Ha Franciaországban municipiumok lettek volna, X, Károly, midőn ordonnanceit kiadta, nem bukott volna meg, mert azok megtörttek volna a megyék ellenszegülésén“... „Ő a minisztérium felelőségét és hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint annyira, hogy mellette a municipium megélhessen. De a municipiumot meg úgy kívánja rendezni, hogy minisztériumot és a végrehajtást ne gátolja.“

„Az európai státustudomány, mondja az április harmadiki kerületi ülésben, kétségbe vonja, hogy felelős minisztérium összeférhessen szabad departementális rendszerrel. Én pedig, mint Isten lételéről, ép oly erősen meg vagyok győződve, hogy e kettő össze-

* Beksics Gusztáv : A magyar doctrinairek, 158 lap.

egyeztethető. A parlamentáris kormánnyal nemcsak a községi, de a departementális rendszert is össze lehet és kell egyeztetni, s ha ennek kulcsát eddig fel nem találták, én fogom megtalálni."

Hogy a megyéről mikép gondolkodott Deák, 1835. június 16-án tartott beszéde tanúsítja. „Van, úgymond, nemzeti szabadságunknak még egy fő-őre, melyhez hasonlóval Európa legszabaddabb nemzetei sem dicsekedhetnek s ezen megbecsülhetetlen kincs: a megyei municipium, hol nemcsak a közigazgatás minden tárgyai, a törvények teljesítése s minden sértéstől megóvása, de maga a törvényhozás is a nemzet törvénytelen összegyűlő tagjainak szabad tanácskozása alá tartozik. Ezen municipiumok állanak őrt dönthetetlen morális erővel alkotmányunkért, innen forrásoznak s oda térnek vissza gyakorlatilag a nemzetnek minden jussai s törvényhozási hatóságunk is innen ered, ezen alapul. Szóval a megyei municipium azon institutió, melynél fogva mindazok, kik az alkotmányos jussok osztályosai, szabad tanácskozásukban úgy a közigazgatásba, mint a törvényhozásba, személyes és közvetlen részvételt gyakorolhatnak. Érezték Európa constitutionális népei ama garantiát, mely a nemzetnek eme közvetlen részvételében fekszik és érezték az institutió szükségét, mely annak szabad gyakorlatát biztosítaná. Ezen szükségét pótolhatja Angliában a népgyülekezetek alkotmányos szabadsága, melyet az angol nemzet mindenkoron oly féltékenyen őrzött volt; s Franciaországban az annyiszor megtámadott s annyi phasisokon keresztülment associáció jussa, melyet leginkább törekedett a kormány korlátozni mindannyiszor, valahányszor önkényt akart gyakorolni a nemzetet. Mi nekünk nincs ily mesterkélt dolgokra szükségünk, miután a megyék gyűléseiben az administrativus tárgyak is előleges megfontolás alá vétetnek, s a törvényhozásra is nemcsak követek választatnak, sőt az ezekre nézve kötelező utasítások is ott készülnek."

A hatalmas megyét mindenki fenn akarta tartani, csak más hatáskörrel. Gróf Dessewffy Aurél már előbb azt írta: „Gróf Széchenyi rendszerének egyik fő vétké az, hogy a törvényhatóságok befolyása nincs kellőleg méltányolva benne. Alkotmányunk természeténél s politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mindaz, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetükbe magát bele nem illeszti. Egy nemzetet en petit comité nem lehet sokáig vezérelni ott, ahol ötvenkét megye nyilvános életet űz

és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.“

Az ötvenkét megye egy-egy külön csatasík volt az önkény ellen.

A centralisták is érezték ezt, de az ötvenkét megye vis inertiaejénél modernebb, élesebb fegyvereket kínáltak a nemzetnek: parlamentet és felelős kormányt.

Eötvös vezette a támadást. A megye-kérdés volt az ő eleme. Egymaga többet tett e téren, mint barátai összevéve.* Arra utalt, hogy a megye, melyet a nemzeti génusz különleges termékének tartanak, nem is magyar, hanem franko-germán eredetű intézmény, mely Szent István és az első Árpádok alatt Nagy Károly grófsági alkotmányaira emlékeztet.

Szalay is támadta a megyét: „A mi a velencei nobilik nevének az aranykönyv, az aristokratáinknak a megyeszerkezet. Az is, ez is cifrakötésű munka, melyben bizton nyugodhatnak a választottak.“

A megyei rendszernek a miniszteriális rendszerrel való meg egyeztetése és képviselői alapra helyezése Kossuth gondolata, szemben a centralistákkal. „Neki olyan szerkezet kell — mondja később —, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék, ő szerelmes a municipális szabad szerkezetbe úgyanynira, hogy mintsem a megye megszűnjön, később inkább a miniszteriális törvény megbuktatására törekedni.“

A miniszteri felelősség elve világosan bontakozik ki az országosan egybegyült Karok és Rendeknek 1848. március 19-iki Nyilatkozatában: „Egy szabad alkotmányos országban úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalomnak szoros összhangzásban kell lennie. Mindkettőt csak oly egyének gyakorolhatják sikerrel, kik a nemzet többsége akaratának kifolyásai... Úgy vannak a Karok és Rendek meggyőződve, hogy minden idegen hatalomtól független, felelős magyar minisztérium az, mely békés átalakulásunknak s az összes nép boldogságának lehetőségét foglalja magában... Ennek folytán halaszthatatlannak tartja az országgyűlés az új kormányzási rendszernek, a felelős minisztériumnak törvény általi körülírását és megállapítását.“

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 72—73. lap.

A független magyar felelős minisztérium alakításáról szóló törvényjavaslatot az alsótábla az 1848. március 22-iki ülésen kezdi tárgyalni. Alapos vita indul meg és mindjárt az 1. §-nál a törvények szentesítésének fejedelmi jogánál Kende Zsigmond javasolja, határozassék meg, hányszor lehessen a nemzet kívánságát visszatartítani és hogy a fejedelem a törvényt három felterjesztés után megerősíteni köteles, a rendek azonban azt vélik, „hogy ezen különben helyes megjegyzés az országgyűlés elrendezéséhez tartozik.”

Kossuth megjegyzi, hogy felelős minisztérium mellett ily óvatosság nem szükséges, mert a minisztérium az ilyen királyi válaszokat nem ellenjegyzí.

Érdekes gondolatok hangzanak el ebben a vitában. Hunkár Antal azt mondja, arra kell gondolni, milyen lesz a kormány 1948-ban, se miniszter, se királyi hivatalnok ne ülhesen a képviselőtáblán, Lónyay Menyhért a hivatalnokok kizárását kéri, Pázmándy Dénes viszont amellet tör lándzsát, hogy a miniszter képviselő ne lehessen.

Somssich Pál hangsúlyozza, hogy ezen új hatalom által a hatóságokat korlátoztatni nincs szándékunkban. Az ő javaslatára került bele ezen az ülésen a törvény 26. §-ának az a szövege, hogy az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezen túl is teljes épségben fenntartandó.

Érdekes, hogy a javaslat tárgyalásánál többen azt javasolták, ne engedessék meg, hogy a miniszterek követekül választassanak.

Az 1848. március 29-iki ülésen olvassák fel a királyi választ a független felelős magyar minisztérium alakítása iránt. A királyi válasz lényege az, hogy számos szakaszt szövegezzenek át, főként a királyi kincstár tekintetében mondják ki, hogy a királyi udvar fenntartására szükséges és az összes álladalmi költségeknek, melyek az egész birodalom, tehát Magyarország és az ahhoz tartozó részek érdekében is tétetnek, Magyarországot illető arányos része fedezése céljából az evégre Magyarországból jelenleg befolyt s kellőleg kimutatandó jövedelmek a birodalom középponti pénztárába továbbra is beszoigáltassanak és minden vám, pénznemű és kereskedelmi intézkedések az illető német örökös tartományi közigazgatósági organumokkali kölcsönös értekezés útján történjenek. Ez a királyi válasz tehát az önálló magyar pénzügyet nem akarja elismerni. A honvédelmi minisztériumra nézve megjegyzi a király, hogy e minisztérium hatáskörének, figyelemmel arra a legszorosabb kapocs-

ra, amely az örökös tartományokkal fennáll, különösen pedig Őfelségének mind a pragmatika szankció fenntartására, mind a fegyveres seregnek alkalmazására és a katonai hivatalokrai nevezésekre vonatkozó jussától, melyet Őfelsége magának továbbra is fenntart, kell szükségképen feltételezve lennie. Ezekhez a jussaihoz a király jussainak szentségénél fogva is ragaszkodik.

Batthyány miniszterelnök felolvasás után kijelenti, hogy a királyi válasz sem a nemzet igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának nem tesz eleget és kéri a nádort, járjon közbe, hogy a király válasz átalakíttassék s Magyarországnak független felelős minisztériuma legyen, mert különben nem vállalhatja a miniszterséget. Mire a nádor kijelenti, hogy keresztül fogja vinni Őfelségénél az észrevételeket és állását köti az elfogadáshoz.

Az alsótábla azt határozza, hogy miután a király szavát adta a független magyar felelős minisztérium alakítására, „mindazt, mi ezen királyi szót bármi részben megghiúsíthatná, a nemzet és trón irányában ugyanazon burocratia maradványai által, mely az ausztriai ház uralkodása alatt egyesült népek jövődjét kockára tette, vakmerően űzött játéknál egyébnek nem tekintheti.” A nádor közbenjárásának sikerét, „a lehető legrövidebb idő alatt elvárja, azon elszánt indulattal, melyet a haza felett lebegő terhes pillanatok igényelnek.”

Az alsótábla ezen határozatait némi tanakodás után a főrendek is elfogadják.*

A független magyar felelős minisztériumról szóló törvényjavaslat kodifikációjának menetét Kónyi Manó könyvében olvassuk. A javaslat szerkesztésével Kossuth Ghyczy Kálmánt bizta meg, aki annak szerkesztéséről emlékirataiban ezeket mondja: „Amikor a minisztérium kinevezése már kétségtelen volt vagy talán már meg is történt, Kossuth a független magyar felelős minisztériumról szóló törvénynek sürgős szerkesztésére megkért; azonban a címet, az első szakaszokat — István nádor sérthetetlenségéről — s a végső szakaszokat, a miniszteri felelősségről, már készen kaptam tőle. A többi szakaszokat, mert Kossuth igen sürgetett, egy éjjel készítettem el. Vélttem, hogy ezen törvényjavaslat Kossuth és a kerületi ülés által

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről, I. kötet, 55. lap.

különben is bővebben meg fog vitatni. Kossuth azonban azt igen csekély módosítással azon melegiben bevitte a kerületi ülésbe s itt rögtön elfogadtatott. Ezen javaslatot így készítettem. Dél előtt kapván Kossuth megkeresését, éjjelig papírra vettem eszméimet. Egy szép írású jurátusom, Kovács Pál, orosházi születésű és utóbb ott iskolamester, éjjelre lakásomra lévén rendelve, általa az első brouillont letisztáztattam s azt azután, miután leiratott, még az éj folyta alatt újra átnéztem és sokban javítottam. Ez a javított munka megvan írásaim között s ezt — szintén Kovács által — még hajnalban letisztáztatván, reggel 8 órakor átadtam Kossuthnak. Kitűnik ebből, hogy a közös viszonyoknak említése, ha ezért a szélső bal el is átkoz, az én tollamból került ki legelőször, s mint most is hiszem, a létező körülmények logikailag helyes felfogása folytán. Így mentek akkor a dolgok.“

Nagy Miklós leírja,* hogy miért bizta Kossuth a minisztériumról szóló törvény elkészítését Ghyczyre. Szerinte Kossuth visszaemlékezett Ghyczynek az 1843/44. évi országgyűlésen kifejtett nagyarányú törvényhozó tevékenységére, amikor Ghyczy az országos közpénztár és a hitelintézet vezetésébe be akarta vinni az országgyűléssel szemben fennálló felelősség gondolatát s az országos választmány előtt elmondott beszédében az országgyűlésen az elsők között foglalkozott a centralisták (Szalay László, br. Eötvös József, Csengery Antal stb.) szellemében a felelős kormányrendszerrel, anélkül azonban, hogy a régi magyar felfogással szakított volna. Másfelől az 1848. márciusi országgyűlési tárgyalásokon is gyakran nyílt Kossuthnak alkalma arra, hogy megismerje Ghyczynek mint nádori ítélőmesternek a törvényjavaslatok szövegezésében tanúsított ügyességét, szakértelmét.

Nagy Miklós szerint az 1. és 2. §-t, valamint a 32—36. §-t Ghyczy készen kapta Kossuthtól, tervezete eredetileg 35. §-ból állott, utóbb került bele a 7., 8. és 21. §., a többi 28. § tehát Ghyczy alkotása, az egész hetvennégy óra alatt készítette, március 21-én, 22-én Kossuth kerületi ülés elé vitte, amely a 34., az utolsó szövegben 37. §-t megváltoztatta akként, hogy a jövedelmek és szükségletek kimutatását és a multa nézve az általa kezelt jövedelmekről való számadást a minisztérium köteles az alsótáblának megvizs-

* Budapesti Szemle 219. kötet. 1. lap.

gálás és jóváhagyás végett évenként bemutatni; a főrendiház a 6. §-ban a katonai szó helyébe a honvédelmi szó beiktatását kívánta, a 11. §-ban a külviszonyok szó helyébe a viszonyok szó iktatását kérte és még egyéb kisebb módosításokat javasolt.

Az 1848. március 31-én kelt újabb királyi leirat körvonalazta azokat a feltételeket, amelyek mellett a király a törvényjavaslatot elfogadja. Ezek a kikötések a következők: „1. A 2. § csak az akkori nádor, István főherceg személyének sérthetetlenségét mondja ki. 2. Az egyházi és világi méltóságok kinevezése, a kegyelmezés, a nemesség és címek adományozása a királyt illeti az illető magyar miniszter ellenjegyzése mellett (új 7. §). 3. A királynak az előbbi pontban fenntartott ügyeket a személy körüli miniszter fogja a mellé osztott állami tanácsosokkal és személyzettel kezelni (új 21. §). 4. Az összesbirodalmat közösen érdeklő: a kir. udvartartáshoz, a közös diplomáciához és a magyar hadsereghez megkívántató különféle katonai testületek ellátására szükséges költségekről királyi jóváhagyás mellett ideiglenes rendelkezés tétessék. 5. A honvédelmi szerkezet s a körülményekhez képest szükséges katonaság megajánlása a törvényhozás joga; a rendes katonaság elhelyezése és béke idején való alkalmazása viszont a kir. helytartónak a felelős magyar minisztérium útján gyakorlandó ügyköre, ellenben „a magyar hadseregnek az ország határain kívül való alkalmazása“ és a katonai kinevezések a királynak tartatnak fenn, aki e jogait a személy körüli miniszter ellenjegyzése mellett gyakorolja (új 8. §).“*

Az újabb szövegezést maga Kossuth végezte, mint Nagy Miklós is kifejti (Nemzeti Múzeum levéltára 1848/49-es iratok 1298. számú fascikulus), így került bele a törvénybe Kossuth tollából az új 7., 8. és 21. § és a 9. § következő kiegészítése: „kivéve a 7. és 8. §-okban kijelölteket.“

Báró Kaas Albert „Az alkotmányfejlődés tényezői“ című munkájában** azt írja, hogy az 1848. évi III. törvénycikk szerkesztésénél Ghyczy felhasználta a belga alkotmányt. Szerinte: „Az 1848. évi III. törvénycikk 1. §-a, mely a király személyének szent és sérthetlenségét jelenti ki, megfelel a belga alkotmány 63. articulusának, illetőleg első mondatának. Míg a második mondatot a miniszterek

* Nagy Miklós: Budapesti Szemle 219. kötet, 14. lap.

** Báró Kaas Albert: Az alkotmányfejlődés tényezői, 121. lap.

felelősségéről a 48. III. a 4. §-ba külön foglalta. A 48 : III. 3. §-a az ellenjegyzésről megfelel a belga alkotmány 64. articulusának. A magyar törvény 28. §-a mondhatni fordítása a 88. articulus második bekezdésének. A 3. bekezdésnek pedig megfelel a 48 : III. 29. §-a, megtoldva azzal a pótlással, hogy ha a miniszterek az országgyűlés valamely táblájának kívánatára előtte megjelentek, „a megkívántató felvilágosításokat előadni tartoznak.” A 88. articulus 1. bekezdését a magyar törvény szintén elfogadta, nem szószerint ugyan, de azonos értelemben, mely szerint a miniszterek szavazati joggal csak annál a táblánál bírnak, amelynek személy szerint tagjai.”

A felelős minisztériumról szóló törvény előkészítésében az országgyűlésre már későn érkezett Deák Ferenc nem vett ugyan részt, mégis igen nagy szerepe volt a törvény létrehozásában. Tarányi Józsefnek 1848. március 28-án írt levelében* írja: „Pénteken felmentem Battyhány Lajossal Bécsbe, eszközölni a felelősség körének meghatározásáról szóló törvény felsőbb helybenhagyását s onnan csak ma délben jöttünk vissza. Sokat futkostunk, kértünk, okoskodtunk, fenyegetődzünk a főhercegeknél; sikere fáradozásainknak nem volt ugyan tökéletes, de mégis reményt nyújt s a holnap érkezendő válaszból lehet úgyszemint valami jót csinálni.”

Jön még idő, amikor ennek a felelős minisztériumnak legnagyobb védője Deák Ferenc lesz. Tarányi Józsefnek írja 1861. január 9-én: **, „Akinek tiszta fogalma van a felelős minisztériumról, nem tarthatja lehetőnek alakítását a koronázás előtt. Hiszen a minisztériumnak biztos alap kell, oly alap, melyet fejedelem és nemzet mint tetteleg fennállót elfogad és elismer. Ilyen alap nálunk jelenleg még tetteleg nem létezik. Mi az 1848. évi törvényeket egész terjedelmükben kívánjuk alapul tekinteni. Őfelsége sok részben közelít ugyan azokhoz, de némely részben azokat módosítani kívánja.”

Lónyay Menyhért írja: „A rendek által elfogadott feliratban ki van mondva a felelős minisztérium, de még azok is, akik megszavazták, sem igen értik és így nem is igen óhajtják.” Ezt Lónyay az 1848. március 8. napjáról írta. *** Mihamar megértették.

* Deák Ferenc Leveli 195. lap.

** Deák Ferenc Leveli 281. lap.

*** Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 232. szám 39. lap.

Sokan nem akarták, hogy Kossuthból miniszter legyen. Fent is félték tőle, de számos képviselő is félt tőle. Lónyay Menyhért írja* az 1848. március 20-ról: „Szalaynak és Keménynek ideája volt, hogy Kossuthot, aki impraktikus miniszter lenne, legjobb volna a törvényjavaslatokat kidolgozandó konzulátusba tenni, mely római módra szerveztetnék.”

* * *

Az Országos Levéltárban az 1847/48. országgy. XX. szám alatti Rekesz C. csomó 74. számának hátlapján ezt a jegyzetet olvashatjuk: „Ezen szerkezetet úgy, mint ki van nyomva, Szemere úr borsodi követ készíté.” A sajtótörvényről van szó.

Ugyanott láthatjuk Szemere Bertalan sajátkezű művét, a sajtótörvénynek a főnemesei által kért módosításaira vonatkozó alsó-táblai üzenetet.

Szabadságharcunk évének erre a nagyszerű kodifikációs alkotására a kritika hamar reányomta, ma is reányomja a forradalmi bélyeget.

Ez a kritika nem állhat meg.

Beöthy Ákos írja: „A francia forradalom sok tekintetben transcedentális elméletei még az 1790-iki törvényhozásra sem gyakoroltak számbavehető befolyást.” Erről a nagy kodifikációs esztendőről azt írta báró Kemény Zsigmond Széchenyiről szóló remek tanulmányában: „Az 1790-iki országgyűlés évrázaink legfényesebb lapjain foglal helyet. Mert hazánk megszüntetett közjogának visszaállítást s biztosítását annyi felvilágosodással és türelemmel, annyi lelkesedéssel és méltósággal, annyi szabadságszeretettel és törvényességgel, annyi körülményismerettel és előrelátó gondoskodással eszközölte, hogy sajnálattal telik keblünk, midőn a későbbi diétákon az 1790-iki szellemmel gyérebben kell találkoznunk s látjuk, miként a következő harminc év mostoha csillagzatai oda kuruzsolták megint vissza alkotmányos életünket, ahol az 1790 előtti időkben állott, meztelenül, elhagyatva, kigúnyolva. Így történt aztán, hogy az 1790-iki országgyűlésnek egy másolatja készült 1825-ben... 1823-ban oly visszakövetelő szellem támadt a megyékben, minő 1786-ban lelkesíté az apákat. Kossuth is említi, hogy az 1790. évi

* Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 232. szám 47. lap.

67. t.-c. által kirendelt országos választmányok munkálataiban, ám-
bár a státuszgazdászati tudomány még akkor rendszeresítve nemigen
volt, oly eszmék vannak letéve, melyek a XIX. század gyermekei-
nek is becsületökre válhatnak.”

A mult század első évtizedei sem bizonyítanak mást, mint
amit ugyancsak Beöthy állapít meg, hogy „amiként az országos
közvélemény követelményei 1790-ben nem csapongtak túl, úgy
1825-ben sem maradtak alatta azon vonalnak, melyet a nemzeti
nagyság hagyományok állapítottak meg.”

A nagy francia forradalom véres éveiből ki volt küszöbölve
ez a szó: sajtószabadság. „Még tisztességes republikánus lapok is
a legnagyobb egykedvűséggel követelték valamennyi konzervatív
közlöny elnyomatását s érdemet véltek szerezni, amidőn ellenfeleik
személyét és iratait naponként denunciálták a hatalomnak. A párt-
sajtó legdühösebb gyűlölete nem a többi pártok ellen, hanem a
többi pártok sajtója ellen irányult. Az első lelkesedés idejében meg-
elégesznek azzal, hogy elégetik a royalista lapokat, összerombolják
nyomdáikat s fenyegetik kiadóikat. A terrorizmus alatt a lapokat
elnyomják, a hírlapírókat lefejezik, agyonverik, üldözik, a direktó-
rium alatt deportálják, elnyomják őket. Mindennap új, hosszú sora
jelenik meg a lapoknak, amelyek betiltatnak, kiadók pedig vagy
gályarabságra, vagy vérépadra kerülnek.”

Ily viszonyok nem izgatnak utánpótlásra.

A francia forradalom ezek szerint bennünket nem inspirálha-
tott sajtószabadsági követelésekre. Onnan a sajtózsarnokság szele
fujt. A napoleoni idők sem írták fel a francia égboltozatra a saj-
tószabadság lángbetűit, Napoleon nyomban letörölte volna onnan
cézári spongyájával, hiszen alatta szabad sajtó nem volt s első le-
tétele után a szenátus bűnlistájában bűneként szerepel, hogy „a saj-
tót béklyóba verte.”

Korunkban a száz év előtti nagy magyar reneszánsz nemzeti
jellemét sokan azzal a váddal homályosítják el, hogy az 1848. év édes
gyermeke a francia forradalomnak. Az angol műveltségű Széchenyi
és Deák valóban nem foglalkozott azzal, hogy a sajtószabadság
gondolatát külföldről importálja. A sajtószabadság nálunk tisztán
belföldi növény s nem exotikum volt. Előzményei? Bölcsen mondja
Concha Győző, hogy József császár rendszere rombadőlt mint egész,
de a hatalmas lökés, melyet a szellemi életnek nem mint gondol-

kodó, hanem mint uralkodó adott, nem vesztette erejét halálával, a kilencvenes évek reformjaiban, még inkább reformtörekvéseiben élt tovább s mint fejlődésre képes csíra maradt fenn a harmincas évekig. Előzményei? Nem csupán egy felvilágosodott uralkodó szellemi lámpája, mely mindenkinek világít, nem csupán Hajnóczy, Martinovics, Laczkovics titkos lámpája („vélemény,- gondolat,- vallás- és sajtószabadság,“) nem csupán Batthyány Alajos izgatása, ki szerint „a sajtó a zsarnokok féke, az emberi jogok elnyomóinak ostora és minden jogtalanság ravatala,“ de e megállapításai mellett megelégszik a sajtószabadság kielégítésére azzal, hogy kormány-cenzorok helyett indokolásra kötelezett, országgyűlés-választotta cenzorok legyenek. Előzményeit sokkal inkább az 1790 táján sok tekintetben klasszikus magaslatra emelkedett vármegyéknek a felébredt közszellemet tükröző felirataira kell visszavezetnünk.

Ha igazat kell is adnunk Corichának abban, hogy XVIII. századvégi irodalmunk oly csodálatos, közvetlen hatást gyakorolt a nemzet életére, holott egy évtized után a nemzet szellemében létezésének nyoma alig van, viszont bizonyos, hogy a XVIII. század magyar történelmének nagyszerű epilógusa, az 1790/91-iki országgyűlés munkálatai, köztük sajtómunkálata, büszke szelleme, mely az ősjogokat a trón felé biztosítja, másrésről egyes vármegyéink akkori feliratai ácsolják meg a sajtószabadsági gondolat bölcsőjét. Az emberek a XVIII. század közepén még keveset olvasnak s III. Károly 1730. évi rendeletétől kezdve, amely egyetemi helyekre szorítja a nyomdákat s külön esküt követel a nyomdatulajdonostól, végig e század cenzurát szervező rendeletéig nem csupán az nyomta a gondolatszabadságot, hogy fékei vannak, hanem, hogy az emberek nagyrésze nem olvasott. A helyzet nagyot változik a XVIII. század végén, a magyar olvasni kezd és írni. Terjed a felvilágosodás s már József császár, e lucidus elme, a cenzura főtörvényévé azt teszi, hogy csak a becsmérő, pamfletizű munkákra legyen vétő, de nem a tisztességes kritikára, még ha az az ő személye ellen irányul is. A betű, a gondolat védelme szót keres és talál a vármegyében. Gömör vármegye az 1792. október 5-én tett felterjesztésében óvást emel a nyomdászokat és könyvárusokat sújtó rendszabályok ellen s így folytatja: „A szabad gondolatok világ eleibe való bocsátásának megszorítása... az éles eleven elméknek, mint az emberi jussok legnemesebb részének, örökös

eltemetésére, a megvilágosodásnak homályosítására és sötétítésére, a szabad nemzet törvényinek nevezetes sérelmére, s ezen okokból a közjónak ártalmas terhére célozna.“ A jeles hazafi, Cházár András tollából származó e felíratot méltón egészíti ki egy sereg bátor vármegye. Abaúj megye kifogásolja, hogy a cenzorok kezében van a nemzeti művelődés kulcsa, a közboldogság kiváló eszköze, tagadja, hogy királyi jog volna a könyvek előzetes vizsgálata, törvénytelennek jelenti ki a nyomdák királyi kiváltságtól való függővé tételét. Bihar megye Hajnóczy munkáinak s Millot világtörténetének eltiltása miatt emel szót s azt mondja, ha írni nem lehet a közügyekről, nem félős-e, hogy szólni sem lesz szabad róluk az országgyűlésen; a cenzura barbárrá tesz bennünket; a sajtóval vissza lehet élni, de ebből nem következik, hogy a sajtót előzetes szabályokkal kelljen korlátozni.

Ha évtizedek ezt követő bécsi munkája időközben, a XIX. század első évtizedeiben hallgatásra is kényszeríti ezeket az eszméket, a huszas esztendőkkel a zajlás újra megindul. Az irodalom nagyszerű szárnyverése az 1820. január 11-én a kormányt arra készteti, hogy nemcsak a politikai, de a tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltja. Számos megye tiltakozik ismét ez ellen. Bars megye hatalmas feliratában olvassuk: „Vajjon hasznos-e a felnőttest is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott?... Miért záratnak be előttünk ismét a művelődés forrásai?... Országunk történelme kétségtelenül bizonyítja, mily nagyra becsülték és sértetlenül fenntartani kívánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát. A hírlapok a külföldre nézve mindmegannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sóvárgásaikat egymással tudatják... A belállapotok tekintetében pedig a hírlapok orgánumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi ereken szétterjedve, termékenyít lefolyásában, míg ha elébe gátak vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.“

Ha ezeket a jogtörténelmi előzményeket vizsgáljuk, már ezekből is látjuk, hogy nem külföldi import volt száz évvel ezelőtt a magyar sajtószabadság fája s már ezekből is látnunk kell, hogy aki a negyvennyolc sajtójogi alkotását meg akarja érteni, annak a XVIII. század s a XIX. század eleje szellemi evolúcióját nem sza-

bad figyelmen kívül hagynia. Nem csupán Martinovics, Hajnóczy és társaik programjában szerepel a gondolatok szabad közlése, nem csupán egyes nagy elméket foglalkoztat a sajtószabadság gondolata, gyökeret vert ez a gondolat vármegyéink közgyűlési termeiben is, a magyar nemesség vármegyei székházainak ormára sorban felkerül a betű szabadságának zászlaja. Ezekből a megyei feliratokból bontakozik ki a XVIII. század végén már erősen művelődő nemes urak igazi szellemi képe s a XIX. század klasszikus műveltségű nemes urának portréja. A negyvennyolc kohójából kikerült sajtótörvényt ekként mindennek lehet tekinteni, csak forradalmi terméknek nem. Deák Ferenc megállapítása, hogy a negyvennyolcas törvények hosszú fejlődés eredményei voltak, a sajtótörvényre is áll. Gyökerei, ha a törvény mintájául belga törvény szolgált is, magyar gyökerek, melyek a meggyötört, a kamarilla szellemétől ölt magyar földbe nyúlnak vissza. Wesselényi, Lovassy, Kossuth üldöztetése s börtöne adta meg a legnagyobb lendületet a sajtószabadsági gondolatok terjedésére, közkívánsággá válására. Wesselényi közgyűlési beszéde s Kossuth országgyűlési tudósításai négy fallal végződtek, melyekbe a magyar nemzet e hősei voltak bezárva. Csoda-e, ha ezen a két áldozaton gondolkozva, országszerte terjedt a szükség tudata, hogy szó és betű egyaránt törvényi védelemre szorulnak a hatalommal szemben. A közvélemény lassú, de állandó forrongását a magyar nemzeti gondolat szakadatlan üldöztetésének látványa, a cenzura nemzetellenes maliciái, melyek Széchenyit sem kímélik meg, táplálták. Hiszen az udvarral szembe nem helyezkedő Széchenyit sem kíméli meg a cenzura. Tudjuk, hogy 1835-ben a Stadium terjesztését megtiltotta a helytartótanács s utasítja a cenzurahivatalt, „örkődjék, hogy a mű sem nyomtatás, sem kereskedés útján ne terjedjen“ s a Stadium jódarabig indexen maradt. Nem forradalmárokat sújt tehát a cenzura, hanem a magyarság legnagyobbjait akadályozza szellemük bilincsmentes terjesztésében. Legnagyobbjaink a maguk művein, sőt a maguk testükön érzik, mit jelent a sajtó elnyomása és szabadsága. Csoda-e, ha majdan Deák Ferenc, a nyugalom s törvényesség nagy embere fog a sajtótörvény életbeléptető rendeletén dolgozni?

Mindezek az előzmények; a vármegyék lelkesedése a sajtószabadságért, a nagy üldözési bűnperek, melyek Wesselényit, Kossuthot börtönbe vetik, Széchenyi üldöztetése, az 1839/40. évi or-

szágygyűlésen Deák s társai filippikái a gondolatszabadság hőseit börtönbe vető bírói önkény ellen, ezek értetik meg azt a kicsapó lán- got, mely 1848-ban tűzbetűkkel írja fel az égre a sajtó szabadságát.

Gróf Dessewffy József, az 1830. évi országgyűlésen a kodifiká- ció tárgyában kiküldött bizottság tagja,* Lipcsében az 1831. év folya- mán megjelentette nyomtatásban is a sajtószabadságról írt vélemé- nyét, amely Pesten latin nyelven az 1830. április 19-én jelent meg. Támadja a cenzurát és a szabadsajtó mellett nyilatkozik, mert az a társadalmi szabadságot, az államok értelmi, erkölcsi és polgári műveltségét, az egész civilizációt mélyen érinti. Az angol sajtó- jogot ajánlja követendőnek és idézi Ducios mondását, hogy némely emberek azért nem szeretik a sajtószabadságot, amiért a része- gesek nem szeretik az éjjeli világítást sem. Utal arra, hogy bár az 1791 : XXVI. és LXVII. törvénycikkek említést tesznek a cenzurá- ról, de viszont az 1791 : XV. törvénycikk kimondja a szabadsajtó elvét és bár az 1791 : LXVII. törvénycikk azt mondja, hogy a reg- nicularis bizottság készítsen javaslatot a cenzuráról, ezt a javasla- tot a XV. törvénycikk értelmében, tehát a sajtószabadság elve alap- ján kell kidolgozni. Utal arra, hogy a magyar országgyűlés már az 1553 : XXIV. és 1599 : XLV. törvénycikkkel is befolyt a sajtó- ügyekre.

Az országgyűlés most olyan küzdelmek színhelye, amelyek országgyűlési hírlap kiadásával akarják az országgyűlések cenzura- mentes tárgyalásait közre adni. Az 1825. évi országgyűlés még megelégedett azzal, hogy hírlap helyett gyorsabban expediálják az országgyűlés naplóit, azonban már az 1830. évi diétán a szeptember 13-iki kerületi ülésben gróf Andrássy György határozot- t indítványt tesz országgyűlési hírlap kiadására. A rendek a szeptember 16-iki kerületi ülésen nem fogadták el ezt a javaslatot, de kijelentették,** hogy inkább pártolnak olyan magánvállalkozást, amely az országgyűlés tárgyalásainak rendes közlésével foglalko- zik. Két év múlva azonban már egyes megyék követeli utasításba adják a sajtószabadság és az országgyűlési hírlap ügyét. Kölcsény az 1833. évben erősen küzd érte és az alsó tábla többsége a fő- rendekhez üzenetet küld a cenzura ellen, a főrendeken azonban meg-

* Dr. Tarnai János: Tanulmányok a sajtójog köréből, 1909.

** Bertha Sándor: Országgyűlési tárca 1830-ról.

törlik az üzenet ereje. Az 1836. február 17-iki ülésen ismét szóba kerül az országgyűlési hírlap dolga és a sajtószabadság ügye és törvényjavaslat is készült, mely szerint: „Országgyűlési tudósításokat az országgyűlés helyén nyomtatás útján akármely nyelven minden megelőző vizsgálat nélkül mindenkinek, aki ebbeli szándékát az országgyűlésnek bejelenti és 5000 forintra terjedő biztosítást mutat önfelölőssége mellett, kiadni szabad, oly módon azonban, hogy a szerkesztő és nyomtató neve mindenkor kitéssék a hírlapon.“ Ez a javaslat büntető rendelkezéseket is tartalmaz és az ily országgyűlési lap tárgyában a bírói tisztet az országgyűlés 25 világi tagjából alakuló bíróság elé akarta vinni, a vádlott és a vádló 5—5 bírót visszavethet, az elnököt a bírák választják, 9 tag jelenléte szükséges az ítélelethez. Az alsótábla ezt a javaslatot az 1836. február 18-án és 19-én tárgyalta, voltak ellenzői is a sajtószabadságnak, s pártolói az 1790 : XXVI. törvénycikkre utalással a cenzurának, voltak, akik a cenzurát erőszaknak minősítették, az alsó tábla törekvései azonban megtörték a főrendiház ellenállását. Ekkor határozta el magát Kossuth az „Országgyűlési Tudósítások“ kéziratban való kiadására, amelyek magánleveleket alkotván, kikerültek a cenzurát, majd 1836-ban „Törvényhatósági Tudósítások“ cím alatt a megyék tanácskozásairól küldött szét nagyszerű tudósításokat.

Nem csupán a sajtószabadság állott akkor gyenge lábon, hanem még az országgyűlési tárgyalásokról sem lehetett még 1830-ban sem hű közléseket tenni, Vaszary Kolosnál olvassuk,* hogy a kerületi és országos ülések nyilvánosak voltak ugyan, de az ott tartott beszédeket nem lehetett hírlapilag közzétenni, a hivatalos jegyzőkönyv is csak az országgyűlés bevégezte után hét hó múlva volt kapható, s ez az utóbbi hivatalos jegyzőkönyv is szigorú cenzura alatt állott, a felszólalók neveit nem közölték benne, a főrendek tárgyalásairól hallgatott és terjedtebb alakban csak a kormánytámogató beszédeket közölte.

Már az 1832/36-iki országgyűlés alatt követeli az országgyűlési ifjúság a szabadabb sajtót. A sajtótörvényért, a sajtószabadságért való esengést rendkívül erősen váltja ki a vármegyék közgyűlésein néhány évvel később Kossuth Törvényhatósági Tudósításainak el-

* Vaszary Kolos: Adatok az 1830-iki országgyűlés történetéhez, 7. l.

tiltása. A cenzura működése, a mely a nemzeti vágyak nyilvánosságra lépését minden áron meg akarja akadályozni, még jobban kívántatja meg a betű szabadságát. Csoda-e, ha még néhány év s az 1848. éveleji viharában rohamra induló Kossuth beleviszi majd a sajtótörvényt a törvénytárba, az a Kossuth, ki a szabad betűért börtönt szenvedett, a kiről a szabad szóért börtönt szenvedett Wesselényi azt írta: * „Tűrt azon elvekért melyeknek így érlelt gyümölcseit kezdjük most szedhetni. Szenvedte a börtön gyötrelmeit, melyekről senkinek sincs, ki azokat nem érezte, fogalma.”

A mindíg nyugodt Deák Ferenc is azt mondta id. Szögyény-Marich Lászlónak, 1845-ben: ** „A cenzurának elvi ellensége vagyok s azért nem azt, a mit a cenzor töröl, vagy eltilt, de azt, mi a cenzura létezése miatt nem iratik, sajnálom.”

Az 1847. november 16-iki kerületi ülésen Tolnay zalai követ törvényjavaslatot sürget „a sajtóügyben, mellőzésével a preventiv rendszernek.” Kossuth is ugyanakkor sajtótörvényt követel. Ezen a kerületi ülésen ennek folytán „az előző rendszer mellőzésével kidolgozandó sajtótörvény tervezésére” kerületi választmányt küldenek ki. A sajtószabadság iránti vita pedig már az 1847. november 26-iki ülésen megkezdődik.

Még a Kisfaludy Társaság is készít a sajtószabadságról törvényjavaslatot, amit a petitionális választmányhoz utal az 1847. december 3-iki kerületi ülés.

A KK. és RR. régi vágya, hogy az országgyűlési tudósítások hű formában kerüljenek az ország elé. Országgyűlési lapot sürget már az 1836., 1839. és 1843. évi országgyűlés is, végre az 1847. november 18-iki kerületi ülésen előterjesztik a törvényjavaslatot „országgyűlési tudósításokkal foglalatосkodó hirlapok iránt,” amely javaslat lényege az, hogy az országgyűlési tárgyalásokat közlő lapot kiadni mindenkinek szabad, aki ezt az országgyűlési testnek bejelenti és 5000 forint óvadékot tesz le.

A sajtószabadság elleneseivel szemben, akik az 1790 : XXVI. törvénycikkre hivatkozással azt vitatták, hogy a cenzura felségjog, jus supremae inspectionis, már az 1843. évi országgyűlés is, az ötödik ülésében, újra állást foglalt; még azon vívódnak, hogy az

* Wesselényi-levéltár. Kolozsvár.

** Id. Szögyény-Marich László országbíró Emlékiratai, I. kötet. 38. lap.

újságok, amelyek már kezdték az országgyűlési tudósításokat is közölni, kiírhassák a szónokok nevét is.

Az 1847. évi országgyűlés már a november 19-iki országos ülésben az országgyűlési tárgyalásoknak minden lapban való közölhetése tárgyában foglal állást és javaslatot tárgyal az országgyűlési szabad újság létesítése tárgyában.* A többség az országgyűlési hirlap mellett nyilatkozik. Tóth Lőrincz azonban felszólal és azt mondja, hogy „nehány év előtt talán örömrivalgással fogadtatott volna egy ilyen külön országgyűlési hirlap,” de most már ezzel nem lehet megelégedni, ez már a sajtószabadságnak egy miniatűr alakja, most már általános sajtószabadság kell. Kossuth Lajos ugyanakkor azt mondja, hogy a cenzurát nem lehet helyesen szabályozni: „Én egyike vagyok azon embereknek — mondja —, kik, éveken által érezték magukban nyögni mindazt, mi emberben szent az Istennek szikráját, a gondolatölő censura járma alatt... Én, ki a mathesisnek ismerem szabályait, tudom a magánjogi törvénykezés körében, miszerint megmondhatjuk positivitással, hogy a harminczkétéves zálogot ki lehet váltani s 6%-ot szabad szedni, de hogy Isten teremthessen embert, ki megszabhassa azon határát a censurának, melynélfogva az út és irány ki legyen mutatva, melyik gondolatot szabad a censornak azon szabály határain innen vagy túl áteresztetni, hogy ily szabályt emberi ész alkotni képes legyen, felfogni nem tudom... Itt nem lehet más bíró, mint a nép szabad véleménye, mely a legigazságosabb intézetben, az esküdtszékekben gyakoroltatik leginkább.”

Kossuthnak a censura ellen intézett éles hadüzenete után a Ház elfogadta mind a két tervezett izenetet. Maga a nádor is hangsúlyozta, hogy már az országgyűlés kezdetével a király rendeletet küldött a helytartótanácsnak, hogy nagyobb tért kapjanak a lapok az országgyűlési tudósítások tekintetében. Most már a főrendiház is és pedig báró Wenckheim Béla indítványára hajlandó volt tárgyalni a javaslatot. De jöttek az 1848. év eseményei, melyek a maguk roppant dinamikájával már a legelső órákban óriási lökést adtak a sajtószabadságnak és elsöpörték a cenzurát.

A centralisták véleményének Szalay a szócsöve. Mily fogalma lenne annak a journalistikáról — írja, — aki úgy vélekednék,

* Dr. Tarnai János: Tanulmányok a sajtójog köréből, 1909.

hogy a hírlap hasábjából kész törvényjavaslatoknak kell kikelniök vagy ki minden törvényre nézve bevéárná, hogy az bevéázt legyen, miszerint tévedés veszélye nélkül nyilatkozhasnék. Igaz, így nem fog családásról vádoltathatni, de hatása sem lesz a dolgok fejlődésére. A journalistának hozzá kell szólnia a készületlenhez, a még formátlanhoz, neki sejdítéseket kell nyilvánítani, próbát kell tennie az erőművel, mielőtt még az ösvény megegyenlítettett volna. De okokkal támogatott vélemény kell az olvasónak, nem tréfa, nem elmésség.

Az 1848. március 14-iki 76. kerületi ülésen jelenti ki Kossuth, hogy a bécsieknek a sajtószabadság meg van adva, „akarjuk-e annak kitenni a magyar hazát, hogy nem magyar nyelvű idegen szellem szülte nyomtatványok özönölgék el, vagy inkább akarjuk-e azt, hogy a sajtószabadság, melyhez nemcsak általánosan vett alkotmányos, hanem pozitív törvényekben gyökerező jogunk van, mely csak erőszak és visszaélés által vétetett el tőlünk, kellő korlátokkal körülírva, nálunk is visszaállítsassék.”

Ime tehát, Kossuth nem volt a korlátlan sajtószabadság híve, mert hiszen korlátokkal körülírásról beszél. De siettet a sajtótörvényt, mondván ugyanekkor: „Azon küldöttség tehát, mely a sajtótörvények kidolgozására ki van küldve, ne kodifikáljon hosszasan, hanem mielőbb nyujtsa be a főelveket magabafoglaló javaslatot, nehogy másutt dietálják a sajtószabadságot, nem itt a törvényes helyen.”

Maga Kossuth is fél tehát a forradalomtól és épen ezért siettet a kodifikációt. Ezért mondja gróf Széchenyi István ugyanezen a napon, ugyanebben a kerületi ülésben, hogy a sajtóügyi választmányt holnapra magához kéri, ezért mondja Justh ugyanekkor, hogy a sajtószabadság iránti kívánságot „még a mai üzenettel fel kell terjeszteni, nem szükséges itt hosszas kodifikáció, két főelvet kell csak előlegesen kimondani, az előleges vizsgálat eltörlését és a sajtóvétségekre nézve esküdtszék felállítását.” Ezért mondja ugyanekkor Pázmándy Dénes: „A magyar országgyűlésnek jelen feladata, hogy a mozgalmak vezérletét, miket az abszolutisztikus kormány bukása előidézt, kezéből ki ne szalassza. Kodifikációval vesződni nincs idő, ki kell mondani a főelveket és azoknak alkalmazása felett akkor lehet majd tanácskozni, ha szankcionálva lesznek. A kedvező pillanatot használni kell, s ha az elvek kimondása későbbre marad, félő, hogy semmi sem lesz azokból. A sajtószabadság nálunk soha

törvényesen meg nem szűnt, jogtalanul volt csak elnyomva és csupán repozícióra van szükség.”

Gróf Andrássy Gyula is felszólal és azt mondja, hogy: „A sajtóügyben hosszas munka nem kell ugyan, de néhány szakasz mégis szükséges, mert nincs oly bölcsesség, mely sajtószabadságot biztosítson esküdtszék nélkül.”

Kossuth ugyanezen az ülésen már formuláz. „A rendeknek igazságuk van — mondja —, ha félnek a hosszas tárgyalásoktól és kodifikációktól. Most csak annyit kell kimondani, amennyi elkerülhetetlenül szükséges. A sajtóügy annyira tisztában van, hogy a törvényt nem vitatni, hanem csak leírni kell: 1. A sajtószabadság helyreállíttatik és az előleges vizsgálat eltöröltetik. 2. A sajtóvétségek felett esküdtszék ítél, miként az a mult országgyűlési fenyítő kódex külön véleményében kidolgozva van és a rendek által már helyeseltetett. 3. A büntetések azok, melyek a mult országgyűlési fenyítő kódexben foglaltak.”

A sajtószabadság előkészítésében a helytartótanács is kivette a maga részét; március 17-iki intézményében, amelyet Pest város tanácsához intéz, kijelenti, hogy a sajtó mindent megelőző cenzura nélkül szabadon működik, megállapítja a szerző, szerkesztő vagy készítő felelősségét, mindezt, amint a kiáltvány mondja, addig, míg a törvényhozás rendelkezik és azért, hogy a sajtó kicsapongásai a megelőző cenzura megszüntetése után, valamint visszaélései kellően megtoroltassanak.

A sajtótörvény javaslata ellen nagy felzúdulás támadt. A Pesti Hírlap 1848. március 23-iki számában olvassuk Pest megye rend- és csendfenntartásra ügyelő bizottmányának határozatát, mely szerint a javaslatot olyannak tartja, mely az emberiség legszen-
tebb jogát, a gondolat közlésének szabadságát elnyomná. „Meg nem állhatónak tartja jogosság és igazságosság szempontjából, mely szerint a március 15-ike óta elkövetett sajtóvétségek már ezen törvény alapján visszahatólag volnának büntetendők... a kijelölt sajtóvétségek minőségét, többek között a 9. §-ban foglaltat, határozatlannak, sőt nem is lehetőnek, a megszabott büntetések mennyiségét pedig szerfölött súlyosnak és ezért aggodalmat gerjesztőnek találja.” Ellenzi a bizottmány az időszaki lapok biztosítékának nagyságát és készpénzben letételét, ez nem egyéb, mondja, mint a sajtóügynek csak egy osztály, a vagyonos kaszt kezébe eresztése.

A 13. §-t, amely az esetben, ha a sajtóvétségért a szerzőre kimondott büntetés végre nem hajthatatnék, a nyomda tulajdonosát rendeli végrehajtás alá vétetni, az előleges vizsgálattal hasonló súlyú intézkedésnek tartja, mert az óvatosság, melyet ez a §. a nyomda tulajdonosában fog támasztani, minden esetre szigorú előleges vizsgálatot idéz fel. Ezekhez képest a választmány kijelenti, hogy még a helytartótanács által tett ideiglenes intézkedést is jobbnak találja ennél a törvénycikknél és azt a szellemi kifejlődésre közcsapásnak tekinti.

A Pesti Hírlap megjegyzi, hogy leirhatatlan volt az ingerültség, amelyet a törvényjavaslat okozott. „Más a légkör Pesten, mint Pozsonyban, Pozsony politikai égálja szaturálva van még a megdöntött rendszer gőzével. Ha esküdtszéki eljárás nem volna benne, el kellene vetnünk a tollat a rendkívül súlyos büntetések miatt, melyek az irodalom munkásaira várnak, a vétségek széles értelmű, ingatag értelmezése mellett. Így a nemzet veszi ki kezeinkből a tollat, mely íróinak jutalmazásáról még nem gondoskodott oly bőven, hogy tíz-húszezer pengő forintnyi biztosítékot legyünk képesek letenni. Így a tözsérek kiváltsága marad az irodalom és az irodalom független lelkű munkásai kénytelenek lesznek továbbra is mások hasznáért fáradozni vagy pénzarisztokratákhoz zsoldban szegődni.“

Ime ennyire forradalmi volt Szemere első tervezete... Egyenesen reakciónak bélyegezték.

A Pesti Hírlap 8. száma közli Pestváros 1848. március 22-iki közgyűléséről a tudósítást, amely szerint a közgyűlés Pulszky Ferencet a miniszterelnökhöz küldi levéllel, amely többek között ekként szól: „Miniszterelnök Úr! Mit e város lakossága a sajtó felszabadításával március 15-én dicsően kivívott, azt a törvényhozás a sajtótörvény javaslatával... tökéletesen lerombolni indul. Ezen törvényjavaslat maga oly helytelen, hogy ellene városunk minden lakosa azon diadal érzetével szólal fel, amelytől visszalépés többé nem lehet.“ Felszólítja tehát a miniszterelnököt, hogy a javaslatot vétesse vissza. A levél végén ez áll: „Az idő percei drágák, intézkedjék ön, hogy az intézkedés késő ne legyen.“

Mig ezen izenet felett a tanácskozás benn a teremben folyt, azalatt a „szabadság-tér“-en (városház előtt) álló nép a javaslatot megégeti.

A március 20-iki délutáni kerületi ülésen a sajtótörvény lényegesebb vita nélkül keresztül ment. A kerületi jegyző megjegyezte, hogy a fogság és pénzbüntetés úgy értendő, hogy ez csak maximum és alkalmazása a független esküdtbírótól függ. Erősen támadták a kaució összegét a politikai lapoknál, amelyet a politikai napilapoknál a javaslat húszezer forintban állapított meg. Kossuth kelt az összeg védelmére, mondván, hogy ezt csak akkor tartaná soknak, ha ezt az összeget a bírságok szempontjából ítélnék meg, de tekintetbe kell venni azt is, hogy a kiadók pénzt szednek fel az előfizetőktől és ha a szabadsajtó élénkebben mozog, az előfizetők száma is szaporodni fog, akiket biztosítás nélkül hagyni nem lehet. Érdekes perspektívát állított fel ugyanekkor a politikai lapok helyzetének jövőbeli kialakulása tekintetében. Azt mondja, hogy később, a politikai fejlettség nagyobb fokán, csak azok a lapok fognak fennállhatni, amelyek bizonyos politikai pártok határozott szint viselő organumai, ily pártnak legkönnyebb lesz a megkívánt nagyobb summát is kiállítani és magát valamely kitűnő tehetség körül összpontosítani.

Az óvadék tehát, amint a Pesti Hírlap tudósításában olvassuk, megmaradt, Bónis Samu ama módosításával, hogy a kauciót ne csupán készpénzben lehessen adni, hanem fekvő birtokra árvai biztosítékkal betáblázott kötelezvényben is.

A főrendiház az 1848. március 22. napján tárgyalja a sajtótörvényt. Ürményi József a sajtóvétségek büntetéseinek minimumát is kérte meghatározni, de az országbíró ellenezte azzal, hogy a minimum minden európai kódexből ki van küszöbölve. Ürményi indítványát a főrendiház nem fogadta el.

A március 20-iki kerületi ülésen Széchenyi hangsúlyozta a törvényjavaslat ideiglenességét és amint a Pesti Hírlap 1848. március 26-iki számában olvassuk, sokan, akik a javaslatot sok részben nem helyeselték, az ingerült állapotok között jobbnak látták meg nem támadni annak túlszigorúságát és erre a hangulatra nagy befolyással volt némely meggondolatlanul kinyomatott, a birtokososztály nagy elkeseredését okozó költemény, amely egyenesen a tulajdonjog ellen volt irányozva és erőszakra provokált.

A Pesti Hírlap megjegyzi, hogy a csak alig kivívott sajtószabadság ily kinövései természetesen nem maradhatnak reakció nélkül.

A javaslat a március 23-iki kerületi ülésen a főrendek sajtótörvény iránti válaszüzenete kapcsán újból tárgyalás alá vétetett és Batthyány miniszterelnök kijelentette, hogy a rendek által tervezett sajtótörvényben, amely a felelős minisztérium befolyása nélkül készült, több olyan pontot lát, amelyet nem helyeselhet és miután jelek vannak, hogy a közvélemény a törvényjavaslat miatt a minisztériumot teszi felelőssé, noha az még meg sem alakulván, a jelen abnormis állapotban felelősséggel még nem tartozhatik, némely módosítványokat ajánl a rendek figyelmébe. A kerületi ülésről szóló tudósítás szerint (Pesti Hírlap 1848. március 30-iki száma) ezen módosítványok Szemere Bertalan által már szerkesztve lévén és felolvasztatván, közegyetértéssel elfogadtattak, ezen módosítványok által a sajtótörvény, mely Pesten annyi keserőséget ébresztett, tetemesen jobbá lőn.

A Pesti Hírlap megjegyzi, hogy a március 24-iki országos ülésen szinte változtatás nélkül mentek ugyan keresztül a sajtótörvényi módosítások, azonban: „Ezek ugyan még mostani szerkezetükben sem kielégítőek s azon ember, aki megszokta a sajtószabadság felül azon eszmét táplálni, hogy annak lényege s fényoldala éppen abban áll, miként az önmaga által ütött sebeket önmaga orvosolja, bizonyos kellemetlen terroristicus színt lát ezen, a sajtóvétségekről szóló számos §-uson át vonulni; azonban a jövő országgyűlésig nyugodjanak meg abban, hogy a sajtóvétségek definiálója csakugyan örökké az eljáró esküdtszék marad, s ha e független bíróság kimondja a „nem vétke“-t, akármily nagy és szigorú büntetések is ott lehetnek a törvény §-aiban. A politikai lapokra vetett kaució azonban, noha felére szállítatott, még most is igen magas, s lenyűgözője a szellemnek, támasza a pénzarisztokeciának, mely míg ezeket saját zsebébe dug a munkás szellemek által teremtetett jövedelemből, ezen szellemeket nyomorult fillérekkel fizeti ki, szóval: a szellemet aláveti az anyagnak.“

A XVIII. törvénycikk, a sajtótörvény, amelyet Szemere Bertalan készített, — írja Horváth Mihály* — visszatükrözi az aggodalmat a felkerekedhető nemzetiségi és egyéb belső izgatásokkal szemben, melyek a tulajdon eszméjének ostromlásáig is elérték s ez okból rendel a napisajtónál nagy pénzbeli biztosítékot. Semmi sem jel-

* Horváth Mihály: id. mű III., 395—396. lap.

lemzi e javaslat konzervatív voltát, mint Horváth Mihálynak az a megállapítása, hogy azok az ideiglenes sajtószabályok, melyeket a március 15-ikét követő napokban a fővárosban a helytartótanács tett közzé, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyűlés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat.

A nagy idők emlékét, az 1848. évi sajtótörvényt, eltemették szabadságharcunk sírásói. Mégis, azon törvények sorába került, melyeknek evangéliumi dicsőség, feltámadás jutott osztályrészükül. Tudvalevő, hogy az 1848: XVIII. törvénycikk, a sajtótörvény életbeléptetési s eljárási rendeletét Deák Ferenc igazságügyminiszter felügyelete alatt, sőt közvetlen közreműködésével* Szalay László s Tóth Lőrinc készítette s ez a rendelet is feltámadt, Horvát Boldizsár 1867. évi sajtóeljárási rendelete majdnem eredeti alakjában ez a rendelet volt.

A feltámadás előzményeit ott találjuk az 1867. évi országgyűlés porladó irataiban.

Az Andrássy-kabinet összes tagjainak aláírásával az 1867. évi XLV. képviselőházi ülésén nyújtott be a 48-as törvény feltámadását jelentő „Miniszteri előterjesztvény a sajtó ügyében,” mely így hangzik: „A Minisztérium kötelességének tartja az 1847/48: XVIII. t.-c.-t, mely a sajtóvétségekről szól, mielőbb tetteleg életbeléptetni. Az említett törvény szerint sajtóvétségek fölött esküdtszék ítél s 1848-ban az akkori minisztérium minden törvényhatóságnak meghagyta, hogy a maga kebelében esküdtszéket alakítson. E miniszteri rendeletet most, a törvényhatóságok s ítélőszékek végleges rendezése előtt, végrehajtani nem volna célszerű, másrésről pedig nagy akadályokkal s bonyodalmakkal állna kapcsolatban. Öfelsége kormánya eleget kíván ugyan tenni a törvény azon világos rendeletének, hogy sajtóvétségek fölött ezentúl esküdtszékék ítéljenek, de most egyelőre csak Pesten, Debrecenben, Eperjesen, Nagyszombaton és Kőszegen képes az esküdtszékék megalakítását végrehajtani. Ez esküdtszékék fognának ítélni a tény fölött; az esküdtszéki eljárás vezetése és ha a vádlott az esküdtszékék által bűnösnek találtatott, a törvények bírói alkalmazása Pesten a királyi táblát, Debrecenben, Eperjesen, Nagyszombaton és Kőszegen pedig az ottani kerületi

* L. Kenedi Géza: Deák Ferenc emlékezete. Jogtudományi Közlöny 1903. évi 46. szám.

táblákat illetné olyképen, hogy az említett ítélőszékek e célra saját kebelükből egy elnököt és két más bírói tagot állandóan kiküldenek. A minisztérium tehát ez eljárásra a tisztelt Ház felhatalmazását kéri; valamint arra is, hogy ezen öt sajtóvétségi bíróságnak kerületi körét jelölje ki, s ideiglenes miniszteri rendelet által intézkedjék az esküdtszékek miképpí alakítása, az esküdtszéki eljárásnak, amennyiben lehet, az 1848-i miniszteri rendelet szerinti szabályozása, végre mindazon módosítások iránt, amelyek az 1847/8: XVIII. t.-c. alaki részében ezen ideiglenes bírói illetékesség szempontjából szükségeltetnek. Addig is, amíg ezen sajtóvétségi esküdtszékek és bíróságok a fentírt módon mielőbb megalakíttatnak, a netalán előforduló sajtóvétségek fölött a mostani bíróságok fognak, az 1847/48: XVIII. t.-c. első fejezete szerint eljárni. Erdélyre nézve a sajtóügyet illetőleg, az ottani viszonyok jelen állapotának tekintetéből, ideiglenesen a minisztérium saját belátása szerint és felelősége alatt fog intézkedni. Erdélyországra nézve a sajtóvétségek megfenyítését s az esküdtszékek felállítását illetőleg, az ottani viszonyok jelen állapotának tekintetéből addig is, míg mindezekre nézve véghatározás történhetik, a minisztérium rövid idő múlva külön javaslatot fog előterjeszteni. Kelt Pesten, 1867. évi február 25-dikén. Gróf Andrássy Gyula m. k., Gróf Festetich György m. k., Bárány Eötvös József m. k., Gróf Mikó Imre m. k., Lónyay Menyhért m. k., Gorove István m. k., Horvát Boldizsár m. k., Bárány Wenckheim Béla m. k.“

A képviselőház a CII. ülésen, az 1867. március havában, az előterjesztést az utolsó mondat kivételével határozattá emelte.

Ezzel a határozattal ismét visszatért a Bach- és Schmerling-korszak katonai cenzurája után a negyvennyolcas sajtójog szelleme.

Ez a szellem nem a korlátlan, a forradalmi lázítások világának is tapsoló, fékevesztett sajtószabadság szelleme volt. Ez a szellem Deák, Kossuth, Széchenyi tollát akarta immunizálni és nem a tollból ömlő vitriolt. Ez a szellem nem volt soha forradalmi. Ellenkezőleg, a negyvennyolcas sajtótörvény, melynek első tervezetét az utcán égetik el, a magyar konzervativizmus legnemesebb fajgyümölcse volt.

A városi törvényjavaslat tárgyalását az 1848. január 20.-iki kerületi ülésben kezdik meg és még a márciusi események előtt is nyugodtan, érdemben tárgyalják. Amint a Pesti Hírlap 1023. számában a január 20.-iki kerületi ülésről szóló tudósításban olvasuk, a tárgyalás „az igen érdemes jegyző Szentkirályi Móric folytonos felvilágosító észrevételeivel kísértetve” folyt, már ebből is arra következtethetünk, hogy ezt a nagyterjedelmű törvényjavaslatot Szentkirályi Móric készíthette.

Ennél a törvényjavaslatnál Kossuth tüneményes ismereteket árul el a közjog és a közigazgatási jog egész területén.

Lónyay Menyhért írja: * „1848. január 15-én délután 5 órakor atyám lakására eljött Szentkirályi Móric; már messziről láttam jönni vékony bélésű zöld kabátjában, amelynek oldalzsebéből kilátszott a városi munkálat. Egész nyolc óráig ott volt. Szakaszonként mentek át a munkálaton. Móric kinyilvánítá, hogy a fődolog, amihez ragaszkodik, az egyenes választás, nyilvánosság és a főpolgármesternek felügyelő és nem igazgató hatásköre . . . . . Újjonnan meggyőződtem, hogy Móric csak jót akar, személyes érdekeinek és hiúságának megtagadásával is, ha szükséges.”

A városokról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál, a február 19.-iki 58. kerületi ülésen Szemere nagyszerű beszédet tart a polgár jelentőségéről. Ekkor mondja: „Az a francia egyszerű és egyforma monsieur név, mely az első francia forradalom óta terjedt el, tett annyit az életbeli egyenlőség és testvériség előteremtésére, mint talán valamennyi kódexek, melyek pedig a törvény előtti egyenlőségen alapulnak... nem vesszük el a polgár nevet a városok 50—60.000 polgáraitól, hanem visszaadjuk az egész haza minden lakosainak. E drága névtől eddig meg voltunk fosztva, a jobbágyok, a nemesek, a mágnások. Ha lesz egy köznév, az teremt közérzést. A többi külön nevezet ezzel nem lesz elrontva, de el lesz rontva egy és azt átveszi a hazának mindenrendű népe. De mikép abban soha nem egyezhetném meg, hogy csak egy osztály nevezze magát a hazában embernek, egy hitfelekezet nevezze magát kereszténynek, úgy nem egyezhetem meg abban sem, hogy egy osztály nevezze magát kizárólag polgárnak, mely díszesebb és tisztesebb név minden

* Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 231. szám, 352. lap.

más névnél, címnél, azon név, mely a státusban a legkisebb és egyszersmind legnagyobb és ezért hozzá mindenki jogot tarthat.“

Ugyanennek a javaslatnak a január 18-iki kerületi ülésen volt tárgyalásánál, — amely javaslat a városok politikai befolyását akarja megerősíteni és a törvényhozásba a városi elemeket akarja bevonni, — mondja Tóth Lőrinc, Breznóbánya jeles követe, hogy „A magyar törvényhozás csupán az arisztokrácia kifolyása és annak, amit kíván, nem 15 millió főből álló nép ad erőt és jelentőséget, hanem csak egypár 100.000 főből álló, privilegizált, tetemes részben elkorcsult, elgyöngült, eladósodott, másik tetemes részben bocskoros, koldus, szegény, tudatlan és eladó és csak kisebb részében ép és erőteljes arisztokrácia ad nagyon is csekély nyomatékot. Bajaink e legfőbbikének orvosszere egyedül az, mit a jövődőtől esdve várunk, a honlakosok számához arányzott, józan kvalifikációkhoz kötött, a mostani országrendi és törvényhatóság képviseleti alakból kitisztult népképviselet.“

Ugyanezen az ülésen Tóth Lőrinc kifakad az ellen is, hogy a törvényhozás csaknem kizárólag juristákból és megyei gazdák-ból áll. „S így kebelében azon sokoldalú ismeretek, melyekből célszerű törvényhozás keletkezhetik, legalább teljes és részletes világosságban nem lakozhatnak, különösen az ország jólétének fő-fő tényezői, ipar, kereskedés, műszorgalom valódiul képviselve nincsenek s főképp innét is magyarázhatni, hogy hozott törvényeink gyakran hiányosak, egyoldalúak és a gyakorlati élettel összeférhetlenek. Ezen egyoldalúságon segítve volna a királyi városok valódi képviseltetése által, melyeknek kebelében laknak az ipar, kereskedés, műszorgalom körüli gyakorlati és részletes ismeretek.“

Igy tör utat a nemesség képviselőinek utászmunkájával az egész nemzetre kiterjedő népképviseleti gondolat, a városi törvényjavaslat, amikor a szabadkirályi városokat szélesebb körben akarja bevonni a törvényhozás munkájába. Ez lett volna az első nevezetesebb réstörés a rendi országgyűlés ősi szervezetén.

Ebből a javaslatból nőtt ki a népképviseleti országgyűlés.

A városi törvényjavaslatból nőtt ki egy kisebb törvényjavaslat is. A március 19-iki kerületi ülésen Szentkirályi szükségesnek jelezte, hogy a városi és kerületrendezési törvényjavaslatokból azon pontok, amelyek halasztást nem szenvednek, kiszemeltetvén, törvénybe iktattassanak. Javaslatát elfogadták és nyomban őt magát

bízták meg azzal, hogy szemelje ki azokat a pontokat, amelyeket szükségesnek tart. A március 21-iki országos ülésben került elfogadásra a szabad királyi városokról szóló Szentkirályi féle javaslat, amelyről azt írja a Pesti Hírlap 1848. március 24-iki száma, hogy kevesebb mint egy óra alatt lőn átnézve és elfogadva, ez kivonata azon nagy törvényjavaslatnak, mely fölött a RR-ek két hónapig tanácskoztak anélkül, hogy egészen bevégezték volna.

* *

A törvényhozás átalakítása az 1848. év egyik legnagyobb műve. Eötvös azt írta: „Törvényhozásunk van, igen; aki nem hiszi, menjen Pozsonyba s nézze meg a tanácskozási termeket, de aki azt gondolja, hogy e termekben a nemzet szabad képviselői ülnek, hogy az ország dolgai itt határozatnak meg, szörnyen csalódik. Mit mi országgyűlésnek nevezünk, csak falhoz hasonló, melyet valaki mulatságra azért épített, hogy mesterséges visszhangot képezzen, mely mindent, mi feléje kiáltatik, változtatás nélkül visszaad.“*

Nem érdemelték meg ezek a diéták Eötvös metsző kritikáját, de kétségtelen, hogy az utasított követ nem független s az utasított követekből álló országgyűlés sem független, sem lefelé, sem felfelé.

Tudvalevő, hogy 1848-ig a követ utasításokat kapott. Ezeket már Kölcsey is élesen bírálta. „Köteles volt a követ követi esküjéhez képest a köz jó előmozdítására törekedni. Nyert utasítását híven követni és szükség esetében küldőtől pótutasítást kívánni, szóval, küldőinek, kik egyébként fontos és bebizonyult okokból őt visszahíva, felelősségre vonhatták, bizalmát kiérdemelni. Továbbá a hongyülés helyére pontosan megjelenni, itt az ülésekre szorgalmasan eljárni, a tanácskozási rendet megtartani, megyéjét mindenről azonnal és kimerítőleg értesíteni s a hongyülés végét bevárni. Végre követségéről küldői előtt számolni.“**

A negyvenes évek tisztult közmegegyezése lehetetlennek tartotta az utasítási rendszer fenntartását, a követ kezének megkötését sokszor erőszakosan hozott megyei határozatokkal.

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek. 119. lap.

** Kovách Pál és Kovách Sándor: A magyarhoni törvényhozás történeti vázolata. Szeged, 1861., 191. lap.

Csengery már az 1847. évi országgyűlés előtt írt cikkeiben azt követelte a megyéktől, hogy addig is, „míg a keserű pohár elmúlik tőlük,” csupán az elvekre szorítsák a követi utasításokat, s ne terjeszkedjenek ki a részletekre. S óhaját fejezte ki, hogy az első utasítás az évenkénti országgyűlés legyen. Sok megye csakugyan hallgatott Csengery tanácsára.*

Szalay László „Évenkénti országgyűlés s utasítási rendszer” cím alatt három cikket közölt a „Pesti Hírlap” 1847. februári és márciusi folyamában. Azt írja Szalay: „Az utasítási rendszer sem a haladással, sem a stabilizmussal nem ellenkezik, nem még a legféltetlenebb rohanással s legcsökönyösebb sohamozdisággal sem, ennélfogva az olygarchák s a demagogok egyiránt helyesen cselekszenek, ha a kötelező utasítások mellett küzdenek, valamint egyiránt helyesen cselekszenek akkor is, ha a verifiációnak a táblára való bízását ellenzik; de mindazok, kik az értelmiség s nem a szenvedélyek által akarják a közügyeket intéztetni, kik tudják, hogy a nagyobb státusokban csak képviselő mellett alapíttathatik és tartathatik meg a szabadság, maguk alatt vágják a fát, ha a védokok után kapkodnak, melyekkel az utasítási rendszert támogathassák.”

A centralisták ernyedetlenül küzdenek a népképviselő eszméjének megvalósításáért.

„A népképviselő eszméje, írta báró Eötvös József, a polgári jogok egyenlőségének eszméjén alapszik. Kiindulva ebből világos, hogy a népképviselő eszméje csak e két feltétel egyikének elfogadása által valósítható meg: Vagy azon jogokat, melyeket a nemesség élvez, ki kell terjesztenünk az egész nemzetre úgy, hogy miként most minden nemes általános választási képességgel s a köztanácsokba egyenes befolyással bír, úgy ezentúl a haza minden lakója hasonló jogokkal ruháztassék fel, vagy ha ezt kivihetetlennek tartanók, úgy kell korlátoznunk, szabályoznunk a nemesség jogait, hogy azok az egész nemzetre kiterjeszthetőkkel váljanak.”

Az 1848. március 14-iki kerületi ülésen Szentiványi Károly gömöri követ javaslatára a képviselői rendszerről szóló javaslat kidolgozására választmányt alakítanak, ennek tagjai Kossuth, Szentkirályi, Pázmándy és Somssich lesznek.

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 122. lap.

Március 21-én az országos ülésen késő éjjelig tartó konferencia volt a képviseleti rendszer alapelveiről. (Pesti Hirlap 1848. március 24-iki száma.)

Az 1848. március 19. napján az országgyűlés küldöttsége nevében a városházán megjelent küldöttség részéről Szentiványi Károly követ nagy beszédet tart, amelyben jelzi, hogy miután az alsótábla csak a magyar nemesség és nem az összes nemzet választottjaiból áll, a legsürgősebb teendők befejezése után azonnal eloszlik az alsótábla s a törvényhozást átadja azoknak, akik már a képviseleti rendszer alapján az összes nemzet választottjai lesznek.

Az alsótábla az előző napon, az 1848. március 18-án határozatilag kinyilatkoztatja, hogy „miután szabad és alkotmányos országban a törvényhozói és végrehajtói hatalmat csak oly egyének gyakorolhatják sikerrel, kik az összes nemzet többsége akaratának kifolyásai, szükséges, hogy — a felelős minisztérium már megadva lévén —, néhány hónap alatt képviseleti alapon szerkesztett országgyűlés gyűljön össze Pesten, mely a nemzetet híven és méltóan képviselvén, az ország felvirágzására kíváncsi törvényeket meghozandja. A jelen országgyűlésnek pedig csupán azon tárgyakról kell határoznia, melyek rögtön intézkedést kívánnak. Ilyenek: a felelős minisztérium, a képviseleten alapuló országgyűlés, a közteherviselés, az úrbériség eltörlése, a nemzetőrsereg és a sajtóviszonyok, melyeknek „néhány rövid nap alatt okvetlen leendő elintézése után“ a mostani hongyűlés szét fog oszolni. Egyszersmind elhatározzák a RR., hogy addig, míg e tárgyak el nem intéztetnek, ülései folyamatosak lesznek s ezek alatt a megyék, Horvátország, a sz. k. városok és kerületek s az egyházi rend követei személyenként egyenlő szavazattal fognak bírni.“

Beksics azt mondja,* hogy a népképviseleti törvényjavaslatot maga Kossuth dolgozta ki, de korántsem mutatkozott oly radikálisnak, mint minő volt ellenzéki vezér korában.

Nagy Miklós a „Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélőmester“ című kiváló tanulmányában** megcáfolja Beksicsnek s Ferenczi Zoltánnak azt az állítását, hogy a népképviseleti javaslatot maga Kossuth dolgozta ki. Szerinte az országgyűlési követeknek népképviselet alap-

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 147. lap.

** Budapesti Szemle. 219. kötet 1. lap.

ján választásáról szóló törvényt Ghyczy készítette és hivatkozik Kónyi „Deák beszédei“ című műve II. kötet 234. lapjára. Ghyczy emlékiratai alapján Nagy Miklós megállapítja, hogy 1848. március 23-án vagy 24-én „adott Kossuth megbízást Ghyczynek a képviselőválasztásról szóló törvényjavaslat elkészítésére, melynek 5. §-ába Kossuth beillesztette a kerületek felsorolását. Ghyczy nehéz feladattal 2—3 nap alatt elkészült.“

A törvény, amelyet Ghyczy ideiglenesnek nevezett a törvény első soraiban, 1848-tól 1874-ig volt hatályban.

Ghyczy Kálmán azt írja emlékirataiban: „Meggért engemet továbbá Kossuth a képviselőválasztásról szóló törvénynek szerkesztésére is. A kerületek felsorolását már kézhez kaptam, vagy inkább azoknak számára helyet kellett hagynom, azoknak megállapításában részem nem volt. De a többi szakaszokat mind s pedig bármely tájékoztató utasítás nélkül, két vagy legfeljebb három nap alatt magam szerkesztettem. Mint előzmény nélkül álló, úttörő munka nehéz is volt, de Kossuth által előterjesztve, elfogadtatott.“

Ez a választójogi törvény, amely a rendiség helyett az egyetemes nemzetre alapította az új képviselőház struktúráját, mégsem volt teljes szakítás a multtal. Walter Bagehot azt írja,* hogy az angol parlament 1832., vagyis a Reform Bill óta annyi változáson ment keresztül, hogy alig maradt meg egy kő a Palmerston országgyűléséből. A 48-as képviselőválasztási törvény a rendi országgyűlés sokszázados épületének csak megnagyobbította a termeit.

Az 1848 : V. törvénycikk konzervatív volt annyiban, hogy 1. §-a szerint meghagyta azoknak a politikai jogélvezetét, akik annak eddig gyakorlatában voltak s ugyanezt alkalmazta azokra is, akik addig városi polgárok voltak. A jogkiterjesztésben széles mezőket nyitott meg, a tulajdonjog, a jövedelem és a magasabb értelmiség censusából indulva ki, százezreket vett be az alkotmány sáncái közé, mert abból indult ki, amit Lónyay Gábor az egyik kerületi ülésén mondott, hogy „a veszély nem azoktól jön, akik a jogok gyakorlatába bevétenek, hanem ellenkezőleg azoktól, akik abból kizáratnak.“ Kossuth maga egy 1871. január 12-iki levelében azt mondja, hogy részletek tekintetében ez a mű nem volt sem teljes, sem tökéletes és így folytatja: „Számot vetve magunkkal hazánk

* The English Constitution, II. kiad. IC. 1.

mindennemű bajainak kútfejeire nézve, azon meggyőződésre jutottunk, hogy az európai körülmények kedvező befolyását férfias háttározottsággal felhasználva, mindenekfelett két dolognak keresztülvitelére kell minden erőnket összpontosítanunk. Egyik az, hogy hazánk mindennemű ügyeinek kormányzatától minden idegen avatkozást kizárva, egy független magyar parlamentáris kormányzat felállításával a magyar állam törvényes függetlenségét biztosítsuk. Másik az, hogy az arisztokratikus alkotmányt, melyet háromszázötven év keserves tapasztalása, úgy az ország állami függetlenségének megóvására, mint a nemzet szellemi és anyagi felemelésére tehetetlennek bizonyított be, demokráciai alkotmányá fejlesszük s erre a jobbagy népnek szabad földbirtokos, szabad polgársággá átalakításával teremtsünk szilárd alapot. Mi akként valánk meggyőződve, hogy ha a hon, mint joga hozza magával, függetlenné, s a független hazában a nép saját sorsának szabad urává leszén, a további kifejlődés magától elkövetkezik. Azt gondoltuk tehát, hogy mellőznünk kell mindent, ami e nagy cél elérését kompromittálhatná s más kérdések körül csak addig tanácsos mennünk, ameddig e nagy cél veszélyeztetése nélkül mehetünk.

Nem volt ez a törvény még az általános választójog törvénye, amint a példaadó akkori legdemokratikusabb állam, az Északamerikai Egyesült Államok is cenzust ismertek a választójogban, de nagy előrehaladás volt, mert az egynegyed úrbéri telekhez kötött tulajdoni cenzus mégis széles köröket ruházott fel választójoggal. Amikor Lónyay Gábor azt mondta, hogy a negyedik rend egy részét minden jog nélkül hagyni, az alkotmány sáncai közül kirekeszteni s ez által egy örökké elégtelen, forrongó néposztályt alkotni veszélyes volna mind az egész hazára, mind magára a negyedik rendre nézve, — amikor Klauzál Gábor azt hirdeti, hogy csak a tiszta, minden osztályokra kiterjedő képviselőlet óvhatja meg a csendet és a rendet a hazában —, amikor Beöthy Ödön azt vallja, hogy a nép természeténél fogva nem hajlandó forrongásra, adassék neki a törvény előtti egyenlőség, szolgáltatassék igazság, vegyen mindenki részt a közterhekben és a nép, a státus nyugalma háborgatni és a bizonyost bizonytalanért feláldozni nem fogja, tehát biztosabb, ha a népet jogokkal felruházzuk és így érdekek kötik a dolgok fennálló rendjéhez, mert azon nagy része, mely az alkotmány sáncain kívül hagyatik, hacsak nem deportáljuk, mindenesetre itt ma-

rad és a rendetlenségnek gyúlékony anyagát képezi, — amikor Pázmándy Dénes azt hirdeti, hogy „minél több embert, minél több kezet kell bevenni az alkotmány sáncaiba, kik azt vész idején oltalmazzák, mit a föld megtenni nem fog, ha a hont északról vagy bármily más oldalról veszély fenyegeti, az 500 és ezer forintos holdak és szántóföldek nem kelnek fel annak védelmére, hanem a személyek és kardmarkoló kezek s in ultima analysi minden a kezek számától és nem a vagyontól függ,“ — akkor megértjük, hogy ez a korszak teljesen tisztában volt a maga törvényhozási kötelességeivel. A magyar nemesség meg akarta előzni a belső forradalmat és meg is előzte egy okos, nem szélső, a felszabaduló tömegek közjogi igényeit teljesen kielégítő törvénnyel. A kiváltságos osztály ekként akkora közszeretetet vívott ki magának, hogy pár napra reá majdnem kizárólag az ő fiai kerültek be az új népképviselési parlamentbe. Kossuth akarata, hogy „töredék helyett az összes nemzet öröködjék az ország jogai felett, hogy legyen nemzet, amely számot teszen,“ megvalósult és békésen folyt le az áramlat, amiből a külföldön nem egy helyen vérfolyamok keletkeztek.

A 48-as választójogra is áll, amit Kossuth az akkori idők reformmunkájáról mondott: „Nem olyan növény volt az, amelyet egy rögtönös izgatottság melegágya hoz létre, hanem a nemzet fájának egészséges gyümölcse, mely a nemzeti bölcsesség és lan-kadatlan hazafiság geniális levegőjében bimbózott, megtermékenyült, fejlett és megért.“

Akik pedig Magyarországot nemzetiségei üldözésével vádolják, azok gondoljanak arra, hogy ez a törvény a maga egynegyed úrbéri telek censzusával a nemzetiségi vidékeket juttatta elsősorban választójoghoz.

Mennyire nem volt forradalmi a 48-as jogalkotás és Kossuth törvényalkotó szelleme, mutatja a centralizálókkal szemben való rendkívül szívós kitartása, amellyel a népképviselési alapokra helyezett modern parlamentáris rendszert csak úgy akarja akceptálni, ha az ősi vármegyei rendszert nem dobják félre. Amikor hangsúlyozza, hogy a népképviselési országgyűléssel szemben a nemes megye már meg nem állhat, viszont hangsúlyozza, hogy a municipiumokhoz szívósan ragaszkodik. A március 28-iki ülésben mondja: „Meglepetve tapasztalom itt és amott azon jelenetet, hogy a municipiumokra, ezen szent kincse, melyet nem ugyan a mostani szűk

aristocraticus, hanem széles democraticus alapon örökké fenn akarok tartani, nem fordítatik elég figyelem s félek, hogy a municipiumok intézménye veszélyeztetni fog, s egészen más térre és alapra lép át a dolog, mitől Isten mentsen. Municipiumok nélkül csak centralisáló despotismust ismerek, valódi szabadságot nem (Riadó helyeslés) s ezért megyét akarok, de a nép millióinak alapján. Nekem otthon is kell szabadság s befolyás s a szabadságra nem elég, hogy valaki az országgyűlési követ választásában részt vegyen s a közügyekre csak ily távolról és közvetett módon gyakoroljon befolyást. Engedelmet kérek tehát, hogy a megyei gyűlések népképviseleti alapra fektetését illetőleg rövid törvényjavaslatot hozhassak be a közelebbi ülések egyikébe, melyben egyszersmind a tisztválasztásoknak a jövő országgyűlésig leendő felfüggesztését fogom ajánlani."

Még erősebben tesz erről hitvallást, amikor a megyei gyűléseknek népképviseleti alapra leendő helyezéséről szóló, saját maga által szerkesztett törvényjavaslat fölött április 2-án megindult nagy vita folyamán,* amely tanácskozás befejezést nem nyert, így nyilatkozik: „Én Párist ismerni Magyarországon nem akarok s oly státusból, hol centralisatio volna, számkivetném magam. Én ott akarok élni, hol a szabadság, ha egy szegletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék... A nép pedig, ha joggal felruháztatik, épen úgy megválasztja nálunk is a nemeseket, mint megválasztá Rómában a patriciusokat, s a nemesség még soká megtarthatja befolyását, ha a néppel ellentétbe nem hozzatik."

Az április 3-iki ülésen is ugyanerről a témáról beszél: „A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az ugynevezett „zu viel regieren“ s hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenül ezen rendszer lép fel s el fognak nyomatni. A magasabb polcraól nem lehet lelátni s jól intézni az egyes érdekeket, kívánatokat. Nem lehet jó tisztviselőket találni stb. S a parlamentáris kormányral nemcsak a községi, de a deparlamentáris rendszert is össze lehet és kell egyeztetni s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, én fogom feltalálni."

A centrálísták, mint Beksics írja,** eltértek Kossuthtól abban, hogy míg az az összeolvadás után is a nemesség kezeiben hagyta

* Iratai XI. kötet, 161. lap.

** Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 105. lap.

volna a főhatalmat, különösen pedig a megyék erősítése által erősítette volna a nemesi elemet, mely nélkül megyei autonomia nem volt akkor, nem képzelhető ma sem, addig a doktrinairek tekintet nélkül a nemesség multjára, politikai állására, a népképviseletet census alapján, tehát a nemesi proletárság kizárásával akarták megteremteni, a magyar nemzetet az előjogok minden reminiscentiája nélkül akarták Werbőczy populusának helyére tenni.

A népképviseleti törvényjavaslat tárgyalásánál, az 1848. március 31-én Szentkirályi Móric óvást emel az ellen, hogy különbség állítassék a politikai jogok gyakorlatára nézve azok között, akik eddig nem adóztak, de ezután adóznak s azok között, kik eddig adóztak és ezután is fognak adózni s annak a véleményének ad kifejezést, hogy ha különbséget kellene felállítani, ezt azok kedvezésére kellene tenni, akik eddig is adóztak és ezután is fognak adózni, nem pedig azok javára, akik csak azután adóznak, a követválasztási kvalifikációt tehát minden választóra egyenlően kell kiterjeszteni. Gróf Andrássy Gyula azt mondja, hogy a fejenkinti szavazat nem más, mint szélsőség, mert a fejek közt is van különbség, egyik kicsi, a másik nagy, de van azok között még más különbség is.

A népképviseleti törvényjavaslat tárgyalása igen alapos volt, számosan szóltak hozzá a vitás kérdésekhez.

Az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról szóló törvényjavaslatnak az 1848. április 4-én tartott kerületi ülésben történt tárgyalása során Deák Ferenc érdekes nyilatkozatot tesz, kapcsolatban a főrendeknek azzal az észrevételével, hogy az $\frac{1}{4}$ -ed teleknyi földbirtokalap, amely a választás gyakorlására jogot adna, fél telekre emelendő, mert ez túlságosan széles alap és a nemzetiség biztosítását az ország különböző vidékeinek sajátos körülményei szerint figyelembe kell venni. Deák az eredeti szerkezet fenntartása mellett szólal fel, mert az $\frac{1}{4}$ -ed és $\frac{1}{2}$ -ed telek birtokosai közt sem vagyoni, sem kulturális tekintetben nincs olyan tetemes különbség, az $\frac{1}{4}$ -ed telkesek legfeljebb százezerrel növelik a számot. „Mi az, mitől a főrendek legjobban félnek? — mondja Deák. — Az általános szavazat, erre pedig a legegyszerűsebb út az, ha a kvalifikáció szűkre szabatik, úgy hogy igen sok ember marad a sáncokon kívül és igen kevés belül. Mindazon miazma mellett

is, mely most a levegőben látszik rejleni és a mozgalmakat mindenütt előteremteni, ha Franciaországban a választásnak szélesebb bázisa lett volna, alig jutottak volna oda, hol jelenleg vannak.“

* * *

A megyei hatóság ideiglenes gyakorlásáról szóló 1848: XVI. törvénycikk foglalja magában az ígéretet, hogy a minisztérium a megyei szervezetnek népképviselői alapján való rendezéséről törvényjavaslatot fog előterjeszteni. A nagy ellentét, ami e kérdésben Széchenyi, a nemesi megye s Kossuth, a népképviselői megye híve között fellángolt, tudjuk, a Batthyányi miniszterelnök erélyes közbelépése után összejött zárt tanácskozmány elé került, a hol Deák Ferenc bölcsesége, kiegyenlítő szava győzött s a Kossuth által szerkesztett törvényjavaslatba az ő javaslatára került¹ az a rendelkezés, hogy a megyék legközelebbi közgyűlésén szavazati jog illet meg mindenkit, a kit törvény már azzal felruházott.

A megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról szóló XVI. törvénycikk nem törli ki forradalmi gesztussal az ősi magyar vármegyét, ellenkezőleg, megtartja, csak népképviselői alapon rendezi s azzal kezdődik, hogy „a megyei szervezet Magyarhon és kapcsolt részei alkotmányosságának védőbástyája.“

A megyei gyűléseknek népképviselői alpra állításáról szóló törvényjavaslaton (Országos Levéltár, az 1847/48. évi országgyűlés XX. 21. szám alatti Rekesz C. csomó 56. szám) Kossuth kézírásával javítások láthatók; alá is írta ezt a törvényjavaslatot.

Jegyezzük meg jól e korszak jellemének megítélésénél, hogy: „A mikor az első, széles alpra fektetett választás útján létrejött népképviselői testület összeült,² az a nevezetes jelenség fordult elő, hogy a nép választása útján ugyanazon nemesség került vissza a képviselőházba, mely azelőtt a rendi közjog alapján kiváltságos állásánál fogva jutott a törvényhozásba, mintha az intézményekben semmi változás sem történt volna.“

Kemény Zsigmond írta egykor:³ „Nagy momentum volt, midőn az 1847/48-diki pozsonyi dieta a népet az alkotmány sáncaiba

¹ Horváth M.: id. mű, III. 407. l.

² Grünwald: Az új Magyarország, 518 l.

³ Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés 230. s köv. l.

bevívén, az aristocratia érdekeit a közhaza érdekének oltárlángjánál a demokratikus elvnek érdekeivel összeforasztotta s a kiváltságos osztályok képviselése helyébe bátor és biztos kézzel, melyet a nagylelkűség és józan számítás egyaránt vezérelt, a képviseleti rendszert igatá. Az aristocratia nem vallotta kárát ezen oly bölcs, mint nemes eljárásnak; mert a forradalom alatt, midőn legfőbb fokig emelkedtek a szenvedélyek, üldöztetve nem lőn, s a tizenhétéves központosítás, mely a jogegyenlőséget nem idegenkedett volna a nemesség befolyásának megsemmisítésére használni, Magyarország polgári osztályában és köznépében az aristocratia iránti ingerültség helyett mind mélyebb ragaszkodást talált. A magyar nemesség népszerű azért, mert politikai előjogaival a most élő nemzedék emlékezete óta soha vissza nem élt; s népszerű különösen azóta, hogy az 1847/48-iki dietán széles alapú választási törvényt hozott, a kiváltságatlan osztályokat önként bevette az alkotmány sáncaiba. Valóban, az 1847/48-iki V. t.-c., mely ideiglenesnek címezteték, épen azon varázssal bírt, mely általános és tartós népszerűséggel sugározza körül aristocratiánkat s e varázs akkor oszlanék szét, midőn ugyanazon kezek szakítanák össze az V-ik cikket, melyek alkották, s midőn az aristocratia vonná vissza azt, amit az aristocratia adott.“

* * *

Az 1848. március 10-iki 73. kerületi ülésről szóló tudósításban olvassuk, hogy Szentkirályi Móric és Szemere Bertalan jelentést tesz, hogy készen van az évenkénti országgyűlésről szóló törvényjavaslat.

Az 1848. március 20-iki kerületi ülésről szóló tudósításban (Pesti Hírlap 1848. március 23-iki száma) olvassuk, hogy Szemere Bertalan felolvassa az évenkénti országgyűlésről szóló törvényjavaslatot, amely a feloszlatastról szóló rendelkezés hozzáadásával helybenhagyatott. Ezt a javaslatot nyilván Szemere készítette, mert a március 20-iki kerületi ülésről szóló tudósításban (Pesti Hírlap 1848. március 26-iki száma) ezt olvassuk: „Az országgyűlés évenkénti üléseiről szóló, Szemere Bertalan által kidolgozott törvényjavaslat stb., stb.“

Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban: „Az országgyűlésnek évenkénti tartásáról szóló törvényben egy szakasz volt, mely sze-

rint az országgyűlés a budget megállapítása előtt el nem oszlathat. Ez ellen gróf Nádasdy Ferencz szólott fel az országos ülésben, mint olyan ellen, mely a forradalom megindítására bármikor ürügyet és alapot szolgáltathat. Igaza is volt, de nagyon antipathikus személy lévén, felszólalása figyelembe sem vétetett, s csakugyan ezen szakasz azután fel is használtatott az országgyűlés fel nem oszlathatóságának kérdésében.

* *

A XIX. század elején sokszor nagy nemzeti akadályul bizonyult főrendiház korszerű átalakítása tekintetében a főrendiház 1848. július 8-iki ülésén Beöthy Ödön tesz indítványt. Az indítvány így szól: „A mult országgyűlési törvények a felsőház régi alapját változtatlanul hagyván, fennmaradt reánk nézve is a kötelesség, megjelenenni s oly minőségben, miként eddig alkotmányos szokás vala, részt venni a törvényhozás nagyfontosságú munkájában. Midőn azonban jelenleg egybegyűltünk, lehetetlen nem éreznünk, hogy azon lényeges átalakulás, mely képviselői rendszerünkben történt, változást igényel a felsőház eddigi alakjában is. Házafiúi tisztünknek tartjuk e meggyőződést magunk részéről kijelenteni s egyszerűsmind ezennel felhívni a minisztériumot, hogy a felsőház új alaponi rendezése iránt a kor igényeinek megfelelő javaslatot terjesszen elő.”

Szemere Bertalan belügyminiszter így válaszol: „Reformálni a felsőházat annyit tesz, mint megtartani. Nem reformálni vagy későn reformálni annyi, mint elveszteni... Oly alakban, mint van, meg nem állhat, minthogy rendeltetését be nem tölti... Szükséges mindenesetre, hogy a felsőház egészen más alapokon fektetessék, mint eddig volt; többé a törvényhozásbani részvételre ne adhasson jogot az önkény, ne a születés, ne a birtok, ne az adó, hanem hozzá kell járulni oly kelléknek, mely által biztosíttassék az, hogy ki a felsőház munkálkodásaiban részt vesz, az személyes képességgel, erkölcsi jellemmel is bírjon. Csak így érhetik el, hogy a felsőház ne legyen többé a nép akaratával örökös ellentétben, mint az eddig volt. Feltartóztathasson ugyan egyet-mást, de ne ronthassa meg; igazíthassa némelykor a törvényt, de a nélkül, hogy megsemmisíthetné.”

Hozzátette azonban Szemere, hogy a veszély dominál bennünket, ez dominálja érzéseinket, munkálatainkat, a kormány alig tudja, mit csináljon, reggeltől estig jönnek a staféták, törvényhozási munkálatokra idő nincs. Elfogadta ő is, a Ház is a bihari főispán indítványát, de Szemere ajkáról elszáll a megállapítás: „Feledve azon bűnöket, melyek némely hatalmas magyar neveken nehezednek, úgy másrésről megfontolva, hogy mi jövő vár reánk, részemről sohasem fogom felejteni, miként eddigelé a felsőházban a magyar nemzetiségnek régi oszlopai és magvai ültek.“

Gróf Apponyi Albert „Emlékirataim“ című 1922-ben megjelent könyvében okát adja, miért nem reformálták akkor a főrendiházat: „A főrendiházat az 1848-iki törvényhozás nem alakította át. Meghagyta abban az alakjában, amelyet az 1608. évi törvény állapított meg. Az uralkodóház tagjain, az összes katolikus és görögkeleti püspökökön (a címzeteket beleértve), a régi főméltóságokon és főispánokon kívül, a hercegi, örgrófi, grófi és bárói címmel bíró családok összes nagykorú és önjogú férfitagjaiból állott. Ez a jogosultság kiterjedt a magyar indigenátussal bíró osztrák mánáscsaládok összes tagjaira is. Hogy az ekkép összeállított testület nem bírt azzal a tekintéllyel, amely azt törvényhozói hivatásának hatályos teljesítésére képesítette volna, azt alig szükséges magyarázni. De, mivel bajt nem okozott, nem nagyon sürgették reformját.“

* * *

A közteherviselés gondolata nem 1848-ban született meg. Él ez már évtizedek óta, mint fennebb ismertettük. Nagy lökést adott neki Deák Ferenc; már Zala vármegye 1845. március 4-én tartott közgyűlésében akként nyilatkozik, hogy: „Nemcsak minden igyekezettel azon lesz ezentul is, mint eddig, hogy általában az országgyűlés határozza el azt, hogy a közterhek viselésében a nemesi rend részt vegyen, hanem azt is kijelenti, hogy akármikor lesz szó arról, hogy az országos pénztár akár segedelem, akár rendes adózásképp áldozatot kívánna, abból magát nemcsak a törvény után, hanem a törvény előtt is kihúzni nem fogja.“

De már 1825-ben is országgyűlési téma a nép sorsa. A nép sorsának javítása ebben az egész korszakban élénken foglalkoztatja az országgyűlést. Az 1826. január 5-iki kerületi ülésen báró Perényi

mondja:* „A contribuens nép boldogsága előmozdításának fő dolognak kell most lenni, mert egész Európa ugyanis azzal vádolja constitutionkat, hogy az csak a nemességet boldogítja és az adózó nép, ez a nagy Corpus, mind boldogtalan mellettünk.“

Ezen az 1825. évi országgyűlésen százszor is belekiáltja a nemzet lelkiismeretébe a vezér, Felsőbüki Nagy Pál e szavakat: „Szegény contribuens nép.“

Gróf Sztáray Albert, tehát egy mágnás, az 1841. évben a „Hirnök“ újság „Századunk“ című mellékletén Szózat c. felhívást bocsát közre, melyben követeli, hogy a házi adót a nemesség viselje. Ezt a háziadót (contributio domestica) a megyék szavazták meg, ebből fizették a követeket, megyei tisztviselőket, az építkezéseket, utak, hidak stb. költségeit. Az adóalap a porta (egy udvarház kapuja) volt, az országgyűlés határozta meg, hogy egy megyére hány porta esik; 1848-ig 6210, Horvátországnak 138 portája volt, egy porta adóösszege 692 frt 06 kr volt.

A közteherviselés elvét már az 1844. évi országgyűlés is elismerte.

Szemere Bertalan az 1847. november 27-iki kerületi ülésen követeli: „Amely napon a közös teherviselés elve kimondva és alkalmazva lesz, azon a napon lesz Magyarországnak alapja másodszor letéve.“

1847. november 29-iki beszédében klasszikusan foglalja össze Kossuth a közteherviselést illető álláspontját: „A nemességet úgy tekintem, mint amelynek ezeréves históriája a nemzet lételének talapzatát megszentesíté; a nemesség írta be a magyar nevet az európai nemzetek emlékkönyveibe..., politikai túlsúlyát nem az által alapította meg, hogy az országos terhekben részt nem vett, hanem mert az ország védelmét magára vállalta s az ország terheit vállain viselte. Időfolytában a terhet lerázta vállairól s minden élvezetben részesül. Ezen állapot tovább fenn nem tartható, a nemességnek idejekorán kiváltságairól lemondani s beléje bizalmat önteni kell, miszerint a népnek vezére akar lenni, de nem ura.“

Beöthy Ákos írja:** „Az 1715 : VIII. törvénycikk által behozott állandó katonaság intézménye lőn kezdete azon természetellenes

* Vaszary Kolos: Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez, 182. l.

** A magyar államiság fejlődése, küzdelmei, II. R., II. 246. l.

állapotnak, hogy úgy a pénz-, mint a véradó a nyomorult adózó nép, a misera contribuens plebs nyakába akasztatott. Akkor lett kimondva azon alapelv: *onus non inhaeret fundo*, ami azt jelentette, hogy az adóteher nem az ingatlant terheli, hanem a jobbágy személyét, természetesen azon haszonélvezet fejében, melyet a keze alatt levő föld jövedelméből húzott.

Kossuth fellépése e kérdésben hallatlanul éles volt. A Pesti Hírlap 1848-iki 75—78. számaiban írja meg véleményét a Közadózásról: „Jól rendezett államban az adótoli mentesség polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Franciaországban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a cseléd, a koldus, kinek semmije sincs. Ki az, a ki nálunk adót nem fizet? Nem kell megnevezni, mindenki tudja, kiről van szó. Valójában arcpirító párhuzam. És melyik részen van a jog fölemelt fővel nézni fel arra, a hol Astraea mérlegében a népek sorsa megmértetik?... Amott az állam a szolgától, a koldustól adót nem kíván, mert nem adott neki semmit, nekünk az édes hon anyatejének tejszínét adta és mi éppen ezen oknál fogva nem adózunk. Ha az ember egy szabad angollal beszél és meg akarja neki magyarázni a nemadózás bölcséletét, ő hitetlenül rázza a fejét, széttétkint e hazában és imígyen válaszol: Boldog Isten, mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene s ti azt mondjátok, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak s mégis e hön szeretett hazának javára, díszére évenként egy-kétszázezer font sterlinget adózni nem akartok, a míg nyomorult pornépetek milliókat áldoz... Valójában lesütött fővel kell állanunk.“

Kossuth, Bezerédj István, Rosty Albert, Deák stb. önként vállalkozott az adófizetésben való részvételre, „a mit Széchenyi, mint mindent, a mi Kossuthtól jött, megtámadott és a pisztoly idő előtti elsütésének keresztelt el“* (Hírlapi cikkei II. kötet, 450. lap).

Az 1848. március 19-iki Nyilatkozatban az országosan egybeült KK. és RR. előtt Szentiványi Károly felolvassa a közteherviselésről szóló törvénycikket. A Pesti Hírlap március 20-iki számában leírja, mily lelkesedést keltett a törvényjavaslat előterjesztése: „Láttunk ősz, lelkes férfiakat, kiknek arcain az olvasás közben

* L. Beöthy Ákos: id. mű, II. R., II. 249. 1.

könnyek folytak alá, örömkönnyűik, hogy a hosszú küzdelem ily diadalát megérték."

A közteherviselésről szerkesztett törvénycikket közfelkiáltással fogadja el március 18-án a főrendiház is.

Gróf Teleky László mondotta a képviselőház 1848. augusztus 18-iki ülésén: „Mikor mi a régi időkben azt mondtuk, hogy közös teherviselés, közös házi és hadi adó legyen, senki sem hozta az elv szentségét kérdésbe, hanem azt mondták, hogy nem ért még rá a kor s így az örökváltságra és más fontos kérdésekre nézve is; de utoljára is kimondotta az isteni gondviselés mindezek felett a „késő“ szót és azután rohanva kellett haladnunk, sebesebben, mint maguk az indítványozók akarták, sebesebben, mint ők valaha sejtették."

A közös teherviselésről szóló 1848 : VIII. törvénycikk bevezetése kimondotta, hogy „Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik." Törvényelőkészítő munkálatai, húsz esztendő nehéz küzdelmei után, tulajdonképen az 1847. december 1-én indulnak meg, amikor elkészül a Karok és Rendeknek a főrendekhez intézett izenete a közteher viselés tárgyában (1847. évi Irományok 44. lap). Ebben az izenetben a KK. és RR. kijelentik, hogy „Sem az ország lakosaira nézve igazságosnak, sem a közállományra nézve célszerűnek nem tartván, hogy minden rendes közadózási terhek az ország lakosainak csak egy része által kirekesztőleg viseltesse-nek, óhajtanának ezen terhekben megosztotni, még pedig aképen, hogy a közteherbeni ezen részesülések által az adózó népnek jelenleg fennlévő terhei könnyítettvén, mód és alkalom nyujtassék sokféleképen elkoriátolt társadalmi viszonyainknak igazságos úton kiegyenlítését lépcsőről-lépcsőre sikeresen megközelíteni. Ugyanazért óhajtanák, hogy a nemesség és mindazok, kik e nevezet alatt értetnek és eddig e részben tehermentesek valának, a törvényhatósági háziadó viselésében részt venni törvény által köteleztessenek." Evégből kérik a főrendiházat, hogy a kivetés, beszéd és hova-fordítás körül lehető visszaélések meggátlására szükséges intézkedés iránt javaslatkészítés végett járuljon hozzá országos választmány küldéséhez.

A főrendek válaszüzenete úgy szólt (Irományok 54. lap, 1848. január 27.), hogy a közös teherviselés elvének alkalmazását nem

ellenzik, a háziadót és az országos pénztárt ezen elv részletes alkalmazásának tekintik és örömet hozzájárulnak országos választmány kiküldéséhez.

Maga az elv, a közteherviselés, a kerületi ülésben épúgy, mint az alsó- és a felsőtáblán tüzetes megvitatásban részesült; Szentkirályi Móric azt javasolta, hogy a nemesség ne csak a házi, hanem a hadi adóban is részt venni köteleztessék, Lónyay Gábor zempléni követ ugyanezt hangoztatta s mások is emellett törtek lándzsát. Sárkány Ferenc, Komárom város követe, köszönetet szavazott az 1847. december 7. hőseinek, a kiknek az adó kivívásában „szerencsájük jutott szerepelni és eddig adómentes szűz vállakat, egy kis illetékes terhecskével felékesíteni,“ — „köszönetet szavazok pedig azért, mert a nemesi és polgári rendet egymástól elválasztó, már különben is dülő félben lévő és csak némely korigényeinket nem értő, vagy érteni nem akaró, pókhálós kaczagányú ős arisztokraták által támogatott bástyák egyike és pedig a legveszedelmesebbike romboltatott le.“

Kossuth Lajos felszólalásában többek között ezt mondja ugyanezen a napon: „A nemesség jelen alkalommal még magának köszöni és maga jószántából eszközölheti megadóztatását, de ha ez alkalmat elszalasztaná, jövőre nézve ezen kérdés eldöntése nem az ő dicsősége lenne.“

Az alsótábla az 1848. február 12-én megalakítja az adó tárgyában kinevezett választmányt és az elnök a választmányba a kir. tábla részéről többek között Ghyczy Kálmán nádori ítélőmestert is kinevezte, feltehető tehát, hogy a közteherviselési törvényjavaslat előkészítésében a kiváló törvényszerkesztő Ghyczy Kálmán is részt vett akkor. Ez a törvényjavaslat is kerületi tanácskozás alá került, mert az 1848. március 4-iki országos ülésen az alsótáblán azt Rónay János sorszerinti kerületi elnök terjesztette elő. Ghyczy Kálmán olvasta fel a törvényjavaslatot (Irományok 81. lap) és azt az alsótábla észrevétel nélkül fogadta el. A főrendiház az 1848. március 18-án vita nélkül közakarattal fogadta el a törvényjavaslatot.

Az angol aristocrazia nem ismert oly kiváltságokat, mint a magyar. A nemességet már Orániai Vilmos kényszerítette az adófizetésre. A földbirtok más alapon volt szervezve. Angliának nem volt jobbágysága, hanem bérlő és mezei munkásosztálya.*

* Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek, 15. lap.

Nálunk a nemesség harcolta ki önként, önmaga ellen a közteherviselést.

* * *

A papi tized megszüntetéséről szóló 1848 : XIII. törvénycikk kodifikátora Pest megye követe, Szentkirályi Móric volt. Az alsóházban 1848. évi március hó 18. napján került tárgyalásra Szentkirályi törvényjavaslata.

Az elnök az ülés elején jelezte, hogy a papi tized megszüntetése tárgyában Pest megye követe törvényjavaslatot készített.

Utána Szentkirályi Móric szólalt fel, aki maga is előadta, hogy a törvényjavaslatot ő készítette: „A törvényjavaslatot ugyan elkészítettem, mondotta, de arra elkészülve nem voltam, hogy a méltóságos főrendek nemcsak a kisebb papság iránti gondoskodástól kívánják a tizednek megszüntetését felfüggeszteni, hanem azon kártalanítástól is, mely a papi tized általengedésével az örökös szerződésekkel bíró családokra nézve fennforoghat. Én azt hiszem, ha a papi tizedről, mint jogról lemondunk, az abból derivált jogoknak is önként meg kell szűnni. Mert különben ebből az következnek, ha azokat, kik örökös szerződésekkel a tizedet megszerezték, kártalanítani kell, azokat is kártalanítani kellene, akik kisebb haszonbért fizetnek a klérusnak, mint a tized jövedelmez, de a tizedet természetben megveszik az illetőktől. Az ember nem tudja, a kárpótlások mennyire terjedhetnek. Mielőtt ez tudatnék, bajos elvet kimondani arra nézve, hogy az ország a kárpótlás iránti gondoskodás kötelességét magára vállalja.“

S Szentkirályi azt kívánta, hogy ha már kárpótlást kívánnak, inkább maradjon el a törvényjavaslat addig, „amíg az adatok összeszedethetnek az iránt, mennyire terjedhet a kárpótlás, valamint az iránt is, miképen áll az országos pénzügy állapota, következőleg lehet-e ezen kötelezettséget elvállalni anélkül, hogy biztosítva lennénk, vajjon az ország pénzügyi állapotát az első pillanatokban zavar érni nem fogja-e.“

Aztán nyomban előterjeszti Szentkirályi törvényjavaslatát; nagy vita indul meg.

Előre kell bocsátanunk, hogy a papi tized megszüntetésének kérdése könnyen ment, hiszen a törvényjavaslat, majd a törvény bevezetéséből is kiténik, hogy az egyházi rend a papi tizedről min-

den kárpótlás nélkül lemondott és ép a törvény bevezetése örök-emlékezetű törvénybe iktatja a haza oltárára letett ezt az áldozatot.

Mennyire mögötte állott a nemzet a negyvennyolcas nagy elhatározásoknak, mutatja az 1848. március 18-iki kerületi ülés lefolyása, amelyen a papi tizedről volt szó. Azt olvassuk a Pesti Hírlap március 22-iki számában, hogy Schnee Lajos hevesi követ, megérintvén, hogy a papi tized iránt is egyúttal intézkedni kellene, az egyházi rendet oly nyilatkozatokra bírá, melyek közörmre és megalégedésre jelentik, hogy megérté az idők jeleit. A tudósítást így folytatja: „Daróczy (a pécsi kápt. köv.) tette az első kijelentést, hogy káptalana a papi tizedről, a haza s a nép javára, egészen s minden kárpótlás követelése nélkül lemond. Követé őt az esztergomi, nagyvárad, váci, nyitrai, szepesi káptalan s sz. Benedek rende és végre közfelkiáltással mindnyájan. Gróf Forgách (pozsonyi kápt.) örült a RR-ek azon határozatának, hogy a káptalanoknak fejenkénti szavazatot adtak; nem tudja, meddig tart ezen öröme, de ha ez lenne is utolsó szavazata, a dézsma elengedésére szavaz, mert tudja, hogy elnyomott milliók könnyeit törli le. Mericzay (váci kápt.), midőn a hon boldogsága s milliók java forog kérdésben, nem is lát áldozatot a lemondásban, hanem kötelességet. — Az egyházi rend ezen okos és nemes nyilatkozatai a Háznak örömteljes méltánylásával találkoztak. Bónis azt mondja: „A körülmények okozták, hogy a káptalanok szavazatában, utasítása ellenére, provisorie beleegyezett; beleegyezését legjobban kimentti a kanonokok oly nemes nyilatkozata. Jelen szavazatuk legjobban kivívandja számukra azon tekintélyt, mellyel a vallás szolgáinak bírnok kell.“

Szentkirályi Mór: „Azon érzésnek, melyet kebleinkben az egyházi rend tagjainak nyilatkozata gerjesztett, megörökítéséről is illő gondoskodni. Azon milliók nevében, kiknek érdekében a szavazás történt s az összes haza nevében, melynek ezen áldozat a jelen pillanatban igen fontos szolgálatot tesz, köszönetet mond a papságnak, mely felfogva magas hivatását, oly áldozatra vala kész, melyet csak hazafiúi érzelemtől lehetne várni, de tőle jogszerűleg nem. Bölcseségre mutat, hogy az idő jeleit felfogván, oly állást vettek a nép irányában, mely őket a mozgalmak alá sodortatástól megmenti.“ „Az érdemes jegyző azonnal izenetet is improvizált a főrendekhez, melyen a felső táblán ülő egyházi rend a nemes példa követésére

felszólíttatik. A törvényjavaslat formulázása akkorra halasztatott, ha a püspökök is hozzájárulnak az áldozathoz.“

A március 18-iki főrendiházi ülésen a püspöki kar kijelenti lemondását. Rimely Mihály szentmártoni főapát mély megindulással nyilatkoztatja ki a pécsi, csanádi és besztercei püspökök lemondó nyilatkozatait után, hogy ez nagy áldozatba került és az ő fennállásuk kétes lesz, de bízik a nemzetben, hogy róluk, akik ily szívesen hozzák az áldozatot, megfélekezni nem fog.

A törvényjavaslatot ugyanaznap fogadta el a főrendi tábla is, természetesen módosított alakjában. A főrendi tábla ülésén számon szóltak a törvényjavaslathoz. A felszólalások közül kiemelkedik Lonovics József csanádi püspök felszólalása, amely megvilágítja a papság nemes eljárását. Többek között ezt mondotta: „A clerusnak a tizedet illető joga számtalan törvényeinken, királyi okleveleken, szerződéseken s kir. eskün alapszik, s annál nagyobb figyelemre méltó, mert az egyházi rend uradalmi s pusztabeli földjeinek legnagyobb részét dézsma alá jobbágysága közt kiosztotta s azokat ekkint úrbíresékké tette, úgy hogy neki terjedelmes birtoka mellett is, ma már majorsági földje kevés van. Azonban mivel a clerus ott, hol hazánk javáról, hol az eddigi jobbágyság felsegítéséről volt s van szó, az áldozatkészségben példát örömeőbb nyújt, mint keres s másokat nem követni, hanem előzni szeret, noha a dézsma megszűntével csaknem valamennyi püspökségek jelen jövedelmeik felét, némelyek pedig legnagyobb részét elvesztendik, tekintve a másikat táblánál történeteket, s engedve a t. RR. hazafiúi felszólításának, én is részemről kész vagyok a papi dézsmáról lemondani (riadó tetszés) s ez áldozatot is a haza oltárára letenni, Istent kérve, hogy ezen elszánást a szeretett hon javának öregbítésére, nyugalmanak szilárdítására bőséges áldás kövesse! (éljenzés) Egyébiránt mivel a papi tizedben törvényeink rendeleténél fogva a lelkipásztorok is osztoztak s ez jövedelmeiknek s congruájuknak, élelmöknek lényeges részét teszi: szükségesnek és igazságosnak találom, hogy a lelkipásztorok ebbeli veszteségeinek pótlása iránt a törvényhozás, vagy a miniszterelnök haladék nélkül intézkedjék.“

Kesernyésen jegyzi meg Lónyay Menyhért a papi tizedről szóló törvényjavaslatról:* „Ott voltam, midőn estve e törvényjavaslatok

* Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 232. szám 48. lap.

elfogadtattak. Alig volt 20—25 főrend jelen; az egész tanácskozás, vagyis inkább jóváhagyás, a papoknak lemondása, a rezignációnak ólomhangján ment. A legnyugodtabban szólott Széchen, valamint Lonovics. A többi papon látszott a fájdalom a jövődelmük nagyrésztől való megválás miatt, melyet a rémület a forradalom szellemétől csikart ki.

Lónyay megjegyzését nem igazolják az előzmények. Lonovics felszólalása a legelevenebb cáfolata annak, mintha a papság „a rezignáció ólomhangján” mondott volna le nagy jogairól.

A törvény lényegében Szentkirályi törvényjavaslatának felel meg, bevezetése és 1. §-a szó szerint, 2. §-a kiegészül azzal, hogy a törvényjavaslattal érintett bármely vallásfelekezeten levő papság illő ellátásáról kell majd részletes törvényjavaslatban gondoskodni, — ezt Turóc megye követe, Justh József indítványozta és a Ház a javaslatot egyhangúlag elfogadta. — Módosult továbbá a 3. § is, amennyiben a magáncsaládok birtokába örökös szerződés útján jutott papi tizedjog védelme világosan belevéteztetett és a kármentesítési rendelkezés kiegészült azzal, hogy a kármentesítés a közálladalom által eszközendő.

A vita ily alakulása mellett a 2. § módosított szövegét Szentkirályi Móríc az alsóház ülésén rögtön megcsinálta és fel is olvasta, Szentkirályi 3. §-ába azonban Kossuth Lajos indítványára bevették, hogy a kármentesítés a közállomány által történjék és Hubay József országbírói ítélőmester rögtön szöveget ajánlott, amelyet átvittek a főrendiházba, de a főrendek azt javasolták, hogy az örökös szerződések kármentesítése is kifejezetten vétessék bele.

Kossuth felszólalt, hogy ezzel elvben ugyan nem ért egyet, de mivel a főrendiház a mai napon több fontos törvényjavaslatot észrevétel nélkül fogadott el, ezt a méltányosságot viszonzni kívánja és nem akarja, hogy ez a törvény az alsóház ellenzése folytán hajótörést szenvedjen, tehát hajlandó elfogadni a főtábla kívánatát. Többen elleneztek a főrendiház kívánságát, de Szentkirályi is Kossuth mellé állott és azt mondotta: „Én is úgy vélekedem, hogy jogi szempontból nem lehet azon kérdést felállítani, hogy örökös szerződések tekintetében kárpótlást követelni lehet, de ha azon nagyszerű eredmény kimondása az adózó nép részére, melyet a klérus tett, azon áldozattól függ, melyet ezen örökös szerződés-

sekből származó haszonvételek kárpótlása fejében teszünk, akkor az engedmény áldozat és haszon nincs drágán megvásárolva."

Gróf Batthány Lajos miniszterelnök is utalt arra, hogy ő már elfogadta a főrendi tábla javaslatát.

Valószínű, hogy ehhez képest Hubay országbírói ítélőmester alakította át nyomban a 3. §-t, mert a Naplóban (1847/48. országgyűlés Naplója a tekintetes karoknál és rendeknél 176. lap) azt olvassuk, hogy az országbírói ítélőmester a főrendek javaslata szerint módosította a törvényjavaslatot.

* * *

Kossuth az úrbérmegváltási vitánál már az 1847. december 3-án ezt mondja: „Ellenvetés: a tulajdon sérthetetlensége. Midőn azonban e tekintet a sajátítási törvény alkotását nem akadályozhatá, nem látom helyét az esetben, midőn az örökváltság a földesúrnak tökéletes kármentesítésével történhetnék. Csalódás az, hogy az úrbériség magánjogi állapot. Nem oly vagyon az, mint mely zsebében van, de mely a törvényhozás elébe tartozik. A tulajdon sérthetetlen, de alakját a törvényhozás határozza meg. Az úrbériség közjogi szempont alá esik... Szükséges, hogy a becsű helységről helységekre a nép közbejöttével pénzben megállapítva intézessék el s az egész eljárás alatt a megyékben állandó törvényszékek, a nagyméltóságú haditanácsnál pedig külön örökváltsági osztály létesüljön, a jövő országgyűlésnek tisztában állván a megváltandó állapot tökéjét meghatározni, melynek letételével a nép egészen szabad lábra állíttatik."

Ez nem a forradalmár hangja, hanem a törvényesen építőé.

Az alsótábla 1847. december 21-iki üzenete* az úrbéri örökváltság tárgyában azt juttatta kifejezésre, hogy „valamint egyrészt a földesúrnak tökéletes kármentesítés biztosításáért, úgy másrészt az úrbéri tartozásoktól és szolgálatoktól megváltás a földesúr beleegyezésétől felfüggesztve továbbá ne maradjon." Az alsótábla nem volt megelégedve az 1840. évi VII. törvénycikkkel.

A főrendek 1848. február 3-án és 4-én Vay Miklós indítványára kinyilatkoztatják, hogy az utóbbi törvénycikk céltalanságának

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 24—25 lap.

oka nem a földesurak idegenkedése volt az örökváltságtól, ők beleegyeznek, hogy az úrbéri viszonyokból kibontakozás minden érdek kielégítésével eszközöltessék, ennek módjai kimutatására az alsó-tábla által javasolt országos választmány kiküldéséhez hozzájárulnak, de kényszerítő törvényhozásnak kérdésébe nem ereszkednek.

A nagy reformgondolatok ellenzéke tehát ezekben a dolgokban nem a király volt, hanem a főrendiház.

Az örökváltság kérdésében a célkitűzéseket az 1848. március 6-iki kerületi ülésen Pázmándy Dénes rendkívül érdekesen foglalja össze. Azt mondja: „Azonos szándékkal jöttünk, hogy a nép terhein könnyítsünk, s az alkotmány sánczait terjesszük. Ennek pedig legfőbb módja, az örökváltság az országgyűlés legfontosabb kérdése azért, mert három század története az arisztokráciát a nép ellenébe állítván, a köztük létező ellenszenvnek csak e rendszabály vethet véget. A nép érdekén kívül a monarchia és az arisztokrácia érdeke is kívánja ezt, mert erős monarchia erős és vagyonos nép nélkül nem képzelhető, a fejedelem sohasem féltheti jogait szabad és vagyonos néptől, holott egy vagyontalan s elnyomott nép, amint a tapasztalás mutatja, trónokat dönt. Az arisztokrácia hazánkban kétféle, van egy kisebb arisztokrácia, melyet a követi tábla főképen képvisel s mely nagyrészt úrbéri telkeken lakik, ennek természetesen érdekében áll, hogy felszabadíttassék, de érdekében áll a nagy arisztokraciának is, mely a jobbágytelkeknek tulajdonosa, hogy a zavaros úrbéri viszonyokból mielőbb kibontakozzék, mert minél tovább tartanak ezek, annál hihetőbb, hogy kisebb váltságdíjat fog nyerhetni a jobbágyságtól. Franciaország példát mutatott, hogy ha az arisztokrácia annak idejében nem hajtja végre a váltságot s nem ad a népnek koncessziókat, ingyen kellett volna tulajdonától megválni. Ugyanezt erősítik a galíciai események és a kolerakorábóli jelenetek hazánkban. Hogy végre az örökváltságot a nép érdeke kívánja, mutogatni csaknem felesleges. Csak szabad föld mivelletik jól, enélkül a mezeigazdaság fel nem virulhat, a kilenced egyenesen az ipart nyomná. Ha Magyarország csak a permisszív törvénytől marad, századok fognak kelleni az örökváltság végrehajtására.”

A rendi tábla tehát az örökváltságot épen a zavargások, a forradalmi események elkerülése végett tartja sürgősnek.

A Pesti Hírlap 1049. számában olvassuk, hogy ezen az ülésen „Kossuth indítványa fogadtatott el, miszerint a rendek elállván

ezuttal az országos választmány kiküldésétől, azonnal törvényjavaslatot formuláznak, melynek főelveit azonnal megállapítván, a kerületi jegyzőt, Szentkirályi Móricot bízták meg a törvényjavaslat tüsténti szerkesztésével. A megállapított elvek kb. a következők: Oly helyeken, hol a körülmények a földbeli váltságot, az úrbéri állományhoz tartozó földeket azonban ide nem értve, megengedik, szabad legyen pénz helyett földben is egyezni a földesúrral, a jobbágyi tartozások országosan evaluáltassanak megyei választmányok előtt, a földesúr és jobbágy által választandó becsüsök által s ezen becslési oklevelek a megyei levéltárban letétetvén, a jobbágyoknak szabad legyen akár az evaluált tartozások tőkéjét letenni, akár az évi tartozásokért évi bért készpénzben fizetni, akár végre a kilencedet, ha könnyebbségükre van, magban, a robotot pedig készpénzben szolgálni, a földesúr mindezen feltételekre reá állni kényszerítetvén a törvény által; nemcsak a szorosan úrbéri, hanem egyéb, szerződéses községek is megválthassák magukat a szerződésbeli tartozás tőkéjének letételével; a házatlan zsellérek praestatioi ne legyenek megváltás tárgyai; körülmények szerint a faizási jog is alku tárgyát tehesse stb. stb. Számos egyéb részletesség is felemlített, melyeket a jegyző törvényjavaslatba foglaland s melyik majd azon alkalommal, ha a szerkezet bemutatattik, bővebben megfognak vitatni.

Szentkirályi Móric nyilván eleget tett a kerületi ülés szövegezési megbízásának, mert az 1848. március 14-iki ülésről szóló tudósításban (Pesti Hírlap 1848. március 18-iki 2. száma, 231. lap) olvassuk a következőt: „Szentkirályi Móric jelenti, hogy az örökváltsági törvényjavaslat nyomtatva van s minden órán tárgyalathatik.”

Az 1848. március 15-én tartott 77. kerületi ülésen Szentkirályi Móric indítványát, hogy az úrbéri viszonyok törvény által való elintézése után a földesurak kártalanítását a státus vállalja magára, közhelyesséssel elfogadják.

A március 21-iki kerületi ülésen Tarnóczy Kázmér indítvánnyal lép fel, mely a Pesti Hírlap 1848. március 24-iki számában foglalt tudósítás szerint, az úrbér eltörlése által megriadt és elcsüggedt kedélyeket célozza némileg megnyugtani s formulázott törvényjavaslatot mutat be az úrbéri jövedelmeiket vesztő földesurak kármentesítéséről. A javaslat pontos címe ez volt: „Az

úrbéri megszüntetett magánuradalmi javadalmak státusadóssággá leendő átváltoztatásáról, — indítványozta és szerkesztette Tarnóczy. "Tarnóczynak e tárgyú, az adott koncesszió némi megnyirbálásának színét viselő javaslata, amint a Pesti Hírlap 1848. március 29-iki számában olvassuk, nagy vita után visszavetett és elnöki kéz által összetépett, hogy az országban rossz vért ne csináljon. Kossuth azt mondta, inkább leteszi miniszteri állását, de ezért a javaslatért a felelősséget nem vállalja magára. Bónis tiltakozott a javaslat kinyomtatása ellen is, ami Tarnóczy műve volt, mert ha felelős minisztérium van, nem tartja jónak, hogy ennek tudta nélkül nyomtassák ki a javaslatokat, a nyomtatvány elterjed és a rossz benyomást többé visszavonni nem lehet. Tarnóczy azzal menetetődött, hogy a konferencia őt azzal is megbízta, hogy a szövegre és irtványokra nézve is adjon javaslatot és a javaslatot nyomtatás előtt közölni az idő rövidsége miatt lehetetlen volt, egyébként az ország határozata magasabban áll, mint a minisztérium és az ország tollának szabadnak kell lennie. Mindenki ellene szólt a javaslatnak.

Ugyanezen a március 25-iki kerületi ülésen Szentkirályi Móricot új szerkezet készítésével bízzák meg, amely a délután öt óraker tartatott második ülésre el is készült.

A Pesti Hírlap 1848. március 22-iki számában olvassuk, hogy folytatták a március 18-iki ülésen kerületi ülés formájában a vitát az úrbéri viszonyok megszüntetését tárgyzó törvényjavaslat felett. Ennek végső alakját Szentkirályi Móric fogalmazta. Ebben a számban azt olvassuk, hogy a március 18-iki kerületi ülésen Szentkirályi Móric „azokkal, kiknek a törvényjavaslatra nézve észrevételeik voltak, előlegesen értekezvén, újdön formulázott javaslatot mutatott be és annak elfogadását erőteljesen ajánlá. Ez fogja úgymond tisztába hozni a nép és a földesurak közti számadást, melyet tisztába nem hozni, elhalasztani, veszély nélkül nem lehet. A kártalanításra nézve kiemeli, hogy az a nemzet becsületére van bízva, melynél szentebb kezesség nem lehet és bízva egy felelős magyar minisztériumra, melynek a nemzet parancsol s melyet — a populáris mozgalom bármennyire szárnyalja is túl a most uralkodó eszméket, — annyira el nem ragadhat, hogy az elfogadott köteleességet ne teljesítse."

Ugyanitt olvassuk, hogy Lónyay Menyhért indítványára Szentkirályi és Kossuth módosításaival került a törvényjavaslatba az 5. §, mely szerint „oly földbirtokos ellen, kinek birtokához a törvény kihirdetése előtt úrbériség volt csatolva, a kereskedési viszonyokból eredő váltók kivételével, egyéb adósságok, követelések a törvény további rendeletéig fel nem mondhatók, ami által a különben is sokat áldozó birtokos osztály menten tartatik azon veszedelemtől, hogy a hitelezők rögtön felmondják minden tőkepénzeiket s ezáltal a családokat tönkřejuttassák.“ A tudósítás hozzáteszi, látszik e §-ból, hogy a törvényhozás e szorongató idő viharaiban sem feledkezik meg az érdekek bölcs megóvásáról és kiegyenlítéséről.

Rendkívül fontos nyilatkozatot tesz ezen az ülésen Kossuth Lajos. Azt mondja: „Kötelességének tartja kimondani azon meggyőződését, hogy neki, valamint hite szerint az összes táblának éppen nincsen szándokában a magyar nemességet nivellacionális rázkódtatásokba keverni, sőt a magyar nemességet, a népi érdekek kiegyenlítése, a jogok közlése és teljes törvényelőtti egyenlőség behozatala mellett olyannak tekinti, melyet erejéből kivetkeztetni a házára nézve káros volna. Ha az idő rövidsége engedné, szeretné az úrbéri kármentesítést is még ez országgyűlésen kidolgozni azon osztály javára, mely a magyar nemzetiségnek hű védője és az alkotmányosság bármily tökéletlen rongyainak megtartója volt. De ezt evalváció nélkül tenni nem lehet, melyet majd a felelős minisztérium fog a törvényhatóságok segítségével végrehajtani... Ő az osztályokat felingerelni nem akarja, sőt az osztályok egyesítését és összeforrását óhajtja és általános megnyugtatót kíván.“

Lónyay Menyhért írja: * „Az én indítványomra mondatott ki, hogy a kárpótlásra jogosított földesúrnak adósságai a törvény további kárpótlási rendeletéig fel nem mondhatók. Azt hiszem, sok ember jól járt ezzel a szabállyal, legalább uzsorát nem kénytelen fizetni.“

Az 1848. április 3-iki ülésen tett nyilatkozatában Kossuth megint az úrbéri kármentesítésről beszél s amit mond, eleven bizonyítéka annak, mily forrón csüngött Kossuth a tulajdonjog eszméjén és nemesi jogfosztás helyett a nemesség becsületes kárpótlását hirdeti, mondván: „Itt az úrbéri tartozások megszüntetése

* Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 232. szám 48. lap.

iránti törvény. S arra, hogy a kármentesítés megtörténhessék, evaluatio kell. Ez pedig csak olyan föltétel alatt lehetséges, ha az evalvált somma nem leend oly magas, hogy új adót kelljen miatta a népre kivetni, mert ha az összeg roppant nagyra talál kiütni — ami igen valószínű, ha a demokratikus törvény végrehajtása aristokratikus testületekre bízatik — úgy bizton mondhatni, hogy a jövő országgyűlés nem váltja be a szót s a kármentesítésből semmi sem lesz. Itt a közteherviselés iránti törvény. Ehhez a minisztériumnak kulcsot kell kidolgoznia, s hogy ezt tehesse, ismét a megyére szorul. Attól nyeri adatait. Ha ezen kulcskidolgozás alapja, az evaluatio, a nemesség kezében lesz, nem szenved kétséget, hogy oly munka fog készíttetni, mely talán mindent veszélyeztet. S én ez esetben borzadok attól, ami a nemességre vár.“

Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban: „A úrbériség megszüntetéséről szóló törvény létesülésének is külön története van. Az elfogadtatott a kerületi ülésben délután, ez megtörténvén, rögtön felszólították a personálist, hogy ezen, mint igen sürgős tárgyban még aznap országos ülést tartson. A personális hirdetett is estére gyűlést, amelyben a kerületi ülésnek megállapodása természetesen csakhamar elfogadtatott. Ekkor azután küldöttség ment a nádorhoz, hogy ezen tárgyban még aznap tartson főrendi ülést; a nádor elég gyenge volt ezen kívánságot teljesíteni s esti 9 órára főrendi gyűlést tűzött ki. A főrendek ily valamiről nem is álmodván, szét voltak szórva a városban, úgy hogy az ülés tartásáról csak igen kevésnek lett tudomásra s arra, amint hallottam, mindössze csak tizenheten jelentek meg. Oly vágatva ment a dolog, hogy sem a Rendnek, sem a Fő-Rendek országos üléséről én nem tudtam semmit, pedig az úrbéri tárgy — Hubay orsz. bírói ítélőmesterrel lett korábbi megállapodásunk szerint — az én tárgyam volt s mivel engemet nem találtak, Hubayt — megtalálván — rántották elő.“

Az udvar szembefordul az úrbéri kármentesítésről szóló törvényjavaslattal az 1848. március 29-én felolvasott királyi válasz szerint. Az alsótábla azonban határozatilag kimondja, hogy az úrbéri viszonyok a fejedelmi jogokat legkisebb mértékben sem érdeklik, — s miután az azok haladék nélküli megszüntetését tárgyzó határozattól „semmi szín alatt“ sem állhat el, az úrbériség eltörléséről szóló javaslatot újabb tanácskozás alá venni nem fogja, ha-

nem azt „a kir. válasz által teljesen helybenhagyottnak tekinti.“*

Az úrbéri kapcsolat s a földesúri jogok megszűntével keletkezett új helyzetben a kárpótlásról az 1848 : IX., XII., XIII. törvény-cikkek rendelkeznek; az 1848. évi XII. t.-c. 5. §-a szerint a minisztérium a földesúri birtokosoknak a kárpótlás összege fejében státuskötelezvényeket ad, a kötelezvények kifizetésére a kincstári fekvő javak köttetnek le.

Az úrbéri kármentesítésről Kossuth a képviselőház 1848. július 31-iki ülésén nyilatkozik: „Az úrbéri evaluációk nem történhetnek meg s mikor fognak megtörténni, nem tudom: hanem azt tudom, hogy a kármentesítés a nemzet becsületének ótalma alá van helyezve; azért kérem a Házat, méltóztassék megengedni, hogy midőn a hitelintézetre nézve előterjesztem alázatos nézeteimet, egyszersmind tervecskét nyújthassak be az iránt, hogy mielőtt az evaluáció megtörténhetik, nem volna-e jó a státus részéről a földbirtokosnak a körülményeknek megfelelő olyan előlegezést adni, melyről fel lehet tenni, hogy bármilyen alacsonyan becsültessék is a veszteség, annyi bizonyosan ki fog kerülni, például 120 pengő ft. egy telekre s így azon kárpótlás, mely most kifizettethetnék, 15 millió forintig rúghatna és ha ezen summa forgásba jöhet, a rögtöni szükségeken nagy részben segítve volna...“

A képviselőház 1848. szeptember 11-iki ülésén Kossuth a magyar nemesség érdekében kijelenti: „Én nemcsak mint ember embertársaim iránt, hanem egyenesen mint magyar a magyar elemnek, a magyar nemzetiségnek érdekében tartom azt, hogy a volt nemesség vagyoniilag tönkre ne tétessék, hanem mikor el kell veszni annak, mire ki van mondva a világ történetében az ítélet, egyszersmind adassék meg a nemességnek az, mire méltán számot tarthat, miszerint legyen kedve a hazát ezen nagy veszélyben védeni.“

A Ház másnapi ülésére igéri ennél fogva az úrbéri kármentesítési javaslatot, mely törvényjavaslatra azt mondja, hogy azt „né-mely tisztelt barátaim, kiknek szakjártassága iránt e tekintetben bizalommal viseltetem, elkészíteni szívesek voltak.“

Az 1848. szeptember 15-iki ülésen még részletesebben nyilatkozik az úrbéri kártérítésről. Itt már részletes pénzügyi program-

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről, I. kötet, 54—55. lap.

mot terjeszt elő, mondván: „Most a végett léptem fel, hogy mint egyszerű magánember, azon ígéretet, melyet miniszterségem első percében tettem, beváltsam, hogy t. i. a nemesség, — melyben mindenesetre sok nemzeti elem, sok elszántság van, miután elveszté azt, mit megtartania lehetetlen volt, az úrbériséget, — kárpóoltassék. Ha a tisztelt Ház javaslatomat határozattá emeli: bárki lesz is a pénzügyminiszter, végrehajtani köteles leendő... Más részről a birtokos osztályt, mely elvesztett úrbériségeért kárpótlásra vár, adósságok nyomják; s azt hiszem, ha ezen adósságoktól megmenekült, nagy könnyítés lesz rajta.“ Elmondja „javaslatának filozófiáját.“ Lényege, hogy most, valamint más nemzet, kölcsönt nem kaphatunk, „másrésről a birtokos-osztályt, mely elvesztett úrbériségeért kárpótlásra vár, adósságok nyomják s azt hiszem, ha ezen adósságoktól megmenekült, nagy könnyítés lesz rajta,“ javasolja tehát, hogy „az úrbériséget veszített birtokosok adósságait azon mennyiségig, a meddig az egyes birtokosnak úrbéri kármentesítéshez joga van, a státus vállalja magára, azaz, a hitelezők kötelesek legyenek az adandó státuskötelezvényeket elfogadni.“ A hitelező a státus által ily módon magánadósaitól átveendő pénzének megkapására nézve több mód között választhasson. A státus vagy consolidált 5%-os státuskötelezvényeket ad a hitelezőnek vagy ötperczentes fizetési biztosítékleveleket, — az előbbinél a hitelező fél éves kamatszelvevényekkel láttatik el s ezenfelül 1% évenként az adósság törlesztésére fordíttatik, minélfogva az adósság letisztázásra bizonyos meghatározott évek multával menend végbe, — az utóbbinál ellenben a tőkének évenkénti törlesztése nem történik, hanem a státus azt mondja, most az adósságok felmondása az úrbériséget veszített birtokosoknál fel van függesztve s fel is lenne függesztve mindaddig, míg a státus vagy kölcsön vagy jegybank által módot nem nyújt a birtokosoknak a fizetésre. Ezen időpont lesz most is a fizetési határidő. E szerint — folytatja Kossuth — a fizetési biztosítékleveleknél nem bizonyos, mikor fizettetik a tőke, de egyszerre fizettetik le, a státuskötelezvényeknél ellenben a letisztázás ideje tudva van, de ez nem egyszerre történik; a hitelezőknek nem lehet panasza okuk, mert a két mód közt választhatnak. A kisebb hitelezők 2000 forintig készpénzben kapják meg pénzüket, erre 15 millió bankjegy kell. Azok a birtokosok, a kiknek adósságuk nincs vagy a kik a státus által elvállalt adósságnál több kármentesítésre tarthatnak számot, ötper-

czentek státuskötelezvényeket kapnak vagy pedig oly státusjavakat kapnak, ha nekik tetszik, a kárpótlási összeg fejében, melyeket a státus még más célra, pl. telepítésre nem jelölt ki, az ekkép átruházandó státusjavak árában az ötperczentes státuskötelezvények elfogadtatnak, a közalapítványi javakat is fel lehetne e célra használni, az értük kapandó 5%-os státuskötelezvények sem vonatnak el az alapítvány céljától, sőt az alapítvány javai még szaporodni fognak. Végül azokra a kisebb birtokosokra nézve, a kik egy pár telekkel gazdaságuk minden eszközeit csaknem elvesztették, azt javasolja, hogy ötezer forintig a kárpótlás ezeknek készpénzben adathassék.

A Ház helyesléssel fogadta a bejelentést.

A javaslat eleven cáfolata annak a vádnak, mintha az úrbéri megváltás nem lett volna komoly, részleteiben is átgondolt terv.

Kossuthnak az úrbéri kármentesítésről szóló törvényjavaslata, a melyet a képviselőház az 1848. szeptember 16-iki ülésében általánosságban elfogad, bevezetésében arra hivatkozik, hogy „miután az 1848. évi XII. törvényczikk az úrbéri megszüntetett magán úri javadalmak státusadóssággá leendő átváltoztatását elrendelé, egyzsersmind az illető birtokosnak megengedé a becslés megtörténte után státuskötelezvények kiadását azonnal követelni,“ a birtokosok kármentesítéseért járó összegek mikép leendő kifizetését kívánja rendezni. A javaslat tizenkilenc szakaszból állt; a képviselőház általánosságban közfelkiáltással fogadta el, tehát mindenki helyesnek találta; a részletes vita során 1848. szeptember 18-án a 2., 3. és 14 §-ok módosítást szenvedtek s a Ház záradékot fogadott el, mely szerint a minisztérium utasíttatik, hogy a törvény végrehajtásának eszközzése végett a vitában elhangzottakhoz képest a kamatfizetésnek és a tőketörlesztésnek az állam részéről miként való fedezése s az ideiglenes fizetési bizonyítványok kifizetése iránt dolgozzon ki részletes tervet s azt terjessze a legközelebbi országgyűlés elé.

Kossuth tiltakozik az ellen, hogy a javaslat fő rendelkezései részletes amortizációs tervtől tétessenek függővé, ily intézkedéssel nem lehet megnyerni „azon nemességet, melyben mégis igen sok nemzeti elem van,“ „én kármentesíteni akarom a nemességet, de egyzsersmind akarom biztosítani azt is, hogy a robot még a reakció

diadalmaskodása esetére is vissza ne hozathassék többé,“ — mondja az 1848. szeptember 19-iki képviselőházi ülésen.

A felsőház szeptember 25-én kezdi tárgyalni a javaslatot.

Aztán azok az idők jönnek, mikor Magyarországot ki akarták törölni az élő nemzetek sorából.

Az úrbéri viszonyokra vonatkozó képviselőházi tanácskozássoknak nyugodtabb időre halasztása épen Deák Ferenc indítványára történt; az 1848. szeptember 25-iki ülésen a haza veszélyére tekintettel azt mondja, hogy várjuk be azon tárgyra nézve a vésszel fenyegető néhány nap elmúltát és ne szóljunk hozzá, de azután ülünk hozzá nyugodtabb kebelrel és teljes számmal, amint ezt a törvényhozási érdek megkívánja és határozzunk. „Nem szólok tehát, ámbár sok mondanivalóm volna és ámbár el lehetne mondani, hogy ha csak a nemesség védené meg a hazát, nem lenne megvédvé, mert most is a táborban több nemnemes, nem privilegiált osztálybeliek vannak.“

Majd a december 30-iki ülésen az úrbéri kármentesítésre vonatkozó tárgyalások elhalasztásának szükségességét ezzel indokolja: „Pirulnunk kell a jövőendő előtt, ha az időt most ilyenekkel töltjük... Amikor az állam megmenekszik a veszélytől, majd megadja a kárpótlást, most e pillanatban pedig még az előlegezés felett is alig volna célszerű intézkedni... Valami bántó van abban, ha most zsebünkről tanácskozunk, még pedig annyiival inkább, mert ne feledjük el, hogy ámbár népképviselői alapon vagyunk választva, talán nagyobb részét teszik a Háznak azok, kik kárpótlást kapnak mint azok, kik kárpótlást nem kapnak.“

Miért nem oldották meg tehát a birtokosok kártalanítását? Erre Deák megfelelt s megfelel ugyanezen az ülésen: „A história azon lapja, mely a jelen napokról fog szólani, szégyenlap leendő, midőn elő fogja adni, hogy a Ház a hazát fenyegető veszélyek közepette nem minden egoizmus nélkül a felett vitatkozott, mennyit kapnak a birtokosok kárpótlásul pénztárából azon státusnak, melyért még küzdeni, melyet még megmenteni kell. Pirulnunk kellene, ha tovább folytatnók a tanácskozást.“

Salamon Ferenc hibáztatja* a jobbágyi tartozások teljes megszüntének kimondását, mielőtt ezzel egyszerre a földesurak rögtönös

* Salamon Ferenc: A közös ügyek és a forradalom, Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

kárpótlása nem volt biztosítva. Salamonnak ez a szemrehányása nem egyedül az övé. A nemesség tekintélyes része mondotta akkor és később is, amit Salamon mond, hogy ez nemzetgazdsági szempontból felért egy országos elemi csapással, mert — amint Salamon mondja — átmenni a pénzgazdaságba igen kívánatos volt ugyan, de rögtön átmenni lehetetlen a földbirtokos osztály és így az egész ország nagy kára nélkül, mi több, maga a nép sem kívánt annyit, amennyit adtak, sőt Salamon szerint Deák sem volt a megoldás ezen módja mellett és 1848. március 28-iki levelében sajnálta ezeknek a törvényeknek elsietését, fájalta, hogy azokon már javítani nem lehet, mert már több megye kihirdette azokat és a módosítások néplázadást idézhetnének elő.

Mindezzel szemben áll az, hogy Kossuth szándéka a teljes kártalanítás volt, hogy erről törvényjavaslatot készített, hogy erre pénzügyi fedezetet is talált. Arról nem tehetett, hogy a végrehajtásban, az általa tervezett óriási pénzügyi művelet végrehajtásában az események megakadályozták. Ezekről az eseményekről nem ő tehetett, hanem Bécs. S a napirendről levételt nem Kossuth, hanem a fentebbiek szerint — Deák javasolta.

* * *

A hitelintézetről szóló 1848. évi XIV. törvénycikk javaslata már az 1843/44. évi országgyűlést is foglalkoztatta. A vonatkozó törvényjavaslat az Irományok 3—4. kötetének 311. lapján olvasható. Ez a törvényjavaslat 145. §-ból állt és a 2. §-ból kitűnő célja, hogy a földbirtokosoknak méltányos kamat mellett törlesztéses kölcsönöket adjon, 3. §-a szerint pedig örökmegváltási összegek kifizetése végett kölcsönöknek is kölcsönt ad. Ebből a részletes intézkedéseket magában foglaló törvényjavaslatból nőtt ki a csupán 6. §-ból álló 1848. évi XIV. törvénycikk.

Kossuth már 1847. december 3-án a pozsonyi országgyűlésen azt mondja, hogy a státusnak gondoskodnia kell arról is, hogy a nép pénzforrásokhoz jusson, ami váltásági bank, Rentenbank által érhető el.

Az 1848. márciusi 20-iki kerületi ülésen veszik tanácskozás alá a hitelintézetről szóló törvényjavaslatot, amelyet Batthyány miniszterelnök azzal indokolt, hogy az úrbéri viszonyok megszünte-

tésével a nemesi birtokost súlyos csapás éri, mely kétszeresen lenne súlyosabb az által, ha az az erő, melyet a földművelő innét merített, rögtön megszüntetettvén, új forrás nem nyitnátnék, melyből a földbirtokos erőt és művelési képességet meríthessen. Szükséges tehát hipotéka-bank rögtönös felállítása, mely azon elvre van alapítva, hogy akik az úrbéri viszonyok megszüntetése által kárt szenvednek, ennek erejéig menő összeget illő kamat mellett kaphassanak, mely csak akkor legyen visszafizetendő, ha a státus által ígért kármentesítés valósággá lesz.

Nagy vita indul meg, amelyben az új pénzügyminiszter, Kossuth Lajos már nevezetes szerepet visz és tanúságot tesz pénzügyi ismereteiről.

A vitában elől jár Szentkirály Móric, aki különösen a 4. §-ra szabatosabb szerkezetet javasol, melyet el is fogadnak.

Érdekes, hogy a vita hosszúsága arra indítja Széchenyit, aki ezen a kerületi ülésen elnökölt, hogy figyelmeztesse a rendeket: „a levegőbe az van írva, késő!, tehát röviden tanácskozzanak.”

Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban, hogy Kossuth Lajos az 1848. június 5-én mint pénzügyminiszter a hypothecalis banknak Fogarasy János tanácsnok által készített tervezetét megbírálás végett közli és az országos telekkönyv kidolgozását sürgeti. „A hitelbankról az én elnökségem és Irányi Dániel jegyzősége alatt, — írja — több pesti kereskedő közbenjöttével készült is egy egészen kidolgozott tervezet, átadatott Kossuthnak, mi lett belőle, nem tudom. Irányi Dániel jegyzőnk volt, de nem sokat foglalkozott velünk, a pesti mozgalmakkal lévén elfoglalva, amelyekben tevékeny részt vett.”

* * *

Az ősiségről szóló törvényjavaslatot illetőleg az 1848. március 19-iki kerületi ülésben, amint azt a Pesti Hírlap 1848. március 22-iki számában olvassuk, Somssich megpendítvén az ősiség ügyét, „noha a nyilatkozatok nagy többsége az uti possidetis elvén akart indulni, némelyek aggodalmainak megnyugtatóására az indítványozó Somssich Pál kéretett meg, hogy törvényjavaslatot tervezzen.”

Ennek a törvényjavaslatnak érdekes sorsa lett. Kossuth nyomban kijelenti: „Óhajtja, hogy az ősiség eltöröltessék, de ezt formulázni kell és ezt legjobban tehetné az indítványozó. Itt azonban mindent attól kívánnak felfüggeszteni, tetszik-e ezen lépés a nemes-

ségnek. Ha beneficiumnak találja magára nézve, ám legyen, ha azonban tart és idegenkedik tőle, nyakára erőltetni nem akarja. E sürgős időkben szeretné, ha azok, akik javaslatokkal jönnek, azonnal formuláznák is ezeket és úgy mutatnák be." Somssichot felkéri, formulázza meg a törvényjavaslatot és azt másnap mutassa be.

A március 23-iki kerületi ülés kezdi tárgyalni Somssich javaslatát, de Bónis Samu felszólal és azt mondja, hogy ily részletes, de ki nem merítő intézkedés által a jelen baj és zavar csak öregbített fog, inkább elhalasztatni kívánná a tárgyat, mintsem az uti possidetis egyszerűen ki ne mondatnék.

A délutáni ülésen már Deák Ferenc is megjelent, ezen az országgyűlésen először és mint a Pesti Hírlap 1848. március 30-iki számában olvassuk, „rögtön megkezdé eszmefelvilágosítási és érdekkiegyenlítési üdvös szerepét. Felfogván a délelőtti tanácskozás elszakadt fonalát, fejtegeté úgy az uti possidetis rögtöni kimondását, mint a Somssich-féle részletes, de ki nem merítő törvényjavaslatnak rossz oldalait." Ez az ülés alkalmat adott Deáknak arra, hogy nagyfontosságú magánjogi nyilatkozatokat tegyen. Azt mondja felszólalásában, amely a codex civilist is bejelenti: „Kimondani, hogy az ősiség el van törülve, még magában nem elég, mert annak nyomán hézag marad, melyet pótolni kell és új összefüggést hozni létre nem egy nap munkája. Ha a részletes törvényjavaslat elfogadtatnék, a legnagyobb zavar fogna bekövetkezni. Tagadhatatlan, hogy vannak fontos okok az uti possidetis azonnali elfogadására, de szóló előtt legfontosb tekintet az, hogy a törvény soha sem csalja meg a polgárok benne vetett bizodalmát, például ha a teljes és tökéletes uti possidetis elv nyomán a zálog örökre a zálogba vevő birtokában maradna, ez által meg lenne csalva a zálog adónak törvénybe vetett bizodalma, mert a jószágot oly véleményben, hogy csak ideiglenesen adja el, olcsóbban adta, mint különben adta volna... Ha az uti possidetis meg nem magyaráztatik és körül nem iratik, a polgári törvényen alapult minden magánviszonyok összerogynak és összebonyolódnak, őrizkedjenek tehát a RR-ek, hogy visszaható törvények által a polgároknak a törvénybe vetett bizodalmát meg ne ingassák... Felhozhatná valaki e tekintetben az úrbéri viszonyok megszüntetését, mint e tábla factumát. De itt az európai körülmények határoztak. Franciaországban megingott a trón, Németország általános mozgalomban van s mindez vissz-

hangra és rokonszenvre talált Ausztriában és nálunk is. A törvényhozó test tehát igen helyesen azt hitte, hogy itt minden halogatás veszélyes lehet. Ily mozgalmak idején akár kormánynak, akár törvényhozásnak egyéb feladása nem lehet, mint a mozgalmat vagy elnyomni, vagy annak élére állani. A Rendek nem érezvén magukat elég erősnek, hogy elnyomják, igen bölcsen tették, hogy élére állottak, mert ezáltal polgári háború kiütését gátoltak meg. Szóló mindezekről leghidegebben, legnyugodtabban ítélni lehet, mert betegsége által leláncolva, távolból nézte az országgyűlést nem kevésbbé, mint a francia eseményeket és antecedentiák által elfogulva nincs. Hidegen ítélve úgy látja, hogy a Rendek igen bölcsen tették, midőn áldozatot hoztak nem ugyan egyesek értékéből, hanem a nemzet közös kincséből és ezáltal azt eszközölték, hogy a mozgalom háborúvá nem fajult. Az ősiségre nézve azonban e tekintet fenn nem forog, és itt valamely célszerűbb módot óhajtana. Szóló ekkor nem szeretné, hogy a kormány iniciálhasson, mert a kormány nem volt nemzeti. Ha azonban a kormány ezentúl nemzeti és felelős lesz, az ő feladása codex civilist készíteni. Most tehát nem kellene egyebet tenni, mint a végítélet által el nem döntött perekre nézve kimondani, hogy azok felfüggesztetnek és a minisztériumot megbizni, hogy az ősiség eltörlésének alapján polgári törvénykönyvet dolgozzon ki. Ezen eljárás a törvényekbe vetett hitet nem fogja csökkenteni, azonban az emberek tudni fogják, hogy az ősiség el van törölve s a kidolgozandó törvény az eszmének csak ruhát ad, de olyan ruhát, mely szükséges arra, hogy kilábolhatatlan zavar ne legyen. Codexekkel fellépni szent kötelessége lesz az új kormánynak, mert most épen az a baj, azért nehéz a törvénytudomány, hogy a Corpus Juris tömkelegében kell keresgetni s egyik egyre, másik másra hivatkozik.“

Deák indítványát elfogadták s mint ebben a tudósításban olvassuk, „a szorgalmatos jegyző Szentkirályi néhány perc alatt formulázta a törvényt.“

Az ősiségi törvény előkészítéséről Deák Ferenc Tarányi Józsefnek 1848. március 28-án azt írja:* „Csütörtökön kaptam meg a kredencionálist s még aznap kerületi ülésbe mentem, hol épen azt akarták elhatározni, hogy az ősiség az uti possidetis alapján eltörlöl-

* Deák Ferenc Levelei 195. lap.

tesztén, még a zálogokat se lehessen visszaváltani; ezt meggátoltam és a határozat az lőn, hogy az ősiség eltöröltetvén, a minisztérium készítsen új polgári kódexet.“

Az uti possidetis egyszerű kimondása annyit jelentett volna, hogy ki amit bírt, bármi címen bírja is, az sajátja és el nem perelhető.

* * *

Forradalmi volt-e az 1848-év törekvése külpolitikai önállóságra?

A Magyarország külpolitikai önállósára irányuló törekvések nem a negyvenes években születtek meg. Ezt az önállóságot ott találjuk már századokkal előbb a magyar országgyűlések követküldéseiben. De röviddel a reformkorszak előtt, egy nagy országgyűlés is ennek a gondolatnak jegyében tesz hitvallást külpolitikai függetlenségünk mellett.

A Magyarország törvényes függetlenségét biztosító 1790/91. évi országgyűlésen gróf Zichy Károly országbíró a török békekötés tárgyában ekként szólott: „Ideje, hogy a nemzet jussára vigyázó szemmel tekintsünk. Előbbi példák mutatják nyomát annak, hogy az ország utasítást adjon a részéről küldött követnek s úgy vélem, hogy ezen czéljától az ország rendei nek távozni nem fogok, ha az Ő Felsége követével egyenlő hatalommal küldendő magyar követnek utasítását a következő három czikkelybe foglalom: 1. A magyar követ semminemű feltételre, mely Ő Felsége vagy a nemzet dicsőségével ellenkeznék, a békességszerzés alkalmatosságával reá ne álljon; 2. a magyar korona jussairól semmi szín alatt le ne mondjon; 3. azon legyen, hogy a melyek által a kereskedés segítettetik, megnyerje.“*

Amikor az 1848-as első minisztérium Szalay Lászlót Frankfurtba követnek küldi, nem állott forradalmi alapon, ellenkezőleg, az ősi közjogi hagyományoknak megfelelően járt el, nem csinált mást, mint amit az ősi országgyűlések csináltak s amit 1790-ben az országbíró követelt.

Salamon Ferenc** azt mondja ugyan, hogy „egészen forradalmi és logikai, de elhibázott volt a frankfurti diplomáciai kaland is

* Nedeczky István: „Deák. A képviselői alkotmány megalapítása.“ V. lap.

** Salamon Ferenc: A közös ügyek és a forradalom, Budapesti Szemle, 1881. évi 26. és 27. kötet.

nyílt bizonyosságul hozták fel arra, hogy Magyarország teljes függetlenségre törekszik. Az igazsághoz híven hozzáteszi azonban Salamon, hogy ez a király tudtával és a nádor ajánlólevelével történt, amit ő ugyan formalitásnak tart az akkori viszonyok közt, ami a lényegen nem változtatott, de mégis úgy áll a dolog, hogy ezt a kiküldetést nem a király ellen csinálták meg.

„Pázmándy Dénes és Szalay László urakat megbíztuk, — mondja az 1848. május 4-én István nádor mint királyi helytartó és gróf Batthyány Lajos miniszterelnök által aláírt megbízólevél* — hogy amennyiben Németországnak Ausztriához való viszonyai, mely utolsóval Magyarország a *pragmatica sanctio* értelmében szorosabban össze van csatolva, a majnai Frankfurtban május hó folyamában megnyíló német parlament által új és alkotmányos alapon lennének szabályozandók, a Bécsben levő magyar minisztériummal, herczeg Eszterházyval és általa az osztrák minisztériummal minden fennebb érintett viszonyokat, amennyiben Magyarországot illetik, megvitasanak, azután Frankfurtba menjenek és ottan a magyar és német álladalmak közti barátságos viszonyok, melyet állandónak bensőleg óhajtunk, fentartása és gyarapítása fölött úgy politikai, mint kereskedelmi tekintetben a két nemzet kölcsönös önállósága, szabadsága és anyagi jóléte érdekében örködjének és mindent, ami fentebbi cél elérése céljából alkalmasnak és kívánatosnak tekintetik, kezdeményezzenek és előmozdítsanak.“

A frankfurti parlament szívesen fogadja őket, pártolta a hazánkkal való szövetséget s már a budapesti követ is ki volt szemelve herczeg Lichnowsky Félix személyében.**

A képviselőház az 1848. augusztus 3-iki ülésében Gorove István indítványára a németországi kérdésben kinyilatkoztatta, hogy a kormány követküldését helyesli, a német nemzet egységét rokonszenvvel üdvözlí, a német elemmel a legszívesebben barátságban és szoros szövetségben akar élni és hogy a bécsi kormány azon esetre, „ha a frankfurti összpontosult német hatalommal a német egységnek kérdése felett háborúba keverednék, Magyarország pártfogására Frankfurt ellenében ne számítsa.“

* Szalay László: A frankfurti magyar követség hivatalos okirataí.

** Horváth Mihály írja.

Magyarország külpolitikai önállósága a XVIII. század elején elhalványult.

A helytartótanácsnak az 1815. után a párisi békeszerződést Metternich „bloss zur Wissenschaft“ küldette le s a helytartótanács még megköszönte.

„A magyarországi részek oly erősen oda voltak szorítva már 1711. óta a bécsi központi diplomáciához, hogy a nemzetközi szokást véve, nincs is csodálni való Palmerston későbbi szavain: „The British government has no knowledge of Hungary, except as one of the component parts of the Austrian empire.“¹

Igaza van Beöthy Ákosnak,² hogy amit a magyar nemzet elért, az nem volt semmi egyéb, mint fejedelmi szentesítést nyert régibb törvények végrehajtása. Már az 1791 : X. törvénycikk kimondja újra az ősi elvet, hogy a magyar nemzet más népnek vagy országnak nincs alávetve, saját kormányzata és alkotmánya van, nulli alteri populo aut regno obnoxium, habet propriam suam consistentiam atque constitutionem. Ugyanezt állapította meg Deák Ferenc is³ s ugyanezért küzd pályája első napjától.

Magyarország függetlenségének gróf Dessewffy József „Taglalat“-ában élesen ad kifejezést, amikor Ausztriához való viszonyunkat megvilágítva, azt mondja, „eleink kötések mellett csatolták magukat a szomszéd fejedelem kormánya alá, csupán a köz és viszonyos védelem tekintetében, nem pedig, hogy akár szorgalmuk, akár kereskedésük, akármi más törvényes jussaik, akármi más, ha ugyanazon fejedelem alatt levő ország javainak is, alá legyenek vetve.“

A 48-as törvények s intézkedések ennél semmivel sem valószínűsítették meg többet. Nem a forradalom termelte ki azokat, hanem százados törekvés, mely legjobbjainkban egyformán élt. Nem egyedül Kossuth, hanem vele minden magyar úr, aki I. Lipóttól V. Ferdinándig az elveszett ősalkotmányt kereste.

A külügyi önállóságra való ősi, törvényes gyökerű küzdelem a negyvennyolcas törvényekkel elvileg nyugvópontra jutott volna. Kossuth az 1848. augusztus 19-iki beszédében azt mondja, hogy

¹ Thallóczy Lajos: Metternich, Budapesti Szemle 1881., 26-ik kötet, 75-és 76. lap.

² A magyar államiság fejlődése, küzdelmei, III. R. 216. l.

³ Beszédei, II., 145. l.

az 1848 : III törvénycikknek „természetes következése, hogy Magyarország minden beldolgainak önállólag kell intéztetni és kormányoztatni, a külviszonyokba pedig, Magyarország érdekeinek szempontjából, azon befolyással kell bírni a magyar kormánynak a külügyek elintézésében, mely nélkül egy nemzet önállónak nem mondathatik.“

Forradalmi volt Kossuthnak ez a kijelentése? Ennek a kijelentésnek nyomán haladt hatvanhét után minden magyar kormány, ennek az elvnek képviselője volt vészben, viharban utoljára gróf Tisza István is.

Szalay Lászlót ezért küldik Frankfurtba, barátkozni a Német-birodalommal, mint Kossuth 1848. szeptember 2-iki beszédében mondja, „ez első lépés, mely által Magyarország az európai nemzeti családok közt önállólag megjelenik s szabad reményleni, hogy ezt a többi hatalmasságok részéről is hasonló lépések fogják nem-sokára követni, mire nézve a törvényszerűség korlátai közt közre-hatni a minisztérium valamint eddig, úgy ezután is szoros kötelességének ismerendi.“

A negyvennyolcas törvények szentesítése nehezen történt meg, az uralkodó környezete szívósan ellenáll; félnek az új alkotmánytól s az új emberektől, akik megtagadták az ausztriai államadóságból a részvállalást és nem akarnak segítőkezet nyújtani a magyaroknak az annyira kedves, szabadságharcát vívó olasszal szemben.

Mindezt Kossuth nyíltan feltárja a képviselőház 1848. július 20-iki ülésén s reávilágít arra, miért volt Jellasich Bécsben kedves: mert ötvenezerfőnyi segítséget ígért az olaszokkal szemben.* Bécsben a tehervállalásellenes magyar állásponttól féltek, azt mondták, bankrott lesz a vége. Az önálló hadügy, pénzügy és külügy sem kellett Bécsnek. Nem kellett neki Nyáry Pál fejtegetései,** melyek szerint az 1723-iki törvénycikkekből nem lehet kiolvasni azt, hogy Magyarország köteles Ausztria minden háborújában részt venni, hiszen az 1741. évi 22. t.-c. nyíltan kimondja, hogy Magyarország önállósú s hogy Ausztriának vagy akárkinek háborújába avatkozni nem tartozik s így nem köteles az olaszháborúban sem

* L. Wesselényi beszédét a felsőház 1848. július 21-iki ülésén.

** 1848. július 22-iki képviselőházi ülés.

részt venni. De nem elégítették ki Deák Nyáry ellen támadó* fejtegetései sem, melyek a *pragmatica sanctiora* utalással lehetetlennek minősítették az ausztriai császár ellen való szövetekezést oly módon, hogy visszaparancsoljuk Olaszországból a magyar katonákat. Nekik ármádia kellett, nem jogi fejtegetés. Nem kellett Bécsnek az új önálló magyar külügy, mely Frankfurtba az egyesült német nemzeti gyűléshez önálló magyar követet küld szoros alliance kötésére, mely gondolatot ott felállva üdvözlik. Nem tetszik nekik Kossuth külpolitikai elgondolása,** hogy Ausztriának a német-birodalomhoz kell csatlakoznia, abba bele kell olvadnia, mert különben a többségben levő szláv elem elporlasztja. (Az 1918. évet 1848-ban ime megjósolta Kossuth.) Nem tetszett neki a Ház 1848. augusztus 3-iki határozata, mely szerint ha a német egység kérdése körül háború törne ki, Ausztria ne számítson Frankfurt ellenében Magyarország pártolására.

Pázmándy Dénes már az 1847. november 22-iki kerületi ülésen tartott beszédében azt mondta: „A magyar országgyűlésnek kétségtelen joga van szemlét tartani a birodalmi kormány által vezetett külpolitika főbb momentumai felett.“

Széchenyi az osztrák-magyar monarchia elvi híve, — Kossuth a független országé. Széchenyi azt mondja: „... Én lehetek azon kiábrándult felfogásnak alkuza, megkedveltetője, melyet, bár mindenki felfogna, hogy Magyarország csak úgy lehet legboldogabb, ha udvarával lehető legbarátságosabb viszonyban áll. Ennek elérésére semmi nem vezet oly biztosan, mint először, ha a kormány figyelmét soha nem kerüli el, hogy a magyar nem tud egyéb lenni, mint alkotmányos magyar; másodszor, ha viszont a magyar nem felejtí soha, hogy bele kell magát gondolnia és ildomosan bele is illeszkednie azon nemzetek családi körébe, melyek a közbirodalmat alkotják.“ Széchenyi ép úgy nem érti meg Kossuthot, mint Wesse-lényit, aki még Ausztria népei számára is alkotmányt követel s aki azt hirdeti: „Ha Ausztria, e saját nemzetiségeken alapult birodalom, alkotmányos hatalom lenne, azon keblében levő sok idegen elem, mely most egymással s vele ellenségesen áll szemben, s mely közt van, mi veszélylyel fenyegeti: biztos frigyesevé s ereje megannyi

* 1848. július 22-iki képviselőházi ülés.

** Képviselőház 1848. aug. 3.

tényezőjévé válnék. Az orosz befolyás a szláv népségekre megszűn-
nék, mert attól nem volna többet mit remélniök s alkotmányos ál-
lásukban oly előnyt bírnának, mit ama korlátlan hatalomtól nem
várhatnak.“

Wesselényi ezzel külpolitikai éleslátásban messze fölébe emel-
kedett Széchenyinek s ha Ausztria 1918. évi széthullását vizsgáljuk,
igazat kell adnunk Wesselényinek, hogy Ausztria szétbomlására az
vezetett, hogy a szlávok központjától fűtött nemzetiségei nem talál-
ták meg otthon politikai szabadságukat s szétérték a bilincset.
Wesselényi receptje, amire kb. száz évvel ez előtt az volt írva:
alkotmányosság, — talán tovább biztosította volna be a kettős mo-
narchia életét.

A negyvennyolcas gondolat harcosai nem láttak áthidalha-
talan űrt a külpolitikai önállóság és a dualizmus gondolata között.

Az 1848. március 31-én érkezett kir. leirat az nap vita tár-
gyává tétetvén, ennek folyamán mondta Kossuth egyikét ama be-
szédeinek, melyeket Horváth János szerint* 1867-ben bátran a XII.
törvényczikk indokolásának lehetett volna felhasználni. Horváth
Mihály e beszédre nézve azt jegyzi meg, hogy az Kossuth szónoki
pályájának fénypontjai közé tartozik s roppant hatást okozott.“
(Huszonöt év, II. k. 660. l. Genf 1864.)

Beöthy Ákos így ír erről: „Kossuth volt, ki a fejedelmi nyi-
latkozatra válaszolt. Válasza rendkívüli fontossággal bír saját eljá-
rása és a helyzetre vonatkozólag . . . Lényegében Deák Ferenc ál-
laspontját foglalta el, mely az 1867 : XII. t.-czikkben jut kifejezésre.“

„Kossuth a dualizmus alapján a nemzet jogosult befolyásának
akart érvényt szerezni s a paritást óhajtotta a közös ügyekben, a
mint ez az 1867. XII. t.-cz. 28. §-ában is ki lett mondva és ha-
tályban is van tartva.“ (Horváth János id. mű.)

Kossuth Iratai VII. kötet, 293. lapján ezt olvassuk saját állás-
pontjának megvilágítására: „Az 1861. évi feliratban még csak arról
volt szó, hogy a nemzet oly viszonyok tekintetében, melyek Magyar-
országot és az örökös tartományokat közösen érdekelnék, kész leend
velők, mint független ország független országgal esetről-esetre
érintkezésbe bocsátkozni. Ez az 1848-iki törvények állaspontja. És

* „Adalékok az 1847/48. évi országgyűlés történetéhez,“ írta dr Horváth
János.

ha figyelembe vesszük, hogy két, egymásnak független ország, vagy tartományi csoportozat, egymással parlamentek vagy parlamenti delegációk útján soha sem érintkezik és az országos önállóság legfőbb bélyegét az képezi, hogy az esetenkénti érintkezés kizárólag kormányaik útján történjék: Európában minden gondolkodó ember el fogja ismerni, hogy az ily felmerülhető viszonyok tekintetében az 1848: III. t.-c.-ben eléggé van gondoskodva és semmi újabb törvényre vagy épen újabb kormányzati közegre nincs szüksége.”

Még 1848. nyarán sem gondoltak külön magyar hadseregre s ennek felállítására, igazolja ezt, hogy augusztus hóban a honvédelmi miniszter ily cím alatt nyújtotta be javaslatát: „Törvénycikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról.” A központi bizottság, melynek előadója Farkas Károly volt, e címmel cserélte föl: „A magyar hadseregről.”

S iktassuk ide, hogy a *pragmatica sanctio*t illetőleg a Batthyánykabinet minisztertanácsi jegyzőkönyvben szegezte le, hogy közakarattal jegyzőkönyvbe iktatni elhatározá, miként a *pragmatica sanctio*ból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848: 3-ik t.-c. 2. szakasza is kikötötte, Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegettámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni nem akarja.

A képviselőház az 1848. szeptember 23-án István főherceg közlése nyomán Ferdinánd királynak azt a kéziratát tárgyalja, mely szeptember 19-én Schönbrunnban ellenjegyzés nélkül kelt. E kéziratban felszólítja a király a nádort, sürgesse a minisztériumot, hogy a Bécsbe küldendő miniszterek által az osztrák minisztérium emlékirata nyomán tárgyalassa mindazon kérdéseket, melyek a *pragmatica sanctio*nál fogva Magyarországgal összeköttetésben lévő tartományok nyugalma érintik. Erre a kéziratra másnap Deák Ferenc indítványára a Ház azt határozza, hogy miután sem a kézirat, sem az emlékirat nem az országgyűléshez küldetett, azokra felelni az országgyűlésnek nem szükséges, hanem a minisztérium elibe azon elv tüzetik ki, hogy a fennforogható kérdések kiegyenlítése körüli alkudozásokban, ami Magyarország területi épségét, független önállóságát és szabadságát illeti, a törvény korlátai közül egy hajszálnyira sem szabad eltávozni.*

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 219—220. lap.

Magyarország 1848-ban, a frankfurti követküldést nem számítva, hasztalanul törekedett külpolitikai önállóságát érvényesíteni. A nagyhatalmak nem álltak melléje. Az 1848. november havában Kossuth mint honvédelmi bizottmányi elnök Szalay Lászlót felhatalmazta, hogy Londonba menvén, figyelmeztesse az angol kormányt azokra a nemzetgazdászati előnyökre, melyeket Magyarországgal kötendő szövetségből húzhatna s felvilágosítván nemzeti harcunk önvédelmi és jogos alapja felől, kezdjen alkudozást, melynek befejezését a londoni kabinet részéről Budapestre küldendő követ útján lehetne legalkalmasabban foganatosítani. Palmerston Szalaynak ez ügyben hozzá intézett első iratára december 3-án azt izeni, hogy „A britt kormány csak úgy ismeri Magyarországot, mint az osztrák birodalom egyik alkatrészét, s annál fogva, ha a küldöttnek valamely közleni valója lenne az angol kormánnyal, a Nagybritannia és Magyarország közt létesítendő kereskedelmi szerződésre nézve, az csak az osztrák császár képviselője, báró Koller által történhetik meg.” Szalay ekkor csak bizalmas beszélgetésre kéri (dec. 15.) Palmerstont, de ez a kérelmet visszautasítja. December 21-én pedig a Londonban időző Guizot közbenjárását kéri ki, de ez csak ennyit mond: Egyezkedjenek ki önök Ausztriával; Oroszország intervenciója nekem napról-napra valószínűbbnek látszik.¹

Külpolitikai önállósági törekvéseivel szerencsétlenül járt 1848-ban Magyarország, mert a nagyhatalmak ellene voltak. Ez azonban csak tényleges helyzetet jelentett, ami nem változtatott azon a jogi tényen, hogy ez a törekvés ősi jogból eredt.

S igaza van Falk Miksának,² hogy: „A magyar parlamentarizmus előharcosai, kik egyszersmind valódi államférfiak is voltak, mint báró Eötvös, Szalay stb., soha nem gondolkodtak a felől, hogy Magyarországra vonatkozó programjukat keresztülvigyék anélkül, hogy egyuttal az összes birodalomhoz való viszony is megnyugtató módon szabályoztassék.”

A forradalmi hajlamokkal egyáltalán nem vádolható báró Eötvös József már az 1848. február hó 28-án azt írja Széchenyinek:³

¹ Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet. 288—289. lap.

² Falk: Széchenyi István és kora, 256. lap.

³ Viszota Gyula: Báró Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javaslatáról, Budapesti Szemle, 1919. évf.

„A monarchia valószínűleg oly helyzetbe jutand, hol népeinek, főképp a magyarnak lelkesedésére leend szüksége, hogy magát feltarthassa s miként számoljon erre? Politica s pénz, nem lelkesedés szerezte az uralkodóháznak Magyarországot, 3 századig nem történt semmi, hogy a népszerűség, mely a korona elnyerésénél hibázott, később megszereztesse, az uralkodóház factum, melynek valóságát könyv nélkül tanultuk, de melyet ha elfelejtenénk, senkinek szíve nem juttatná eszébe s bámulhatjuk-e, ha a birodalom bajai hazánkban legjobb esetben csak közönyösségre találnak, míg a nagyobb rész talán örül; mert hisz a monarchia borult napjaiban teremnek a magyar vetései.“ . . . . „Ha az uralkodóház Magyarország alkotmányos királyságával megelégszik, semmi könnyebb mint hogy ezen országban állását oly szilárdná s hatalmassá tegyük, mint más alkotmányos királyé nem volt.“ „Ha folytatni akarják eddigi útjokat, én csak szomorú jövőt látok magam előtt, melyben a monarchiára a legnagyobb veszélyek, reánk mondhatlan szenvedések várnak.“

1848. augusztus 31-én Ferdinánd király kéziratot intéz István nádorhoz,* mellékelvén az osztrák minisztérium ily című dolgozatát: „Emlékirat a Magyarország és Ausztria többi országai közt fennálló egységi kapocsról.“ A kéziratban azt mondja, hogy a magyar minisztérium néhány tagja menjen fel Bécsbe, értekezni egyfelől az emlékiratilag kifejtett egységes összbirodalmi kormányzatról, melynek tervét a Felség is helyesli, másfelől azon előfeltételekről, melyeknek alapján remélni lehet, hogy a János főherceg Frankfurtba távozásával megszakadt alkudozás a horvátokkal ismét megújítható s a háború kikerülhető leend. Az előfeltételek ezek: 1. az alkudozáson Bécsben Jellasichnak vagy felhatalmazottjának jelen kell lennie; 2. minden ellenségeskedést kölcsönösen meg kell szüntetni; 3. a „bán és metropolita“ személyét sértő rendszabályokat vissza kell vonni; 4. a határőrséget ideiglenesen a bécsi hadügyminisztérium alá kell bocsátani. — Az emlékirat bebizonyítani igyekszik, hogy a legfelsőbb államkormány vezetésénél a pénz- és hadügyek kormányzásában való egységet hazánk és az örökös tartományok között már a practica sanctio megállapította, régebbi országgyűléseink

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 174—175. lap.

több törvénycikkben elismerték, s hogy annál fogva a magyar független had- és pénzügyi minisztériumokat a bécsi központi minisztériumba kell olvasztani s a Magyarország alkotmányába március óta behozott változásokat, ezek közt különösen az 1848 : III. törvénycikket is, melyek az összbirodalom egységének ártanak, meg kell szüntetni, annyival inkább, mert a császár március 15-én az osztrák-német tartományok számára is alkotmányt ígérve, „e percek óta a törvényhozó hatalom nem vala, mint régen, kizárólag a monarkhánál“, s az uralkodónak jogosultsága sem volt a márciusi engedményeket a birodalom egyrészének nyújtani. Ezenkívül elpanaszolja az emlékirat, hogy a magyar minisztérium a birodalmi államadósságok egy részének elvállalására nézve mindeddig semmi tényleges biztosítékot sem nyújtott s példákat hoz fel arra nézve, hogy a magyar független had- és pénzügyi minisztériumok a birodalom Lajthán innen és túl fekvő részeinek kormányai között surlódásra és szakadásra adtak okot s a közös birodalom rövidségére állanak fel, hogy a független magyar kormány az országban kiüthött „felkeléseket és lázadásokat“ nem birta megfékezni, hogy több, jogkörét túlhaladó dolgokba avatkozott, ú. m. Frankfurtba követeket küldött, a katonák esküjét megváltoztatta, a hongyülésen kétszázezer ujoncot szavaztatott meg, mely „veszélyes színben“ tűnik fel, mert a belföldön a rendet kisebb haderővel is helyre lehetne állítani stb. Végül kimondja : hogy „az ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő.“

A hadügyi és pénzügyi törvények szentesítésénél nyíltan kirobbant az ellentét nemzet és király között. Kossuth az 1848. szeptember 4-iki ülésen keserűen állapítja meg, hogy „már nyolcz napja fenn vannak társaink...mintha a halasztás mérlegén nem feküdnék egyfelől nemzetek sorsa, másfelől koronáknak existenciája...a haza veszélyben van és veszélyben a trón, tehát akarja-e Ő Felsége megtenni azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges?...“

A szeptember 11-iki ülésen jelenti Kossuth, hogy a király új álláspontja az, hogy „a pragmática sanctió a kormányzat egységét is teszi, következve nem volt joga a mult országgyűlési törvényeket sanctionálni, mert ezen törvények ellenkeznek a pragmática sanctioval, azon törvények jogtalanul sanctionáltattak a fejedelem által, azon törvények Magyarországnak s egyszersmind az ausztriai biro-

dalomnak javával ellenkeznek“ s felhívja a király „a minisztériumot, e részbeni közremunkálásra, hogy az akként módosíttassék, miszerint a *pragmatica sanctio* valódi értelmében a kormányzatban egység helyreállítva legyen az egész birodalomra és Magyarországra nézve.“

Ezzel a királyi ásó megásta a sírgödröt a negyvennyolcas törvények s a második országgyűlés törvényjavaslatai számára. Szerencsére csak kb. húsz esztendőre. Az eltemetett törvények és törvényjavaslatok feltámadtak abban az órában, amikor a dinasztia belátta, hogy Magyarország alkotmányos állam.

A rendkívüli helyzetben a minisztérium kivételes hatalomra kér felhatalmazást, mert „a közigazgatási gépezet — mint Kossuth ugyanakkor kifejti — meg nem akadhat s Magyarországnak védelmezni kell magát a beütő pártütők ellen.“ Kéri a Házát, hogy a már elkészített rendelt ötös bankjegyek használtassanak a státus költségeinek fedezésére s a katonaaállítás iránti törvénycikk szentesítéseig toborzásra kér felhatalmazást.

S még ebben az utolsó pillanatban is a királyra gondol Kossuth, mondván „felhívom a képviselőházat, mentse meg Ő Felségének s az országnak a trónt....“

Amikor már köröskörül ég a Bécsből szított nemzetiségi karéj, Kossuth királytisztelete még mindig változatlan s azt mondja a képviselőház 1848. augusztus 19-iki ülésén : „Vannak, kik Magyarországot az ausztriai háztól elszakadás szándékával gyanúsítják. Ezt nyíltan s merem mondani az összes nemzet nevében, egy alávaló rágalomnak nyilatkoztatom. Magyarország hű az ausztriai házhoz, mert hisz ha nem volna hű, vajjon a márcziusi napokban, midőn Európának minden oszlopa ingott, nem nyilatkozott volna-e más tendenciája? S nyilatkozott-e? Azt mondom, nem és pedig a mozgalmak azon pillanatában, midőn hidegvérrel még a leghiggadtabb férfi sem bírta, midőn szenvedélyek s indulatok nyílt tért találtak, akkor sem nyilatkozott Magyarországon antidinasztiális szellem és ez oly biztosíték, melyet az ausztriai ház Magyarország hűségére nézve bizton elfogadhat.“

Kossuth e királyhűsége mellett világosan körvonalazza ugyanakkor Ausztriával s a dinasztiával való kapcsolatunk módját is. Azt mondja : „A magyar nemzet magának önállást, magának a közös fejedelem szívében is koordinált s nem subordinált állást akar. Mi

önálló kormányzatot akarunk, valamint az ausztriai nemzet akar... álmodnia sem szabad Ausztriának arról, hogy neki a magyar nemzet subordináltassék, hanem különös állás, különös szabadság, egység a közös fejedelem személyében...”

* * *

Már az 1790. évi országgyűlés is tétélesen biztosítani kívánta az országgyűlés befolyását a hadsereg dolgaiba. A mixta deputatio által e végből kidolgozott, de a Corpus Jurisba be nem jutott cikk így szólt: „A magyar sor és határőrkatonaságot, valamint a kapcsolt részekét, a birodalom törvényei szerint fogjuk igazgatni, a sor- és határezredekben született magyarokat tiszteknek alkalmazni és a katonaságot sohasem használjuk fel az ország alkotmánya ellen. E célból a hadi főparancsnokságot, szintűgy minden ezred és zászlóalj commandansát a Nekünk és az ország alkotmányának tartozó hűségre esküvel szorítjuk. A további berendezést, a mennyire az idő engedi, még a diaetán meg fogjuk állapítani a Karokkal és a Rendekekkel.”

Nem fogadta el az udvar.

Végig az egész reformkorszakon uralkodik a gondolat és nem csupán az 1848. évben, hogy magyarrá kell tenni a katonaságot. Ragályi Tamás követ mondja* az 1827. december 27-iki kerületi ülésen: „Ha a felség Bécs városának multságára milliombokat fordíthatott, hogyan tagadhat meg egy pár ezeret a hív és trónusáért annyit szenvedett magyar nemzettől? De azon állítására is méltóságos personalis urnak, hogy a gondos fejedelemnek felvigyázása alatt élünk, még most is annyi sok viszontagság után is jussainkkal, azt mondom, mi is mondhatjuk a felségnek, hogy az ő trónusa is sokkal fényesebb most, mint mikor arra lépett először, Olaszországgal szaporodván birodalma, s mennyit tett annak megnyeréséig a magyar katonaság és mégis mi jutott nekünk a háborúi dicsőségből? Fiúmét az igaz, megkaptuk kilenc esztendeig tartott rimánkodásunk után, de azon 9 millió forintból, melyet a meggyőzetett és megadóztatott Franciaország fizetett az aerariumba, egy fillért sem kaptunk.”

* Vaszary Kolos : Adatok az 1825-ik országgyűlés történetéhez.

Az 1830. évi országgyűlésen is szóba került a magyar katonaság kérdése. Követelik,* hogy a magyar ezredekhez született magyar tisztek alkalmaztassanak és a magyar katonaság a király és nemzet iránt egyenlő hűségre eskettessék.

Az 1848. március 14-iki kerületi ülésen Kossuth javasolja, hogy küldjenek ki a Rendek három-négy tagot oly meghagyással, hogy lehető legrövidebb idő, nem napok, hanem órák alatt terjesszenek elő javaslatot a honvédelem iránt. A honvédelmi választmányba Szentiványi Károly tagokul Kossuthot, Szentkirályit, Pázmándyt és Somssich Pált ajánlja, de Kossuth indítványára a városi követek közül is bevesznek kettőt. Andrassy felszólal és azt mondja, hogy „Magyarország határait megvédheti talán az állandó katonaság, de a magyar nemzetiséget s a belső rendet és szabadságot csak polgári fegyver tarthatja fent. Azonban nem szabad ezuttal az inszurrekció nevetséges bázisán maradni, hogy a győri ütközet emlékezete újuljon meg, hanem nemzeti rendőrseregbe van szükség. Nem helyesli azt az eszmét, hogy az ifjúság felfegyvereztessék, nem azért, mintha félne az ifjúságtól, hanem azt hiszi, hogy az eszmét az egész népre kell alapítani.“

Az 1848. március 22-iki kerületi ülésen kezdik tárgyalni a nemzeti őrseregről szóló törvényjavaslatot és nagy vita indul meg. Ügylátszik, ezt a törvényjavaslatot Szentkirályi Móric készíthette, mert több §-nál ő ad tüzetes felvilágosításokat.

A nemzeti őrseregről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál Tar-nóczy Kázmér nyitramegyei követ azt a kívánságot fejezte ki, hogy a kisebb tisztek maguk válasszák a felsőbb tiszteket és ne Budáról küldjenek hozzájuk olyan embereket, akiket nem ismernek, akiket sohase láttak.

Az önálló hadsereg kérdésében az ujoncállítási törvényjavaslat-tal kapcsolatban Kossuth a képviselőház 1848. augusztus 19-iki ülésén oly gondolatoknak ad kifejezést, melyek a világháború éveiben is ott imádkoztak minden magyar ember lelkében. Az 1848. III. törvénycikkből következőnek mondja, hogy a katonai igazgatást is magyar önálló szellemben kell rendezni. Az ilyen önálló sereg olyan lesz, „melynek hűségére és vitézségére a magyar király, kinek a nemzet hűségére alattvalója, kétszeres biztossággal támasz-

* Vaszary Kolos : Adatok az 1830-ik országgyűlés történetéhez, 3. 1.

kodhatik, mert nem pusztán a kényszerítés parancsolja, hanem a haza és fejedelem egyesített, egy eszmében összeforrott gondolatai iránti hűség fogja lelkesíteni a hadsereget.“

Az önálló hadsereg volt az egyik ok, amelyik Bécset teljesen szembeállította velünk. Széchenyi maga is az önálló hadsereg álláspontján áll; azt mondja a képviselőház 1848. augusztus 22-iki ülésén: „Ha Magyarország jövőjét tekintem most, midőn egész világ úgyszólván bomladozni kezd: egyedüli horgonynak látom fennmaradásunkra, hogy nemzeti disciplinált seregünk legyen.“

Mészáros hadügyminiszter ujoncállítási javaslata szerint a rendes katonaság létszáma, ide nem értve a határőröket, kétszázezer főre emelendő, miből negyvenezer gyalog és 4300 huszár tüstént kiállítandó, ugyanannyi gyalog és lovas pedig első felhívásra készen tartandó. A katonai szolgálat ideje 6 év, (a határozatban 4), egy apának két fia be nem sorozható, megváltásnak és helyettesítésnek módja nincs, ujoncozás alá esnek a 19-22 évesek, az eddig szokásos toborzás megszűnik, az egyházi személyek, és egyetlen fiuk vagy nők nem soroztatnak be stb.

A tárgyalás aug. 23-ig tartott* s rendkívül heves volt annál a kérdésnél, hogy minő lábra állíttassék a katonaság? Végre a miniszter javaslata nyert többséget, mely szerint sok ezred a régi német lábon hagyatott s csak további kiegészítésük rendeltetett el, az ujoncok ellenben magyar vezényletet, nemzeti színű jelvényeket s „honvéd“ nevet kapnak.

A magyar hadsereg felállítása nem csupán Kossuthnak, hanem Deák Ferencnek is óhaja volt. Mint igazságügyminiszter, a képviselőház 1848. augusztus 16-án tartott ülésében mondja: „Azt óhajtanám kimondatni, hogy a nemzet követeli, hogy a magyar hadsereg, amint lehet, minél előbb magyar lábra állíttassék.“

* * *

Erdély egyesítése tárgyában a Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848: VII. törvénycikk gyökerei szintén visszanyúlnak az 1843/44. évi országgyűlésig. Ez az országgyűlés (Irományok 158. szám) már teljesíteni akarja „a nemzet azon forró óhaj-

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 164.—165. lap

tását, miszerint Erdély Magyarországgal szorosabban egyesíttessék“ és törvényjavaslatot is dolgozott ki, amely törvényjavaslat a következőképen hangzott: „Törvényjavaslat Erdélyország Magyarországgal egyesítése iránt. 1. §. Erdélynek Magyarországgal szorosabb egyesítése végett országos biztosság neveztetik, oly utasítással, hogy az erdélyi rendek által kinevezendő választmánnyal, melynek az evégre szükséges felhatalmazással leendő kiküldetését Őfelsége a legközelebb tartandó erdélyi országgyűlésen kegyelmesen eszközteni fogja, ezen szorosabb egyesülés módjáról minden tekintetben s kimerítőleg értekezék. 2. §. A kiküldött országos biztosság tudósítását a legközelebbi országgyűlésre multhatatlanul beadandja. 3. §. A bizottságnak tagjai a következők...” A vonatkozó felirási javaslat gyönyörű szavakkal méltatja az egyesülés gondolatát: „A kornak — mondja többek között a felirási javaslat — melyben élünk, kitűnő jelleme a rokon nemzetiségek összeforrasztása, a közös eredetű népek közötti szorosabb szövetkezése s a különböző irányokban elágazó magánérdekeknek egy nemzeti közérdekbe összpontosítása által a közállományok hatalmát és szilárdságát nevelni s öregbiteni; a nemzeteknél, melyek ez ösvényen a kitűzött célra sikerrel haladtak, a közállományú hatalom és polgári közintézetek oly szilárd alapon s oly nagyszerű alakban fejlődtek ki, melyekhez hasonlót a világ történetei nem mutatnak. E törekvés, melynek jelei világszerte mutatkoznak, a szív legbensőbb hajlamainak természetes kifolyása...Korunknak e komoly törekvéseiben újabb intést találunk arra nézve mi is,...hogyan hazánk belviszonyainak javítása mellett annak területe is kiegészíttessék s minél előbb egyesüljünk ismét azon testvérhonnal, melyel egyesülve nemzetünk hajdan nagy és hatalmas volt, melyen kívül hazánkknak, mikép ezt az ország Rendei már 1833. esztendő március 30-án kelt alázatos felírásukban is kijelentették, e föld kerekiségén más testvére nincs.” Utalnak a KK. és RR. az 1833., 1835., 1836. és 1839. években tett felírásaikra és azt mondják, hogy a kiküldendő országos választmány iránt külön törvényjavaslatot fognak még ez országgyűlés alatt előterjeszteni. „A magyar koronának jogai, mondja a felirási javaslat, Erdélyre nézve törvényeinkből, történeteinkből, a kölcsönös kötelesekből s magukból a királyi hitlevelekből is kétségtelenek: Erdélynek Magyarországgal szorosabb egyesülését a lakosok közös származásának s vérségének tekintetén s az egyesülve leélt annyi szá-

zadok dicsőségére, valamint az elszakadás folytában bekövetkezett legsúlyosabb csapásoknak emlékezetén kívül mind a két honnak közérdeke és a jelen idők körülményei között inkább, mint valaha érezett közszükség követeli.“ A főrendek (Irományok 174. sz.) a törvényjavaslathoz hozzájárultak és a felírási szerkezetet is egész kiterjedésében elfogadják.

Nem lehet tehát azt mondani, hogy az 1848. évi uniótörvény az utolsó pillanatok elgondolása volt, hiszen az 1843/44. évi országgyűlés is alkotott már erről törvényjavaslatot.

* * *

Deák Ferenc már mint igazságügyminiszter az 1848. március 31-én tartott kerületi ülésen, amelyen a király leiratát olvassák föl a független felelős minisztériumról szóló törvényjavaslat jóváhagyásáról, azt mondja, hogy „a független kormány legfőbb lényege, hogy a nemzet a maga pénzügyéről önmaga rendelkezék.“

Kossuth nagyszabású módon fogott hozzá — írja Beöthy Akos* — pénzügyminiszteri feladatának teljesítéséhez; mint minden téren, úgy ezen a téren is meggyőzött bárkit is arról, hogy rendkívüli tehetsége és szorgalma megmutatják neki az utat, melyen haladnia kell.

A pénzügyi jog történetében is jelentős helyet foglal el a képviselőház 1848. augusztus 28-iki ülésen előterjesztett kötetnyi pénzügyi munkálata,** mely igazságos adórendszer alapjait akarja megvetni — a honfoglalás óta először — s első budgetjavaslatot is foglal magában. Utal arra, hogy üres kincstárt vett át s hogy az ezüstpénz kimenekül az országból. A magyar pénzjegyek pénzügyi függetlenségünk alapjai, mondja a javaslat, e végből kimondja, hogy a pénzjegykibocsátás az álladalom joga, de ne maga kezelje; a kibocsátandó pénzjegyek az ércalaphoz akként álljanak, mint $2\frac{1}{2}:1$ -hez, vagyis egy millió ércalapon harmadfél milliónál több jegy ki ne bocsáttassék. Tüzetes adózási programot terjeszt elő, az irányadó adónemeket beilleszti a költségvetésbe. Mintája lehet ez a költségvetési törvényjavaslat bármely modern budgetjavaslatnak.

* A magyar államiség fejlődése, küzdelmei, III., 238. l.

** Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban, II., 66—117. l.

Az úttörés hálátlan feladatát hálátlan viszonyok között nagy tudással és körültekintéssel vállalta.

* * *

A pénzügyi előkészítés során Klauzál Gábor kereskedelmi miniszter a képviselőház 1848. augusztus 29-iki ülésén a vámkérdés ügyében jelöli ki a független Magyarország törvényhozási irányzatát: béke Angliával, de megvédése az osztrák megsemmisítő törekvésekkel szemben a magyar iparnak s a magyar földművelésnek; utal arra, hogy a belkereskedést Ausztria nem csak megnehezítette, de „mintegy lehetlenné tette a vámrendszerénél fogva az ipar emelkedését, mert igen csekély vámot tett készítményeinek behozatalára, de magát még védte is Magyarország ellen, sokkal magasabb és négyszeres fokozatban különböző vámtétel által.“ Tüzetes vámadatokkal bizonyítja, hogy nem akarta Ausztria Magyarországot vagyonosodni engedni. Szükséges, hogy nekünk iparunk legyen, „mert nem áll azon nézet, hogy a Mindenhatótól egyik ország csak termelésre van utasítva, másik pedig iparra.“ Kereskedési tractatus kötésére kér más országokkal is felhatalmazást. Olyan vámtételeket akar, melyek a prohibítív rendszerhez közelednek, de amelyek a magyar földművelés exportérdekeinek sem ártanak.

* * *

A közoktatás ügye nagyot haladt. Eltűnt a tanulmányi bizottság, el a könyvvizsgálói kollégium.

Az 1805-iki, a tanulmányi rendszer megalkotásával megbízott testület egykor így nyilatkozott: „Ha a művelt nemzetek ifjúságuk helyes beoktatását és a nemzedék sikeres köznevelését oly fontos ügynek tartották mindenha, hogy ezt a közboldogság legfőbb emeltíjüül tekintenék, ebben ugyan nem hibáztak. Mert ha igaz, hogy a polgári boldogság a vallás szentségéből, az uralkodó iránti alattvalói hívségből, honszeretetből, az észnemesítő és szívszelidítő tudományok kedveléséből fakadoz, mint megannyi dús forrásokból: világos, miszerint oda kell törekedni, hogy a józan köznevelésre igen nagy gond fordítottassék, áldásos mag vettetvén a gyöngye gyermek szívébe, ez a serdülő növendékekben ápolgatván és utóbb érlelésre hozatván.“

E régi program jegyében, friss lendülettel lép a küzdőtérré az 1848. kultuszminisztere, báró Eötvös József is népoktatási javaslatával.

Báró Eötvös József 1848. évi népoktatási törvényjavaslatának előzményeit ott találjuk az 1843/44. évi országgyűlés által a népnevelés elősegeléséről alkotott törvényjavaslatban (Irományok IV. kötet, 451. szám), amely a népnevelés előmozdítására évenként 100.000 pengő forintot rendel fordítani és a törvényhatóságok feladatává teszi „minden célirányos módokon eszközteni, hogy kebelünkben mind általában a népnevelés s az erre nézve oly igen fontos kiseddőzés és minél előbb előmozdítottassék.” „És addig is, — mondja a 4. §. — míg a népnevelésről a törvényhozás kellelte szerint kimerítőleg rendelkeznek, mindegyik törvényhatóság a 100.000 pengőből reájuk eső illetőséget saját körülményeihez és szükségéhez képest minden vallásbeli tekintet nélkül a népnevelésnek előmozdítására fordítani köteles,” jelesen az 5. § szerint ebből jó reményt nyújtó ifjaknak segélydíjakat rendel adni, elsőbbséget adván azoknak, akik e célból külföldi képzőintézetet is meglátogatnak, szegény községeknek, amelyek nem tudnak elemi iskolát felállítani, erre segélyt ad, végül a népnevelésben kitűnő elemi népiskolai tanítókat jutalmazni rendeli, különösen azokat, kik másokat néptanítói hivatalra elméletileg és gyakorlatilag képeznek.

Báró Eötvös József kultuszminiszternek az elemi oktatásról szóló tizenkilencszakaszos törvényjavaslatát a képviselőház az 1848. augusztus 3-án kezdi tárgyalni. A javaslat főelve: az állam kötelessége felvigyázni, hogy az elemi nevelésben mindenki részesüljön. Eötvös azt mondja a széles mederben folyó, valóban szakszerű vita során, hogy az utolsó országgyűlés kimondotta a szabadság és egyenlőség elvét, de nevelés nélkül az egyenlőség nem egyéb, mint pusztaság szó. Megengedi a javaslat az otthon taníttatást, de kötelezővé teszi a vizsgát minden évben, a nyilvános iskolában. A nyilvános iskolában az elemi nevelés ingyenes. A község népiskolai adót vehet ki, ha az iskolának saját, fennállására alapított vagyona nincs s ha az adó sem elég, a közállománytól nyert segély fogja fedezni. Az oktatás nyelve a lakosság többsége szerint határoztatik meg, de ha így a rendes oktatási nyelv nem magyar volna, a magyar nyelv is taníttatni fog. Amely községben több hitfelekezet van, mindegyik részére külön iskola nyitattik, ha egy-

egy felekezet iskolába járó gyermekeinek száma ötvenre megyen, ha pedig ekként külön iskola megfelelő tanulószám hiányában nem nyílhat, ily helyen az iskola közös.

Ellenzéke is van a javaslatnak, egyesek szerint nem tesz eleget az 1848: XX. t.-c. 3. §-ának, mely szerint a nevelési költséget az állodalom viszi s az illető hitfelekezetek meghallgatandók, — az öreg Palóczy László a közös iskola mellett tör lándzsát, mások el akarják a felekezetekkel való tüzetesebb tárgyalás céljából használni. Kossuth is felszólal s mint pénzügyminiszter kifejti, hogy a státus nem vállalhatja át teljesen a népnevelést, a státusnak nincs feneketlen kútja, melyből kész aranyat merítsen s így csak a községekre alapítva lehet megcsinálni az elemi oktatást; a népnevelésre szükség van, mert amit arra adunk, a civilizációnak és szabadságnak adjuk s idézi az Egyesült Államok városalapító módszerét: „A rengetegben, hol emberszó nem hallzott soha, a mérnök húz egy diagonális és egy horizontális vonalat s mérni kezd, minden hatszáz holdból álló darabhoz egy karó üttetik, minden tizenhatodik karóra ezt szokták felírni: Nemzeti nevelés alapja, — tehát még mielőtt város volna, már gondoskodnak a népnevelésről.“

Pázmándy a közös iskola kérdésében azt kéri, hogy a külön hitfelekezetek saját erejükből külön elemi iskolát állíthassanak. Egyesek annak kimondását kérik, hogy „a fennálló egyházi iskolák aladalmi közös iskolákká emeltessenek.“

A vita kiemelkedő, elvi élő, a felekezeti érzékenységet kímélő beszédeit Pázmándy, Deák, Klauzál tartják s végül elfogadják nagy többséggel Pázmándy módosítását, hogy amely községben több hitfelekezet van, ezek a kormány felügyelete alatt álló külön iskolákat állíthatnak saját erejükből, megtartva saját alapítványait. A többség Deákra hallgatott: elég baj van, ne idézzünk még fel felekezeti harcokat is. „Respektáljuk a tulajdont és a nép vallásos érzelmeit s elkerültünk sokat, mi tán kárt okozhat a hazának,“ — mondotta a haza bölcse.

A nemzetiségek szempontjából ez a törvényjavaslat is, — melyet a felsőház is elfogadott, de a szentesítés elmaradt, — a 48-as országgyűlések békülékeny, okos áthidalásokat kereső, méltányos álláspontját tükrözi. Olajágot nyújt ez is a nemzetiségeknek, de ezeknek akkor már kard van a kezükben. Kiemelkedik ebből a körből báró Wesselényi Miklós indítványa a felsőház 1848. augusztus 25-

iki ülésén, melyet akkor törvényjavaslat formájában is benyújtott, mely a görög egyesült és nem egyesült vallású polgárokat a többi keresztény vallásbeliekkel egyenlő jogúaknak nyilvánítja, megállapítja — a felelős minisztérium alkotmányos felügyelete alatt — szabad rendelkezési jogukat egyházi dolgaik felett, elemi iskoláikban megengedi, hogy a tanítás nyelve román lehet, „a magyar nyelv a mellett taníttatván,” a románajkú községekben megengedi a jegyzőkönyveknek román és magyar nyelven szerkesztését s a latin betűkkel írt román nyelvű okiratokat érvényeseknek nyilvánítja. Wesselényi okos, diplomatikus felszólalásában sorsdöntő gondolatoknak ad kifejezést: „Érdekük azt kívánja, hogy a magyarhoz hajoljanak és a magyarral fogjanak kezét, mert nincs nekik természetesebb szövetségesük, mint a magyar, már azon sorsrokonság is létezik közöttük, hogy ők mindenkép elszigetelve, magukra hagyatva vannak...”

A nevelésügy tárgyában Kossuth újra kifejti a maga nézeteit és pedig a képviselőház 1848. augusztus 24-iki ülésén. Amerikára utal, amikor a közoktatásügy fejlesztését kívánja és elmondja, hogy ott a szabad Amerika „a terjeszkedést a két óceánig természetes hivatásához számítván, amint egy bizonyos tartományt kijelölt, hogy az idővel ő hozzá fog tartozni, elől mennek a civilizáció praecursorai, az úgynevezett squatterek, egy lovas taligával és kezdenek irtogatni; amint 50—60 ember irtásokat csinál oly helyeken, hol addig emberi szó nem hallatszott, azt mondja az északamerikai szövetséges státus, ez a mi territóriumunk, menjen oda egy mérnök, húzzon egy diagonális vonalat, ossza el 600 holdból álló darabokra azon tartományt, s mielőtt ember volna, elosztják s minden 600 hold mellé oda ütik a karót, s minden 16-ik karóra oda van írva: „Népnevelés alapja.” Mielőtt ember, város volna, a jövő nevelésnek alapja már a 16-ik karón ki van mutatva s ennek alapján volt lehetséges, hogy ily rövid idő alatt Amerika a népnevelésre nézve többet tett, mint a vén Európának akármely nemzete.”

Az egyetem fejlesztésének kérdése a Karoknak és Rendeknek régi kívánsága volt. Vaszary Kolos könyvében,* az abban közölt Guzmics-féle országgyűlési naplóban olvassuk, hogy az 1825. november 2-iki ülésen Somssich Pongrác követ a magyar universitas-

* Vaszary Kolos: Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez, 94. l.

nak a német bécsi universitástól való függése ellen panaszkodott és panasz tárgyává tette, hogy a pesti universitashoz tehetetlen öregek tétetnek professzoroknak és tíz évig is üres némely tanítószték.

Az egyetemi törvény előzménye gyanánt meg kell említeni, hogy az 1848. március 18-iki pozsonyi és bécsi küldöttség magával vitte azt a peticiót is, amelyet március 17-ikén az egyetemi ifjúság és az egyetemi tanári testület nyújtott át. Az egyetemi ifjúság kívánatai voltak: „A magyar egyetem emancipációja a bécsi kormány és egyetem gyámsága alól, az egyetem kormányzásának szabadelvű elrendelése és országgyűlésen való képviseltetése, az egyetemi jóságok felszabadítása a kollegiális rendszer kezelése alól, tökéletes tanítási és tanulási szabadság, t. i. szabad legyen a tanulói évek meghatározása mellett tant és tanítót választani, nemkülönben tudományuk és képességük által kítűnt egyéneknek szabadon oktathatni s az álladalom által fizetett tanárokéval egyenlő érvényességű bizonyítványokat adhatni, a tanszékek érdem és nyilvános csődület általi betöltése, testgyakorlati intézetek és egyletek felállítása, a tudományban elmaradt vagy elaggott tanárok elmozdítása és nyugdíjaztatása, az évenkénti próbatételek megszüntetése és díjtalan végvizsgálatok behozatala a tanárok kármentesítése mellett, végül nagyobb, a tudományok jelen igényeinek megfelelő s a magyar nemzethez illő tantermek s egyéb intézetek felállítása.”

Ebben a petitióban kívántak egyrészét valósította meg az egyetemről szóló 1848. évi XIX. törvénycikk.

A magyar egyetemről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál a főrendi táblán gróf Barkóczy János kifogásolta, hogy mindenki taníthasson, akinek csak tetszik, azt mondja, más országokban csak az olyannak szabad, akinek jelleme ismeretes a városban, Franciaországban is, aki tanítani akar, franciának kell lennie. Mire báró Eötvös József kijelenti, hogy a javaslat csak azt az elvet akarja leszegezni, hogy szabad az oktatás és tanulás, ez elv alkalmazására „kétségkívül mindenféle rendelkezések lennének még szükségesek, de ezek olyanok, melyeket egyszerre, egy pár óra alatt improvizálni nem lehet, mert legnehezebb dolgok közé tartozik egy egyetemnek célszerű elrendezése.”

Gróf Batthyány Kázmér ugyanekkor hangsúlyozta, hogy a népnevelés úgannyira elhanyagoltatott és hátramaradt, hogy „né-

mileg azt gondolom különösen most, hol néhány nap alatt óriási lépésekkel haladtunk más tárgyakra nézve, a haladás rossz következményét inkább fogjuk tapasztalni, ha a nevelésre nézve akadályozási intézkedés történik." A főrendek közül ugyanis több kifogásolta, hogy az oktatási és tanulási szabadság elvének alkalmazását a közoktatási miniszterre bízza a törvényjavaslat.

A magyar egyetemről szóló 1848: XIX. törvénycikk gyökereit az 1843/44. évi országgyűlés Iratai között szintén megtaláljuk. A Karok és Rendek izenete „az egyetemi tanítási és gazdálkodási rendszernek az országgyűlés elejibe leendő terjesztése tárgyában“ (Irományok IV. kötet, 309. szám) kiemeli, hogy „az egyetem, noha kellékeinek fedezésére közállományilag oly bő jövedelemalap rendeltetett, minővel más európai egyetemek alig bírnak s melynek célszerű kezelése mellett a tanítási rendszer a tudományok haladó kifejlődéséhez képest a tökély magasabb fokára emeltethetnék, s hatáskörének tágítására megkívánható minden gyakorlati eszközök előállíthatatnának, jelen állapotában hivatásának a nemzet vágyait kielégítő sikerrel nem felel meg,“ ennélfogva a Karok és Rendek kéri a királyt, hogy az egyetem tanítási rendszerének és jövedelmei kezelésmódjának mibenlétét közölje az országgyűléssel.

Vukovics Sebő, az 1849. évi későbbi igazságügyminiszter az alsótábla 1844. október elsejei ülésén tartott felszólalásában azt mondja, vannak oktatók azon főtudományos intézetben, kik nem tudnak magyarul, sőt vannak olyanok, hogy nyilvános deklamációt tartanak a tanszékekről a nemzetiség ellen, ebből mindenki előtt világos, hogy nem felel meg a közvélekedésnek s ezt még az is átlátja, aki ellensége a nemzetnek.

* * *

A színházi törvényt az 1848. március 20-iki kerületi ülés tárgyalja. Kossuth, a Nemzeti Színház ügye hozatván szóba, mint leendő pénzügyminiszter felhatalmaztatott, hogy a Nemzeti Színházat, ha ennek arra mulhatlan szüksége volna, számadás terhe alatt tízezer forinttal felsegíthesse.

A Pesti Hírlap 1848. március 23-iki számában erről közölt tudósításban úgy olvassuk, hogy tárgyalás alá vették és elfogadták

néhány új §. hozzáadásával a 45. §-ból álló sajtótörvényt és „ehhez tartozó rövid színházi törvényt.”

* * *

A magyar nyelv uralmát már II. Lipót is szükségesnek tartja. A halálos ítélet után, a mit nyelvünkre II. József kimondott, Lipót azt mondja a Rendekekhez koronázása előtt intézett királyi válaszában: „Biztosítjuk hű rendeinket a felől, hogy semmi igazgatásba nem viszunk be idegen nyelvet. Hogy pedig a magyar anyanyelvet időfolytán az ország kormányzékeibe is lehessen hozni, minden nyilvános iskolában tanítsák a magyar nyelv elemeit, az akadémiákon és az egyetemen pedig a magyar hivatalos stílust is. Végre minden alkalmas módot fel kell használni a magyar nyelv csinosítására és terjesztésére. Addigra is szabadságukban áll a hatóságoknak saját körükben a magyar nyelvet használni ez ügyekben, de a kormányzékekhez való jelentések, különösen azok, melyeknek elénk kell jönniök, latin nyelven fogalmazandók. Ez marad a kormányzékek nyelve, de különösen törvénykezési ügyekben.”

Canc. 4050. sz. al. mondja: „Az úgynevezett normális és nemzeti (elemi) iskolákban egy hazai nyelv tanítását sem akarjuk megakadályozni, csak azt óhajtánók, hogy a magyarra mint e birodalomban a valódi anyanyelvre különös gondot fordítsanak. Ügyni kell tehát ennek művelésére és terjesztésére, különösen oly helyeken, hol most több nyelv is dívik (in locis, ubi nunc plura vigent idiomata).” — Tehát a nemzetiségi helyeken is. Uralkodó még ilyent nem írt addig.

Az 1825. évi országgyűlés elsősorban a magyar nyelv uralmáért küzd. Felsőbüki Nagy Pál vezeti az ostromot. Meghatva olvassuk az 1825. november 2-iki ülésről szóló Guzmics-féle tudósításban Kolozsvári Miklós követ felszólalását: „Minden iskolákban, minden díkasztériumokban a magyar nyelvet kell hivatalos nyelvvé tenni. Kezdjük meg ezt itt a diétán azáltal, hogy nunciumainkat a főrendekkel magyar nyelven közöljük.”

A követeket áthatja a törekvés, hogy a magyar nyelv érvényesülését a törvényalkotásban is előmozdítsák. Akkori követ,

* L. Marczali: Az 1790/1-iki országgyűlés, I., 118. l.

** Vaszary Kolos: Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez, 94. l.

Bertha Sándor, írja az 1830. évről:* „Országos ülésben Török Gábor Arad vármegyei követ úr mondá ki legelőször az akkor divatban volt „urbárium“ és „földhasználat“ helyett az úrbért és nevelték sokan a szegény új szót és vitatkoztak iránta mellesleg, hogy az csak szójáték és az urbárium feudális szaga rajta maradt és t. eff., mígnem az rövid időn közönségessé lőn s a felírásba és törvénycikkbe is felvétellett.“

Valóban igaza volt Felsőbüki Nagy Pálnak, amikor azt mondta ezen az országgyűlésen, hogy új fénnnyel kelt fel a magyar nyelv a mostani időben. Századokon át száműzve volt ősi trónusáról a magyar nyelv, hiszen már Mátyás király idejében is azt írta Galeoti: „A németek, csehek, lengyelek többnyire latinul írnak, de néha nemzeti nyelvükön is; a keresztény világban egyedül a magyar ír kizárólag latin nyelven.“**

Kossuth Lajos indítványára az 1848. január 7-iki országos ülésen a magyar nyelvről és nemzetiségről szóló törvényjavaslatot visszaadják tárgyalás végett a kerületnek. Kossuth jelzi, hogy a törvényjavaslatra lényeges észrevételei vannak, nevezetesen módosításokat tart szükségesnek a közoktatási nyelvre nézve, óhajtja ugyan, hogy az annak idejében általánosan magyar legyen, de átlátja, hogy még most a magyar nyelvet általános elemi oktatási nyelvül behozni nem lehet, ezért azt csak a tudományos iskolákra nézve kívánja általánosan kimondatni, a népnevelésre nézve pedig a hatóságoknak a körülmények szerinti szabad rendelkezést akar felhagyni, észrevételei vannak továbbá a kapcsolt részek s Horvátország, Fiume, Szlavónia s a magyar tengerpart tekintetében. Az 1848. január 8-iki kerületi ülésen az országos ülésből visszautasított törvényjavaslat tárgyában nagy vita indul meg, sokat módosítanak a javaslaton és az új szerkezet elkészítését a jegyzőségre bízták. Ezen a kerületi ülésen Szabó Miklós vasmegyei követ volt a kerületi jegyző; a január 11-iki 33. kerületi ülésen Szabó felolvassa a módosított törvényjavaslatot és így feltehető, hogy módosított formájában tevékeny része volt a vitaanyag feldolgozásában és az újabb szövegezésben. Viharos volt a hangulat ezeken az üléseken.

* Bertha Sándor: „Országgyűlési tárcsa 1830-ról,“ Pest, 1843.

** Galeoti: De dictis et factis Mathiae Regis Caput XXVIII.

A horvát követek erős harcot folytatnak a javaslat ellen és heves viták támadnak az 1848. január 27-29-iki üléseken a honosítás kérdése körül is, amikor azzal a javaslattal szemben, hogy a honosítandóra feltétel a magyar nyelv beszélése, a horvát követek azt vitatják, hogy Horvátországnak külön honosítási joga van. A Rende ragaszkodnak a szerkezethez és a horvát gyakorlatot törvénytelennek minősítik. A főrendek enyhítettek a javaslaton, üzenetük a március 4-iki alsóházi ülésen olvasatott fel és ekkor a törvényjavaslatot félretették, úgy hogy az felterjesztést nem nyert.

Szeremlei említi, hogy ezzel az országgyűlés a leggyengédebb figyelmet tanúsította a horvátokkal és egyéb nem magyar nyelvű népekkel szemben és hogy az országgyűlés további folyamában és végén egyes szónokok, maga Kossuth is a legméltányosabb elismeréssel nyilatkoztak az idegen nyelvek jogairól.*

* * *

A honosítási törvényt Szalay László sürgette tevékenyen: „Mi ismerünk — írja — egy szent fidei commissumot, egy hitbizományos birtokot, melyen nem szabad túladnunk soha s melyet ennél fogva magasztosabb ősiség bilincseibe kell fűznünk, értem a magyar nemzetiséget. Ennek megőrzésére honosítási törvényre van szükségünk az idegenek irányában.“

A honosításról és külföldiekről szóló törvényjavaslat hetekig foglalkoztatja az alsóházat; az 1848. január 12-iki kerületi ülésen tárgyalják a külföldiekről szóló 3. fejezetet és az ülésről szóló tudósításban olvassuk, hogy ezt a fejezetet Szemere Bertalan újra szerkesztette. Szemere a törvényjavaslat egyéb §-aihoz is sok módosítást javasolt és vezérszerepe lehetővé tette a törvényjavaslat szövegének előkészítésében, mert a vita során számos tanujelét látjuk annak, hogy a javaslat magyarázatában előljár és az új szerkezetet ő készíthette, mert a január 17-iki kerületi ülésen azt mondja: „Megemlítek néhány szempontot, mely szerint e törvénynek új szerkezete készült.“

Ennek a törvényjavaslatnak tárgyalásánál különösen az oly kiváló jogász Bónis Samu tesz számos helyénvaló észrevételt.

* Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 25—26. lap.

A honosításról és külföldiekről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál az 1848. január 17-iki kerületi ülésen Szemere Bertalan hatalmas beszédében fordul a németek betelepítése ellen. Feltárja a német település okait és magyart emésztő veszedelmeit és csoportos letelepülésük ellen §-t javasol a törvényjavaslatba: „E honosítási törvény alkalmat nyújt nekem a KK. és RR. figyelmét egy rendelkezés szükségére fordítani. Tudjuk, miképen törvényeink a puszták birtokosait azok megtelepítésére kötelezik, de a belföldieknek elsőbbséget nem adván külföldiek felett, számos telepek, Mária Teréziától kezdve, külföldről szállítottak be. Kétségkívül nem kerülte el az ország figyelmét azon jelenet, hogy az efféle telepek egy század alatt is nehezen olvadnak a mi nemzetiségünkbe, az erdélyi példa pedig mindenkit felriaszthat, ahol amaz őstelep — a szászokat értem — most is idegenkedéssel viseltetik a magyar nemzetiség iránt; dacol vele, sőt harcot viv ellene, mintha nem ajándékozott, hanem foglalt föld volna, amelyen ők laknak. Sőt emlékezhetünk rá, hogy az utolsó két évben német földről német bevándorlásokat eszközöltek, akképen kiszorítván épen azokat, kik őslakosok a honban, melyben ők maguk is jövevények. És e botrányos bevándoroltatás és a bennszülött népnek szülőtte-földéről kiszoríttatása, alkalmul szolgál Borsod- és Vas megyének, e körülményekre az ország valamennyi törvényhatóságait figyelmeztetni, mint amely nemcsak a helyt. tanácsot hívja fel intézkedésre, hanem törvényhozási elővigyázatot is megérdemel. Tudjuk, hogy német földről a túlnépesség telepekben szokott kiköltözni. Társaságok vannak, melyek a kiköltözéseket elősegítik és vezérlik. Ezen társaságoknak felszólításai, programjai vannak, melyekben körülményesen leírják az országokat, ahol van tér telepek elfogadására. Nem sorolom elő az okokat, miknél fogva nem ajánlják e társaságok az Amerikába, Mexikóba, Texasba költözést, hanem megérintem azokat, melyek az európai tartományokra vonatkoznak. Reánk nézve ez nincs tanulság nélkül, legalább amennyiben a külföldiek számításait ismerteti meg velünk. Az Oroszországba költözést nem javasolják, mert bár a korona birtokaiban a jobbágyi viszony tűrhető, de nem remélhetni, hogy e birodalomban a német elemet és általa a civilizációt terjeszteni lehetne, sőt átolvadván a szláv elembe, előbb-utóbb saját őshona ellen fogna fegyvert a maradék. Talán a nyelv és nemzetiség féltése a főok arra, hogy Oroszországba gyarmatokat ne küldjenek. —

És Görögországba sem, mivel a görög nép, épen úgy mint az olasz, határozottan kijelentette magát a németiség ellen, a német név és nép ott meggyaláztatott, nem érdemli tehát Görögország, hogy a német erő és ipar gyümölcseit élvezze. — Az aldunai török fejedelemségek pedig nem nyújtanak sem személy-, sem vagyonbiztosságot és e tartományok fölött oly komoly jövőndő lebeg, mely az idegen telepeket végveszéllyel fenyegeti. Galiciában, az ausztriai kormány alatt, lehetne remélni törvényes védelmet, de a földesúr és jobbágy közti viszony még mindig a veszedelem méhe. És mindezek után hazánk, Magyarország az, mely telephelyül ajánlatik. Mert egészséges éghajlata van; mert földje jó; mert van személy- és vagyonbiztonság; mert olcsó az átköltözés; mert könnyű és szabad a visszatérhetés és ami a legfőbb, amint hirdetik a programmban, mert a német telep nyelvét s nemzetiségét megtarthatja és hogy megtartsa, arra a németföldi fejedelmek az ausztriai kormány által felügyelhetnek. E tekintetben így okoskodnak. A magyarok úgy törekesznek nemzetiségöket terjeszteni, hogy a többi bennlakó népfajokat a magokénak megőrzésére épen azzal ébresztik. Eddig a német és szláv elem dicsőségesen kivívta diadalát, azonban szűkséges, hogy ereje új bevándorlások által öregbítettessék. A német elemet minden áron a maga tisztaságában fenn kell tartani. És hiedelmök szerint az annál könnyebb, mivel egyrészt az ausztriai kormány barátja a telepítéseknek és másrészt a magyar nagyurak nem tartoznak a túlzó magyarok közé, nem igen terjesztik a magyarságot, sőt inkább a német lakosokat földeikre szívesen viszik, tehát az ő körükben az átolvadástól tartani nem lehet. Így dicsérik a külföldiek nagyjainkat; örülnek-e a magasztalásnak, nem tudom. Azt hiszem, hogy nem akarunk mi, úgyszólván egyedáruskodni a magyar föld áldásaival; nem akarjuk kemény szívvel kizárni a külföldieket, kik nálunk a nyomor elől menedéket keresnek; nem akarjuk kitiltani a külföldnek hozzánk költöző iparosait és nem érzünk semmi ellenszenvet az idegenek iránt, sőt a német munkás és jámbor nép iránt hajlamot érzünk; de természetes, hogy az olyan események, milyeneknek a múlt években a szász földön tanui valánk, föltámasztanak bennünket; természetes, hogy a bennszülötteknek őshelyük-ről külföldiek általi leszorítását nem szívelhetjük el; természetes, hogy miután nemzetiségünk még folyvást vigyázatos ápolást kíván, nem tetszhetnek nekünk olyan telepítések, melyeknek célja:

köztünk s rovásunkra a német elemet terjeszteni. Hiszen ha Németföldnek érdekében van a német elemet terjeszteni köztünk, nekünk még inkább érdekünkben van a magunk nemzetiségünket azon hazában, melyre egész világon szorítva vagyunk, megtartani. Nem nyomhatja el az ember a kellemetlen érzést, melyet ilyen számítások alkalmával érez. Mintha mi becstelen, értéktelen népe volnánk a földnek, melyet át kell olvasztani. Ilyen körülmények közt nem volna csoda, ha magunkat szigoruan elszigetelnők, pedig azon kívül, hogy eddig hazánk egy nyílt vendégfogadó volt, melybe mindenki tetszése szerint jött és ment, javasolt honosítási törvényünk ily körülmények közt is a legszabadelvűbb és legtágabb. Miután tehát az egyenkénti beköltözés meg van engedve, minden megszorítás nélkül; miután az igazság azt hozza magával, hogy ott, hol a puszták megtelepítéséről van szó, saját hazánk tulnépesedett vidékeiről szállítsuk át a lakosokat; miután továbbá a csoportos beköltözés már azért sem engedhető meg, mivel, amint a tapasztalás mutatja, a beszállított községek igen nehezen vagy éppen nem magyarosodnak meg, mely a közigazgatást is nehezíti: e két szempontból kiindulva, ilyended rendelkezéssel vélném a honosítási törvényjavaslatot pótolandónak: „Külföldieknek csoportosan és egy helyre leendő beköltözködése vagy megtelepítése tiltatik, a néptelen terek a hon népesb vidékeinek lakosaiból gyarmatosítottván. Csoportos megtelepedésnek vétetik az, ha ugyanazon községbe, akár egyszerre, akár apródonként 5—10 háznépnél többnek adatik hely. Kivétetnek a gyár- és iparvállalatokhoz szükséges szakértő személyek.“

* * *

A képviselőház 1848. július 26-iki ülésén Kossuth a székelvényeknek a három alsómegyébe leendő áttelepítése iránt következő indítvánnyal lépett fel:

„Engedelmet akarok kérni a háztól egy rövid törvényjavaslat előterjesztésére, melynek tárgya következő: Óhajtanám, hogy a ház még mielőtt az erdélyi közigazgatás részleteinek elintézésébe bocsátkozik, azon értekezések nyomán, melyeknél az utolsó erdélyi országgyűlés által kiküldött válaszmánynak közbejött is szükséges, óhajtanám, hogy adná jeleit a ház annak, miképen partialis dolgokban is azon országnak lakosaira nézve, mely eddig Erdélynek nevezte-

tett, figyelemmel lenni kíván. Másodszor előttem forog azon nézet, miképen az aldunai és tiszai részeken, ha visszatekintünk a históriába, már negyedik ízben fordul elő most az, hogy a magyar nemzet, mely minden jogait mindenkivel megosztotta, saját létéért kénytelen küzdeni a háladatlansággal. Nekünk Magyarországot ilyen eseményeknek visszafordulhatása ellen biztosítani kell és ez olyan magas tekintet, melynél az apró fillérezésekre tekinteni nem kell, némi materialis nyereség kevesebbet nyom, mint ezen magas politikai tekintet. Tehát akarom kérni a Házat, hogy a nélkül, hogy sok aprólékos részletekbe bocsátkoznánk, a pénzügyministert hatalmazná fel arra, hogy azon a vidéken a kincstári javakra magyar telepítvényeket tehessen és hogy ezen telepítvényeknél a magyar vidékek közt leginkább túlnépesedett székelysége terjessze ki figyelmét. Csak azért, hogy nyomtatás alá és a Ház által meghatározandó napon tárgyalás alá mehessen a dolog, röviden bátor vagyok felolvasni a rövid törvényjavaslatot, ha megengedni méltóztatnak:

„Törvényjavaslat a kincstári javakon eszközendő magyar telepítésekről.

Miután az ország alduna—tiszai részein kiütött lázadás több história-előzmények után újólág bebizonyította, hogy az ország nyugalma s biztossága azon vidéken a magyar lakosság erősítését szükségessé teszi, addig is, míg a törvényhozás e részben bővebben intézkednék, következők rendeltetnek:

1. §. Az ország pénzügyministere felhalmaztatik: hogy különösen Bács, Torontál és Krassó megyékben a kincstári javakra s bármi jogszerű címmel a koronára szállandó birtokokra nagyobb-szerű magyar telepítéseket vegyen eszközésbe.

2. §. A pénzügyministernek meghagyatik, hogy ezen telepítéseknél a székelyekre mint legnépesebb magyar vidékre különös figyelemmel legyen s közülök azoknak, kik arra hajlandóknak mutatkoznak, ezen telepítés által sorsuk javítására alkalmat szolgál-tasson, — ha pedig a telepedni akarók közt olyanok akadnának, kik a haza szolgálatában magukat a harcmezőn kitüntették, ezekre minden mások felett a feltételek megállapításában is figyelmezeni tartozzék.

3. §. A telepítésnél vezérelvül szolgáland, hogy egy-egy telepedőnek oly kiterjedésű földbirtoknál kevesebb ne nyujtassék, mint mennyinek műveléséből egy szorgalmas család úgy élelmét, mint önállását biztosíthatja s hogy a telepítés oly tömegekben és oly

egymással kapcsolatban eszközöltessék, miszerint úgy nemzetiségek örök fenntartása minden beolvadástól megóva, mint az ország nyugalma azon vidékek rendszerető polgáraival egyesülten, minden behozások s a mostanihoz hasonló lázadások ellen biztosítva legyen.

4. §. A pénzügyminister felhatalmaztatik ezen telepítéseknél hat évi adómentességen, a kevésbbé vagyonos telepedők mérsékelt segedelmezésen fölül, oly méltányos feltételek alapján egyezkedni, melyek a telepedőknek a birtok tulajdoni jogának és szabadságának megszerezhetését is ne csak biztosítsák, hanem lehetőségig könnyítsék is. A telepekhez imaházakról s lelkészek s néptanítók ellátásáról pedig közállodalmi költségen gondoskodandik.

A képviselőház az 1848. július 31-én vette a törvényjavaslatot tárgyalás alá. Megelőzőleg a központi bizottmány jelentést tett a javaslatról, amely szerint a javaslatot alapelveire nézve helyesli, a 4. §. utolsó pontját azonban úgy kívánja módosítani, hogy az ima- és iskolaházakat felépítvén, a lelkészek és néptanítók ellátásáról csak hat évig gondoskodjék az állam, azontúl pedig ezen telepek e részben is az ország többi községeire hozott törvények alá essenek, mert a hat évi mentességet a központi bizottmány elegendő ösztönnek és előnynek tartja és ennek határtalan időre biztosításában a jog- és teher egyenlőségbe ütköző kiváltságot is lát. A Ház figyelmébe ajánlja még azt az indítványt is, hogy a telepedőkkel kötendő szerződésekben gondoskodás legyen arról, hogy a megszállott birtok eladás vagy bármely jogcímnél fogva is oly kezekre ne kerülhessen, melyek a nemzetiség szempontjából a jelen törvény céljával ellenkeznének.

A tárgyalás során Raisz képviselő annak a kívánságának adott kifejezést, hogy a „felföld kősziklás vidékeinek“ lakóira is terjesszessék ki a javaslat, Madarász József pedig a Moldvában és Bukovinában lakók hazatelepítéséről beszélt, Kemény Zsigmond báró felszólalásában azt mondja, hogy amennyiben idegen ajkú lakosok telepítéséről van szó, ez oly vidéken történjék, hol garancia van az összeolvadásra. A tótokért még többen szólalnak fel, mint oly népfajért, amely a mostani időkben is oly példásan viseli magát, hogy míg az Alföldön mindenütt katonaságra van szükség, az el lehet katonai erő nélkül. Kossuth Lajos kijelenti, hogy nem telepítési törvényről van szó, hanem az ország nyugalmanak és

biztosságának érdekeiről, nem egész megyékről, hanem csak a kincstár javairól, „hova nem fér annyi ember, amennyit akarnánk.“ „Egyébiránt a székelységre nem csak túlnépesség tekintetéből illő figyelemmel lenni, hanem mint oly népfajra is, mely annyi sérelmet tapasztalt eddig, hogy e miatt kész volt még inconstitutionális országba is kivándorolni... eljő az idő arra is, mikor az ország egyéb lakosairól is gondoskodni fog a ház.“

Kisebb módosításokkal és a központi bizottmány részéről javasolt, a 4. §-ra vonatkozó módosítással a képviselőház elfogadta a javaslatot és elfogadta azt az 1848. augusztus 7-iki ülésen az alsóház módosításaival a felsőház is.

Kossuth javaslatából nem lett törvény, a szabadságharc elnyelte a nagy telepítési gondolatot.

* * *

A vallás dolgában hozott 1848. évi XX. törvénycikk sem pillanatnyi elgondolások terméke volt. Ott találjuk ezt a témát már az 1843/44. évi országgyűlés vezérlő tárgyai között, így látjuk, hogy a főrendi tábla az Irományok 165. szám alatt olvasható második főrendi válaszában elfogadja a KK. és RR. álláspontját az unitária vallásnak az országban törvényesített vallássá leendő bevétele iránt, hogy az unitáriusok azon jogokkal bírnak, melyekkel a két evangélika valláson levő hazai polgárok bírnak és az alsótábla által közölt törvényjavaslatnak a király elé terjesztéséhez hozzájárulnak. Az 1844. évi szeptember 3-iki országos ülés terjeszti fel a király elé az unitáriusokról szóló törvénycikk javaslatát, mely így szól: „Törvénycikkely az unitáriusokról. Az unitárius vallást törvényesített vallásnak nyilatkoztatjuk; ennél fogva 1. §. Az unitária vallást követők a magyar sz. korona alatt vallásukat mindenütt szabadon és nyilvánosan gyakorolhatják. 2. §. Mindazon polgári, vallási és egyházi jogokkal egész kiterjedésben ezennel felruháztatnak, amellyel e két evangélika törvényesített vallású felekezeten lévő honi polgárok bírnak.“

Ennek az 1844. évi törvényjavaslatnak bevezető rendelkezéséből lett a vallás dolgában alkotott 1848. évi XX. t.-c. 1. §-a, amely szerint az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítatik.

Ezt a törvényjavaslatot Pázmándy Dénes mint kerületi jegyző fogalmazta. (L. Országos Levéltár, 1847/48. évi országgyűlés XX. 21. szám alatti Rekesz C. csomó 93. száma alatt.)

Évszázados vallási harcokat fejezett be ez a törvénycikk, amely a hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot állapított meg és a bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatást valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedte.

* * *

A közlekedési jog előkészítésével már az 1843/44. évi országgyűlés is foglalkozott. Ghyczy Kálmán emlékirataiban olvassuk, hogy Lónyay Menyhért 1847. március 17-én levelet ír neki arról, hogy könyvet ír a közlekedési eszközökről.

Széchenyi nagy forgalmi programját, melyre vonatkozólag a 48-iki törvények a megfelelő pénzüsszeget megállapították — írja Beöthy Ákos* — Kovács Lajos készítette.

Széchenyi közlekedési javaslatának készülése érdekesebb adatok foglaltatnak kitűnő munkatársának, Kovács Lajosnak „Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846—1848.” című műve második kötetében. Kovács szerint a „Javaslat a magyar közlekedési ügyek rendezéséről” című elaborátumot Széchenyi részére ő készítette Clarke Ádám, Saskó Károly, Csányi és Burián János tisztviselők segítségével, a térképeken ő vontta meg a vaspályák fővonalait, Pestet, az ország szívéét, központnak véve fel. Az így elkészült könyvet, amelyről Kovács azt mondja, hogy sem tartalmára, sem alakjára nézve nem volt az, amivel sajátképp a gróf megbízott, t. i. az országgyűlésnek előterjesztendő javaslat, átadta Széchenyinek, aki azzal nagyon meg volt elégedve és a magáévá tette, odaírta a nevét és megírta hozzá az ajánlatot a felséges házához. Előkészítője volt ez, írja Kovács, az országos közlekedési ügyek rendezésénél tekintetbe veendő eszméknek és elveknek, az alap, miből egy törvényjavaslati munka készülhet.

A javaslat keresztelte Kossuth közlekedési fő tervét, a vukóvár—fiúmei vaspálya tervét és azt meg is buktatta. A közlekedési

* A magyar államiség fejlődése, küzdelmei. III. R. 236. 1.

törvényjavaslatot Szalay László készítette. Erről azt írja Kovács: „A munkát megküldve Szalay Lászlónak, a gróf felkérte egy barátságos levélben, hogy ezen munka alapján készítsen ő egy szabatosan formulázott törvényjavaslatot, melyet a gróf az országgyűlés elibe terjesszen. Ezen levélre a grófnak Szalay igen kimerítő választ küldött is két levélben, melyben a gróf egész politikájáról teljes elismeréssel és maga részéről egész egyetértéssel nyilatkozik.“

Az 1848. február 2-án báró Eötvös József is azt ajánlja Széchenyinek, hogy a közlekedési javaslatot Szalay Lászlóval formuláztassa s azt mondja, „egy véleményben vagyok Veled, hogy e munkára Szalaynál jobb egyedet nem találhatsz.“ Széchenyi azt válaszolja, hogy „Szalay készsége igen megörvendeztet, a feladat az, hogy ami ott ige a fejtegetésben, abból egy kikerekített törvényjavaslatban test váljék s ez, mit Szalay tehet legjobban.“ A Széchenyi-múzeumban olvashatjuk Széchenyinek Pozsonyban 1848. febr. 5-én kelt levelét is, amelyben azt írja Szalaynak: „Tisztelt barátom, báró Eötvös József által azon biztatást vettem, miszerint Ön nem vonakodik, a magyar közlekedési ügy rendezését egy kimerítő törvényjavaslatban formulázni. Nincs szükségem épen Önnek irányában, kit e tekintetben legkompetensebbnek tartok, állítani, mennyire minden e formulázás helyességétől függ. Innen képzelheti Ön, mennyire aggódtam ezen, s mennyire megnyugtatót báró Eötvös baráti biztatása, Önnek ügyszeretete. A megküldött röpiratban, mely reményilem már Ön kezeihez jutott, kimondottam elveimet egész részletességben; ezt szeretném egy törvényjavaslatba kimerítve foglaltatni s nem szeretném, ha más kezekre szorulna, vagy épen a véletlennek átengedve, a formulázás által elveszesse ama rendszer erejét.“*

Báró Kemény Zsigmond ezt írta Széchenyi közlekedési javaslatáról: „Széchenyi munkálatának — így szól — alapelvei valának: kapcsolatba hozni Magyarországot az európai nagy vásárpontokkal és Nyugat-Európát Kelet-Európával hazánkon át minnél egyenebben összekötni; továbbá a magyarországi vasúthálózatot Pestből indítani ki és Pestre vezetni vissza; végre Magyarország idegen ajku lakosait a magyar elemmel gyakori és mellözhetlen érintkezésbe hozni.“

* Viszota Gyula: Báró Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javaslatáról, Budapesti Szemle, 1919. évf.

Széchenyi közlekedési tervével szemben azt a szemrehányást tették,* hogy ezzel a törvénnyel elejtették az országos csatorna eszméjét, holott a nyerstermények eladásánál a főtényező az olcsó fuvar, amit csak a vízi fuvarozás nyújt, ennélfogva elsősorban a Tiszát a Dunával és azután a Dunát Fiumével kellett volna összekötni, szemére hányták továbbá a tervnek, hogy az állam drágábban épít, mint a magánvállalkozás és így az államvasútak elve nem helyes.

Annyi bizonyos, hogy a Dunát a Tiszával összekötő csatornáról néhány évvel előbb az 1840. évi XXXVIII. törvénycikk készült, amely a Dunát a Tiszával Pestről és Bölcskéről vagy ezen pontok vidékeiről Szegeddel, Csongráddal és Szolnokkal szándékozott csatornával összeköttetni. A törvény bevezetése azt mondja, hogy az erre alakult részvénytársaságnak „vállalata nagyszerű és a haza érdekeire nagyhasznú.” Ma sincs meg.

Széchenyi javaslata szerint tizenegy év alatt közlekedési munkálatokra 100 millió pfrt rendeltetnék, mely összegből egyelőre tíz milliót kért. A vasúti fővonalak Budapestről -- mint központból kiindulva, ezek: 1. pest—pozsony—bécsi, 2. pest—székesfehérvár—károlyváros—fiúmei, 3. pest—szolnok—arad—erdélyi, 4. pest—miskolc—kassa—galíciai. Mellékvonalak: 1. szolnok—debrecen—szatmári, 2. mohács—pécs—szigetvár—istvánd—fiúmei, 3. sopron—nagykanizsai, csatlakozva a fiúmeihez, 4. cegléd—kecskemét—szegedi. Szárnyvonalak: 1. arad—temesvári, 2. debrecen—nagyvárad, 3. miskolc—tokaji, 4. szeged—szabadkai. A terv felett április 6-án kezdődtek a kerületi ülés tanácskozmányai, Deák is a javaslat védelmére kelt. A főrendi táblán Széchenyi mindent elkövetett, hogy a RR. szerkezete keresztül menjen,** azonban többeknél (Barkóczy János, Tihanyi Ferenc és Perényi Zsigmond) legyőzhetetlen ellenállásra talált, végre is az lett az üzenet, hogy közlekedési célokra nem lehet előre kitűzni a tíz milliót, hanem előbb meg kell tudni, mennyit bír meg az ország anyagi ereje; azt sem tartják célszerűnek, hogy az újabb vasútvonalakon a munkálatok a közelebbi országgyűlés elhatározásának bevárása előtt megkezdessenek. (Orsz. Ir.

* Máriássy Béla: „A magyar törvényhozás és Magyarország történelme“ VI. kötet, 95. lap.

** Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. I. kötet, 63—64. lap.

189. l.) Többszöri izengetés után azonban a főrendek végre kény-
szerültek belenyugodni az alsótábla javaslatába.

A javaslat az egész közvéleményt megmozgatta. Az állami
építés gondolata igen erős volt. Eötvös az 1847. febr. 28-án azt
írja Széchenyinek.* „A vasutak ne magántársulatok által, hanem
az ország költségein és országos felügyelés alatt készüljenek és e
költségek fedezésére ne csak a folyó jövedelem, hanem egy külön
e célra teendő kölcsön fordíttassék.”

Egyébiránt a bekövetkezett mozgalmas napok nem engedték
meg az 1848:30 foganatosítását. Széchenyi átvevén tárcáját, hozzá-
látott kedvenc terve kiviteléhez, a középponti vasúti igazgatósággal
egyességre lépett, a szolnok—aradi vonal részletes tervét elkészí-
tette, sőt a buda—székesfehérvári, szolnok—debreceni és debrecen—
szatmári vonalakon a mérnöki osztályokat is felállította, intézke-
dett a pest—miskolci vonal előmunkálatai iránt is, azonban kezei
meg voltak kötve, mert a megajánlott tíz millió csak a törvényben
maradt, s a miniszter további tervezgetéseivel irodája falai közé
volt szorítva, miután az állam különben is megapadt bevételeit
közigazgatási és honvédelmi célokra kellett fordítani. (V. ö. P. H.
1848. évi 72. sz.)

* * *

A helytartótanácsi jogkör az 1848. évi III. törvénycikk 6. §-ával
a m. kir. minisztériumra szállott át és a kereskedelmi miniszternek
1848. április 26-án 35/7. szám alatt kiadott rendelete kijelenti, hogy
a minisztérium a kezébe letett kormányzati hatalom gyakorlatát a
postaügyben is megkezdi és kijelenti, hogy: „Minden postai tárgyak
iránt, melyek a hazai törvények által meghatározott körhöz tartoz-
nak vagy ahhoz tartozniok kellett volna, melyek tehát a magyar kir.
helytartótanács és a m. kir. udvari kamara intézkedését illették, a
hivatalos jelentések határozatom alá lesznek terjesztendőek.”

* * *

Az 1848-iki áprilisi napok elején a kerületi ülésben Bónis
Sámuel szabolcsi követ indítványozta: „Hogy a minisztérium fele-

* Viszota Gyula: Bárá Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javas-
latáról, Budapesti Szemle, 1919. évf.

lősséget vállalhasson az általa alkalmazott hivatalnokokért, szükséges kimondani, hogy törvény útján kívül csak a bírakat ne lehessen elmozdítani.“ Rövid törvénycikket is olvasott fel, mely az ország közhivatalnokairól szól s mint az 1848:XXIX. törvénycikk került bele törvénytárunkba.*

* * *

A turmezei kerület rendezéséről szóló törvényjavaslatot, valamint a fiumei és buccarii kerületek rendezéséről szóló javaslatot Szentkirályi Móric készítette (Pesti Hírlap 1848. március 30-iki száma); ezeket a javaslatokat a március 23-iki kerületi, majd ugyanez nap este az országos ülés tárgyalta és elfogadta.

* * *

---

* Nedeczky: Deák. A képviselői alkotmány megalapítása. 255. l.

ksé-
hes-
szág
erült

vala-
slatot
80-iki
majd

VI. RÉSZ.

D
v
k
te
az
ez
s
tá
to
ha
lo
cs
rő
ez
ki
az
m
vi
sa
el
fő
a
so
lá
ke
ny
ez
ke

A király 1848. április 7-én aláírta a miniszterek kinevezését. Deák Ferenc nagy rábeszélésre elfogadta az igazságügyi tárcát.

Már az 1848. április 6-iki kerületi ülésen, a közlekedési törvényjavaslat tárgyalásánál nagy felszólalásban érvényesül a közlekedési költségalap védelmére felszólalt igazságügyminiszter végtelen józansága. Még alig multak el a márciusi indulatkitörések és azt mondja: „Higyjék el önök, hogy az exaltáció el fog múlni, ez arra való volt csak, hogy azt, amivel most már bírunk, kibírjuk s a veszély pillanatában megóvjuk, de arra, hogy azt, amit az exaltáció kivívott, kellőleg organizáljuk és biztosítjuk, hideg megfontolás kell. E hideg megfontolás pedig eredményeket vár, bírálgat, hasonlítja a multat és jelent, az embereket és osztályokat. Nem szólok azon önzőkről, kik sohasem fogják az új rendszernek megbocsátani, hogy őket a hatalomtól megfosztotta; szólok csak a jobbakról, kik hidegen fontolgatnak. Első kérdésük lesz: mit nyert a haza ezen átalakulás által? tetemes értéket veszítettünk az új rendszer kivívása kedvéért, hova tették ez értékét? Úgy vannak az emberek az ily áldozattal, mint a földműves a magtárból kivett s elvetett maggal; azon reményben veti azt el, hogy tízszeresze kapja majd vissza, s ha nem tudná, hogy kikel és vele a magtárt újra megtölti, sajnálná odaadni. A jelen mozgalomtól is azt várják, hogy amit elvett, bőven visszapótolja. Sok ember azonban aggódik, vajjon a föld visszaadja-e az elvetett magot, sok más jégesőtől fél. Igaz, hogy a nemzetek aratására több idő s több béketűrés kell; de mégis sok ember legalább az aratásra reményt adó első csírákat szeretné látni. A kormánynak tehát, ha bizodalmat akar, legalább ilyeneket kell előmutathatni: nézzétek, ez itt jobb jövőt ígérő kezdet, reménnyel biztató csíra, íme egy út, egy híd, egy országház stb. És önök ezt nem akarják? Önök meg akarják kötni az első felelős kormány kezét?”

S itt alkalmat vesz Deák, az igazságügyminiszter, hogy szinte kifejtse az egész kormányzati programot. Kifejti, hogy a kormánynak anyagi eszközök kellene, mert ha nem történik semmi, az emberek elégüetlenül fognak nézni az új rendszerre... Az államnak tehát dolgoztatni kell még akkor is, ha a munka produktív nem volna és kamatot nem adna. Azt mondja: „Ennyi munka, ennyi tárgy a francia konvent óta még soha egy törvényhozásra sem várt... A kormány minden ágát, a financiákat, a vármegyéket el kell rendezni, Erdéllyel az uniót végrehajtani és ráadásul néhány codexet készíteni. Ki hiszi, hogy ezt a munkát négyszáz beszélő szerető ember, kéttáblai rendszer és királyi szankció szüksége mellett, pár hónap alatt bevégi? Addig legalább is esztendő múlik és a közlekedési miniszter azért, hogy kidolgozott tervet nem mutatott be, egy egész évig ne tegyen semmit, mint bámuljon s járja az országot és győződjék meg arról, amit úgyis tud, hogy rossz útaink vannak. Fényes szavakat hallottam, hogy a közmunkát meg kell szüntetni, hogy ez nem illik a szabadsághoz, a demokráciához: jó de akkor helyébe kell tenni valami mást, különben az utak és hidak használhatatlan állapotba jönnek s az ipar és kereskedelem egészen megakad...”

Nedeczky István írja,* hogy Deáknak mint igazságügyminiszternek az úrbérrel és úrbéri kárpótlással gyűlt meg a baja. A nagy törvények a nagy elveket kimondották, de a részletes rendelkezések ily gyorsan nem születhettek meg. „Hozzáfordult, aki nem tudta, mi az övé és tanácsát kérte, aki bírni akarta volna, mi a másé. Ostromolták szállását s ő nem fogyott ki a türelemből; száz meg száz kéréssel faggatták s ő mindig készséges és nem volt halogató a tartozó felelettel, igen gyakran az útravalóval is, melyet előre papírosba szokott volt göngyölni s messze útról fáradt ügyesbajos embereknek adni. A Deák Ferencz igazságistenasszonya nem a „bekötött szemű,” de a bőkezű papné volt. Barátságos és familiáris lényének vonásairól tesz bizonyosságot minisztériumának alakítása is. Budán, a Mátyás király temploma melletti kamaraépületbe meghívta néhány jeles barátját; ezek egy hosszú asztal mellett letelepedtenek, szivarozva, aki csak szivarfogható volt. Deák oldalt ült, az elnöki széket jobbról hagyva, az ő kedves barátja és leendő ál-

* Nedeczky István: Deák. A képviselői alkotmány megalapítása. 260 l.

lamtitkára, Ghyczy Kálmán számára, szemközt vele Szalay László és Tóth Lőrincz foglaltak helyet, mellette Trefort, Irányi. A bevezetés abból állott, hogy Deák elmondta, a néhai „consilium locum-tenentiale“ és „camera regia“ korában ott a tárnok ült, ahol most Kálmán, te ülsz. A Laczi helyén, ez és ez a zászlósúr; Lenczinek meg „e“ volt a nagyrangú előde. Így elmondta sorjába mindenkinek a nevét. Ekkor a beszéd, mely eddig bizalmasan folyt, komoly fordulatot kezdett venni. „Kálmán téged a miniszter jobbkezésévé teszlek; Laczit a fejévé a kodifikációnak; Lenczi, neked adom az úrbért a kárpótlással együtt. A többin osztozzatok magatok. Így szervezkedett az első igazságügyminisztérium. Ismeretesek a törvényjavaslatok, melyek e derék férfiak keze alól kerültek, a többek közt az esküdtzékekről és az úrbéri kárpótlásról, mely a földművelési miniszter, Klauzál közreműködése mellett készült. A kárpótlási kulcsnak az ötvenes években az ausztriai miniszterek vették hasznát.“

„Az átalakulás belső szervezeti részének legnagyobb és legnehezebb problémája — írja Beöthy Ákos* — Deák Ferencz hatalmas vállain nyugodott. A régi Magyarország középkori világrendéből, mely ellentétben a többi európai államok bomlasztó hűbéri állapotaival és intézményeivel, Werbőczy lángeszű Hármaskönyve által nálunk állam- és nemzetfentartóan működött, a modern állam jogrendébe való átmenet kodifikációja Deák Ferencz vállán nyugodott.... Az óriási átalakulás munkáját neki kellett végeznie. Röviden felsorolva: az alaki és anyagi jogrendnek, a büntető és általános polgári törvénykönyvnek, nemkülönben büntető, mind polgári peres eljárásnak alkotása, továbbá az átmeneti intézkedéseknek főleg a jogszolgáltatás körében való fogantatása volt az a feladat, melyet a haza bölcsétől, a magyar Aristidestől várt a nemzete és melyre csakugyan senki nálánál alkalmasabb nem volt. Buzgalommal és serényen fogott a munkához. Azonnal rendeleteket bocsátott ki a bíróságokhoz új beosztások, meg az átmenet nehézségeinek könnyítése végett, valamint a börtönök jókarba hozása és az egészség követelményei kielégítése szempontjából. A kodifikáció terén oly embereket alkalmazott, mint Ghyczy Kálmán, Balogh László, Tóth Lőrincz, Fogarassy és Záborszky, kik elsőrangú szaktekintélyek gyanánt voltak ismeretesek. Bizonyára egyike a legnagyobb

* A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. III. rész, 233. lap.

szerencsétlenségeknek, hogy ezen munkálkodást a bekövetkezett válságok beszüntették, mert bizonyára oly jeles művet alkottak volna, mint az 1843-iki büntetőtörvénykönyv.“

Tóth Lőrinc szerint* az ország soha semmibe úgy bele nem nyugodott, mint Deák igazságügyminiszterségébe, kinek aranyaszavai: „Ha szabadok akarunk lenni, legyünk igazságosak és ha igazságosak akarunk lenni felülről, azoknak kell lennünk lefelé is,“ elevenen éltek az ország emlékezetében, „A nép bizalma áradatként ömlött feléje, — folytatja Tóth Lőrincz — lakásának ajtaját az igazságszomjas nép csoportjai ostromlották nap-nap után. Eljött a márcziusi határozatlan törvények nyomán a békési magyar, a bánáti sváb, az árvai tót, a mármaros oláh földművelő, erős szándékkal megosztzni a földesúr tulajdonában, ily módon messze túlterjesztve a márcziusi törvény félreértett jótékonyosságát. Mint atyához járult az igazságügyminiszterhez, kinek mindenki számára volt egy nyájas szava. S a felizgatott, hamis eszmékre vezetett és túlságos követelésekkel eltelt földművelő, a legtöbb esetben megnyugtatta, helyesebb fogalmakra térítve ment el tőle. Özvegyek és árvák szemeiben gyermeki bizalom sugára égett, midőn hozzá beléptek s szemeikben többnyire hálakönnyek ragyogtak, ha talán czélt nem is értek el alaptalan igényeikkel, de legalább belátták azt, hogy reményeik nem voltak jogosak.“

Deák a szaktudást, az avatottságot jelöli meg a kodifikátor első tulajdonsága gyanánt. Nem a véletlen, hanem a készültség... Az új alsóház 1848. július 5-iki megnyitó ülésén már mint igazságügyminiszter kijelöli a Ház jogalkotási módszereinek útját, amikor tiltakozva az ellen, hogy a házszabályok alkotására sorshúzás útján alakítsanak bizottságot, kifejti, hogy ha valamely munka kidolgozására kell ilyent alakítani, azt „sohase bízzák a sorsra, tisztelet minden egyes tagnak, de nem lehet minden ember mindenre alkalmas, vannak specialítások, például ha valamely kodifikacionális munka jön elő, arra nézve küldöttséget választás, nem pedig sorshúzás által kell alakítani..., a Ház szabályai oly tárgyak, melyekre bizonyos készültség, avatottság kell, legalább szükséges, hogy gondolkodott, foglalkodott legyen fölötte...“

* Csengery Antal: Államférfiak és szónokok könyve, 45. lap.

A minisztérium, e friss intézmény, állását és jogkörét Deák, az új igazságügyminiszter, sűrűn világítja meg. A minisztérium és a Ház egymásközi jogviszonya tekintetében ezt mondja az 1848. július 10-iki beszédében: „A Ház a végrehajtóhatalom körébe nem avatkozhatik, hanem legfeljebb is csak azt mondhatja, hogy kötelessége a minisztériumnak a dologban rendelkezni, annnyival is inkább, mert a Ház sem az eszközökkel, amelyek már megvannak, nem rendelkezhetik, sem a módot, mellyel ezen eszközök használatni fognak, nem ismeri; ha a képviselő úr azt mondja, kihez folyamodjanak, ki segít (a Sztratimirovits által fenyegetett szerb községek egyes államhű lakosain), ha a Ház nem segít, ha mondom, e szavakat oly értelemben vette, miszerint a Háznak kell abban rendelkezni, hogy mi történjék ez ügyben, úgy ezt nem látom a parlamentáris renddel összeegyeztethetőnek. A Ház egyebet nem tehet, mint tudomására adni a minisztériumnak a dolog mibenlétét s a minisztérium kötelessége az ügyben intézkedni.”

Alig volt pár hetes a minisztérium, amikor még nem voltak a miniszteriális működésnek nálunk történeti előzményei s Deák előtt már teljes közjogi tisztaságában áll, mi tartozik a minisztérium hatáskörébe és mi az országgyűlésébe.

A képviselőház 1848. július 10-iki ülésén a vármegyék jövőendő helyzetére fontos tervről tesz említést Deák Ferenc. Arról volt szó, hogy a választásokkal kapcsolatban egyes megyék törvényellenesen jártak el. Deák az igazságügyminiszter, tiltakozik az ellen a gondolat ellen, hogy a mandátumok megsemmisítésébe a minisztérium beavatkozhasnék, ez a Ház dolga. „Ne terjesszük — mondja — a minisztérium hatalmát, mert egykor nyakunkra fordulhat... S talán eljő ezen törvényhozási ciklus alatt az idő, midőn a minisztérium kényszerítve lesz a Ház elébe törvényjavaslatot terjeszteni az iránt, miként rendelkezék a minisztérium a municipiumoknál, hogy azok autonómiája ne veszélyeztessék.”

A végrehajtóhatalom felelősségéről és az ellene emelhető panaszokról fontos nyilatkozatokat tesz a képviselőház 1848. augusztus 21-iki ülésén, amikor a hadügy vezérlete ellen emelt vádak kérdésében arra nézve, hogy a Ház azok kivizsgálására bizottságot küldjön-e ki, azt mondja: „Rendes állapotban a kormány végrehajtóhatalommal van megbízva... Ha valamely polgár, legyen az képviselő vagy nem és akármi magas állású, egy vagy más ágában a köz-

igazgatásnak hibát lát, polgári kötelessége azt felfedezni, a kormánynak pedig azon hatalomnál fogva, mellyel fel van ruházva, kötelessége a hibát orvosolni, a vétkest megbüntetni... Az egyenes út, melyet követni kell, az, hogy a panaszló a közigazgatási kormánnyal megbízott végrehajtóhatalomhoz járuljon és felfedezze az előtte tudvalevő adatokat és ekkor a kormánynak kötetessége elégtételtől gondoskodni... Mikor lehet ezen módtól eltérni? Akkor, ha a kormány vagy nem teljesítette kötelességét s a Ház ezt úgy találja; vagy a Háznak nincsen bizodalma az iránt, hogy a kormány, habár az adatok elibe terjesztetnek is, részrehajlatlanul fog intézkedni. Csak ekkor lehet parlamentáris országban eltérni azon rendszertől, hogy a végrehajtóhatalom köréhez tartozó kérdések megvizsgálása egyenesen a végrehajtóhatalomhoz tartozzék. Következésképp a vád és feladásnak adatokkal való bebizonyítása a végrehajtóhatalom elibe való."

Fontos nyilatkozatot tartalmaz az 1848. július 11-én tartott ülésben elhangzott nyilatkozata, amikor a friss miniszteri felelősség jogi természetét és a minisztériumnak az országgyűléshez való viszonyát röviden, de közjogi szabatosággal elemzi, mondván: „Minden politikai irány, melyet a minisztérium követ, a Ház elé fog kerülni és a követett irányért a minisztérium felelős. A minisztérium előterjeszti politikáját, melyet követni akar és követ is; a Ház majd kimondja ítéletét."

Érdekes az 1848. július 21-iki nyilatkozata is: „Engem és társaimat görbe és szövevényes politikával senki sem vádolhat. A magyar státusférfiaknak bele kell még szokni olyan eljárásba, hogy többet elhallgassanak, mint kimondjanak és a Ház egyes tagjainak minden kérdésére ne mindig feleljenek. Így van ez szokásban az egész világ civilizált népeinek parlamentjeinél. Mert sok dolog van, ami még nincs bevégezve s anélkül, hogy sérteni akarnék, kimondom, hogy egy indiszkrét kérdésre adott felelet által kockáztatik a dolog kimenetele."

A miniszterek parlamenti magatartásáról ugyanekkor megjegyzi: „Én semmi privilégiumot nem követelek a miniszternek és ha olyant cselekszik, ami a Ház szabályaival ellenkezik, igenis utasíttassék rendre."

A parlamenti többség jelentőségéről érdekesen nyilatkozik. Azt mondja: „A csekély minoritás csakugyan törpe minoritás a nagy

majoritás ellenében. Lehetnek valamely minoritásnak a legkitűnőbb egyénei és ezen kitűnő egyének lehetnek nagy emberek, de ha szá-
zak ellenében vannak, e minoritás mint testület, törpe. A korpo-
rációban majoritásnak vagy minoritásnak kollektív szám ad erőt min-
den oly esetben, midőn az embereket voks szerint kell számítani.“

A kormány kivételes hatalma tekintetében Deák Ferenc az 1848. július 24-iki ülésen szegezi le a maga álláspontját. Azt mondja: „Vannak rendkívüli esetek, midőn a rendes formák meg-
tartása káros következtetéseket szül a közbátorságra és a status célját
veszélyezteteti, azért gondoltak ki több országokban különféle szabá-
lyokat a rendkívüli esetekre, meghatározott korlátok között alkal-
mazhatókat... Ha a Ház csakugyan rendkívüli hatalmat kíván adni,
azt a minisztérium csak akkor fogja használni, mikor a körülmények
parancsolják, még pedig a törvények által kiszabott korlátok között.“

Az 1848. július 31-iki ülésen Bács, Temes és Torontál me-
gyékre egyik képviselő által benyújtott, ostromállapotot javasló tör-
vényjavaslat tárgyalásánál az osztályok nem fogadták el Hadzsics
Lázár törvényjavaslatát és Deák újat készített. De erre is azt
mondja: „Én nehéz szívvel teszem a lépést, mert az ilyen törvény
diktátori hatalmat ad, ez pedig alkotmányos országban kényes ha-
talom; a hazának jelen körülményeit pedig és a hangulatot, mely-
ben vagyunk, nem tartom alkalmasnak ily törvény megvitatására,
melyhez tökéletes higgadság szükséges. Mikor ilyen törvény alkot-
tatik, indulatnak, félelemnek, aggodalomnak, haragnak távol kell
lenni, pedig nem hibázok, ha azt állítom, hogy a jelen körülmények
között erre vonatkozólag nem vagyunk abban a hangulatban...
Mi nem kértük e nagy hatalmat, de hiszem, míg ezen hatalom
kezünkben lesz, nem fogja a Ház tettét megbánni.“

Mint a törvényesség szigorú őre, az 1848. szeptember 12-iki
ülésen, amikor indítvány tétetett, hogy a Ház magát deklarálja
permanensnek, felszólal és nyilatkozatában arra utal, hogy a Házat
törvényesen nem lehet eloszlatni addig, míg az 1848: IV. t.-c. 6. §-
ának nincs elég téve, amely törvény azt mondja: „Az évi ülés az
utolsó évről számadásnak és a következő évi költségvetésnek a
minisztérium által leendő előterjesztése és az irántoki határozatnak
meghozatala előtt he nem rekesztethetik, sem az országgyűlés el
nem oszlathatik.“

Az 1848. július 13-iki ülésen Deák mint igazságügyminiszter erőiesen sürgeti a házszabályok megalkotását. Már csak azért is, „hogya tudhassa mindenki, micsoda körben, formában van az interpellationális jog és mennyire köteles a minisztérium nyílt Ház előtt felelni (hadi intézkedésekről volt szó)... Ha szabályaink lesznek, meg fog állapíttatni, hogy mikor és mi módon kell az interpellációt tenni, mikor és mi módon kell arra felelni.“

Az 1848. április 4-iki kerületi ülésben szembefordul azzal az állásponttal, hogy a követek, illetőleg képviselők ne részesüljenek napidíjban. Azt mondja: „Amit a követek illő díjazása által anyagilag veszünk, bőven megnyerjük moraliter... A tapasztalás mutatja, hogy ugyanazon ember, ki ellent tud állani a fényüzési vágynak, nem képes ellent állani a szükség, az éhség sugallásainak és azon látványnak, ha családja pecsenye helyett száraz burgonyát eszik... Mondják, hogy szegény ember ne választassa meg magát; de ezzel a követség kizárólag a pénzaristokratia kezébe játszatik, mert azon javaslat, hogy a követ napidíját ne kapjon, tetteleg iszonyú magas értékbeli qualificatio, s nem sokan lesznek, kik Pesten, azon drágaságban, mely ott keletkezni fog, családjukkal együtt három-négy hónapot is tölteni könnyűnek és kíváncsnak tartanak. A szegényebb ember tehát, ha meg is választatik, el nem vállalja a követséget, vagy ha elvállalja, oly feltétellel vállalja fel, hogy majd szerez ő magának más uton is.“

Deák már 1834-ben javaslatba hozta a polgári törvénykönyvet.

Az alsótábla 1847. november 11-iki első országos ülésén felolvasott királyi előadások 10. pontjában a király az országgyűléstől büntetőtörvénykönyv szerkesztését kérte. Ime tehát, a Deák Ferenc által 1843-ban elvetett mag, a modern büntetőkódex alkotásának magja, termékeny talajra talált, a büntetőjog kodifikációjának gondolata eljutott a trónusig és a trón is szárnyai alá vette.

A büntetőkódexek sorsa Deák igazságügyminisztersége alatt dőlt el végleg.

1848-ban Deák Ferenc mint igazságügyminiszter az országgyűlés elé újra beterjeszthette volna az 1843-as kódexjavaslatokat. Nem tette. Szalay Lászlónak 1848. június 3-án azt írta, hogy néhány módosítást kellene még tennie a munkálatokon és nincs embere, akire ezt a munkát reábizná, pedig nagy bajnak tartja, ha a kódex tető alá hozása elmarad. Később tizenkét év multán az Or-

szágbírói Értekezleten már a mellett foglalt állást, hogy az osztrák büntető jogszabályok helyébe ne az 1848. előtti magyar gyakorlatot fogadják el, hanem a 43-as kódexeket, ezeket hozzák be ideiglenesen, mert azoknak a lehetőségig határozott rendelkezéseiben az állam és egyes polgárok közbiztonsága egyaránt meg van védve s a törvény előtti jogegyenlőség szorosan meg van tartva, mert továbbá azt az ország megbízottjai dolgozták ki s így nem idegenszerűek, a közszükségnek tehát, a kor igényeinek s alkotmányunk demokratikus szellemének sokkal inkább megfelelnek, mint a régi magyar büntetőjog.*

Megelőzőleg azonban a büntetőtörvénykönyv s a magánjogi törvénykönyv előkészítése állandóan ott kísért Deák gondolatvilágában akkor is, mikor mint igazságügyminiszter működik. A képviselőház 1848. július 10-iki ülésében egyes választási visszaélésekkel kapcsolatban mondja: „Ha az idő engedné a büntetőtörvénykönyvet elővenni, ott van törvényjavaslat az iránt is, ha a tisztviselő szándékosan vagy hanyagságból nem teljesíti vagy megszegi a törvényt, mikép bűnhődjék. Ha szükséges leend, magából a codexből ezen törvényjavaslatot kiemelve elő lehet venni.“

A július 11-iki ülésen odanyilatkozik, hogy: „Sok van, mi e ciklus alatt meg nem történhetik, például az erdélyi magántörvény az ittenitől annyira eltér, a viszonyok annyira különbözők, hogy az ittenit oda áttenni nem lehet, de czélszerű sem volna, miután a magunkéit is ki akarjuk dobni az ablakon; új codexek készítése pedig ezen ciklusnak nem lehet föladata; míg ez megtörténhetik, ők is, mi is megmaradhatunk az eddigi állapotban.“

A Szalay Lászlónak már mint frankfurti követnek 1848. június 3-án írt levelében fájlatja Szalay távozását és azt kívánja, hogy sok legyen az a haszon, amit a hazára Frankfurtban eszközölni tud. „Hogy csak némileg is pótolhassam a hátramaradást, mit távolléted okoz, mely miatt nem fogom bevihetni a jövő országgyűlésre a büntetőtörvényeket és eljárást, nincs ember, kire a munkát bizni akarnám s ezt elvállalná, jobb embereink amugyis szerfelett elfoglalván, pedig nagy bajnak tartom, ha a codex éppen jelen körülményeink között elmarad.“

* Ráth György: Az Országbírói Értekezlet, 189. lap.

Ugyanebben a levélben küldi Szalaynak az esküdszéki rendeletet és kéri, hogy Mittermeyert figyelmeztesse „azon hiányokra, melyeket a törvény helytelen rendelete miatt és nem önmeggyőződésünk következtében valánk kénytelenek abban elkövetni.”

Deák Ferenc 1848. május 5-én körlevelet intéz a törvényhatóságokhoz és törvényszékekhez s ebben mondja: „Az igazságügyi miniszter készíteni a büntető és polgári ítélőszékeknek, a törvénykezési eljárásnak s az ügyvédi karnak rendezését illető törvényjavaslatokat és a büntető, polgári s bányatörvénykönyvek javaslatát. Ezen munkához a minisztérium rendes személyzetén kívül fognak alkalmaztatni más, e végre külön felszólítandó s díjazandó szakértő egyének is. De ezen felül szívesen fogadja az igazságügyi miniszter minden honpolgárnak célszerű közremunkálását; ugyanezért, aki a mondott tárgyak valamelyikére nézve akár az egész tárgyat kimerítő, akár annak valamely részét felvilágosító jól kidolgozott javaslatot akar benyújtani, azt a miniszter teljes készséggel fogadandja.”

Átír a kir. Kúriához is: „Az igazság gyorsabb kiszolgáltatása tekintetéből a kir. Curiánál következőket láttam szükségesnek: A hétszemélyes tábla váltó-osztálya ezentúl naponként tartson üléseket. A váltó-osztályon kívül, amennyire csak lehet, még két tanácsban üljön össze a hétszemélyes tábla, polgári és büntető ügyek felett ítélendő és pedig mindaddig, míg szükséges leend: különösen a büntető perekben törvényszünetek alatt is. A királyi tábla ezentúl az úrbéri perekben is fellebbviteli bíróság leendvén, ott egy állandó, rendes úrbéri osztály alakíttassék, melynek külön állandó előadói lesznek s ezen előadókhoz mind a számvevői hivatalból, mind pedig a volt helytartó-tanácsnak eddigi úrbéri dolgokkal foglalkozott némely egyéneiből, ha szükséges leend, újakból is, segédszemélyzet fog adatni. Ezen úrbéri osztályon kívül a kir. tábla mindenestre még két, sőt ha a szükség úgy hozza magával, három tanácsban üljön össze, s foglalkozását különösen a bűnvádi perekben, valamint szintén az úrbéri osztály is az úrbérekben törvényszünetek alatt is folytassa. A váltótörvényszék hasonlóul két tanácsban fog ezentúl folyvást összeülni. Magától a törvényszéktől véleményt kívánok az iránt; nem volna-e célszerű e két tanácsra nézve, hogy az egyik folyvást s kizárólag váltói, a másik pedig csak csődpekkel foglalkozzék.

Hogy pedig a kir. Curia ekképen több tanácsokra oszolhasson szükséges, annak állandó rendes tagjai megszorítottassanak. Ugyanazért: A hétszemélyes táblának, melynél a főherczeg nádor, mint ő felségének az országbóli távollétében teljhatalmú királyi helytartója, semmi esetben nem elnökölhet, rendes elnöke az ország bírāja leend; ezen elnökön kívül az ország primásával együtt, kit ha a most üres primási szék betöltetik is, egyéb foglalatосkodásai ritkán engednek a bíráskodásban résztvenni, harminczhárom egyházi s világi tagokból álland, kik között öt váltói előadó leend. A kir. tábla fog állani elnökén, a kir. személynökkön kívül, szintén harminczhárom egyházi s világi tagból; ezek között négy tag állandóul és rendszeren az úrbéri pereket fogja előadni. Az úrbéri osztályhoz kir. személynök úr nevezzen ki a tábla tagjai közül egy állandó elnököt és az általam alább kijelölendő előadókon felül még két bírót. A váltófeltörvényszék állani fog az elnökön felül még egy rendes alelnökből és tizenegy tagból.“ (Kelt 1848 évi május hó 25-én).

Mint tudjuk, Deák különvéleményt adott be Eötvössel, Klauzálal, Wenckheim Bélával, Pulszky Ferencsel, Bezerédj Istvánnal együtt a 43-as kódexszöveg ellen s az esküdtszékben keres a hatalom zaklatásai ellen védelmet. Az akkori kor még nem független bírálóval szemben, kik Wesselényit, Kossuthot, Lovassyt börtönbe hurcolják, volt oka a polgárok megközelíthetetlen fórumát, mint a közszabadságok menedékét keresni. Ezt a gondolkodását érintetlenül viszi át később igazságügyminiszter-korába is, az 1848: XVIII. törvénycikkben a sajtóvétségekre esküdtszéket hoz be s Szalayval meg Tóth Lőrincsel elkészítetteti, de saját közreműködésével a végrehajtási rendeletet. Ez a rendelettervezet nem veszett bele a 48-as forгатagba, Horváth Boldizsár 1867. évi, nagy kort (1867—1900.) megért sajtóeljárás rendeletere majdnem eredeti alakjában ez a rendelet volt.*

Vécsey Tamás írja:** A törvényelőkészítő osztályt Szalay László vezeti. A nehezebb munkákat Tóth Lőrinc fogalmazza. Ő szövegezi az 1848: XVIII. törvénycikk alapján kibocsátott sajtóeszküdtszéki eljárásnak szabályait, francia minták után, a mint hogy

* Kenedy Géza: Deák Ferenc, 1903. jogászegyleti előadás.

** Vécsey Tamás: Tóth Lőrinc emlékezete, Akadémiai Emlékbeszédek XI. kötet.

akkor Párisból indultak ki az eszmeáramok. Ugyanezt a szabályzatot mint edictum tralatitiumot hirdette ki az 1867-iki igazságügy-miniszter, mihez Tóth Lőrincnek szerencsét kívántunk.“

A képviselőház 1848. december 14-én tartott ülésében mondja Kossuth, hogy a kormány nem ér rá rendszeres törvényhozási munkák kidolgozására, mert bataillonokat kell kiállítani és felszerelni, ami sok gondba kerül és így ki kell keresni azokat az egyes polgárokat, akik méltán megérdemlik a nemzet bizalmát és azokra kell reábízní a törvényjavaslatok előkészítését. Indítványára a Ház megbízta Deák Ferencet azzal, hogy „Csinálja meg a büntető codexet összekötve az esküdszéki institúció behozatalával.“

Az erdélyi törvénykezési dolgok tekintetében is szeretett volna érdemleges dolgokat csinálni. Szacsvay Zsigmond erdélyi udvari kancelláriai előadónak 1848. június 17-én igazságügyminiszteri minőségében sajátkezűleg írt levélben* írja: „Az erdélyi törvénykezési dolgokról, miután az unió iránt a törvény már szentesítve van, haladék nélkül kell intézkednünk. Nem akarok, nem is tudnék e tárgyban megkezdeni semmit Méltóságtoknak tanácsa nélkül. Szíves bizodalmas kérésem tehát az, legyen Méltóságod szíves minél előbb ide lerándulni s engem tanácsával, közremunkálásával segíteni.“

Jelentős nyilatkozatokat tesz Deák az 1848. szeptember 22-iki ülésen az ipar fejlesztéséről is. Azt mondja: „A legsúlyosabb adó, mely rajtunk fekszik, az, hogy iparművek jönnek az országba s Magyarország elszegényedésének oka az, hogy többet adunk ki az iparcikkekért, mintsem beveszünk termékeinkért. Ezt az eszmét súlyosabb dolgok háttérbe szorították; de azt hiszem, hogy mikor valami lépés szükséges a haza megmentésére, akkor más tekintetnek hallgatni kell. A salus publica suprema lex esto esetén kívül is gondosan kell a törvényhozásnak figyelni, hogy maholnap bekövetkezik az idő, mikor gondjainkat az ipar emelésére fordítandjuk. Pedig mi által történik az ipar emelése? Ha Magyarországon a tőkepenzt szaporítjuk. Vajjon eszköz-e arra, hogy a tőkepenz Magyarországra befolyjék, hogy idegen pénz özönljék ide, ha magát a birtokot és tulajdont bizonytalanná tesszük?“

Azt mondja a képviselőház 1848. augusztus 9-iki ülésén: „Fájdalom, a törvényhozót nemcsak az okoskodás higgadt fonala,

* Deák Ferenc Leveli 206. lap

hanem az élet és annak körülményei s az emberiségnek sajátságai is vezérlik és jaj annak a törvényhozásnak, mely oly ideális törvényeket alkot, melyeket az emberi élet naponkint s a tapasztalás minden órán meghazudtol." Ezért amellet van, hogy az új közös iskolák mellett is respektálják a hitfelekezetek iskoláit és alapítványait. „Vajjon a szabadsággal egyező-e, ha egy felekezetet kényszeríteni akarunk, hogy külön jogával, vagyis az iskolaállítási joggal mint hitfelekezet ne élhessen. Azt mondják, hogy egyenlőség legyen. Azon egyenlőség, mely a szabadsággal meg nem fér, s mely abban állana, hogy nem egyenlő szabadságot adjunk a felekezeteknek?.. Óvatosaknak kell lennünk és ezen óvatosság azt parancsolja, hogy ne menjünk messzebb, mint ahova a státus célja kényszerít..., ne áldozzunk a szépnek látszó teoriáknak, mert az élet gyakorlati és mert mi adjuk meg az árát."

A képviselőház 1848. szeptember 19-iki ülésén került tárgyalás alá* Deák Ferencnek, a „volt igazságügyminiszternek" javaslata a még fenlevő hűbéri viszonyok eltörléséről, s a központi bizottmánynak arra tett észrevétele.

A főkérdés az volt, hogy az eltörölt hűbéri maradványokat a státus váltsa-e meg vagy az egyesek. Deák javaslata az volt, váltsa meg hűbéri terheit kiki maga. Mások állami megváltást követelnek. Ghyczy Kálmán „miniszterjelölt" utalt arra, hogy „a státus terhei jövőre nézve ismét nevezetesen öregbedvén, mivel országok és nemzetek hitelének is megvannak a magok határai, oda vezéreljék a dolgot, hogy a státus meggyőzze terheit." Így a miniszterelnök nevében is azt kéri, fogadják el Deák javaslatának főelveit. Nyáry Pál véleménye az volt, hogy Deák javaslata 1830-ban lett volna jó, ma nem alkalmazható. A törvényhozás gerjesszen maga iránt bizalmat. Így a kárpótlás a Kossuth által beadott terv nyomán történjék. A státus által való megváltást mások csak ott javasolják, a hol a földműves saját kezével művelte a földjét, vagy a ki zsellér, továbbá $\frac{1}{4}$ -ed telkes vagy napszámos. Egyesek annak adtak hangot, hogy aki megbírja a váltságot, fizesse maga. A javaslat részletes tárgyalása során a Ház a javaslattal szemben, mely a megváltás alapjául a jövedelmet vette, a központi bizottmány javaslatát fogadta el, a mely megváltási alapul a szőlőföld értékét veszi, de elfogad-

* Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban II., 275. s köv. lapok.

ták azt a módosítást is, hogy a hol a szőlőbirtokosra nézve a szerződésben foglalt összeg kedvezőbb, mint a földértéki arány, ott a kármentesítés alapja a szerződés legyen; egyébként a javaslat főelve, hogy a kármentesítés a státus által történjék, nagy többséggel keresztülment, de csak azokért fizessen a státus kárpótlást, a kiknek $\frac{1}{4}$ -ed telkük van, ezen felül kiki önmaga váltsa meg; azok szőlőbeli tartozását, kiknek értéke ötezer forintot nem halad meg, ugyancsak a státus váltja meg.

Ugyanott olvassuk, hogy a szeptember 22-iki ülésen a papi és státusjavakon levő dézsmák kármentesítése felett a Ház határozatképtelenség folytán nem szavazhatott.

Igazságügyminisztersége alatt törvényjavaslatot készített a zselérek tartozási megváltásáról tekintettel az egyes osztályok állami kedvezményeinek a közjóhoz való viszonyára. Ezt a törvényjavaslatot már lemondása után, az 1848. szeptember 22-én tárgyalta a képviselőház, de a vita során Deák Ferenc is felszólalt és a konkrét kérdések megvilágítása után azt mondja: „Azon elvet ne felejtse a Ház, hogy midőn itt a kárpótlásról intézkedik, korántsem teszi azt, hogy ajándékot osztogatna valamely bizonyosan és kétségtelenül ajándék tárgyát tehető masszából, hanem azt méltóztassék megfontolni, hogy ajándékot osztogat az állam közértékéből... Ajándékozzuk kinek? Azon osztálynak, mely már azért is szerencsésebb helyzetben volt, mert magát azon telket is ingyen kapta, melyet a törvényhozás most odaajándékozott.”

Deák az 1848. június 15-én sógorának írt levelében azt írja, hogy látja a haza közelgető veszélyét, ott áll a dolog élén hatalom és tekintély nélkül, „ily érzelmek között kell a közigazgatás mindennapi száraz dolgait is végeznünk és ha oly komoly dolog nem volna, nevetségesnek mondhatnám, midőn igazságügyi ügyekkel, tervekkel és törvényjavaslatokkal foglalkozom.”

Miért vált meg Deák Ferenc az igazságügyminisztérium vezetésétől? A választ maga adja meg Tarányi Józsefnek 1848. szeptember 22-én írt levelében:* „Én a minisztériumból kiléptem, midőn az felbomlott, mert az udvarnak (a minisztérium megkérdése nélkül s ismételt előterjesztése ellen) követett politikája mellett, ha csak részese nem akart lenni azon politikának, fenn nem állhatott.

* Deák Ferenc Levelei, 209. lap.

Az udvar ezen honunk elleni gonosz politikája nem változott, sőt még gonoszabb lett, midőn Batthyányt a nádor miniszterelnököknek felterjeszté. Batthyány feltételül kötötte ki, hogy Jellasichot ő felsége visszaparancsolja. Batthyány miniszterelnököknek kinevezetett, de a feltétel el nem fogadtatott s Jellasich az udvar akaratjából háborút folytat ellenünk. Most már miként lehessen én azon hatalomnak minisztere s eszköze, mely hazám ellen háborút folytat, s mely a békeség feltétele gyanánt nemzeti önállásunk s alkotmányos szabadságunk leglényegesebb részének feláldozását követeli? Monarchiában a miniszter mindig a király minisztere s mint ilyen, felelős az országnak, de midőn a király nevében háború folytatatik a nemzet ellen, hogyan legyek én minisztere a királynak? Azt mondhatnám, legyen minisztere az országnak. De monarchiában az országnak külön, a fejedelemtől elvált s azzal ellentétben álló minisztériuma képzelhetetlen... Az én tárcám rendes folyamát más is elviheti s én magamat az udvarnak jelen politikájával egy óráig sem identifikálhatom."

Deák Ferenc egyszerűségére legjellemzőbb, hogy ő, aki 1848-ban Magyarország igazságügyminisztere volt, amikor már 1848-ban is nagyméltóságúnak titulálták a minisztereket, Gyulay Pálnak azt írja 1864. augusztus 9-én:¹ „A czímen kár tépelődni. Engem a „tekintetes“ címnél nagyobb cím sohasem illetett meg; most pedig, miután a táblabírák megszűntek, a „tekintetes“ címet is csak régi reminiscentiáknál fogva adják meg."

Az igazságügyminiszter akkori tövises székében Deák után Szemere ült, majd az 1849-iki kabinetben Vukovics Sebő vitte az igazságügyminiszteri tárcát, „melyre jogérzete és ismeretei minősítették."²

„Vukovics Sebőnek, Kossuth igazságügyminiszterének hű és szakértő munkatársa Tóth Lőrinc — írja Vécsey Tamás³ —, mint miniszteri tanácsos és helyettes államtitkár törvényjavaslatot készített az izraeliták és a nemzetiségek egyenjogosításáról s a törvényesékek beosztásáról és szervezetéről, mire az úriszékek megszűn-

¹ Deák Ferenc Levelei 316. lap.

² L. Beöthy: id. mű, III. R, 276. l.

³ Vécsey Tamás: Tóth Lőrinc emlékezete, Akadémiai Emlékbeszédok XI. kötet.

tetése következtében égető szükség volt .. Hivatalát az ország kormányzójának s minisztériumának leköszönése szüntette meg.“

Emlékezzünk meg Deák Ferenc kitűnő államtitkáráról, Ghyczy Kálmánról, a jogalkotás kodifikációs tollának mesteréről is.

1848. április 25-ikén nevezték ki Ghyczy Kálmánt az igazságügyminisztériumba államtitkárrá. Öt nappal megelőzőleg nevezte ki Kossuth Lajos pénzügyminiszter a felállítandó hitelbank szabályainak kidolgozására kinevezett bizottmány elnökévé. Emlékirataiban olvassuk, hogy 1848. május 8-án Lonovics József kalocsai érsektől kapott egy régi francia sematizmust és ez szolgált útmutatóul az igazságügyminisztérium személyzetének és felosztásának tervezésénél, „oly annyira gyakorlatlanok voltunk akkor a miniszteri kormányrendszer kezelésében és ismeretében.“

Ghyczy Kálmán írja emlékirataiban: „A pozsonyi országgyűlés végnapjaiban szólított meg Deák Ferenc az államtitkárság elfogadására, mondván, hogy Kossuth is fel akar e végett szólítani, de ő meg akarta előzni. Én a kettő közül szívesebben is csatlakoztam Deákhhoz, mint Kossuthhoz, kinek eljárásával már akkor is sokban egyet nem értettem. A pozsonyi országgyűlés bevégeztével csakhamar lementem Pestre államtitkári hivatalom átvétele végett. Ezzel azután is igen el voltam foglalva, mert a törvényhozási teendőket Deák maga vitte ugyan Szalay Lászlóval, a kinevezések iránt elnöki titkárával, Tóth Lőrinczczel intézkedett, a minisztérium többi teendőit mind magam kezeltem. Három osztályunk volt, kettő a polgári ügyekkel, egy az úrbíéiekkel és büntetőkkel foglalkozott, mindegyiknek munkáját én vizsgáltam felül s a rendeleteket aláírás véget már letisztázva küldöttem Deákhhoz. Egyik osztályfőnöknek, Dubraviczky Simon volt pesti alispán, — igen jeles ember volt — munkájával nem sok bajom volt, a másik, Nagy Károly, oly correcte, mint Dubraviczky nem dolgozott ugyan, de szintén jól; az úrbéri s büntető osztály azonban gyenge volt, annak főnöke Bónis Samu forradalmi dolgokkal lévén elfoglalva, a hivatalával kevésbé foglalkozott. Beöthy Lajos titkár vitte az osztályt. Szegény Dubraviczky, kit csak úgy bírtunk hivatalvállalásra, hogy rövid idő múlva septemvir lesz, az országgyűlésnek Debrecenbe menekése után is megmaradt hivatalában s mikor azután a magyar hadsereg Budapestre visszajött, menekülni akarván, Budáról eljött s Martonvásáron ebédelvén, azon tévesen támadott hírre, hogy magyar huszárok már közel mutat-

koznak, elrémülve, szélhűdésben rögtön meghalt. Nagy lement Debrecenbe, ott folytatta hivatalát és Kossuth alatt rövid ideig personális volt, nemsokára meghalálozott. Bónis Sámuel sorsa ismeretes, Beöthy Lajos most Heves megye főispánja. Dolguk főképp a polgári osztályoknak elég volt; mert a m. k. udv. Cancellária teendői között a ministériumhoz jöttek át a bírói perorvoslatok, sommás visszahelyeztetési ügyek, melyek, főképp az utóbbiak, valóságos bírói functióval jártak. Így lévén elfoglalva, az országgyűlési ülésekre rendesen elmentem ugyan, de az országgyűlési és általában politikai ügyekben semmi részt nem vettem, azokról s Kossuth eljárásáról, céljairól leginkább Deák szokott informálni, ki részéről igen rosszalta a történeteket, de az áramlatnak nem volt képes ellentállani, Budán a várban volt csendes lakásom megmentett legnagyobb részben azon utcai zavaroknak szemléletétől is, melyek akkor Pesten a napirinden voltak. Így folyt le életem az első ministérium leköszönéséig, akkor azonban gróf Batthyány Lajos, midőn a miniszerelnökséget ismét visszavette, engemet pénzügyminiszernek terjesztett fel, erről értesítettén, báró Kemény Dénes, Szentkirályi Móric, gróf Erdődy Sándor, mint szintén kijelöltek, összejöttünk Szentkirályinál és formuláztuk a miniszerség elfogadására nézve feltételeinket, a melyeknek mindegyikére már nem emlékezem, de azoknak egyike volt, hogy az akkor már az országba becsapott Jellasics azonnal kiharancsolassék. Gróf Batthyány felterjesztését Ő Felsége nem fogadván el, miniszerségünkben semmi sem lett, de én időközben az akkori anarchiában kénytelen voltam mégis mint miniszerjelölt az országgyűlésben egypárszor felszólalni s a pénzügyminiszerium vezetésére csak annyiban folytam be, hogy Duscheket s az osztályfőnököket, Ilkey Sándort és Weisz Bernátot hivataluknak kineveztetésem esetére is leendő megtartására bírtam. „Az úrbéri viszony meg lévén szüntetve, temérdek felírás és deputáció jött az ország minden részeiből panaszokkal és követelésekkel volt földesuraik ellen az ország minden részeiből, sok községből. A deputációkat Deák fogadta, hozzám csak a felírások és elintézésüket sürgető ügyvédek és népizgatók jöttek. Ez utóbbiak között leggyakrabban és legkövetelőbben jelentkező Tancsics volt. Sok bajom volt vele, végre meghagytam, hogy ha megint jön, nagy előzékenységgel fogadják, magam pedig ötet személyesen hazafiúságáért s tevékenységéért a nép érdekében igen megdicsértem. Célt is értem ezen eljárással, mert vele többé, ha

eljött is ügyeit ildomosan szorgalmazni, semmi kellemetlenségünk nem volt.“ „Azalatt, amig a minisztériumot magam vezettem, nagy halmazzal érkeztek fel a perek Erdélyből a végett, hogy az erdélyi Cancellária jogköre szerint a minisztérium, mint a legfőbb bíróság által intéztessenek el. Megnéztük ezen pereket, de tapasztalván, hogy előttünk ismeretlen törvényes formák és törvények szerint folytattattak, nem mertük azoknak elintézésével lelkiismeretünket terhelni s azért előterjesztést tettem a honvédelmi bizottsághoz, hogy az igazságügyi minisztériumban ezen perek megbírálására egy új osztály erdélyiekből szerveztessék, — a honvédelmi bizottság ezt el is fogadta, s én hozzá is fogtam a szervezéshez, találtam is osztályfőnököt, de a hadi fordulatok következtében a minisztériumnak pesti működése is megszűnván, a tervből akkor semmi sem lett, részemről azonban ezen tapasztalásom után később mindig csudáltam némely bírának vakmerőségét vagy lelkiismeretlenségét, mellyel oly ügyekben mertek bíraskodni, amelyeknek megítélésére szolgáló törvényekről semmi tudomásuk nem volt, s mily zavart viszonyok voltak Erdélyben, annak magam is tanuja voltam egyszer, midőn báró Wesselényi Miklós az erdélyi képviselőket conferentiára összehívta a végett, hogy határozassék meg, hogy mi a valóságos úrbériség Erdélyben s meghívott engemet is, mint államtitkárt. Az erdélyi képviselők össze is jöttek, nagy zajjal tanácskoztak, de sehogyan sem tudtak az erdélyi úrbériség fogalmazására nézve egyesülni s nagy haraggal eredmény nélkül oszlottak szét. Én az igazságügyi államtitkárságról a honvédelmi bizottsághoz lemondásomat már 1849. december 5-én beküldöttem. A bizottság nem határozott mindjárt reá, — későbbben tudósítottam, hogy az igazságügyminisztérium vezetésével Szemere Bertalan bízott meg, az ismételve írt és izent nekem, hogy ez és ez napon eljön a minisztérium átvételére, — sohasem jelent meg s egyszer csak elment mint kormánybiztos a kassai táborba s én így kénytelen voltam a minisztérium élén maradni december végéig.“

Államtitkári teendőiről olvassuk,* hogy „Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár Buda-Pesten a népfölkelési rendszabályok által igényelt törvényszünetet Magyarhon minden joghatóságainak, a vál-

* Szeremlei Samú: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről, I. kötet, 230. lap.

tőtörvényszékeket is ideértve, megrendeli — 1848. október 2-án —, köteleességül tevéen a hatóságoknak, hogy ott, hol a népfölkelés már életbe lépett, minden törvénykezést függeszsenek fel és csupán a rögtönbírói s oly rendőri és bűnvádi ügyekben szolgáltatassanak igazságot, melyek a közbátorság, a személy- és vagyonbiztonság tekintetéből haladék nélkül intézkedést kívánnak.

Ghyczy Kálmán az 1861. évi országbírói értekezletre történt meghívása után tervezetet készített az igazságügy rendezéséről. Erről azért emlékezünk meg, mert emlékiratainak ez a fejezete ennek a nemes főnek leghívebb portraitját nyújtja.

„Én Deák meghívására — írja — egy pár nappal az országbírói értekezlet megkezdése előtt Pestre lementem. Deák igen szívesen fogadott s azt mondotta, hogy a teendő javaslatok iránt Szalay Lászlóval együtt fognak tanácskozni: amint azonban a tárgyról bővebben beszélgettünk, hamar kitűnt, hogy közöttünk elvi nézetkülönbség létezik. Deák ugyanis az abszolút kormány által hozott jogügyi rendeleteket és megállapított törvénykezési eljárást lényegükben fenn akarta tartani s csak némely részletekben a magyar jogrendszerre alkalmazva módosítani s azt vélte, hogy ez iránt az országbírói értekezlet, illetőleg a kir. Kúria a törvényhozás nélkül is — a viszonyok ziláltságát tekintve — intézkedhetik. Az én szemem előtt az 1790. esztendei törvényeknek hasonló viszonyokra vonatkozó példája lebegett; én minden intézkedésben az országgyűlésnek kívántam az igazságszolgáltatás anyagi részét fenntartani, kívántam a magyar bíróságoknak és törvénykezési eljárásnak azonnali visszaállítását és a folyamatban levő pereknek felfüggesztését a törvényhozás további intézkedéseig azon esetekben, melyekre nézve az osztrák törvény a magyarral összeütközik. Nyilvánvaló lévén közöttünk az elvi véleménykülönbség, én Deákkal és Szalayval természetesen nem tanácskozhattam, nem is tanácskoztam. Eljárásom az országbírói értekezletben annak jegyzőkönyvéből tudva van, arra nézve tekintetbe veendőnek tartom, hogy meghívásom az országbírói értekezletre csak néhány nappal annak megkezdése előtt jöven tudomásomra, eszméimet a szóbanforgó nagyfontosságú, oly sokoldalú tárgyban kellően rendezni képes nem voltam; most is meg vagyok azonban győződve arról, hogy az én véleményem alkotmányos szempontból correctebb volt s nem is okozta volna a magánügyeknek azon megzavarását, melytől tartottak; mert az én nézeteim

szerint eljárása az országbírói értekezletnek az akkori kormány által bizonyosan el nem fogadtatott volna, folytatva lett volna tehát az akkor fennállott törvénykezési eljárás továbbá is s az alkotmány tényleges visszaállítása után a magánjogügy és eljárás iránti intézkedés egész kiterjedésében a törvényhozásnak lett volna fenntartva, mely habár az abszolút kormány által kiadott rendeleteket legnagyobb részben s akkor már jogérvényesen fenntartotta volna is, hozhatott volna oly törvényeket, melyek az osztrák schémától eltérve, a perek folyamának rövidítését, költségeinek apasztását s a birtokos osztálynak a magyar nemzet érdekében kíváltképpen fontos fenntartását a fennálló törvényeknél jobban eszközölhatték s azon czélt, melyre az agráriusok most már sikertelenül, sőt károsan törekszenek, akkor ildomosan előmozdíhatták volna. Én jelezvén az országbírói értekezlet kezdetén álláspontomat, annak elvetése után abban többé részt nem vettem, sőt Pestről is azonnal haza távoztam, azért, mert az értekezletet magát s így az abbani további részvételemet is alkotmányos szempontból törvénytelennek tartottam s mert látván, hogy az országbírói értekezletbe meghívottak legnagyobb részben az abszolút kormány által megállapított rendeletekbe és bírósági eljárásokba beleszokott, sőt beleszeretett bírákból és ügyvédekből áll, kik nagy részének a valódi alkotmányosságról, a régi magyar törvényről, az osztrákon kívül lehető más jogrendszerről fogalmuk sem volt, meggyőződtem, hogy ott minden további közreműködésem teljesen sikertelen lenne.“

Mily puritánul töltötte be Ghyczy Kálmán igazságügyminisztériumi államtitkári tisztségét, erre nézve jellemző adalékot olvasunk emlékirataiban: „Kossuth Lajosnénak már ekkor is nagy befolyása volt férjére. Egy pártfogoltja, a honvédség köréből, nem tudom miért, kilépett honvédtiszt, nevét elfelejtettem, polgári alkalmazást keresett s én akkor, midőn az igazságügyminisztériumot már magam vezettem, egyszer csak rendeletet kaptam a honvédelmi bizottságtól, hogy azon tisztet valamely bírói hivatalra nevezzem ki; én ötet, mert ő engem is felkeresett, egészen alkalmatlannak találván, nem tettem semmit. Nyomban azután jött a második és harmadik rendelet is, s így az elintézését tovább már nem halaszthatván, ki-neveztem azon embert a nagyszombati kerületi tábla ülnökévé, — akkor, midőn Simonics császári tábornok Nagyszombatba már berukkolt. Mit csinált azon ember a kinevezési oklevellemmel? Nem tudom.“

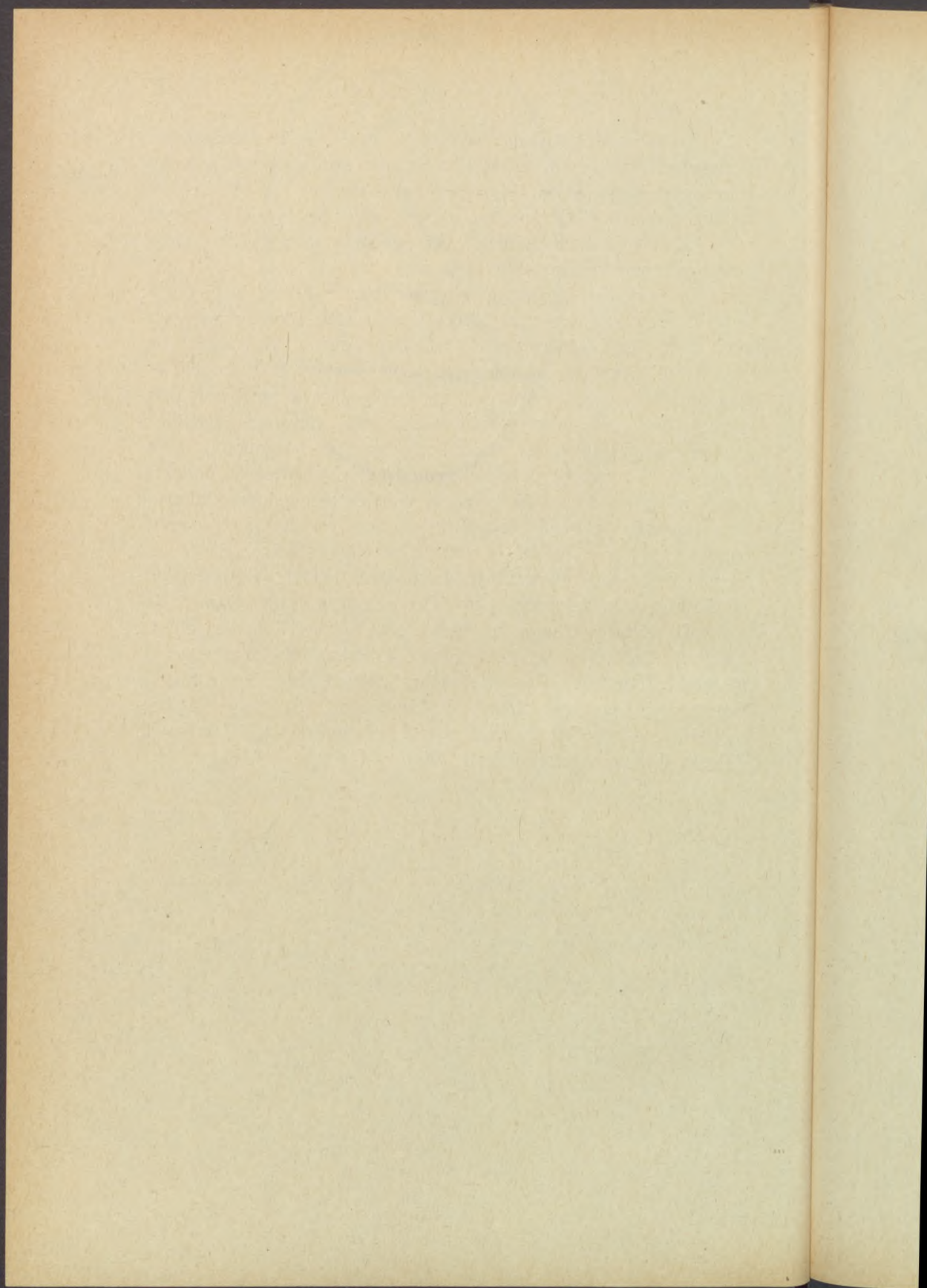

Azt is emlékirataiban olvassuk, hogy az 1832. esztendei országgyűlés alatt Ferenc császár halála után indítványt tett a komárommegyei közgyűlésen, hogy az osztrák császári cím felvétele által országunk önállására nézve okozott nagy sértés orvosoltassék.

Ez a férfiú fiatalkorában csak úgy, mint öregségében, törhetetlen jelleméről ezernyi tanúságot tett.

Deák Ferenc igazságügyminiszter elnöki titkára Tóth Lőrinc volt, aki egy jogi szaklapra (Törvényhozási és Törvénykezési Lapok) 1848. jún. 4-én előfizetési felhívást bocsátott ki. A lap programjából kiemeljük a következő jellemzetes mondatot: „Hű organuma lesznek e lapok a codexek kidolgozásával megbízott igazságügyi minisztérium eszméinek s elveinek; figyelmes kísérője s ellenőre az országgyűlési tanácskozásoknak és középpontja a törvényszéki és ügyvédi érdekeknek; emeltyűje a törvényszéki rendezésnek s az ügyvédreformnak; ostora a penészes régi rendszer hibáinak s a hivatalos tekintély palástjába burkolt gazságnak és ostobaságnak.“ A lap munkatársai közt fel vannak sorolva: Bártfay L., Beöthy Zsigmond, Bertha Sándor, Császár Ferenc, Csengery Antal, Fabriczky S., Fogarassy János, Gorove István, Irányi Dániel, Kemény D., Kemény Zsigmond, Kendelényi Károly, Keresztszeghi L., Langh J., Ledniczky M., Luka Ferenc, Lukács Móric, Majthényi L., Molnár I., Pap Elek, Pauler Tivadar, Szalay László, Szász Károly, Szentkirályi Zsigmond, Székely J., Szokolay I., Szontagh Pál, Simon H., Stettner György, Sztrokay A., Záborszky A., Zsarnay J., Zsivora György, Várady Károly, Wenzel Gusztáv.

VII. RÉSZ.

neg
nen
dal
alap
év
a m
kel
gon
udv
mén
villá
szon
lény
fel,
sem
szab
mer
és s
tatá
nítá
mer
sem
érde
cikl
és
tem

lius
gel

Nem egy helyt utaltunk már ebben a műben arra, hogy a negyvennyolcas törvények alapgondolatai nem 1848. márciusában, nem a párisi események vagy a márciusi ifjúság, nem forradalmi irányzatok nyomása alatt születtek meg, mert ezekért az alapgondolatokért az 1791., majd még nyomatékosabban az 1825. év óta szakadatlanul küzdöttek a nemzet legjobbjai. Az alsótábla, a magyar nemesség ezekért a gondolatokért 1848. előtt évtizedekkel harcolt már s az 1848. év tavasza csak előbbre vitte ezeket a gondolatokat, sikerhez juttatta a nemesség harcát, elhallgattatta az udvar és a főrendiházi többség sűrű ellenkezését, a márciusi események csak a feszítő gáz szerepét töltötték be, csak a gondolatok villámgyors megformulázását és törvénybe öntését siettették, sokszor tovább is vitték az előző évtizedek óvatosabb célkitűzéseit, de lényegében az 1848. csak az előző évtizedek gondolatait dolgozta fel, száguldó tempóban, erős vérnyomásemelkedés hatása alatt, de semmit sem forradalmosítva, el nem térve a hagyományoktól. Felszabadította a jobbágyokat, nem forradalmi mentalitásból, hanem mert a nemes urak már hosszú évek óta szégyelték a jobbágyaikat és sorban felszabadították azokat. Megszüntették az úrbéri szolgáltatásokat, megőrizve a magánjogok szentségét, mert teljes kártalanítást akartak adni. Nem akartak korlátlan sajtószabadságot adni, mert félték a nemzetiségi és egyéb izgatásoktól és ezen a téren sem léptek forradalmi térre, sőt egyenesen korlátozták, a nemzet érdekében, a sajtó jogait. Egyáltalán, az egész 1848-as törvényciklus csak az előző évek eszméit valósította meg minden vonalon és ami forradalmi szint ad neki, az nem a tartalom, hanem a tempó.

Szemere Bertalan mint belügyminiszter a felsőház 1848. július 21-iki ülésén néhány rapszodikus mondattal nagyszerű hűséggel festi meg az eltávozott s a megérkezett két korszak különb-

ségeinek miniatűrjét: „Hogy találtuk mi az országot 1847-ben november 7-ikén?... Még mindig a Corpus Juris apró reformjaira törekedtünk. Az abba lerakott, de elavult jogokat akartuk kiolvasztani belőle és visszanyesegetni... A védegyletben volt minden reményünk az iparra nézve... Ausztria vámrendszerének járma alatt gyarmatként nyögtünk... A sajtószabadság messze távolban lebegett előttünk... Az évenkénti országgyűlés s a népképviselő, a szabadföld és a nemzetőrség, a magyar és parlamenti önkormány csak mint egy álom csillogott fel lelkeinkben... És hogy adtuk az országot vissza a hazának és nemzetnek 1848. április 11-én? Nem kellett többé különféle ürügyek alatt a jogot a Corpus Jurisban keresgélni, az ész könyvéből írtuk ki, amire szükségünk volt... A föld szabad lett és szabad a nép, mely azt bírja... A közteherviselés behozatala által a válaszfal legnagyobbja lerontatott, mely az összeolvadásnak gátul állt. A nemzetőrségi intézet felállított s ez által a véderő a népben székel... A sajtó visszanyerte szabadságát... A népképviselő óhajta testté vált... Magunk kormányozzuk magunkat... A kormány székhelye s minden rendeletek kútforrása többé nem idegen föld, nem Bécs, hanem Budapest. Az unió Erdéllyel megalapítva s a tökéletes egybeolvadás kijelentve. Ügyszólván vágyaink, sőt álmunk maguk csodálatosan teljesedtek. Az alkotmány, a haza, a nemzet egészen újjá született. És pedig minden megtörtént általános megbontása nélkül a fennálló jogszerű érdekeknek, a nemesség mint eddigelé idősb szülött hozott ugyan némi áldozatot, mint zsenget azon tömérdek haszonból, melyeket századok hosszú során keresztül megtakarított, de hazafiúi vér nem omlott e csodaszerű átalakulás bölcsőjénél még akkor, midőn Ő Felsége által az újjászületés törvényei megszentestették. Rabul vettük át a hazát, a nemzetet és szabadul adtuk vissza. A pusztabani nem negyven, de négyszázéves vándorlását végeztettük be vele. Az ígéret földének szélére juttattuk, hol csupa boldogságot reméltünk. De minden emberi számítás csalékony...”

Az 1848. február havi párisi trónvesztő események a magyar országgyűlés működését egyideig nem zavarják, nyugalommal folyik még az 1848. március 10-iki kerületi ülésen is a városi törvényjavaslat tárgyalása és miközben világesemények viharzanak, azon folyik a vita, hogy a királyi főpolgármestereknek hatszáz pengő forint, vagy ezerötyszáz pengő forint fizetést adjanak-e.

A negyvenhetes országgyűlés a városi törvényjavaslat kere-
tében igyekezett a városi lakosságot nagyobb mértékben venni be
az alkotmány sáncái közé. A kormány javaslata nagy ellenszenvvel
találkozott a polgárság körében. A szabad királyi városok törvény-
hozási szavazatának és belső elrendezésének kérdéseiben Pest vá-
rosa az 1847. évben kérvényt készít, amelyben hivatkozik arra, hogy
„az utolsó országgyűlés a polgári rend követeléseit háttérbe szorí-
totta és az egész rend előbbi jogtalan állapotában hagyott, ami-
nek oka az, hogy a szabadkirályi városok országgyűlési szavaza-
tának kérdése benső adminisztratív elrendezésű kérdéssel együtt
tárgyaltatott és ezért arra kéri Pest városa az ország rendeit, hogy
az ország rendei a két pontot válasszák el egymástól, mindenek-
előtt a polgári rend országgyűlési befolyását s azon kérdéseket
vegyék tanácskozás alá, amelyek, mint a városoknak adandó sza-
vazatok mikénti elosztása és az országgyűlési követek választásának
módja, a városok országgyűlési szavazatával szoros kapcsolatban
állanak, hogy ekként a „polgári rend“ törvényhozási befolyása
királyilag szentesített törvény által szabályoztatván és biztosítatván,
a sz. kir. városok e törvény értelmében választandó új követek
által s a törvényben meghatározandó irány szerint törvényhozási
jogaikat még a jelen országgyűlés alatt gyakorolhassák s a benső,
adminisztratív rendezésnek kérdése, már a „polgári rend“ képvise-
lőinek befolyásával tárgyalathassék.“ Ugyanebben a kérvényben azt
mondja Pest városa: „Az arány, mi szerint tisztán a történelmi
alapból kiindulva, a polgári rend törvényhozási befolyása az egyes
városok közt most felosztatnék, a városok jelen állásának nem felel
meg többé. Az országgyűlési követek választása, mely a dolgok
természete s törvényeink szerint az összes polgárságot illetné, el-
zárt, s a polgárok összességétől különváló testületek által gyako-
roltatik, s alulirottak természetesennek látják, ha ily módon választott
és utasított követek a törvényhozás által a polgári rend képviselő-
inek nem tekintetnek. Ha azonban mindezen jogaik elismerésének
útjában álló akadályok elhárítottak, az egyes városok által gyako-
rlandó törvényhozási befolyás törvény által meghatározottat s oly
választási rendszer állapítatott meg, melynél fogva a városi követ
csakugyan az összes polgárság képviselőjének tekinthető, nem lesz
többé ok, melynél fogva a polgári rend jogainak gyakorlatából
továbbra is kizárathatnék; s a városok belrendezésének hiányai tör-

vényhozási jogok gyakorlata ellen okul nem hozhatnak fel, ép oly kevéssé nem, mint a megyék törvényhozási befolyásuk igazolására nem belszerkezetöknek tökélye használtatik indokul.“

A városok politikai jogainak rendezése az ország minden művelt elméjét foglalkoztatja. Báró Eötvös József is belemélyed ebbe a témába, gróf Széchenyi Istvánnak az 1847. évben ezt írja: „A városok politikai jogainak rendezésénél én két fontos dolgot látok, az 1-ső, hogy a census eszméje léptessék ez alkalommal életbe, a 2-dik, hogy az országgyűlési követ — nem bánom bármi magas census mellett — direct választassék. Ha a városok politikai jogait ily alapokon rendezzük, a haszon kiszámíthatatlan, miután az egykor bekövetkezendő megyei rendezésre nézve két precedenset nyerünk, a censust t. i. és az utasítások megszüntetését, az utasítások e rendszer mellett lehetetlenek, s ha a városoknál egyszer practice eltöröltetnek, a megyékben sem tarthatják fel magokat. Ezen kívül tagadhatatlan, hogyha városi követ utasítás nélkül jelenik meg országgyűlésünkön, az nemzetiségünkre nézve kevésbbé veszélyes, mintha német polgáraink őt utasításokkal látják el. De ha a városok politikai s administratív coordinatiojuk összekötetik, mind ezen előnyök eltűnnek. Ha a polgárok census mellett directe választják követeiket, az utasítás képzelhetetlen, miután a választó testület nem tanácskozhatik s más, mint a ki választott, az utasítást nem készítheti; de organisáld a belső administratiót s majd rendeznek közgyűlést s utasításokat s egy szóval egy egész új megyei rendszert, csak rosszabbat, mert organismusa sem a rend, sem a szabadság érdekében alkotva nem lesz.“*

Ezt a csendes javaslatot tárgyalja majdnem az utolsó órákig az alsótábla.

A sajtó nem forradalmi eszméket penget, hanem a népképviselőket követeli. A Pesti Hírlap 1848. március 14-iki számának vezető cikke azt mondja: „Mi nem maradhatunk többé a királyi városok képviselőténél... ki felelős kormányt akar és tudjuk, hogy minden követ emellé nyilatkozott, az okvetlenül a népképviselő barátja, mert felelős parlamenti minisztérium tekintetes rendiségi törvényhozással meg nem fér s a parlamenti kormány a nemzeti

* Vizsota Gyula: Báró Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javaslatáról, Budapesti Szemle, 1919. évf.

képviselőket feltételezi. E nagy szabály életbeléptetése a jövő törvényhozás feladata, de most tennünk kell, amit a pillanat enged s teendők, józanul felfogva helyzetünket, kettőben öszpontosul: t. i. a városokon, az országos kvalifikációt a municipális kvalifikációtól szorosan különválasztani; s aztán az országos kvalifikációt a megyei nemnemes lakosokra alkalmaztatni oly hozzáadással, hogy ki úrbéri viszonyokban s úrihatóság alatt van, politikai jogokban, míg e viszony áll, nem részesülhet.“

Az 1848. február havi francia forradalom hatása Németországban gyorsabban mutatkozott, február 29.-én már a bádeni kormány törvényjavaslatot ígér a teljes sajtószabadságról, esküdtszéki eljárás mellett, a württembergi király gyorsan behozta a teljes sajtószabadságot, eltörölte a cenzurát és a sajtó fölé a rendes büntető-törvénykönyvet helyezte, Milanóban ellenben az osztrák kormány rögtönbíráskodást hirdetett.

A híres regényíró, Dumas Sándor, február 27.-én, amikor a városi hatóság szemlét tart a párisi nemzetőrség felett, a csapatokhoz beszédet intéz, amelyben azt mondja: „A forradalom ma véget ért Franciaországban. Hat hónap alatt véget ér egész Európában. Franciaország jövője az önök kezében van és ne feledjék, Franciaország jövője az egész világ jövője.“

Márciusra megszületett a bécsi forradalom, mely az igazi lökést adta meg nekünk is.

„Míg Franciaországban — írja Beöthy Ákos — a reform a multal való teljes szakítás folytán és véres polgárháború következményeinek kíséretében történt, nálunk az mint szervezeti továbbfejlődés jelentkezett és a nemzeti egyetértés teljes összhangjával végződött.“*

Ugyanő írja:** „Az 1848-iki átalakulás egyetlen egy új eszmét sem hozott be alkotmányunkba. Az, amit Machiavelli az állami fejlődéseknél oly találóan ritornar al segno-nak, vagyis visszatérésnek a kiinduláspontra, az alapgondolatra, nevezett, nálunk is megtörtént: az egész 1848-iki mű nem volt semmi más, mint visszatérés a Nagy Pál-féle szittya rendtartásra, vagyis a nemzet egészséges törzsfájának megtisztítása ama korcskinővésektől és hajtásoktól, melyeket az osztrák rendszer beléoltott.“

* Beöthy: id. mű, II., 70. l.

** Beöthy: id. mű, II., 74. l.

Lónyay Menyhért írja,* hogy az események rendben mentek volna, ha nem jön a februári francia forradalom. Azt írja: „1848. március másodikán este lehetett hallani, hogy Guizot leköszönt... Eötvösnél találtam a Pesti Hírlap egész szerkesztőségét... Trefort olvasta az Allgemeine-ből a február 22-i eseményeket...“ S ugyanott március 7-ről azt írja: „Nagy dolgok történtek, azt beszéljük, hogy Bajorországban és Münchenben zavarognak. Annyi bizonyos, hogy Berks minisztert elkergették, azt is beszéljük, hogy ott a király leköszönt... Baden, Württemberg megadták a szabadsajtót, juryt, polgárőrséget, úgylátszik egész Németországban forrongás lesz. Rémitő hatással voltak a párisi februáriusi napok az egész kontinensre... Lamartine cselekményei igen szépek. A halálos büntetés eltörlése, a tiszta vallásos érzés felébresztése elragadó jelenetek. Vajjon sikerülni fog-e a jeles költőnek, ki most nem írja, hanem csinálja a legújabb francia forradalmat, a republikánus intézményeket a demokrácia, szocializmus, kommunizmus minden rendet felzavaró vészes következményeitől megóvni...“

Ugyancsak Lónyay Menyhért írja* az 1848. évi februári francia forradalmi eseményekről: „Beszéljük, hogy Flahau francia követ, midőn búcsúzásra ment Metternich-hez, vádolta őt, hogy már két dinasztia megbuktatásának ő az oka, Polignac úgy mint Guizot is egyenesen az ő tanácsára követték a reakcionárius politikát. Vigyázzon magára, hogy reakcionárius politikájával ne legyen még egy harmadik dinasztia megbukásának az oka. Erre, mint mondják Metternich, ki az utolsó időben mindig ülni szokott, felállt és azt mondá, hogy ő nem lesz gyáva a követett rendszert abbahagyni, „wenn es nicht anders geht, so muss man an der Bresche sterben,“ az első koncesszióval megadatik a végső is, annak nincs azután határa.“

A Pesti Hírlap 1848. március 10-iki 1050. számába írt vezető cikkben olvassuk: „Az újabb események, melyek a Rajnán túl történtek, új eszmékből keletkeztek s új eszméket fognak előidézni... Mi bennünket illet, a reformok terén ne engedjük magunkat az új eszmék által szélsőségekre ragadtatni, ne feledjük, hogy állásunk a franciákétól merőben különbözik. Ott a munka-organi-

* Lónyay Menyhért, 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 232. szám 39. lap.

záció áll az ideiglenes kormány programján s mi még az adó és örökváltság ügyével sem vagyunk tisztában. Politikánknak most nem lehet más köre és alapja, mint mely az országgyűlési teendők iránt közelebb tett feliratban ki van tűzve. Ott áll e felirat homlokán a felelős parlamenti kormány eszméje, ez eszmét kell törekednünk megtestesíteni, átültetni institúcióinkba."

Világos ebből, hogy a februári párisi események a negyvennyolcas kodifikáció anyagát nem változtatták meg, nem forradalmasították, maradt a régi anyag, az 1847. őszén kezdődött országgyűlés által teremtett kodifikációs anyag, a külföldi események legfeljebb a tempót siettették. Ezt a tempót maguk a komoly centralisták is sürgetik. Csengery Antal lapja, a Pesti Hírlap, 1848. március 16-iki vezető cikkében törvényalkotási programot ad: „Váratlan eseményekről tudósítottunk Bécsből. Ily rendkívüli időkből rendkívüli politikát kell követni a törvényhozásban, s főleg késni, halogatni nem szabad. Felsőházlánk természetesen másképp okoskodik s hetekig várhatja a tárgyalatásra a rendek feliratát az országgyűlési teendők iránt. Eddig talán már más meggyőződést kaptak a főrendek Bécsből. De az alsóházlánk sem szabad ezen túl időt vesztegetni... hanem rögtön munkálkodáshoz és formulázáshoz kell nyúlania a feliratban foglalt tárgyakra s formulázni jelenleg nem úgy kellend, mint a tekintetes Karok és Rendek a városi ügyet formulázták, hanem azon modorban, melyet mi március 10-ikén ajánlottunk s melynek helyességét a bécsi események bebizonyították: az idő jellemében fekszik, hogy elvek megállapításánál nem maradhatunk, azonban részletes kodifikációba sem lehet bocsátkozni... ajánljuk tehát a városok szavazatát, az adóügyet, a népképviselőket, a városokra nézve megállapítandó kvalifikációk mellett, ajánljuk az úrbéri viszonyok tisztába hozatalát s főleg minden reformok biztosítékául a sajtószabadság törvénybe iktatását."

A Pesti Hírlap 1848. március 20-iki számában Tóth Lőrinc írja a vezető cikket. Ebben írja: „A szép szavak, az olcsó liberalizmus kora lejárt. A feladás, mely reánk vár, csaknem oly ropant, mint Istené vala, ki az örök kaoszt szép rendezett világgá alakította át. Új státust kell építenünk a meglevőnek alapjain, legnagyobb részben romjain."

Mielőtt még az utca akcióba lépett volna, az 1848. március 8-iki 71. kerületi ülésen maguk a követek fordulnak a főrendiház

ellen amiatt, hogy az eddigi szokásos tárgyalásokat megrövidíti a főrendiház és a főrendek oly sűrűen vannak távol, hogy az országgyűlés inkább Bécsben, mint Pozsonyban van.

Ez ellen Kossuth épp úgy kikel, mint Hunkár Antal, aki arról beszél, hogy „1805-ben gyertyavilágnál ült együtt az országgyűlés és most, midőn a pénzviszonyok, az olasz mozgalom, a francia események mintegy magukkal sodorják a népek sorsát, midőn az alsótábla veszedelmet kiált, a felsőháziaknak tetszik elutazni.”

Bónis Samu azt mondja, „hogy sokszor hallotta a főrendeknél mondani, hogy a vagyontalan nem lehet független, most azt tapasztalja, hogy a legvagyonosabbak Bécsbe szaladnak instrukcióért, ez mutatja, mily veszedelmes az alsóházra nézve, ha az iniciatívát kezeiből kibocsátja.”

Szentkirályi Móric egyenesen közkeresetet kíván indíttatni az országbíró ellen, amiért távozásával visszaélt hivatalos állásával.

Ez nyilván téves volt, mert azután kitűnt, hogy az országbíró éppen az ország érdekében járt Bécsben.

A sajtó hangja ezekben a napokban élénkebbé válik, de nem forradalmi. Ünnepies, de nem demagóg. A Pesti Hírlap 1848. március 18-án megjelent számában olvassuk a lap figyelmeztetését az arisztokráciához, emlékezzék meg, „hogy ideje lejárt, hogy Magyarország is a törvényes egyenlőség szakába lépett... az adómentesség nem volt becses kívánság, hanem koldushoz illő privilégium, a felelős nemzeti minisztériummal, a nemzeti képviselettel, szabad-sajtóval és esküdtszékekkel ellátott új Magyarországon minden egyszerű polgár szabadabb férfia a hazának, mint eddigi elavult törpe institutiói között az ország legelső mágnása volt.”

S március 15-ike sem volt forradalmi nap. A Pesti Hírlap azt írja március 18-iki számában: „A nép éjféljáig sűrűn hullámozott az utcákon, mindazáltal sehol semmi botrány, semmi rendetlenség. E körülmény dicsősége illeti először is magát a népet, melynek jobb érzete sugallá, miként nagyobb alkotmányos ünnepet soha nem ült.”

Hogy az alsótábla nem akart forradalmi szélsőségekbe tévedni s meg akart maradni, de meg is maradt az alkotmányosság, a parlamenti rend régi kereteiben, legjobban a 72. kerületi ülésen alkotott izenet mutatja (Pesti Hírlap 1848. március 16. 1053. száma), amely szerint az 1848. március 9-iki ülésen a KK. és RR. a főren-

dekhez üzenetet küldenek, amelyben siettetik ugyan a főrendiház kodifikációs tevékenységét, azonban ezt is mondják: „A Karok és Rendek az országgyűlési elnökség törvényes állását tisztelik, de ismerik annak törvényszabta határait s a méltóságos főrendek táblájának törvényes önállását nemcsak sérteni nem akarják, sőt magukat a méltóságos főrendek jogai egyik alkotmányyszerű örének tekintik; de midőn a körülmények súlya naponként nemcsak nem enyhül, sőt nehezedik, midőn a trón és haza bátorléte az országgyűléstől eredményt sürget, ez eredményesség pedig a törvényhozási alkudozásoknak siettetése végett a szokottaknál sikeresebb eszközöknek javaslatbatételére vezérli a Karokat és Rendeket, midőn ily körülmények között a törvényhozó testen a haza iránt fekvő felelősséget rendkívül súlyosodni érezik, lehetetlen az érintett késedelmezés miatti fájdalomukat a méltóságos főrendeknek ki nem jelenteniök s tisztelettel meg nem kérniök, hogy felírási javaslatuk tárgyalása iránt saját jogaik érdekében is sikeresen intézkedni s a javasolt felírásnak a királyi szék elébe juttatását hozzájárulásukkal előmozdítani méltóztassanak.“

A főrendek azután eleget is tettek a gyorsaság követelményeinek.

A törvényalkotásban nem volt semmi forradalmi színezet, a régi gondolatokat valósították csak meg lázas sietséggel.

Tegyük hozzá, hogy a siettetésben előljárt a főrendeknél elnöklő nádor, aki véletlenül a dinasztia tagja, főherceg, aki azt mondja az 1848. március 14-iki főrendiházi országos ülésen, hogy fogadják el a főrendek az országgyűlési teendők iránti alsóházi felírási javaslatot egész terjedelmében, vegyék azt felolvasottnak és a mágánások „alig lecsendesíthető“ éljenzése mellett mondja ki az egyhangú elfogadási határozatot és mondja, hogy forró kíváнатom, hogy ez országgyűlés eredménydúsan végződjék: „Mit ma ígérhetek, az, hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan is használni fogom!“

Alig lehet forradalomnak nevezni azt, amikor a törvényalkotás kitűzött céljainak megvalósítását egy főherceg vezérletével maga az ország arisztokráciája is követeli.

Gróf Andrássy Gyula az 1848. március 14-iki ülésen a kodifikáció siettetése mellett foglalt állást; azt mondja szellemes beszédében: „Sietni kell. Nekünk egy bürokratiai kormányal

van dolgunk és aki a bürokrátiában bíz, elbízta magát és úgy jár, mint az anekdóta tartja, hogy a beteg először akkora viaszgyertyát ígért Szűz Máriának, mint ő maga, azután midőn jobban lett, mint a keze és végre meggyógyulván, csak akkora faggyúgyertyát adott, mint az ujja. Ha az elvnek formulázás által test nem adatik, ez is úgy jár, mint az 1792: X-ben biztosított önállóság s levegőben marad, mint Mohamed koporsója. Ingadozó időkben az ingadozó politika a legrosszabb. Elhatározó politikát kell követni. A hátramaradás oka elődeink politikai bűneiben fekszik. Kik a népet kizárták és elnyomták, míg a bölcsebb angol bárók kivíván a magna chartát, azt a néppel megosztották.“

Ime tehát a magyar arisztokráciának oly ragyogó alakja, mint a történelmi patinájú gróf Andrássy Gyula, már fiatalkorában a nemzeti jogok gyors kodifikációja mellett volt.

Az 1848. március 19. napján az országgyűlés küldöttsége nevében a városházán megjelent küldöttség részéről Szentiványi Károly követ nagy beszédet tart, amelyben hangsúlyozottan kiemeli, hogy a haza közös érdeke a rendnek és csendnek fenntartását és a tulajdonjognak megőrzését követeli. Jellemzően mondja a Pesti Hírlap az 1848. március 17-iki számban, amikor a március 15-iki pesti eseményeket írja le, hogy ami kezdetben csak demonstráció színét viselte, később erkölcsi, békés forradalommá alakult.

A törvényes rend féltett gondja volt az országgyűlésnek ezekben a márciusi napokban. Mutatja ezt a Pesti Hírlap 1848. március 18-iki számában közölt Nyilatkozata a követi karnak küldőihez, amelyben a követi kar, míg egyrésztől reámutat arra, hogy „Olasz-hon fényes egén a szabadság napja felderül, hogy február hó 27-én Franciaországban a júliusi trón, mivel a szabadságtól elvált, leomlott, hogy Németország vidékein a fejedelmek alkotmányos intézményekkel ajándékozzák és gazdagítják népeiket..., míg március 13-án Bécs falai között polgárvér folyt a szabadságért,“ addig a követi tábla elhatározta törvényjavaslat készítését, mely által „a belnyugalom és béke, az élet és vagyon biztosítása a honpolgárok védpajzsa alá állíttassék és e célból a nemzeti őrserég életbe lépjen.“

Feltétlen rendet akartak tehát tartani és nem forradalmat akartak csinálni. E rend keretében nem forradalmárok ígérnek meg a nemzetnek, hogy felszabadítják, hanem a követi kar mondja neki ebben a Nyilatkozatban, hogy a Karok és Rendek táblája elhatározta

„minden közterheknek a nemesség által is közösen és aránylag leendő viselését,“ elhatározta, „hogyminden úrbéri viszonyok mindenütt az egész hazában egyszerre leendő megszüntetése iránt törvény akként alkottassék, hogy a magánbirtokosok kármentesítésének kötelességét a közállomány vállalja el“ s nem forradalmi vezérek közlik a néppel, hanem a követi kar Nyilatkozata közli, hogy „elhatározta a szabad-sajtót, a szabad sajtó iránti soha el nem idegenített és el sem idegeníthető országos jogot helyreállítani“ és kijelenti azon meggyőződését, „miszerint az elágazó érdekek egybeolvasztására és a honpolgároknak jogban, érdeken, kötelességen és hazaszereteten egy nemzetté összeforrasztására az eddigieknél hatályosabb lépések kívántatnak.“

Nem a forradalmi vezér hangja Kossuth Lajos március 14-iki hangja, hanem a bölcs, nyugodt kodifikátoré, amikor a 76. kerületi ülésen ezen a napon azt mondja: „Nekünk most azon roppant feladás, azon nagyszerű szerep jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon, mert addig alkotmányos úton lehet haladnunk, de ha kezünk-ből egyszer kirántatik, akkor a következtetéseket Isten tudja csak.“

Lázás tempóban készülnek tehát a törvényjavaslatok. Amint a Pesti Hírlap 1848. március 21-iki számában olvassuk, az országgyűlés — még Pozsonyban — folytonos permanenciában van. A nap folytában többször egymást váltogatva tartatott kerületi, országos és főrendi ülés. A törvényjavaslatok és határozatok rögtön szerkesztetnek és közértelemmel, egyetértve, vagy csak részleteket és egyes kifejezéseket illető rövid vita után úgy egyik, mint a másik tábla által helybenhagyatnak. Az országgyűlés, mélyen érezvén az idők komolyságát és szent feladatának fontosságát, mindent megtesz, amit csak az összes nép szabadon választott képviselőinek gyűlekezete tehet.

Ugyanott a március 22-iki számban olvassuk, hogy „március 18-án folytonos ülések tartattak, a követ-tábla vezértagjainak fáradhatatlan s a komoly és sürgető idő kívánataihoz mért szorgalma többnyire elkészítve és formulázva hozza már a terembe a határozatokat.“

Lássuk ezeknek a törvényeknek megszületését.

A negyvennyolcadiki törvények összefoglaló elvei bennfoglaltatnak Kossuth 1848. március 3-iki — a kortársak szerint roppant hatású — beszédében.

Kossuth 1848. március 3-án nagyszabású programot ad: „Természet elleni politikai rendszerek is soká tarthatják fenn magukat, mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú út fekszik, de vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztek... Midőn az alap hibás, a dőlés fátuma elkerülhetetlen... Felírást indítványozok Ő Felségéhez... Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, mikkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezé, osztolni fogunk... Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve, eszközöljük s ez által a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Felséged trónját megszilárdítjuk... A népnek politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük... Alkotmányos életünk valódi képviselői rendszerre fejlődést igényel... Szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek... Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kíván... A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségének számbavételét s felelős kezelés alá vételét kívánjuk... Törvényeink végrehajtásával minden idegen avatkozástól független nemzeti kormány bizassék meg, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása s azért kollégiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük...”

Ez a program egy művelt országnak régi jogait őrző, tehát konzervatív hitvallása.

Kiegészíti Kossuth március 19-iki követi nyilatkozata, melyet az országgyűlés elfogad s melynek lényeges pontjai: 1. az új kormányzási rendszernek, a felelős minisztériumnak törvény általi körülírása és megállapítása, 2. a Pesten rövid idő alatt tartandó országgyűlésnek képviselői alapa fektetett szerkesztése, 3. a közös teherviselésnek minden közterhekre nézve az ország minden lakosaira egyenlően leendő kiterjesztése és életbe léptetése, 4. az úrbéri viszonyoknak a magánbirtokosokra nézve közállományi kár-

pó
ba
tás
ins

alk
szá
leh
ez
dat
leg
len

lajá
e m
gal
és s
a k

mos
veze
ezen

térő
befo
mi
s m
legh
font
vita
indí
csos

230.

pótlás melletti megszüntetése, 5. az ország belbékéjének és szabadságának fenntartása végett a nemzeti őrseregnek azonnali felállítása, 6. a censura eltörlésével a sajtószabadságnak esküdtszéki intézményével biztosítása.

A március Széchenyit is megfogja s a március 14-iki felírás alkalmával mondja :... „Régi kedves óhajomásom, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon, mert e nélkül olyan haladás lehetetlen, mint a milyen után én sóvárgok. Az a hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti szívemet...Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek bázisa, a dinasztia támasza legyen; most az ideje, hogy Magyarország szűnjék meg provincia lenni, mert lehet anyaországgá.“

Mi volt e kodifikáció további útja?

Kossuth 1848. március 14-én kitűzi a jogrend nyugodt zászlaját. „Roppant feladás jutott a törvényhozásnak — mondja — , hogy e mozgalmak közepette a gyeplőt kezeiből ki ne eressze, mert mozgalom csak addig maradjon alkotmányos kerékvágásban s lesz a jog és szabadság diadala, míg a gyeplő kezeiben megmarad, különben a következtetések kiszámíthatatlanok.“

Ugyancsak március 14-én mondja Pozsonyban:* „Nekünk most azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük. Senki ne engedje magát túlagadtatni a kellő vonalon, de ezen vonalig mindent.“

S megindul a szabad eszmék kodifikációja.

Horváth Mihály sommás megemlékezése a genezis három hétértől nem pontos. Azt mondja: „Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy kodifikációra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leghelyesebben végzendő.** Így fejeztetett be az úrbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyűlés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között... Most azonban Kossuth indítványára a rendkívüli események tekintetéből nem látták tanácsosnak a rendek a népre nézve oly fontos kérdést az országos

* L. Kerékgyártó Árpád : Tíz év Magyarország legújabb történetéből. 230. 1.

** Horváth Mihály : id. mű III., 361. 1.

választmány hosszú útjára bocsátani, hanem elhatározván, hogy az úrbéri megváltás, teljes kármentesítés feltétele alatt, a földesúrra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készítettek. „Így történt még e gyűlés alatt¹ a sajtó, nemzetőrség és népképviselő törvényeivel, melyeknek elveit Kossuth mondta az országgyűlésnek.” Kossuth feliratát, a törvényperiódus tervét, a király március 17-iki leiratával elfogadva, ebben olvassuk,² hogy elébe lesznek terjesztendők az országos felírásban érintett törvényjavaslatok. Ehhez képest Horváth Mihály szerint az alkotmányos országgyűlés csak a minisztérium s a népképviselő szervezetét vitatta meg bővebben,³ a már eléggé megvitatott köz és magánjogi reformok tárgyában a törvényjavaslatok elkészültek, hosszú vitatkozás és ellenkezés nélkül. Ugyanitt olvassuk, hogy Kossuth dolgozta ki³ a megyékre vonatkozó törvényjavaslatot, melyen Deák módosított.

Horváth Mihálynak a vitahiányra vonatkozó ezeket a megalapításait megcáfolják az országgyűlési napló adatai és a kerületi ülésekről szóló egykorú tudósítások.

Salamon Ferenc az 1881-ben „A közösgyek és a forradalom” c. alatt megjelent tanulmányában⁴ azt írja, hogy a negyvennyolcadiki törvényeket Kossuth egyszerűen lediktálta.

Súlyos tévedés. Azok megalkotásában számos kitűnő kodifikátor vett részt. Ezeket a törvényeket nem Kossuth diktálta, hanem a korszellem. Nem két márciusi hét szelleme, hanem közel hatvan évé, mely 1790. óta telt el.

Aki a negyvennyolcas idők törekvéseit és törvényhozási célkitűzéseit meg akarja érteni, az lapozzon vissza az 1790/91. országgyűlés évlapjaira.

Nem egy a negyvennyolcas célkitűzések közül, sőt a legtöbb ott született meg abban a korszakban, amelyik II. József alatt meg tanulta ismerni a fejedelmi önkényt, amely a francia forradalom dörgését hallgatta s végül kiharcolta II. Lipót idejében a nagy alkotmányvédő törvényeket.

Az államférfiak iskolája volt ez az 1790/91. évi országgyűlés.

¹ Id. mű III. 386.l.

² Id. mű III., 391.l.

³ Id. mű 405. l.

⁴ Budapesti Szemle 26. és 27. kötet.

Még nem akar adót fizetni és messze van a negyvennyolcas közteherviselési gondolattól, de viszont az adózó nép terhét sem engedi emelni országgyűlésen kívül.

A magyar nemzet függetlenségét védi, amelyet legjobban a Habsburg-ház egyéb birtokaival való kapcsolat veszélyeztet századok óta. Szigorúan el akarja határolni az ország jogait a király jogaitól, Magyarország jogait a többi országtól. Ha az 1790/91. évi diploma előkészítő munkálatait vizsgáljuk,* az alkot a fejedelemmel, a kerületi ülések és az országgyűlés plenumának szakadatlan küzdelmét a nemzet ősi jogaiért, a küzdelmet a királyi uralom abszolutisztikus felfogása ellen, akkor megértjük, hogy ennek a harcoss nemzedéknek hogyan születhettek olyan fiai, mint amilyenek a rövidesen következő XIX. évszázad első felének magyar nemes urai, államférfiai voltak. Ezek örökölték a harcikészséget és örökölték a tudást is. Az elv kimondása, amelyet annyi még régibb törvény után az 1790. évi 10. törvénycikk tartalmaz, hogy „Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró ország,” amelyet „tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kell igazgatni és kormányozni,” az alapja a későbbi negyvennyolcas törvényhozás törekvésének, amely az ország kormányzatát, élén a felelős minisztériummal, teljesen függetleníteni akarja még a külügy és hadügy tekintetében is Ausztria befolyásától.

A törvényhozó és végrehajtó hatalom gyakorlásáról szóló 1790:12. törvénycikk, amely kimondja, hogy a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának hatalma a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésen törvényesen egybegyűlt országos KK-at és RR-et közösen illeti és rajtuk kívül nem gyakorolható, nem csupán ezer év jogát erősíti meg, hanem alapja a negyvennyolcas törvényhozás által alkotott III. törvénycikk rendelkezésének, mely szerint a király a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolja.

Az országgyűlés évenkénti üléseiről szóló 1848:IV. törvénycikk rendelkezéseinek alapját ott találjuk az 1655:49., az 1715:14.

* Marczali Henrik: Az 1790/91-iki országgyűlés, II. kötet.

és az 1723:7. törvénycikkekben épúgy, mint az 1790:13. cikkben, amelyben az a rendelkezés foglaltatik, hogy a király háromévenként vagy ha az ország közhaszna és szüksége kívánja hamarabb is, országgyűlést fog egybehívni. Az országgyűlés szólásszabadságának jogát ott találjuk ugyanebben a 13. törvénycikkben, amely kimondja, hogy a KK. és RR. az országgyűlési ügyeket törvényes szabadsággal tárgyalhatják.

A negyvennyolcas sajtószabadság alapját ott találjuk az 1790: XV. cikkben, amely szerint a KK. és RR. Ő Felsége jóváhagyásával elhatározták, hogy a sajtószabadság általános elvei rendszerének kidolgozására országos bizottság neveztesse ki.

A saját hazájában annyira idegen magyar nyelvért utoljára az 1847. évi országgyűlés által folytatott harc legerősebb fegyverzetét ott találjuk az 1790:16. törvénycikkben, amelyben a király biztosítja a KK-at és RR-et, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használni és csak a kormányászéki ügyek lesznek még latin nyelven tárgyalva.

A negyvennyolcas törvényhozás törekvéseit, hogy Magyarországnak meglegyen a köteles része a külpolitika vezetésében, amely törekvést azután az 1848: III. t.-c. 13. §-a valósít meg, mely szerint a miniszterek egyike mindazok viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli, ott látjuk az 1790:17. törvénycikkben, amely visszanyúl az 1741:11. törvénycikk 1. §-ának arra a rendelkezésére, hogy az ország dolgai és ügyeit az országon kívül is magyarok végezzék s mely törvénycikk aképp rendelkezik, hogy az államminisztériumhoz magyarokat alkalmazzanak, hogy a magyar nemzetből különben a szükséges tehetségekkel és minősültségekkel bíró egyének, a belső állami kancelláriában beható kiképzésre nyújtás után, követségi állásokra alkalmazzassanak és a külügyek magyaroknak közrejárulásával vezettessenek.

A jobbágyság felszabadítása, ez a nagy negyvennyolcas elhatározás, gyökereit az 1790:35. törvénycikkbe veti, amely azt mondja, hogy: „Nemcsak az emberiség jogaival, hanem a közérdekkel is megegyezően ismerték el az ország Karai és Rendei, hogy az örökös jobbágyság, mely már régi időkben is eltöröltetett, köztörvénnyel szüntetessék meg“..., „azért a szabad költözködés joga minden jobbágy és alattvaló részére újólal visszaállítatik.“

A negyvenes évek büntető törvénykönyv után való áhitozásának kezdetei visszanyúlnak az 1790 : 42. törvénycikkre, amely eltörli a kivallatásokat, mondván: „A kínzó vattatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyujtanak, hanem inkább büntetésszámba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek.“

A negyvenes évek hiteljogi és perrendi törekvéseinek alapját ott találjuk az 1790 : 67. cikkben, amely a perrendtartás javítását, a perek gyorsítását, büntetőtörvénykönyv, váltó- és hajózási törvény készítését kívánja.

A követek műveltségének mily fényes tanujele, hogy az 1790 : 67. törvénycikkben szépművészeti, úgymint szobrászati, festészeti akadémia felállítását, tudományos akadémiát, nevelés- és tanulmányi rendtartást, katonai akadémiát, leánynevelőintézetet követelnek és mindezek megtárgyalására ú. n. tudományi bizottságot küldenek ki. Itt tehát megtaláljuk a magyar egyetemről szóló 1848 : XIX. törvénycikk felsőbb kulturális törekvésének gyökereit is.

A nemzeti küzdelmek folytatódnak az 1792. évi országgyűlésen, amely a magyar nyelv rendes tantárggyá tételét azzal az indokkal határozza el, „hogy ily módon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, akik egyéb, rendesen elvégzett tanulmányaik mellett a hazai nyelv ismeretét is a tanárok bizonyítványával igazolni tudják.“

Megint ott találjuk az 1792 : 8. törvénycikkben a külügyek vitelére magyarok kiképzését, úgyszintén a hadügyi hivatalokhoz magyarok kinevezésére vonatkozó rendelkezést.

A Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló 1848 : VII. törvénycikk előzményét ott találjuk az 1792 : 11. törvénycikkben, amely azt határozza, hogy az országnak Erdéllyel való „szorosabb egyesülése érdekét a közpolitikai országos bizottság tárgyalás alá vegye s arról a jövő országgyűlésen jelentést tegyen.“

A 48-as törvényhozás szívós törekvését magyar hadsereg iránt, amely végül leolvad a nemzeti őrseregről szóló 1848 : XXII. törvénycikkre, eleve törvényesíti az 1802 : 1. törvénycikk, amely kifejezetten „magyar hadsereg“-ről rendelkezik és annak létszámát is tüzetesen megállapítja.

A Fiume és Buccari szabad tenger kereskedési kerületekről szóló 1848 : XXVII. törvénycikk rendelkezéseinek, hogy ez a két kerület külön két magyar törvényhatóság, alapját ott találjuk az 1807 : 27. cikkben és az 1790/91 : 67. törvénycikkben, amely Buccari városát befogadja és követeinek a rendek tábláján ülést és szavazati jogot ad.

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1827 : 11. törvénycikk alapjait ott találjuk az 1790 : 67. törvénycikkben, amely fokozatosan felállítandó tudományos akadémia tervezetét rendeli előkészíttetni.

Amit a negyvennyolcas törvényhozás közjogi vonatkozásokban felépített, annak az alapjait is — mint erre már fennebb többször reá mutattunk — régesrégén ott találjuk ezeréves törvényhozásunk nem egy főfontosságú törvényében. A független magyar felelős minisztérium alakításáról szóló 1848 : III. törvénycikk 3. §-ának rendelkezése, amely szerint a király a végrehajtóhatalmat a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolja, nem új, mert már 1291-ben a királyi tanácsba tanácsosok választottak, az országtanács felelős volt az országgyűlésnek és 1500-ban ezt a törvényt megújítják, az országtanács tagjai a rendeletekért épügy felelősek voltak, mint ahogy a tanácsban tett törvényellenes nyilatkozatokat is kötelesek voltak az országgyűlésnek bejelenteni és a köteleességét megszegő tanácsost, mint II. Mátyás alatt Debreceni tanácsost, az országgyűlés, mint hűtelent marasztalta el.*

Az országgyűlés évenkénti üléseiről szóló 1848 : IV. törvénycikk rendelkezése, az évenkénti ülésezés kötelessége, nem volt új, mert századokon át évenként tartották az országgyűléseket, a hároméves országgyűléseket főleg a Habsburg-ház uralma óta hozták divatba és az évi országgyűlések tartását az ország folyton követeli.

A vallás dolgában alkotott 1848 : XX. törvénycikk gyökerei évszázados vallási harcokba nyúlnak vissza. Ez a törvény sem volt rögtönzés.

Az ősiség eltörléséről nem alkotott a negyvennyolcas törvényhozás részletes törvényt, csak az ősiség eltörlésének elvi kimondása mellett azt jelentette ki a XV. törvénycikkben, hogy a minisztérium

* Máriássy Béla: A magyar törvényhozás és Magyarország történelme VI. kötet. 70. lap.

az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni és addig is felfüggeszti az eljárást azokban a perekben, amelyek az ősiségi viszonyokból vették eredetüket, ilyennemű új perek megindítását pedig általában eltiltotta. Az ősiség tárgyában azután az 1852. évi november 29-én kibocsátott pátenst rendelkezett, amelynek az öröklésre vonatkozó rendelkezései helyébe az 1861. évi országbírói értekezlet által javaslatba hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a magyar öröklési elvekkel megegyező, „mindazonáltal az ősiség eltörléséről szóló 1848-iki 15-ik törvény-cikkhez idomított” azt a szabályt léptette életbe, hogy a „királyi adományos és nem adományos, a fi- és leányági javak és az ezekből származható jogviszonyok közti különbség, úgy a leányi negyed- és hajadoni jog, mint a fiágiság kifolyása, az 1848. 15-iki törvény-cikk szellemében megszűnteknek tekintendők.” Ezt a kérdést 1848-ban nem lehetett elhamarkodva rendezni. Az aviticitási javaslatról már 1847-ben azt írja Eötvös Széchenyinek, hogy a kormány ősiségi javaslatát Gosztonyival együtt átvizsgálta és azt találta, hogy abból egy szakasz sem maradhat úgy, mint az terveltetett, mert „az egész munkálaton veres fonálként azon eszme vonul körül, miként lehessen a fekvő birtokot lassankint a magyarnak kezéből kicsikarni s hazánkat idegen tőzsérek tulajdonává tenni... ily kormány alatt a haza kifejlődése teljes lehetetlen... kijavításról e munkánál szó nem lehet... sokkal jobb, ha az országgyűlés az aviticitásra nézve semmit sem határoz, mint hogy a már úgys bő mértékben létező confusiokat újakkal neveljük...”

Azt írja Széchenyinek, hogy „az ősiségnél bonyolódottabb tárgy nem létezik és a kormányi javaslat azt még bonyolódottabbá tévé,” „oly kérdést, mely az összes birtokososztályt érdekli és melynek mikénti megfejtése nemzetiségünkkel válhatlan kapcsolatban áll, rögtön elhatározni nem lehet...”, kifejti ebben a levélben, hogy ha azokat az intézkedéseket, amelyeket a mult országgyűlés a hitelintézet megalapítására tett, elfogadják, a földbirtokos jelenlegi szükségsei legalább nagyobb részben pótolva lesznek és így ne menjünk ezen túl, mert felforgatjuk a privát viszonyokat. Azt mondja: „Oly roppant változás, minő az ősiség rögtönzött eltörléséből következik, csak akkor igazolható, ha belőle roppant jó következik, s az aviticitás eltörlése magában még semmi jót nem eszközöl, ha vele együtt számos más rendelkezések nem köttetnek össze, miknek ke-

resztül vitelére jelen törvényhozásunknál talán sem akarat, sem készség nem találtatik, de ha találtatnék is, hibázik minden esetre az idő, mely ennyire kiterjedett kérdések célszerű megoldásának egyik első kelléke...*

A negyvennyolcas törvényhozás érdeme, hogy az ősiség eltörlésének gyakorlati megoldását kódexre akarta bízni.

Mindezeket újra előre kellett bocsátanunk, mintegy előleges perrendi bizonyításul annak, hogy a negyvennyolcas törvényhozás alkotásai nem rögtönzött célkitűzéseket, hanem ősi gondolatokat tartalmaznak.

Ki volt a negyvennyolcas törvényhozás legfőbb inspirátora?

Pulszky Ferenc, az akkori idők kitűnő krónikása** erről a kérdésről ekként nyilatkozik: „Ha Magyarország szerezhette volna a 48-iki törvényekben oly zászlót, mely körül a vész idejében az egész nemzet seregeltetett, ha a művelt nyugati népek sorába azon öntudattal léphetett, hogy méltó az ilyen társaságra, ez egy férfinak érdeme: Kossuthé. Ő volt az, ki nemcsak a nemzet értelmére, de képzelődésére is hatva, emelkedettebb irányt adott az országgyűlési vitáknak — a tiszta ész hiába vív meg a korlátolt nézetű közép-szerűséggel, azt csak az érzelem tudja legyőzni vagy magával ragadni, — ő fogja fel a párisi és bécsi mozgalmak egész horderejét s rögtön megértve a pillanat jelentőségét, kizsákmányolta minden előnyeit, éreztetve szellemi felsőbbbségét nemcsak a bécsi kormánnyal, de a magyar főurakkal is, mindkettőt úgy ígérte meg, hogy csaknem öntudatlanul nem is bátorkodtak neki ellentállani. Ha mindezt meggondoljuk, nem fogjuk tagadhatni, hogy az 1848-iki törvények Kossuth Lajosnak művei, az eszmék, melyek bennük ki voltak fejezve, az elvek, melyeket megtestesítenek, kizárólag a koréi, de hogy ezen eszmék, hogy ezen elvek törvényben találtak kifejezést, hogy ezen törvényeket ellenmondás és küzdelem nélkül elfogadta az udvar és a nemzet, az Kossuth érdeme. Ha hazánk történelmében körütekintünk, csak egy alakot találunk, mely hozzá hasonló, Werbőczy Istvánét. Ő is a közeposztályt s a nemzeti aspirációkat képviselte a főurak s az udvar ellenében, hozzá is úgy

* Viszota Gyula: Bárá Eötvös József levelei Széchenyi közlekedési javaslatáról, Budapesti Szemle, 1919. évf.

** Életem és korom, I. kötet, 307. lap.

ragaszkodott a nemzethez, mint Kossuthhoz s az ő művei, az Ulászló alatti közjogi törvények s a Hármaskönyv három századon keresztül megmaradtak a nemzet egységének alapjai. Midőn az ország háromfelé volt osztva, a törökök, erdélyi fejedelmek és magyar király között Werbőczy Hármaskönyve mind a három részben megmaradt törvénynek s egyedüli kapocsnak köztük... Az utókor igazságtalan volt vele és művével szemben, úgy, amint mi is el szoktuk felejteni mindazt, mit Kossuth törvényeinek köszönhetünk."

Kossuth Lajos, aki a negyvennyolcas törvényalkotás vezére volt, országgyűlési felszólalásaiból kitűnőleg egyike volt a legkiválóbb jogászoknak. A Corpus Jurisban Deák Ferencen kívül senki sem volt annyira járatos, mint ő. Tételes tudása, főként közjogi dolgokban, egyenesen bámulatos. Utalunk csak a horvát probléma megvilágítását tartalmazó számos felszólalására, amelyek mindegyike Horvátország közjogi helyzetét csodálatos élességgel világítja meg. De minden egyéb kérdésben, lett légyen az a kérdés közjogi vagy magánjogi, Kossuth a tárgyi ismereteknek olyan gazdagságát mutatta, ami abban a korban Deák Ferencen kívül senkinek sem volt ilyen mértékben sajátja. Akik Kossuthot az utókor elé csak mint félelmetes szónokot, magyar Mirabeaut állítják, akik őt nagy izgatónak festik le és korára gyakorolt roppant hatását csak hangja mágikus erejének, ékesszólása csodálatos szárnyalásának tulajdonítják, azok elfelejtik azt, hogy az az országgyűlés, amelyen a szellemi fővezérletet Kossuth vette át és gyakorolta ellentmondás nélkül, mai értelemben vett óriási műveltségű, nagy szaktudással bíró követekből állott, akiket a vármegyék és városok a legműveltebb és legfüggetlenebb nemesekből, a nemesség elitjéből küldöttek Pozsonyba, olyan emberekből, akik hazulról nagy olvasottságot, a külföldi viszonyok beható ismeretét, irodalmi és jogtudományi, politikai és történelmi ismereteket hoztak magukkal épúgy, mint emberszeretetet, korukkal való haladást és a világot foglalkoztató nagy közszabadsági gondolatok iránt való rendkívüli fogékonyságot. Ezeket a követeket nem lehetett görögtűzzel elvakítani, ezt a művelt rendi országgyűlést nem lehetett patetikus kitörésekkel elkábítani, nem lehetett pusztán színes frázisokkal nagy elhatározásokra bírni. Kossuthban tehát másnak is kellett lennie, mint amit ellenségei még ma is szinte legfőbb tulajdonságaként vesznek számba, t. i. a varázslatos ékesszólásnak. Volt is benne más. Aki felszólalásait

tüzetes vizsgálat alá veszi, annak mikroszkopot sem kell alkalmaznia, szabadszemmel láthatja, hogy a hatásnak, amit Kossuth a maga korában gyakorolt, oka nem csupán hangjának lírai melegsége, szónoklásának megvesztegető formája, nem csupán mondatainak nemés indulatoktól fűtött, még soha nem hallott szerkesztési módja volt, hanem ami elsősorban lenyűgözött benne, az rendkívüli szellemi felkészültsége volt, a nagy európai eszmék tökéletes megemésztése, a magyar Corpus Juris legrejtettebb tételes intézkedéseinek professzori színvonalon álló tudása, a tudós szakavatottsága, a magyar közjognak és magánjognak Deák tudásával vetekvő abszolút ismerete. Ezek a nagy szellemi képességek voltak azok, amik sikereit a megyegyűléseken épűgy, mint az országgyűlés plénumában és a kerületi üléseken egyformán biztosították. Kétségtelen, hogy ha mindazt, amit tudott és akart, valamely szobatudós fáradt, száraz hangján mondja el, nem ért volna el ily nagy sikereket, de Kossuth összes felszólalásai, összes cikkei, országgyűlési és sajtóbeli munkássága hűséges tanui annak, hogy Kossuth a történelem, a közjog, a magánjog tökéletes ismerője volt, akinek rendkívüli hatása nemcsak a vért forraló ékesszólásán és írói stílusának csillogó díszsein, nemcsak gondolatai emelkedettségén s Petőfit, Vörösmartyt verő csodálatos kifejezésein, hanem elsősorban páratlan tudásán alapult. Aki később írt emigrációs iratait olvassa, az ennek ezer és ezer újabb bizonyítékát láthatja. Eleven enciklopédia volt, aki mindent tudott és nagy bünt követtek el emléke ellen azok, akik őt úgy tüntették fel, mint aki mások gondolatait kapja fel, hogy feldolgozva és felcifrázva továbbadja, mert Kossuth a nagy emberi gondolatoknak ép oly őstermelője volt, mint amilyen Deák és Széchenyi és tételes tudásban vele, korának annyi nagy férfja közül, még a tudós centralistákat is ideértve, egyesegyedül Deák Ferenc vetekedhetett.

Az 1848. évi márciusi törvények megalkotásában Deák Ferenc annyiban vett részt, hogy számos gondolatnak a megelőző országgyűléseken ő adott életet. A kodifikatórius előkészítés 1848. tavaszi munkájában azonban nem vett részt. Maga írja Tarányi Józsefnek 1848. március 28-án,* hogy Pozsonyba március 20-ikán érkezett s már akkor a közteherviselés és az úrbéri viszonyok meg-

* Deák Ferenc Levelei, 194. lap.

szüntetése mind a két tábla által elfogadtatott. Azt írja ebben a levélben, hogy sokan a főrendek közül és maga a nádor is felszólították, hogy ha lehet eszközöljön valami változást az úrbéri viszonyok iránti törvényben, „de én kijelentettem, hogy ezen rögtönzését a törvényhozó testületnek épen nem helyeslem ugyan s nem is vagyok arról meggyőződve, hogy azt épen így tenni szükséges lett volna, de miután ez megtörtént, miután a törvényjavaslatot mind a két tábla egyhangúlag elfogadta, miután azt sok megyében kihírdették, minden lépést veszedelmesnek tartok, s elvenni ismét az adottat, egyenesen annyi volna, mint öldöklő parasztháborút előidézni.“

Mégis Deák tollát is ott látjuk e hetek kodifikátori munkájában; erre igazságügyminiszteri tevékenységének méltatásánál mutatunk rá.

Voltak ezeknek a gyorsan kodifikált törvényeknek hibái is, de ezekre áll az, a mit egy kiváló kortárs, Kovács Lajos követ, Széchenyi jobbkeze írt.* „Igazágtalanság volna, ha a negyvennyolczadiki törvények hiányaiért és kiáltó ellentmondásaiért egyedül Kossuthra hárítnánk a felelősséget, gróf Batthyány, Teleki, Szemere, Eötvös, Szentkirályi, Pázmándy és mások, később maga a behivatott Deák is tagjai voltak azon szűkebb körnek, hol a márciusi törvények megalkotva, az országgyűlés elé kerültek elfogadásul.“

Salamon Ferenc „A közös ügyek és a forradalom“ című tanulmányában** gúnyosan azt mondja: „Az 1848. április 11-ikén szétoszlott utolsó pozsonyi diéta sok százéves elődeinek minden munkáját levegőbe röpítette, úgy, hogy ép téglá vagy gerenda sem maradt egy új épülethez. A megboldogult József császár, ha föltámad halottaiból, gyönyörködve legelteti vala szemeit a munkán, mondván: „Hát illik-e ennyire túltennetek rajtam, kik mindezeknek feléért is elégedetlenek voltatok velem? Illik-e lábbal tapodnotok azt a törvényt, melyet halálom után mindjárt ellenem hoztatok? azt a bizonyos X. cikket, 1791-ből, mely azt mondja, hogy Magyarországot semmiféle idegen intézmények és igazgatási formák

* Kovács Lajos: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846—48., I., 185. l.

** Salamon Ferenc: „A közös ügyek és a forradalom,“ Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

szerint kormányozni nem szabad? Hiszen új intézményeitek, amennyire a törvényvázlatból kivehetem, csak fordítások lesznek franciából és németből!" Sőt a császár nem egy újításunkban saját kedvenc eszméinek diadalát láthatta volna."

Salamon Ferenc egyoldalú beállításával szemben alig kell ma már arra hivatkozni, hogy a negyvennyolcas törvényhozás az elmúlt kilencszáz évnek semmiféle munkáját sem röpitette levegőbe, csak megszüntette egyetlen rendnek kizárólagos közjogi uralmát és a nemzet összességét tette meg nemzeti ügyvivőnek. A multnak minden téglája és gerendája megmaradt, csak új emeleteket raktak a régi épületre.

„Feltűnő és alig érthető ma az a rendkívüli sietség — írja ugyancsak Salamon Ferenc* —, mellyel a március 3-iki programot egy sereg törvénycikké alkották. Március 17-ikétől április 10-ikéig, tehát három hét alatt nem kevesebb, mint harmincegy darabot gyártottak. Azt mondták, sietni kell, hogy majd a népképviselőt alapján alkotandó országgyűlés mentül hamarabb ülhessen össze Budapesten. Pedig ha már csak a népképviselőt a jogos törvényhozó, nem lesz vala szabad több cikket alkotni, mint épen a népképviselőre vonatkozót."

Salamon tévedett ebben a beállításban is. Azt a rendkívüli sietséget, amellyel az utolsó rendi országgyűlés a magyar alkotmányozó törvényeket megalkotta, valóban meg lehet érteni, hiszen az országban köztudomású volt, hogy a főrendiház sem volt teljesen a reformok mellé hangolva, az udvar pedig, az ottlevő aulikus főurakkal együtt csak hátráltatója volt a reformoknak, a felelős minisztérium törvényjavaslata majdnem elbukott az uralkodónál és az országgyűlésnek valóban sietnie kellett, hogy az új törvények tető alá hozása megtörténjék addig, amíg az udvar a párisi, a prágai és a bécsi események hatása alatt állott. Látjuk aztán később, hogy mihelyt az olasz harctéren kedvezőre fordult a harci helyzet, az udvar egyszerre frontot csinált Magyarország ellen. Radeckzy fényes custozzai győzelmével vált el végleg a 48-as törvények sorsa. Magyarországra nem volt többé szükség.

S hogy mire készült már az 1848. március első s nem végső napjaiban Bécs, azt Lónyaynál olvassuk. Hogy az orosz interven-

* Salamon Ferenc: „A közös ügyek és a forradalom," Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

ció gondolata már a márciusi napokban élt Bécsben, amit az 1848. első hónapjainak erős reformtörekvései válthattak ki, arról — az 1848. március 9-én — írja:¹ „Bécsben atyám beszélt velem arról, hogy kedvetlen, a reakcionárius politika mellett vannak az emberek. Beszélt az orosz szövetségről. Hogy 13 millió aranyban megérkezett, hogy az orosz hadseregének egy részét ajánlja a fejedelemségnek. Ebben bízva maradnak a reakcionárius politika mellett. Rekrutát akarnak kérni. Ha nem adunk, justifikálva van az orosz hadseregnek bevonulása. Ha adunk, azonnal szétszlatják az országgyűlést.“

De tévedett Salamon Ferenc² abban a megállapításában is, hogy a legfontosabb törvényjavaslatokat Kossuth csinálta még március vége előtt és hogy azokat ő alkotta és mondhatni diktálta s azok nagy része el volt sietve és hibázva. Többször reámutattunk arra, hogy ezek közül a törvények közül Kossuth személyesen csak egy-kettőt csinált. Hogy pedig el lettek volna sietve és hibázva, ez olyan beállítás, aminek kevés komolysága van, hiszen a hatvanhetes törvényhozás, sőt már 1861-ben az Országbírói Értekezlet vitái is, végig Deák Ferenc hatvanhetes állásfoglalásáig ezekre az ú. n. elsietett és elhibázott törvényekre voltak alapítva. Nagyon természetes, hogy ezek a törvények csak nagy elvi konturokat tartalmaznak és a legtöbbből hiányzik a részletek művészi kidolgozása. Maga a rendi országgyűlésnek számos szónoka, többsége volt azonban amellet, hogy csak nagy konturokban alkossák meg ezeket a törvényeket és a végrehajtás sorára utalták a többi.

Téved ezek szerint Deák Ferenc írója, Ferenczi Zoltán is³ abban a megállapításban, hogy „a legfontosabb törvényjavaslatok nem csupán Kossuth szellemét fejezik ki, hanem ő is szövegezte őket.“

Nem lehetett volna erre a rendi országgyűlésre Kossuthnak tárgylagos érdek nélkül csupán az ékesszólással döntőleg hatnia. Maga az erősen Kossuth-ellenes Salamon Ferenc² is kiemeli: „Va-

¹ Lónyay Menyhért 1848/49. évi naplója, Budapesti Szemle 1896. évi 232. szám 42. lap.

² Salamon Ferenc: A közös ügyek és a forradalom, Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

³ Ferenczi Zoltán: Deák élete, II. kötet, 97. lap.

lói előítélet azt hinni, mintha Kossuth ékesszólása mindenható lett volna. Az utcai népnél igen, de a parlamentben nem.“

Salamon Ferenc ugyanítt azt is mondja, hogy a nemzetet harcra nem Kossuth hatalma izgatta föl, „ennél erősebb valami izgatta fel harcra a nemzetet, mihelyt látta, hogy a horvát, szerb s a későbbi oláh néplázadással bécsi hivatalos körök kezét fognak s azt szítják és segítik ellenünk, nem volt szükség Kossuthra, hogy az egész nemzet fegyvert ragadjon. Csaknem példátlan esztelen-ség volt, a mit elkövettek Bécsben.“ Salamon, aki a negyvennyolcas események iránt valami nagy lelkesedéssel nem viseltetett, tiltakozott az ellen,* mintha Pozsonyban vagy Pesten Bécs ellen terror lett volna. Azt mondja: „A forradalomban és azután, sőt maig is, osztrák részen azt vitatják, hogy Magyarország az ő 1848-iki törvényeit kierőszakolta a császár-királytól! Mily nevetséges felfogás a mi akkori félelmetes voltunkról! Magyarországon mindössze 18.000 rendes katona feküdt ápril hóban s ez is csak akkor engedelmeskedett a magyar minisztériumnak, ha Bécsből parancsolták vagy elnézték. Az összes haderő a birodalmi központi hatalomnak feltétlenül híve s még magában Bécsben sem pártolt a forradalomhoz, mint a párisi katonaság. Ki tehet róla, ha oly nagy hadierő közepette megijedtek a trón akkori tanácsosai? Az 1789-iki rémségeket látni az 1848-iki mozgalmakban, valóban csak agyrém volt.“

Ha Kossuth nem lett volna hű a magyar alkotmányhoz és a magyar királyhoz, akkor 1848. márciusában, amikor Prágában épűgy, mint Bécsben, forradalmi hullámok söpörtek végig, amikor Magyarország szembefordulása a dinasztiaival könnyen trónvesztést eredményezhetett volna, nyíltan szembefordul a dinasztiaival és a csendes és előkelő márciusi forradalomból dinasztiaüző általános forradalmat csinálhatott volna, összeszövetkezve Bécscsel és Prágával. Kossuth ezt nem tette. Az utolsó pillanatig megmaradt a törvényesség szigorú álláspontján, még akkor is, amikor már rengeteg keserűséget kellett magábafojtania és amikor bécsi személyes tárgyalásai révén tisztán látta, hogy valami készül. Amikor már az

* Salamon Ferenc: A közös ügyek és a forradalom, Budapesti Szemle 1881. évi 26. és 27. kötet.

udvar Magyarország felé menetelteti Jellasic csapatait, hosszú hónapokon át, az önvédelem előkészítésének és a védőhadsereg toborzásának nehéz hónapjaiban Kossuth még mindig nem gondol a dinasztia elűzésére és Debrecennek trónfosztó gondolata csak véres harcok keserű tapasztalatai után keletkezik a lelkében. Ha Kossuth jogi értelemben forradalmár lett volna, akkor elsőpri a nemesi vármegyét, amelynek az utolsó pillanatig tántoríthatatlan híve maradt, aláaknázza a területet a hitbizományok eltörlésével, amire akkor volt hangulat és politikai reáhangoltság, az arisztokrácia alatt, amelynek maradisága neki törvényalkotási processzusában is fájdalmas órákat okozott. Ha Kossuth forradalmár lett volna, akkor felmondja Ausztriának a barátságot és nem tapad a *pragmatica sanctio*hoz. Ha Kossuth forradalmár lett volna, akkor ingyenes úrbéri megváltást javasol és nem úrbéri kártalanítást. Ha forradalmár lett volna, úgy nem őrizte volna meg a nemességet, mint az új, már nem rendi országgyűlés talpkövéét és behozza az általános népszavazatot, mellyel hatástalanította volna már akkor is a nemesség országgyűlési erejét. Köztársaságot kiálthatott volna ki már 1848. márciusában, de megőrizte királyhűségét. Vértörményeket indíthatott volna útnak és megmaradt a jogrend klasszikus elvei mellett.

Igazat kell adnunk e viharos korszak egyik legjobb ismerőjének Nedeczky Istvánnak, amikor azt mondja* Kossuth céljairól: „Bármily lángoló szenvedélyű volt Kossuth, engedve magát a szónoklat ereje által is ragadtatni, mérsékeltek törvényesek voltak a célok, melyeket ekkor maga elé tűzött. Akkori iránya és Deák politikai iránya közt egy hajszál kevés, de annyi különbséget sem találhatni. A különbség csak a modor, ahogy azt előadja.”

Kossuth a 48-iki törvények alkotása idejében nem akart forradalmi szakítást a dinasztiaival, nem akart elszakadást Ausztriától. Amikor a 48-iki alkotmányt megerősítő királyi leíratot felolvassák, Deák az Ausztriával való további élet normáit fejtegeti s a jövő országgyűlés teendői közé sorozza a civillista meghatározását, a közös diplomáciai költségeknek aránylag reánk eső része, továbbá a közös katonai testületek, mint mérnökség, tüzérség stb. költségeinek illető aránylagos része meghatározását. Kossuth ekként foly-

* Nedeczky István: Deák, 242. l.

tatja: „A felolvasott leiratnak két lényeges pontja van, egyik a financia, másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet sohasem kell felejtetni, t. i. hogy mi egész e perczig a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodóház irányában, mely Ausztriának trónján is ül s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mindaddig kikerülhetetlenek, míg a *pragmatica sanctio* kapcsa fennáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a *pragmatica sanctio* terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogják találni a kellő tájékozást.“

A szabadságharc nem alulról indult ki, azt felülről indították meg. Ezt annyira alkotmányos ember, mint Deák Ferenc is megírta, a sógorának 1848. június 15-én írt levelében: „Legsúlyosabb az, hogy valószínűleg perfidia vesz körül minden oldalról; a király aláír mindent, mi annak folytán rendelkezünk, de segítségre, bizalomra, engedelmességre kivált a katonai karnál nem találunk; mindenütt azt hirdetik, hogy mi üztük el a királyt és a császár nevével, de az ő akaratán kívül izgatnak ellenünk.“

A forradalmat nem a negyvennyolcas törvények idézték elő. Kossuth az 1849. szeptemberében azt írja Viddinből: „A kő, amiben megbotlottunk a hadügy; némi módosításokkal ez talán kiegyenlíthető, ha Magyarország valamely részét a státusadósságnak magára vállalja.“

Az 1848-as országgyűlés mindig kész volt Ausztriával alkotmányosan megegyezni, hiszen az országgyűlés 1848. szeptember 18-án az osztrák országgyűléshez választmányt küldött, azzal a megbízással, közölje, hogy „valamint Magyarország Ausztria alkotmányosságát, úgy Ausztria Magyarországot kölcsönösen garantírozza“ s jelentse ki, hogy „mindazon érdektalálkozásokat, mik Magyarország és az ausztriai birodalom tartományai közt fennforognak, az alkotmánynak, igazságnak és méltányosságnak alapján Magyarország igen szívesen kész kiegyenlíteni.“

Jellemző, hogy a bécsi parlament nem fogadta Deák Ferencet és társait, házszabályaira hivatkozással, melyek küldöttségek fogadását nem teszik lehetővé s írásbeli hozzáfordulást kért, mire a küldöttség azzal válaszolt a birodalmi gyűlés elnökének, hogy közvetlen érintkezésre igen, de írásbeli közlésekre nincs meghatalmazása.

Nálunk tehát a békülékenység, az áthidalás szelleme uralkodott s Kossuth a Ház 1848. szeptember 22-iki ülésén büszke méltósággal jegyezte meg: „Elment a küldöttség baráti kezét nyújtani és elmondani, mert sok érdektalálkozás foroghat fenn köztünk a jövőben, hogy egyenlítsük ki hát barátságosan a dolgokat, mint szabad nemzet egy szabad nemzettel. És ők a küldöttséget el nem fogadták. Ha hottentottákhoz küldött volna a nemzet egy ily küldöttséget, barátsággal hajolt volna meg előtte, de a bécsi országgyűlés tette egy impertinens durvaság s szégyen, gyalázat, mely civilizált emberekből álló gyűléshez nem illik.“ Ez csak azért történhetett, — mondja tovább Kossuth —, mert a bécsi országgyűlés többségre nézve szláv országgyűlés. S a Ház még ezekután, 1848. október 8-án is ezt határozza: „Magyarország és annak képviselőháza, szabad néphez illőleg az ausztriai néppel mindazon érdekeket, amelyek háromszázados viszonyainkból erednek, bizonyosan a legbarátságosabb úton fogja kiegyenlíteni.“

Ha az 1848. március hó 15-ike a nemzeti érzéstől feltüzelt lelkek ünnepnapja volt, ha március 16-ikán a magastetejű fővegeket alacsony, nagykarimájú kalapokkal cserélik fel s arra nemzeti színű rózsát tűznek,¹ ez nem jelentett még forradalmi törvényhozást.

Az 1848. évi törvényeket általánosságban jellemezve írja Szalay László:² „Az 1848. április 11-én szentesített törvénycikkelyek az 1830—40-iki korszak organikus törekvéseinek s nem a zavaros márciusi pezsgésnek eredményei lévén, az akkor mindenünnen felénk zajlott forradalommal szemközt konzervatív törvények voltak a szó legnemesebb értelmében...“

Kossuth 1849. évi április 14-iki beszédében ezt mondja: „Az 1848. évi törvények erős meggyőződéseim szerint Magyarországon nem a revolúció szüleményei. Az 1848. évi törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót.“ Irataiban pedig így ír:³ „A program, melyet az 1847—48-iki országgyűlésen keresztülvittünk, egyenesen azon reformmozgalom eredménye, mely már 1790. óta fennállott az országban, e program alapelvei nyilvánosan megvitattattak éveken keresztül s évekkal a februári forradalom előtt s mi az

¹ Kerékgyártó id. mű. I., 235. l.

² Horváth János: Adalékok az 1847/48. évi országgyűlés történetéhez.

³ Iratai, II. k. 165. l.

izgató események befolyása alatt semmit sem változtattunk programunkon.“

Deák már 1848. februárjában azt mondja: „Gyermekekoromtól epedtem a dolgok átalakulása után, de ha ez anarchiával járna, elfordulnék tőle. A személy- és vagyonbiztonság oly szentségek, melyek minden kormányforma mellett főcélok s amelyeket minden körülmények között tisztelni kell.“

Kossuth — írta Grünwald Béla¹ — nem az alsó néposztályokat, hanem a nemességet ragadta magával, nem a felizgott demokrácia támadta meg a rendi intézményeket, hanem a nemesség maga; a magyar nemesség nem a forradalom kitörése után, a felbőszült tömegekből való félelmében mondott le előjogairól, mint a francia, hanem a hűbéri intézményeket szabadon, önként döntötte meg s kiterjesztette a politikai jogokat az alsó néposztályokra anélkül, hogy ezek követelték volna.

A negyvennyolcas törvényekre Széchenyi is azt mondta:² „Mi lenne belőlünk más, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, akkor, mikor egész Európa bomladozik, az emberiség díszére úgy fog állani, mint a rend, a szabadság, a béke őrszeme, hasonlatosan ahhoz a feladathoz, melyet mint a kereszténység védőfala teljesített. Hosszú, halálos álmom után, íme új vagy legfeljebb sejtelenként reménylett, gyönyörű reggel hasadt fel az oly sokáig eltaposott haza felett. Ez úgy történt, hogy bátrabbak, merészebbek, kikkel magasabb, láthatatlan hatalmak látszanak szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapokra fektették le a honnak jövődjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is — vele együtt más rokon hangyamunkások talán soha, vagy csak nemzedékek után lettek volna képesek megalkotni.“

S a képviselőház 1848. július 21-iki ülésén azt mondja Széchenyi: „Itt van ideje, hogy miután nemzetünk különös szerencsés események által egy kiváltságolt, eldiribolt igen gyenge hazából egyes nemzetté vált, azt csak ápolni kell s e pillanatban a képviselőtestület is meg fogja mutatni, hogy azon régi mondás, mely a magyarról keringett: *jugi impatiens, libertatis incapax*, — merő hazugság.“

¹ Új Magyarország, 518. l.

² Pesti Hírlap 1848, 23. sz.

Hogyan nézte az utókor ezeket a törvényeket? 1860-ban írja báró Kemény Zsigmond a Pesti Naplóban „Nyílt levelek az esztergomi értekezlet elhalasztását indítványozó cikk írójához. Ellenvélemény Zsedényi Eduard cikkére“ cz. híres cikksorozatában,* Zsedényinek feelve: „Arra nem figyelmeztél, hogy a mult szent ereklyéi közt végre is a haza nagy többsége által leginkább imádtatik, vagy ha úgy tetszik a nevet fölcserélni, tehát leginkább bálványoztatik 1848. s hogy a multa visszatekintő lelkesedés ömledezései versben s prózában főleg erre céloztak és elmondhatni, mint közérzületet, az 1847/48-iki törvényekről, amit a római költő egy egyénről mondott: *Semper nomen, honosque tuum, laudesque manebunt...* Te elhitted, hogy az egyesülés és pártzászlók eldobása őszinte óhaj, s ezt is helyesen tetted. De nem számítottál arra, miként oly pajtáskodási vágy, sőt összetartási szükség is, mely megengedje, hogy törvényeinkből, a másik fél kívánságára, a legkedveltebb lapokat szaggassuk ki s hogy a jogtalanságot lealacsonyítás is tetézzé, azt nyilatkoztassuk ki, mikép e törvények örültháziak művei s magokban érvénytelenek. Nincs miért hozzam fel, — mert te azt kétségbe nem vonod —, hogy az 1847/48-iki törvények mindazon formásokkal el vannak látva, melyektől fogva függ a törvényesség; el vannak pedig látva oly mértékben, hogy Magyarországnak nincs egyetlen törvénye, mely a formaság több kelléke által tarthatna jogot az érvényességre. Nincs miért idézzem — mert te a *Corpus Jurist* jól ismered —, hogy a latin világban a magyar királyok az országgyűlésen hozott törvényeket elfogadván és megerősítvén, a következő biztosítást szokták minden ily alkalomkor ismételni: *Securos reddentes praedictos fideles Status et Ordines, quod omnia in praeinsertis articulis contenta, tam Nos ipsi observabimus, quam per alios quoscunque fideles nostros observari faciemus.* Az 1847/48-iki törvények magyarul — mert akkor már magyar világ volt, — adják e sorokat: Biztosítván az említett hű Karokat és Rendekeztetéseket, hogy minden a fenn beiktatott törvénycikkelyekben foglaltakat mind minmagunk megtartjuk, mind pedig minden más hiveink által megtartatjuk. Csúszott-e tehát be a formulánál valami záradék, valami *reservatio mentalis*, mely arra bátoríthatná az embert, hogy hátha

* Beksics Gusztáv: „Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés.“ 235. lap.

talán mégis kevéssé kell megtartani az 1848-iki törvényeket, mint az 1848 előtt kelteket. ...Nincs miért tanítsalak reá — mert te hozám képest nagy jogtudós vagy —, hogy az új törvény eltörli a régit, amennyiben ellenkezik ezzel. Miből aztán természetesen foly, hogy az 1847/48-iki IV-dik és V-dik törvénycikk mind az országgyűlés mikénti megtartására vonatkozó, mind pedig a városi és megyei követválasztásokat rendező intézkedései által megsemmisítette e részben az 1847/48. előtti állapotokat, s következőleg, aki például a régiebb évekből átcepelt választási törvényt állít az 1847/48-iki törvényekkel szembe, csak úgy octroyiroz, mintha a hannoveri választási törvényeket kölcsönözte volna át; vagy saját eszméit szerkesztetné paragraphusokba. S hogy ily eljárás a választások érvényességét is megsemmisítené: ez oly tétel, melyet mind te, mind pedig más jogtudós a napfénynél világosabban bebizonyíthatna. Ime azon tételek, melyeket csak úgy nem fog senki megcáfolni tudni, amint nem hihető, hogy a rhodosi colossust a leghíresebb boxer is öklével ledönteni birta volna. De, te kedves barátom, az 1848-iki választási törvények reputációját kicsinyled, hogy kétségtelen jogsultságuk dacára ragadjon rájuk bizonyos színe és bűze a törvénytelenységnek, s ez által oly helyzetbe jöjjenek, mint azon emberek, kikről a világ azt mondja, hogy jó házból születtek ugyan, de még sem jó társaságba valók. Engedd meg, hogy e térre is kísérve, csekély tehetségem szerint ellenőrizzelek. Állítod, miként 24 óra alatt rögtönöztetik a választási qualificatió. Én nem számláltam az órákat meg, azonban nem kétlem, hogy a vád alá vont rögtönzés 24 óra alatt történt. De minő jelentőséggel bír ezen gáncs? Azt még soha senki sem állítá, hogy a törvényszerkesztési gyorsaság jogcím legyen az érvénytelenítésre. Ha a rögtönzés vádja a törvényt törvénytelenné tenné, akkor Európa alkotmányos államainak legszebb vívmányai tapodtatnának szét, s tán legelőször az angolok magna chartája és a mi arany bullánk áldoztatott volna föl ezen csodálatos jogelv oltárán. Aztán a történelem bizonyítja, hogy ami a parlamentekben rögtönöztetik, legtöbbször oly törvény, melynek rég kellett volna hozatnia, de a pártcsaták miatt hátráltatva lőn, míg végre a közvélemény nyomása a siettetést szükségessé tette. Az 1847/48-iki törvények szerkesztése valóban gyors vala, s e gyorsaságot, ha neked más szó tetszik, ám! nevezzük rögtönzésnek. De, kérlek, jusson eszedbe, hogy hány éven át folyt az 1847/48-iki cik-

kek minden tétele miatt a küzdelem irodalmunkban, megyegyűléseinken, az országos rendszeres bizottmányok tanácskozásaiban és diétáink termében. Széchenyi törekvéseinek fővonala a közadózás és a népnek az alkotmányos sáncokba bevétele felé irányult. Tanítványai, követői, ellenségei egymás ellen küzdve vagy együtt hatva, kölcsönösen mozdították elő e nagy kérdéseket. A városok szervezése és képviseltetése egy egész nemzedék korán áthúzódik, nagy halmazát állítva elé az operatumoknak; míg nem a 47-diki országgyűlésnek megért, sőt már túlértett kérdésévé lőn. Az örökváltság ügyéért legnemesebb erőink küzdöttek diadalmasan. A rendi alkotmányt az utolsó pozsonyi országgyűlés megnyílása előtt már rég megbuktatta a közvéleményben a képviseleti rendszer; s a felelősség eszméje a nagy többség élénk és vissza nem utasítható követelésévé vált. Igen, az 1847/48-iki törvények genesise az: hogy szerkesztésök siettetve volt, mert elveik, bár a nagy többség által fölkaroltattak, a törvénné válásban a helyes mértéken túl retardáltattak és én nem mondom, hogy e késleltetés általok történt; de azt sem helyeselhetem, ha a paragraphusok gyors szerkesztését éppen ti nevezitek rögtönzésnek. Hogy egy füst alatt olyat említsek, melyet kedves barátom, te föl nem hoztál, azonban a rögtönzéssel összefüggésben áll, tehát — elmondom azt is, mikép nézetem, s hihetőleg a te nézeted szerint is, a pesti tüntetések és a bécsi zavarok az 1847/48-iki törvények szerkesztésének gyorsítására bizonyos ösztönző nyomást gyakorolhattak. De e tényből következik-e bármi ok az 1847/48-iki törvények érvényességét kétségbevonni. Vajjon Angliában nem törték-e be Wellington herceg ablakait, sőt nem volt-e nevezetes zavargás a reform-bill tárgyalásakor? Vajjon a gabnaskála miatti izgatások nem kényszerítették-e a torykat, rájuk nézve igen kellemetlen engedékenységre? S mégis jutott-e valakinek eszébe, a parlamenti reformot és a gabna szabad bevitelét nem teljesen érvényes törvénynek tekinteni? A nemesség Angliában a „magna chartát“, nálunk az „aranybullát“ nem csak rögtönözte, hanem ki is csikarta a királyi hatalomtól, de mikor tekintették az angolok, s mikor a magyarok ezen alaptörvényüket érvénytelennek? Mily szép szónoklatokat mondottál te, és mondottak követtársaid az alkotmányos jogok mellett, idézve Ulászló decretumainak hol egyik, hol másik pontját. Ugyan miért nem jutott akkor neked eszedbe, hogy az idézett pontok nagyobb része zavargó

országgyűlések által volt rögtönözve és kicsikarva? Küzdöttél és szenvedtél a protestánsok ügye mellett; s feledéd — amiért köszönettel tartozik neked a haza, — feledéd azt, hogy a protestánsok vallásszabadságát a veszély közelgésének nyomása alatt rögtönzött, tiltakozással kísért, sőt fegyveres kézzel kivívott törvények biztosíták. S miért jutott hát eszedbe épen az 1847/48-iki IV-ik és V-ik cikk teljes értékét a szerkesztési rögtönzés miatt kételni? A jogtudomány minden elvei szerint az 1847/48-iki törvények csak oly törvényesek, mint Szent István király óta hozott törvényeink akármelyike. Vigyük épen és sértetlenül 1848-iki törvényünket a közelebből megnyitandó országgyűlés elébe. Apró neheztelésekért ne tegyük tönkre az 1847/48-iki választási cikkel együtt az 1791: 12-dik törvénycikket is, mely a többiek közt így szól: „*Leges ferendi, abrogandi, interpretandi potestatem in Regno Hungariae, Partibusque annexis legitime coronato Principi et Statibus ac Ordinibus regni ad comitia legitime confluentibus, communem esse, nec extra illa exerceri posse, sua Majestas sacratissima ultro ac sponte agnoscit.*“ Akik változtatni akarnak az 1848-iki törvényeken, érvényesítsék indítványukat az országgyűlésen. Ott van helye a törvényalkotásnak és törvényváltoztatásnak.“

Amikor Zsedényi viszonzásában, elismerve az 1848-iki törvények legalitását, arra utalt, hogy nem bírjuk el az 1848-iki jogigényeket s azt mondta, hogy 1849-ben a centralizáció azon görög falóhoz hasonlított, melynek gyomrában Trójának végveszedelme volt koncentrálva —, Kemény ezt a megjegyzést tette: „Hibásan adod elő a faló történetét, melynek gyomrában a végveszedelem vala koncentrálva. A falóval akkor vitték Trójába, mikor ti példátlan szívóssággal állottatok ellen minden reformnak, s az adminisztrátori rendszer behozatalával a magatok módja szerint akartátok az absolutismus számára a centralizációt fogatosítani.“

Zsedényi ugyanis a többi közt ezt írta: „Ha szemeimet az 1848-dik és utáni évek végtelen törvényteleniségei során végigjáratom, nem találok helyet, melynél ugyanazon törvények megsértésébe nem ütköznék úgy a magyar, mint a német minisztérium alatt. Igenis, a felelős magyar minisztérium maga sem tartotta meg az 1848-iki törvényeket.“*

* Beksics Gusztáv: Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés 1. és 31. lapja.

Deák, mint az 1848-iki felelős minisztérium tagja, kénytelen volt nyilatkozni a „hazaelleni bűn és hitszegésnek“ vádja ellenében. Ily vád — úgymond, ha valósul, gyalázattal bélyegez. Ily vád ellenében hallgatni, vagy a vádnak elismerése volna vagy pedig gyávaság. Tudhatja Zsedényi úr, ki előtt azon kornak titkosabb eseményei sem voltak ismeretlenek, hogy az 1848-ik évi törvényeket nem a felelős minisztérium rontotta meg. Tudhatja, hogy mi azon törvények fenntartásáért — ármány és erőszak ellen — mindaddig küzdöttünk: míg állásunkat lehetetlenné nem tették oly események, melyeket egész meztelenségökben feltárni még nem lehet. Tudva mindezeket, ismerve hivatva eljárásom minden részletét, vádat emel mégis Zsedényi úr ellenem, egész általánosságban. Általános vád ellenében részletes védelem szükségtelen és lehetetlen. Hivatalos állásom úgy, mint egész politikai életem nyílt és őszinte volt. Számosan élnek még azon kornak férfiai közül, kik tanui voltak minden lépésemnek s én nyílt homlokkal állok a hon előtt, az általános vádra egyszerűen azt feelve: hogy tudva és akarva hazám törvényeit semmiben nem sértettem. Legyen erre nézve Isten és nemzet bíró köztünk.*

Deák Ferenc II. feliratában is kitért a 48-as jogalkotás védelmére: „A mi pedig a legmagasabb királyi leiratban megemlített rázkódásokat illeti, engedje Felséged tisztelettel megjegyeznünk, hogy azokat nem az 1848-iki törvények okozták, hanem azon törvényeknek meg nem tartása és azon akadályok, melyek a törvényeknek teljes végrehajtását gátolták. Mi módon alakultak azon akadályok, azt, nem akarván a mult idők fájdalmas emlékeit újra felidézni, Felséged iránti tiszteletből elhallgatjuk.“

A legelevenebb tiltakozás a 48-as törvényhozás forradalmi jellege ellen Deák Ferencé, aki a Lustkandl Vencel munkájára felelő „Adalék a magyar közjoghoz“ című híres munkájában tüzetesen felsorakoztatja a forradalmi jelleg ellen szóló érveit. Hangsúlyozza, hogy: „Amikor a király március 16-án a feliratot elfogadta, a KK. és RR. az ő felsége által is helybenhagyott elvek alapján, szokott mód szerint, elsőbben kerületi, azután országos ülésekben kidolgozták az egyes törvényjavaslatokat, tanácskoztak azoknak minden egyes kitételei felett, több követ módosításokat indítványozott és azokat a

* Pesti Napló, 1860. november 24.

többség vagy elfogadta, vagy félrevetette s midőn így rendes tanácskozás folytán a törvényjavaslat megállapított, a főrendi táblához lőn átküldve, hol ismét szokott módon folytak a tanácskozások, hozzászólottak a főrendi tábla tagjai, tettek ők is módosításokat és több tárgyra nézve a két tábla között izenetek váltattak.“ „Végre — mondja Deák Ferenc — a két tábla közös megállapodása folytán a törvényjavaslatok nem együtt, nem egy felírat mellett, hanem külön, egyenkint lettek felterjesztve a királyhoz, a király azokat egyenkint fontolóra vette, még nem a magyar minisztériummal, amely, a törvények még nem lévén szentesítve, tetteg életbe nem lépett, hanem saját udvari kancelláriájával, saját rokonával, az ország nádorával, továbbá Magyarország főbb hivatalnokaival, mint pl. az országbíróval tanácskozva, adta ki a törvényjavaslatokra magyar királyi udvari kancelláriájának ellenjegyzése mellett, épen úgy mint máskor is szokásban volt, kegyelmes királyi válaszait. E legfőbb királyi válaszok is nem egyszerre, hanem egyenkint adtak ki, sőt némely tárgyakra nézve ő felsége méltóztatott első válaszában észrevételeket is tenni.“

Ime tehát, Deák Ferenc, ez a minden forradalmiságtól desztillált lélek, tiltakozik legerősebben a vád ellen, hogy a 48-as törvények a rohamos és türelmetlen forradalmi szellemben készültek volna, sőt ugyanebben a híres művében kiemeli, hogy: ... „a 48-as törvények több tárgya fölött több törvényhatóságnak utasításai voltak, a követek állandóan tudósították küldőiket az országgyűlés határozatairól és a törvényhatóságok levelei állandóan érkeztek a követekhez, hogy a határozatokat örömmel fogadják,“ végül pedig azt is kiemeli, hogy „a királynak mindezekről jó eleve tudomása volt, mert hiszen először a felírat lett felterjesztve, amely már a később fogalmazott törvények alapelveit foglalta magában.“ Gúnyosan teszi hozzá Deák Ferenc, Lustkandl ebbeli vádját cáfolva, hogy „... ki gyakorolhatott erőszakot, talán a 72 tagból álló fényes küldöttség, melynek nem csekély része fényes állású magas hivatalnokokból állott, ezek kényszerítették a hatalmas ausztriai császárt saját fővárosában, saját császári palotájában harmincezer hű katonának közepette, hogy fogadja el, amit elfogadni nem akart? Vagy talán a viszonyok erejét, az általános közvélemény súlyát tekinti Lustkandl úr ilyen erőszaknak? Ily tan mellett az európai közjog

és az államszerződéseknak legnagyobb része érvénytelen volna, az újabb kor békekötéseitől kezdve a angol Magna Chartaig.

Deák Ferenc 1867-ben az 1867: XII. törvénycikk vitájában e kor alkotásairól s Kossuth szerepéről ekként nyilatkozott: „Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847/48-ban tétetett, mert e nélkül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöpörték volna alkotmányunkat. Ha akkor az országgyűlés, ragaszkodva ősi arisztokratikus intézményeihez, szabaddá nem teszi a népet s a földet, nem osztja a néppel jogokban és terhekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkotmányt: a ránk következett nehéz évek súlyát el nem birtuk volna s összeroskadtunk volna a szenvedések alatt a nélkül, hogy a művelt világ szájalma és részvéte kísérné végsülyedésünket. Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfiúnak nevével, ki azt 48-ban megindította s ernyedetlen eréllyel keresztülvitte. Dacára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fennmaradt és fenn fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva.”

A hőkorszaknak ez a legigazabb kritikája.

Széchenyi sötét, már egy kezdődő lelki betegség küszöbén fogant jóslatából — írta Kemény Zsigmond báró — semmi sem teljesült, sőt az 1848. a magyar köznép érdekeit, vágyait és rokonszenveit tökéletesen összeolvastotta a nemesség érdekeivel, vágyaival, rokonszenveivel; a populus Werbőczyanus eltűnt és helyébe lépett a hon polgára, a paloták és nádfelek testvéri sokasága.

„Hosszú akadályokból rakott, rögös út áthaladása után, — írta Horváth János — rögtön a magaslaton találta magát a nemzet; egy meredek lejtőn kell még átrohanni s ott a régen óhajtott cél. Tétozára nem volt idő, mert ha önként nem megyünk, lelöketünk, visszatérni épúgy lehetetlen, mint megállapodni. A nemzet határozott, bátran ereszkedett a lejtőre s a nélkül, hogy kezét vagy lábát összezúzta volna, célnál volt. Sajnos, hogy a lejtő útja sikos levén, a célnál tovább futott, vagy ha jobban tetszik, tovább tolatott. Bátran és biztosan állíthatjuk, hogy maga az országgyűlés nem haladt túl a célponton. A törvényekben, melyeket állított, nincs semmi forradalmi, nincs semmi, mi az állam lételet, az állami kapcsolatot veszélyeztetné, vagy a haladást lehetetlenné tenné.”

E törvények ma is élnek, mai Corpus Jurisunknak is alapjai. Lezártak egy multat, beszegtek egy fekete korszakot, mely sötét volt a királyi biztosoktól, az idegen csatatereken népjogok elleni harcokban elfolyatott magyar vértől, Wesselényi, Kossuth, Lovassy, a szabad gondolat, szó és írás börtöneitől, a cenzuratól, melynek ép úgy áldozata akkor Széchenyi, mint Kossuth s minden más független magyar író, költő és politikus. Lezártak egy multat, de kinyitották a szabad jövőendő kapuját.

E törvényciklus nem három hét eredménye, amely valóságos szövegezésére s parlamenti tárgyalására, királyi megméretésére és szentesítésére szolgált. E törvényciklus az 1825. évi országgyűléstől kezdődő organizáló törekvések teljesítésével huszonhárom esztendő munkájának foglalatlja. Új Magyarországot teremtett, új nemzetet alkotott, minden nemes szellemörökséget átvéve multjából. Füstölő romok, vértenger helyett a jogalkotó és a történetíró nyugodt tollával dolgozott, a nyugtalanság idegbontó óráiban is megőrizve felséges tárgyilagosságát s a mult tiszteletét.

A hőskor véget ért.

Hősei közül messze kimagasodik a három főhős, Deák, Széchenyi és Kossuth.

Majdan, évtizedek nagy bánatai után, a koronázás előtt, 1867. júniusában a király magas kitüntetést akart adni Deáknak.* Andrassy a király kérésére ezt közli Deákkal. Deák visszautasítja: „Nem kell nekem semmi, hanem Ő Felsége minden valószínűség szerint túlél engem és csak azt kívánom, mondja azt, ha meghalok, hogy Deák Ferenc becsületes ember volt.“ A király ekkor saját fényképét és a királyné fényképét küldi neki — drága keretekben. Deák a kereteket visszaküldi, maga készít kereteket s ebben az egyszerű keretben akasztja fel a képeket szobája falára.

Ez az ember hős volt csatatér nélkül is.

S mi volt jutalma annak, kinek prometeuszi teremő szikráiból e kor minden tüzét csiholták, mígnem kimerült a drága agy, Széchenyié? Ellenfele, Kossuth a legnagyobb magyarnak nevezte s ennél nagyobb jutalom embernek e hazában nem juthatott. Egy nemzet, száz esztendő, hitelesíti e rajongó elnevezést.

* Ferenczi Zoltán: Deák élete, III. kötet, 276. l.

S jutott-e vajjon jutalom annak, ki ennek a nemzetnek a szabadság roppant kódexét ajándékozta, akinek felséges szavára újjászületett az ősi Corpus Juris, Kossuthnak? Jutott. Nem csupán Anglia s Amerika minden dicsősége, nem csupán Baraccione és Turin nyomora, neki, a hon lelkének, a hontalanság kenyeze, neki, évszázadok megostromlójának, az ostromlétra legbátrabbikának, nemzetdékeken át a passzivitásba kergetés, jutott neki más is: számlálatlan szobra a megemlékezésnek, a fáklya szerepe, mely halálával sem ért véget, az eredmény, hogy az ő törvénykönyve az igazi, a honalapító, a messze évszázadoknak is irányt, világosságot adó, a tapasztalat, hogy az idő mindenben neki adott igazat s ez a nemzet ma is belőle él.

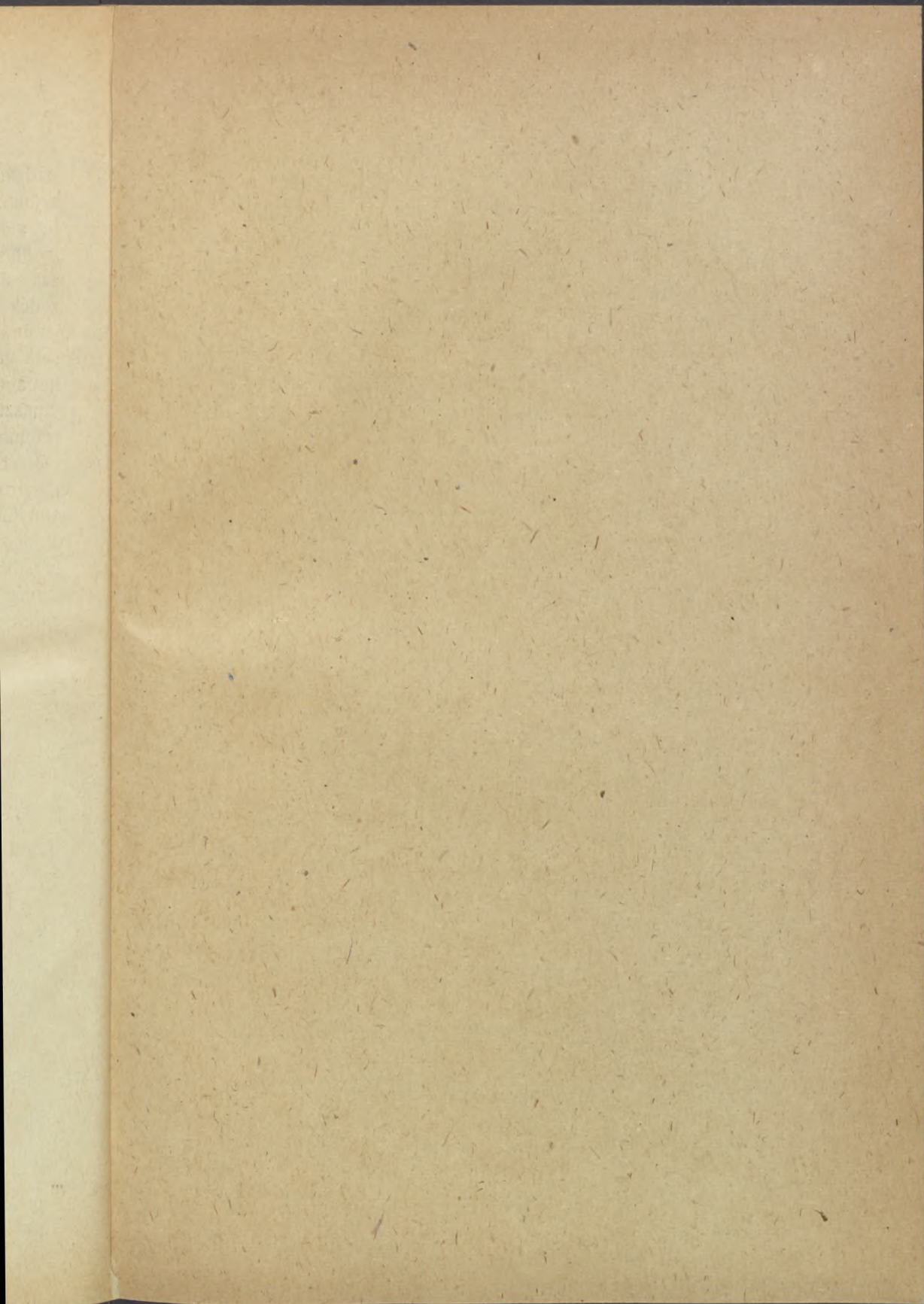
Élnek mindhárman s él velük a többi is, teremője vagy esztergályozója nagy principiumoknak s nagy törvényeknek. Élnek mindannyian, bizonyítva a magyar nemzeti kultúra fensőségét, bizonyítva a magyarnak tiszta, széles horizontját, törvényalkotási emberiségét, bizonyítva multja történelmi értékét, intve, hogy ma és holnap s még messze századokon át hűek maradjunk a multhoz. Valóban, e kapocs gonosz elszakítása sírunkat, őrzése életünket jelenti.

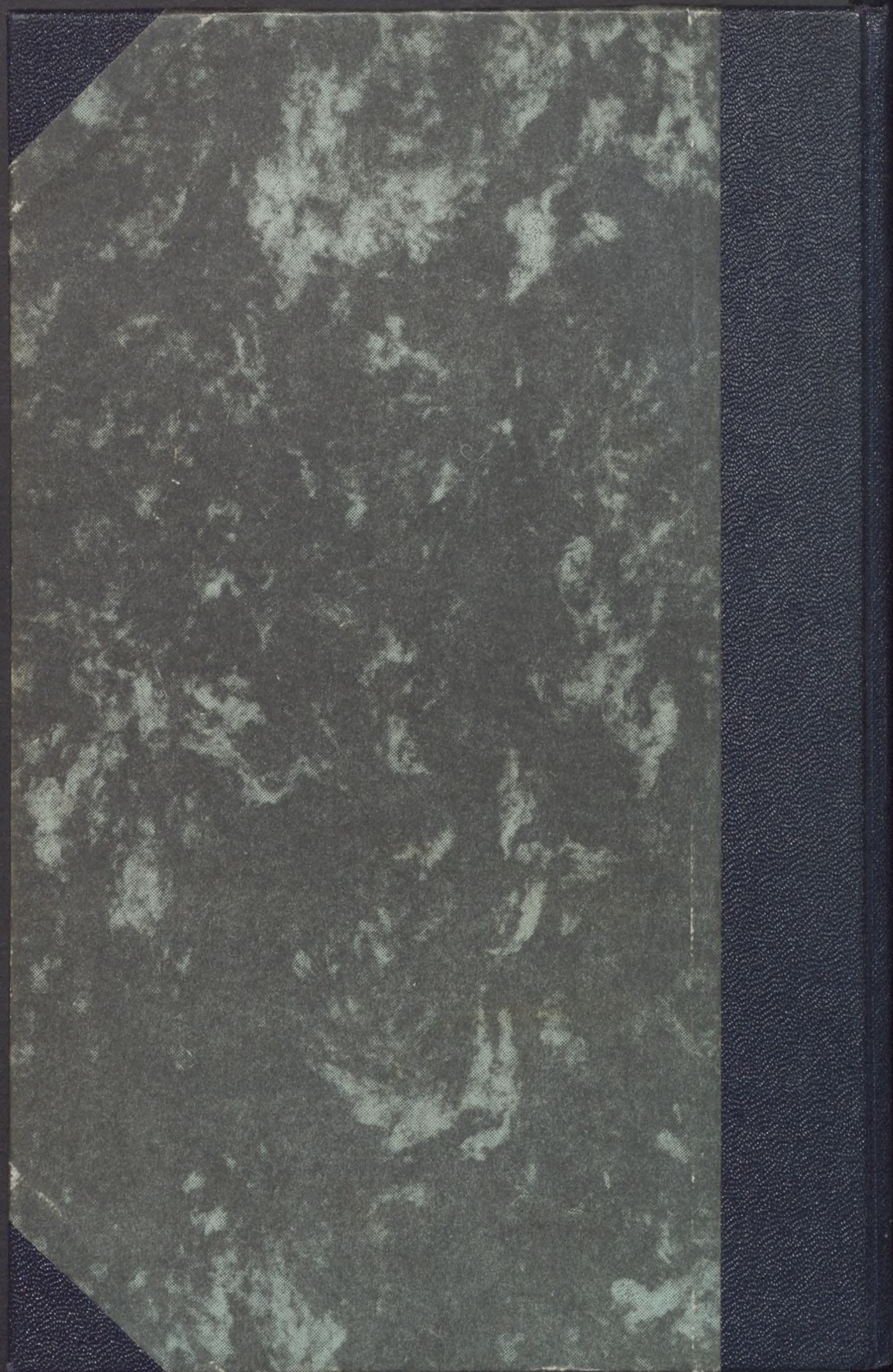

Sándorfi: TÖRVÉNYALKOTÁSIUNK TÖRTEKORA